462 L 11

Overijsselsche

ALMANAK

VOOR OUDHEID EN LETTEREN.

1836.

DEVENTER,
J. DE LANGE,
1835.

Twentse Taalbank

Twentse Taalbank

BERIGT VOOR DEN KALENDER.

De Kalender is berekend voor de ligging van Deventer, die door den Generaal KRAYENHOFF trigonometrisch bepaald is op 52° 15′ 9″ N. B. en 3° 49′ 12″ (in tijd 15′ 17″) Oosterlengte van Parijs of 6° 9′ 37″ (in tijd 24′ 38″) Oosterlengte van Greenwich.

Men heeft zich, in alle berekeningen, uitsluitend van den *middelbaren* tijd bediend, te meer, omdat wij de algemeene invoering dezer wijze van tijdregeling, overeenkomstig de bedoelingen van het bestuur, eerlang te gemoet zien. Juist daarom is het dienstig geoordeeld bij het Jaarboekje eene tafel te voegen, om dadelijk den waren tot middelbaren tijd te herleiden. Wanneer men dus, door middel van een zonnewijzer of op andere wijze, het juiste oogenblik der komst van Zons middelpunt in het Zuiden d. i. den *waren* middag heeft waargenomen, dan moet men den wijzer niet op XII stellen, maar op het uur, dat in de kolom: *Middelbare tijd op den waren middag*, voor iederen dag is aangegeven. Alsdan zal het uurwerk naar *middelbaren* tijd geregeld zijn.

De dag begint op den middelbaren middernacht en wordt in twee gelijke deelen, ieder van 12 uren, verdeeld. De tijd van middernacht tot middag wordt *morgen*, van middag tot middernacht *avond* genoemd.

Twentse Taalbank

Op de eerste bladzijde der maand wenschte men de aanwijzing van feestdagen en jaarmarkten te behouden. — Plaatsgebrek verhinderde ons dus, voor iederen dag den tijd van Maans op- en ondergang beiden aan te geven. Men vindt daarom van nieuwe tot volle maan alleen den ondergang, van volle tot nieuwe maan alleen den opgang, 't geen overigens tot gewoon gebruik voldoende is.

De overgeblevene ruimte, op de tweede bladzijde der maand, heeft men aangevuld met de opgave van den tijd van zigtbaarheid der voornaamste planeten, Venus, Mars, Jupiter en Saturnus. Van Mercurius, die, door de nabijheid der zon, slechts uiterst zeldzaam gezien wordt, en de verdere telescopische, is niet gesproken, daar het Jaarboekje toch niet voor sterrekundig gebruik is ingerigt.

Twentse Taalbank

INHOUD.

Jaartellingen en Feestdagen.
Zons- en Maansverduisteringen.
Kalender.
Verjaardagen van het Koninklijk geslacht.

	blz.
LEVENSBERIGT VAN ST. LEBUINUS	1
BELEGERINGSMANIER DER VEERTIENDE EEUW	18
GESCHIEDKUNDIGE HERINNERINGEN VAN HARDENBERG	25
GESCHIEDKUNDIGE HERINNERINGEN VAN GENEMUIDEN	55
GERRIT VAN RIEMSDIJK	74
HET HUIS TE RECHTEREN	78
JACOB VAN STERNBACH	80
PROEVE TER SAMENKNOOPING VAN HET BEGIN DER OVERIJSSELSCHE HISTORIE MET DE ALGEMEENE VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS	84
BEZWERING VAN EENE TOOVERES TE KAMPEN	133
DE NOORDERTAAL	136
SAMENSPRÔKE TUSSCHEN EN SNAAK ZOO AS DER GELUKKIG NÉÂT IN DE HENNIGTE ZINT EN EN HEERENKNECHT DÉÈ GIEN BOE OF BA ZÈ, OP DE MARKT TE DÊVENTER VAN VERGANGE VRIJDAG	144
EMILIE VAN NASSAU EEN HISTORISCH VERHAAL	149
DE BINNEN-SAXEN-SASSIJNCK- OF SASSENPOORT TE ZWOLLE	161
HET LEVEN	165
DE BEKEERDE DRONKAARD. (OP EENE DAADZAAK GEGRONDE ANEKDOTE.)	171
HUIG DE GROOT	176
DE SNEEUWVLOK	182
EEN WOORD TOT DE LEZERS VAN HET VOLGENDE WOORDENBOEKJE.	
WOORDENBOEKJE VAN HET OVERIJSELSCH. PROEVE VAN J. H. HALBERTSMA.	
TWENTHER BRUL'FTELEED	I
OPHELDERINGEN	IX
LIJSTEN VAN AFGELEIDE WOORDEN	XVII
SANSKRITSCHE WOORDAFLEIDINGEN	XXIII
EEN DOCTOR AAN EEN MEISJE DAT HEM OM EEN SINT-NIKOLAAS VRAGT. [Bladvulling.]	XXVI

Twentse Taalbank

JAARTELLINGEN EN FEESTDAGEN

VOOR HET SCHRIKKELJAAR 1836.

Het jaar na de geboorte onzes Heeren is.			1836.
Na de schepping der wereld, of der Joodsche tijdrekening, beginnende 12 September.			5597.
Na de Turksche Hegira, beginnende 17 April. . .			1252.
Na de onafhankelijkheid der Nederlanden.			23.
Het Guldengetal	13.	De Zonnecirkel	25.
De Epacta	XII.	De Romeinsche indict.	9.

De Zondagsletter C. B.

Septuagesima	31 Jan.	Hemelvaart	12 Mei.
Vastenavond	16 Febr.	Pinksteren	22 Mei.
Aschdag	17 Febr.	Eerste Advent	27 Nov.
Paschen	3 April.		

Quatertempers.

Den 24, 26 en 27 Febr.	Den 21, 23 en 24 Sept.
Den 25, 27 en 28 Mei.	Den 14, 16 en 17 Dec.

Joodsche Feestdagen.

Purimfeest . . . . . 3 Maart.
Paschen . . . . . 2, 3, 8 en 9 April.
Pinksteren of Wekenfeest 22 en 23 Mei.
Nieuwjaarsfeest . . . . . 12 en 13 Sept.
Groote Verzoendag . . . . . 21 Sept.
Loofhuttenfeest 26 en 27 Sept. en 3 Oct.
Vreugde der Wet . . . . . 4 Oct.

Twentse Taalbank

ZONS- EN MAANSVERDUISTERINGEN.

Er zullen in dit jaar vier verduisteringen plaats hebben, twee aan de Zon en twee aan de Maan.

I. *Maansverduistering den 4 Mei.*

De Maan staat achtereenvolgens in het Zenith der plaatsen, wier ligging is

253°	9′	Oost	van	Greenwich.	14°	6′	zuider breedte.
237°	58′	»	»	»	14°	22′	» »
222°	50′	»	»	»	14°	37′	» »

Deze Eclips zal dus in geheel Amerika gezien worden, maar voor ons onzigtbaar zijn.

II. *Zonsverduistering den 15 Mei.*

Deze, in geheel Europa en Noord-Amerika zigtbare verduistering, zal voor Deventer eenen aanvang nemen te 2 u. 24 m. en eindigen te 5 u. 9 m. De verduistering begint 74° 30′ bewesten het zuidelijkste en eindigt 71° 20′ beoosten het Noordelijkste punt der Zonneschijf. Hare grootte zal aldaar 10½ duim bedragen.

III. *Maansverduistering den 24 October.*

De Maan staat achtereenvolgens in het Zenith der plaatsen wier ligging is:

166°	39′	Oost	van	Greenwich.	10°	57′	noorder breedte.
157°	53′	»	»	»	11°	6′	» »
142°	8′	»	»	»	11°	14′	» »

Deze verduistering zal dus in Australië en bijna geheel Azië gezien worden; maar voor ons onzigtbaar zijn.

IV. *Zonsverduistering den 9 November.*

Deze Eclips wordt alleenlijk in Nieuw-Holland en het Zuidelijk gedeelte van den stillen Oceaan waargenomen.

De Lente begint den 20 Maart 's avonds te 2 u. 3 m.
De Zomer begint den 21 Junij smorg. te 11 u. 6 m.
De Herfst begint den 23 Sept. 's avonds te 1 u. 2 m.
De Winter begint den 21 Dec. 's avonds te 6 u. 27 m.

JANUARIJ,

1	Vrijdag	Nieuw-Jaarsdag.	sm. ond.
2	Zaturdag	Duinkerken j.	7 5
3	Zondag		8 6
4	Maandag	Ommen j.	's av. op
5	Dingsdag	Eindhoven j.	5 11
6	Woensd.	*Drie Koningen.*	6 24
7	Donderd.	Raalte b.	7 40
8	Vrijdag	Hengelo p.	8 57
9	Zaturdag	Zutphen v.	10 14
10	Zondag		11 33
11	Maandag	Koppermaandag.	sm. op
12	Dingsdag		0 54
13	Woensd.	Raalte b.	2 18
14	Donderd.		3 47
15	Vrijdag		5 16
16	Zaturdag	Brugge j.	6 42
17	Zondag	H. Naam Jezus.	7 53
18	Maandag		's av. ond.
19	Dingsdag		5 35
20	Woensd.	Raalte b. Delden j.	7 1
21	Donderd		8 25
22	Vrijdag	IJsselr. j.	9 43
23	Zaturdag	Oirschot j.	10 58
24	Zondag		sm. ond.
25	Maandag	Paulus bekeering.	0 12
26	Dingsdag	Tilburg j.	1 23
27	Woensd.	Raalte b.	2 35
28	Donderd.	Agnes H. Driev.	3 46
29	Vrijdag		4 54
30	Zaturdag		5 58
31	Zondag	Septuagesima.	6 52

Zon in ♒ Aquarius, den 20.

Tresoar Taalbank

LOUWMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren middag. u.	m.	s.	Zons Opkomst. u.	m.	Zons Ondergang. u.	m.
1	12	3	34	8	12	3	55
2	12	4	3	8	12	3	56
3	12	4	31	8	12	3	57
4	12	4	58	8	12	3	58
5	12	5	26	8	11	3	59
6	12	5	53	8	11	4	1
7	12	6	19	8	11	4	2
8	12	6	45	8	10	4	4
9	12	7	10	8	10	4	5
10	12	7	35	8	9	4	6
11	12	8	0	8	9	4	8
12	12	8	23	8	8	4	9
13	12	8	47	8	7	4	11
14	12	9	9	8	7	4	12
15	12	9	31	8	6	4	13
16	12	9	52	8	5	4	15
17	12	10	13	8	4	4	17
18	12	10	33	8	3	4	19
19	12	10	52	8	2	4	20
20	12	11	11	8	1	4	22
21	12	11	28	8	0	4	24
22	12	11	45	7	59	4	26
23	12	12	2	7	58	4	27
24	12	12	17	7	56	4	29
25	12	12	31	7	55	4	31
26	12	12	45	7	54	4	33
27	12	12	58	7	53	4	35
28	12	13	10	7	51	4	36
29	12	13	21	7	50	4	38
30	12	13	32	7	48	4	40
31	12	13	41	7	47	4	42

De dagen worden in deze maand 1 u. 12 m. *langer*.

14. *Genemuiden* verkrijgt van B. JOHANN stadsregten 1275.
29. STANLEIJ verraadt *Deventer* 1587.

	u.	m.
Volle maan in de *Kreeft* den 4 Januarij smorg.	1	29
Laatste kw. in de *Weegschaal* den 11 Jan.'s av.	4	55
Nieuwe M. in de *Waterman* den 18 Jan. smorg.	8	52
Eerste kw. in den *Stier* den 25 Jan. 's avonds	3	9

De planeet *Venus*, zal, bij den ondergang der zon, laag in het Zuidwesten, als *avondster* zigtbaar zijn. Zij gaat onder:
1 Jan. 's avonds te 5 u. 39 m.
17 Jan. 's avonds te 6 u. 32 m.

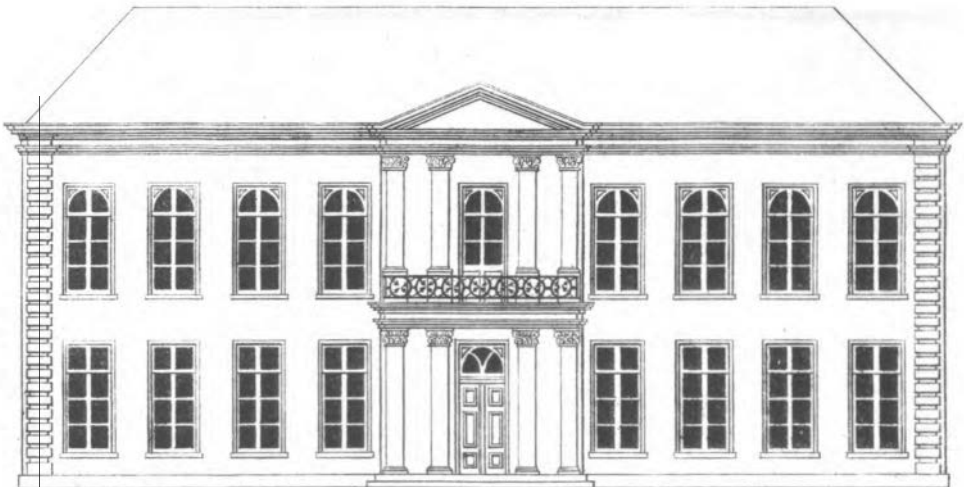
Jupiter is teruggaande nabij het beeld van de Tweelingen en blijft den geheelen nacht zigtbaar. Zij gaat onder
2 Jan. smorg te 8 u. 24 m.
13 Jan. smorg. te 7 u. 13 m.

Saturnus is voortgaande in de Maagd en wordt, na middernacht, in het oosten zigtbaar. Zij komt op
2 Jan. smorg. te 2 u. 19 m.
18 Jan. smorg. te 1 u. 21 m

FEBRUARIJ,

1	Maandag	Gelder p.	sm. ond. 7 37
2	Dingsdag	*Maria Lichtmis*, Almelo p. b.	's av. op
3	Woensd.	Raalte b.	5 26
4	Donderd.	Enschede b.	6 45
5	Vrijdag		8 3
6	Zaturdag		9 23
7	Zondag	Sexagesima.	10 43
8	Maandag	Vreden b.	sm. op
9	Dingsdag	Eindhoven j.	0 6
10	Woensd.	Raalte b.	1 32
11	Donderd.	Gouda p.	3 0
12	Vrijdag		4 25
13	Zaturdag		5 40
14	Zondag	Quinquagesima.	6 39
15	Maandag	Deventer p. en b.	7 19
16	Dingsdag	Vastenavond.	's av. ond.
17	Woensd.	Aschdag H. Drievuldigheid.	5 55
18	Donderd.	Haaksbergen p.	7 17
19	Vrijdag	Rijssen p.	8 36
20	Zaturdag	Mastricht p.	9 51
21	Zondag	Quadragesima gr. Vastenav.	11 6
22	Maandag	Petri Cath. Ommen j.	sm. ond.
23	Dingsdag	Kleef p.	0 19
24	Woensd.	Quatert. Raalte b.	1 32
25	Donderd.	*S. Mattheus*, Delden j.	2 43
26	Vrijdag	Quatert. Zwolle p.	3 49
27	Zaturdag	Quatert.	4 47
28	Zondag	Reminiscere.	5 35
29	Maandag	Barneveld p.	6 11

Zon in ♓ Pisces, den 19.

Gebouw van het Athenaeum te Deventer.

Twentse Taalbank

Twentse Taalbank

SPROKKELMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.	
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.
1	12	13	50	7	45	4	44
2	12	13	58	7	44	4	46
3	12	14	5	7	42	4	48
4	12	14	11	7	40	4	50
5	12	14	17	7	39	4	52
6	12	14	21	7	37	4	53
7	12	14	25	7	35	4	55
8	12	14	28	7	33	4	57
9	12	14	31	7	31	4	59
10	12	14	32	7	30	5	1
11	12	14	33	7	28	5	3
12	12	14	33	7	26	5	5
13	12	14	32	7	24	5	7
14	12	14	31	7	22	5	9
15	12	14	29	7	21	5	10
16	12	14	26	7	19	5	11
17	12	14	22	7	17	5	13
18	12	14	17	7	15	5	15
19	12	14	12	7	13	5	17
20	12	14	6	7	11	5	19
21	12	14	0	7	9	5	21
22	12	13	53	7	7	5	23
23	12	13	45	7	5	5	25
24	12	13	36	7	2	5	27
25	12	13	27	7	0	5	28
26	12	13	18	6	58	5	30
27	12	13	8	6	56	5	32
28	12	12	57	6	54	5	34
29	12	12	45	6	52	5	36

7. R. FEITH geb. te *Zwolle* 1753 gest. 8 Febr. 1824.
16. Het Athenaeum te *Deventer* ingewijd 1630.

	u.	m.
Volle maan in de *Leeuw* den 2 Febr. zavonds	7	14
Laatste kw. in de *Scorpioen* den 10 Feb. smorg.	2	17
Nieuwe M. in de *Waterman* den 16 Feb. 's av.	8	42
Eerste kw. in de *Tweelingen* den 24 Feb. 's av.	0	10

——

Venus is voortgaande tusschen de sterren van den Waterman en de Visschen, en gaat als avondster onder 2 Febr. 's avonds te 7 u. 25 m. 16 Febr. 's av. te 8 u. 11 m.

Jupiter blijft teruggaande bij de Tweelingen en is, na Zonsondergang, zigtbaar. Zij gaat onder:
3 Febr. smorg. te 6 u. 4 m.
19 Febr. smorg. te 4 u. 57 m.

Saturnus wordt, tegen het midden der maand, teruggaande in de Maagd en komt op:
3 Febr. smorg. te 0 u. 21 m.
18 Feb. 's av. te 11 u. 18 m.

De dagen worden in deze maand 1 u. 45 m. *langer*.

Twentse Taalbank

MAART,

1	Dingsdag	Ommen j.	sm. ond.
2	Woensd.	Raalte p.	6 59
3	Donderd.	Zwolle l. Almelo p. b.	's av. op
4	Vrijdag	Rijssen j.	7 7
5	Zaturdag	Bosch half vast.	8 29
6	Zondag	Oculi.	9 53
7	Maandag	Cuilenborg p.	11 20
8	Dingsdag	Lochem j.	sm. op
9	Woensd.	Overijss. Bidd. voor het Gewas.	o 48
10	Donderd.	Arnhem *Vrijmarkt.*	2 15
11	Vrijdag		3 32
12	Zaturdag		4 35
13	Zondag	Laetare, Breslau mis.	5 20
14	Maandag	Amersfoort p.	5 51
15	Dingsdag	Ommen j.	6 13
16	Woensd.	Raalte b.	6 30
17	Donderd.	Hardenberg j.	's av. ond
18	Vrijdag	Rijssen b.	7 30
19	Zaturdag		8 45
20	Zondag	Judica.	10 0
21	Maandag	Deventer p.	11 15
22	Dingsdag	Eindhoven j.	sm. ond.
23	Woensd.	Zwolle p. Arnhem p.	o 28
24	Donderd.	Delden j.	1 37
25	Vrijdag	*Maria Boods.* Zwolle Palmm.	2 39
26	Zaturdag		3 30
27	Zondag	Palm-Zondag, Bentheim k.	4 10
28	Maandag	Kampen p. Ommen j.	4 40
29	Dingsdag		5 3
30	Woensd.	Raalte j.	5 21
31	Donderd.	Witte Dond. *H. Drieo.* Dev. p. b.	5 35

Zon in ♈ Aries, den 20.

Universiteits Taalbank

LENTEMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.	
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.
1	12	12	33	6	49	5	38
2	12	12	21	6	47	5	40
3	12	12	8	6	45	5	41
4	12	11	55	6	43	5	43
5	12	11	41	6	40	5	45
6	12	11	27	6	38	5	47
7	12	11	12	6	36	5	49
8	12	10	57	6	33	5	50
9	12	10	41	6	31	5	52
10	12	10	25	6	29	5	54
11	12	10	9	6	26	5	56
12	12	9	53	6	24	5	58
13	12	9	37	6	22	6	0
14	12	9	20	6	19	6	1
15	12	9	3	6	17	6	3
16	12	8	45	6	15	6	5
17	12	8	28	6	12	6	7
18	12	8	10	6	10	6	9
19	12	7	52	6	8	6	10
20	12	7	34	6	5	6	12
21	12	7	16	6	3	6	14
22	12	6	58	6	1	6	15
23	12	6	39	5	58	6	17
24	12	6	21	5	56	6	19
25	12	6	2	5	54	6	21
26	12	5	44	5	51	6	22
27	12	5	25	5	49	6	24
28	12	5	7	5	46	6	25
29	12	4	48	5	44	6	27
30	12	4	29	5	42	6	29
31	12	4	11	5	40	6	31

14. Mislukte aanslag van KAREL VAN GELRE op *Zwolle* 1524.
24. FLORENS RADEWIJN sterft te *Deventer* 1400.

Volle maan in de *Maagd* den 3 Maart smorg. 10 u. 18 m.
Laatste kw. in de *Schutter* den 10 Maart smorg. 9 u. 49 m.
Nieuwe M. in de *Vissche* den 17 Maart smorg. 9 u. 28 m.
Eerste kw. in de *Kreeft* den 25 Maart smorg. 8 u. 48 m.

——

Venus is voortgaande naar de sterren van den Ram en gaat, als avondster, onder 1 Maart 's avonds te 8 u. 55m. 17 Maart 's av te 9 u. 47 m.

Jupiter wordt, in 't begin der maand, voortgaande in de Tweelingen en gaat onder 2 Maart smorg. te 4 u. 9 m. 18 Maart smorg. te 3 u. 8 m.

Saturnus blijft teruggaande in de Maagd en komt op 1 Maart 's avonds 10 u. 30 m. 17 Maart 's avonds 9 u. 22 m.

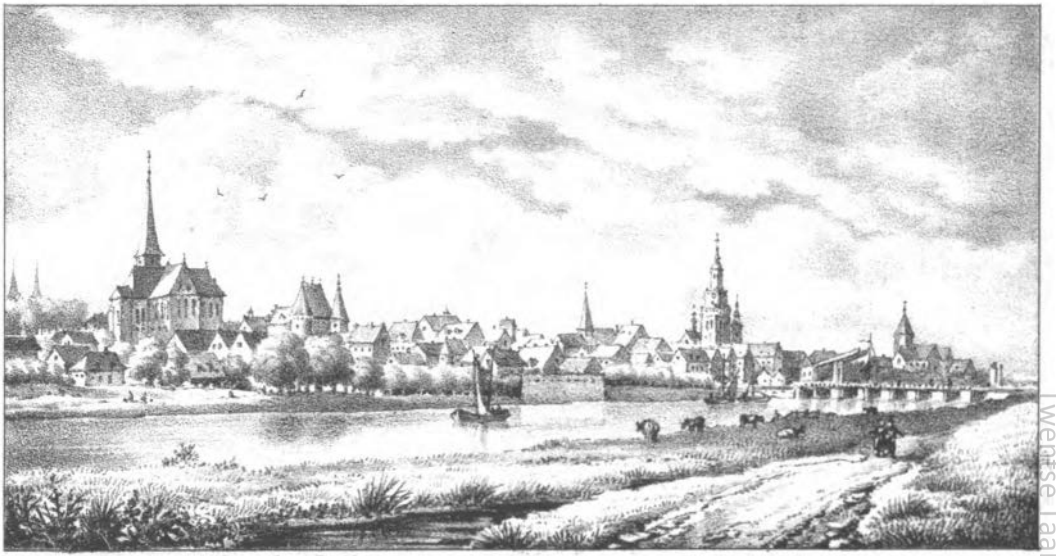
De dagen worden in deze maand 2 u. 2 m. *langer*.

Twentse Taalbank

APRIL,

1	Vrijdag	Goede Vrijdag, Zutphenp. b.	's av. op
2	Zaturdag	Boekholt j.	7 31
3	Zondag	Paschen.	8 59
4	Maandag	2 Paaschdag, Voorst k.	10 30
5	Dingsdag	Bommel j.	sm. op
6	Woensd.	Raalte p.	0 1
7	Donderd.	Enschede b.	1 24
8	Vrijdag	Zutphen p. b.	2 33
9	Zaturdag	Oldemark b.	3 22
10	Zondag	Quasimodo.	3 37
11	Maandag	Ommen paaschmarkt.	4 20
12	Dingsdag	Deventer b. Almelo p. b.	4 38
13	Woensd	Raalte b.	4 52
14	Donderd	Ruren b.	5 3
15	Vrijdag	Vriesenveen b.	's av. ond.
16	Zaturdag	Leerdam j.	7 43
17	Zondag	Misericordia.	8 57
18	Maandag	Alkmaar b.	10 11
19	Dingsdag	Deventer p. b. Ommen j.	11 23
20	Woensd.	Zutphen p. b.	sm. ond.
21	Donderd.	Zwolle b.	0 29
22	Vrijdag	Arnhem b.	1 25
23	Zaturdag	Asperen b.	2 9
24	Zondag	Jubilate, Zwolle Potj. Kermis.	2 42
25	Maandag	Kampen b. Delden b.	3 7
26	Dingsdag	Deventer p. b.	3 26
27	Woensd.	Raalte meimarkt, Avereest b.	3 41
28	Donderd.	Zwolle b.	3 54
29	Vrijdag	Zutphen p. b. Arnhem b.	4 7
30	Zaturdag	Emmerik j.	4 20

Zon in ♉ Taurus, den 20.

Naar de Natuur en op Steen door L. Meijer.

KAMPEN.

Twentse Taalbank

Twentse Waalbank

GRASMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren middag. u.	m.	s.	Zons Opkomst. u.	m.	Zons Ondergang. u.	m.
1	12	3	53	5	37	6	33
2	12	3	35	5	35	6	35
3	12	3	16	5	32	6	36
4	12	2	58	5	30	6	38
5	12	2	41	5	27	6	40
6	12	2	23	5	25	6	42
7	12	2	6	5	23	6	43
8	12	1	49	5	21	6	45
9	12	1	32	5	18	6	47
10	12	1	15	5	16	6	48
11	12	0	59	5	14	6	50
12	12	0	43	5	11	6	52
13	12	0	27	5	9	6	54
14	12	0	12	5	7	6	55
15	11	59	57	5	5	6	57
16	11	59	42	5	2	6	59
17	11	59	28	5	0	7	1
18	11	59	14	4	58	7	2
19	11	59	1	4	56	7	3
20	11	58	48	4	54	7	5
21	11	58	35	4	52	7	6
22	11	58	23	4	50	7	8
23	11	58	11	4	48	7	10
24	11	58	0	4	46	7	12
25	11	57	49	4	44	7	13
26	11	57	39	4	42	7	15
27	11	57	29	4	40	7	17
28	11	57	19	4	38	7	19
29	11	57	10	4	36	7	20
30	11	57	2	4	34	7	22

19. De brug voor *Kampen* begonnen 1448.
26. *Deventer* door de Franschen ontruimd 1814.

Volle maan in de *Weegschaal* den 1 April 's av. 10 u. 31 m.
Laatste kw. in de *Steenbok* den 8 April 's av. 4 u. 25 m.
Nieuwe M. in de *Ram* den 15 April 's avonds 11 u. 28 m.
Eerste kw. in de *Leeuw* den 24 April smorg. 3 u. 10 m.

Venus blijft voortgaande in den Stier en gaat onder 2 April 's avonds te 10 u. 38 m. 18 April 's av. te 11 u. 23 m.

Ook *Mars* begint zich, kort vóór Zonsopgang, in de Vischen te vertoonen, en komt op 3 April smorg. te 5 u. 1 m. 19 April smorg. te 4 u. 18 m.

Jupiter blijft voortgaande in de Tweelingen en gaat onder 3 April smorg. te 2 u. 9. m. 19 April smorg. te 1 u. 13 m.

Saturnus blijft teruggaande in de Maagd en is bijna den geheelen nacht zigtbaar. Den 21 April komt zij in tegenstand met de zon en staat te middernacht in het Zuiden.

De dagen worden in deze maand 1 u. 52 m. *langer*.

Twentse Taalbank

MEI,

1	Zondag	Cantate, *Philipp.* en *Jacob.*	's av. op
2	Maandag	Kampen b. Ommen meimarkt.	9 34
3	Dingsdag	Kruisvinding, Vriesenveen k.	11 5
4	Woensd.	Raalte j.	sm. op
5	Donderd.	Zwolle b. Deventer w. en d.	o 23
6	Vrijdag	Deventer meimarkt.	1 21
7	Zaturdag		2 1
8	Zondag	Vocem.	2 27
9	Maandag	Kruisd. Deventer p. Kampen b.	2 46
10	Dingsdag	Zwolle, Zutphen p. b.	3 1
11	Woensd.	Raalte b.	3 13
12	Donderd.	Christus Hemelvaart.	3 24
13	Vrijdag	Zwolle b.	3 35
14	Zaturdag		3 47
15	Zondag	Exaudi.	's av. ond.
16	Maandag	Kampen b. Ommen j.	9 10
17	Dingsdag	Almelo p. b.	10 18
18	Woensd.	Raalte p.	11 18
19	Donderd.	Deventer p. b.	sm. ond.
20	Vrijdag	Zwolle b.	o 6
21	Zaturdag	Dinxperlo j.	o 43
22	Zondag	Pinkster, Herenveen k.	1 11
23	Maandag	2 Pinksterdag, Hasselt k.	1 31
24	Dingsdag	Kampen b. Ommen j.	1 47
25	Woensd	Quatert. Borne p. Doet. k.	2 1
26	Donderd.	Hogeveen b. Enschede b.	2 13
27	Vrijdag	Quatert. Zwolle b.	2 25
28	Zaturdag	Quatert.	2 39
29	Zondag	*Dom. Trin. H. Drievuldigheid.*	2 56
30	Maandag	Kampen k. en b.	's av. op
31	Dingsdag	Bommel k.	9 59

Zon in II Gemini, den 21.

Twentse Taalbank

BLOEIMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren middag.	Zons Opkomst.	Zons Ondergang.	3. Het huis *Eerde* bij *Ommen* belegerd 1380. 20-30. *Deventer* door MAURITS belegerd en ingenomen 1591.
	u. m. s.	u. m.	u. m.	u. m.
1	11 56 54	4 32	7 24	Volle M. in de *Scorpioen* den 1 Mei smorg. 8 22
2	11 56 47	4 30	7 25	Laatste kw. in de *Waterman* den 7 Mei 's av. 11 14
3	11 56 40	4 28	7 27	Nieuwe M. in de *Stier* den 15 Mei 's avonds 2 31
4	11 56 34	4 26	7 29	Eerste kw. in de *Maagd* den 23 Mei 's avonds 6 20
5	11 56 28	4 24	7 30	Volle M. in de *Schutter* den 30 Mei 's avonds 4 24
6	11 56 23	4 22	7 32	
7	11 56 19	4 20	7 34	
8	11 56 15	4 18	7 35	
9	11 56 11	4 17	7 37	
10	11 56 9	4 15	7 39	
11	11 56 7	4 13	7 40	*Venus* blijft voortgaande naar de Tweelingen en komt den 19 Mei met Jupiter in conjunctie. Den 16 bereikt zij hare grootste Oostelijke afwijking van de Zon en gaat onder 2 Mei 's avonds te 11 u. 50 m. 18 Mei 's av te 11 u. 54 m.
12	11 56 5	4 12	7 42	
13	11 56 4	4 10	7 43	
14	11 56 4	4 8	7 45	
15	11 56 4	4 7	7 46	
16	11 56 5	4 5	7 48	
17	11 56 6	4 4	7 50	
18	11 56 8	4 2	7 51	
19	11 56 10	4 0	7 53	*Mars* blijft voortgaande in den Band der Vischen en komt op 1 Mei smorg. te 3 u. 45 m. 17 Mei smorg. te 3 u. 1 m.
20	11 56 13	3 59	7 54	
21	11 56 17	3 58	7 55	
22	11 56 21	3 57	7 57	
23	11 56 26	3 55	7 58	
24	11 56 31	3 54	7 0	*Jupiter* is voortgaande in de Tweelingen en gaat onder 1 Mei smorg. te 0 u. 33 m. 16 Mei 's avonds te 11 u. 40 m.
25	11 56 36	3 53	8 1	
26	11 56 42	3 52	8 2	
27	11 56 49	3 51	8 4	
28	11 56 56	3 50	8 5	*Saturnus* is teruggaande in de Maagd en gaat onder 1 Mei smorg. te 4 u. 38 m. 17 Mei smorg. te 3 u. 33 m.
29	11 57 3	3 48	8 6	
30	11 57 11	3 47	8 7	
31	11 57 19	3 46	8 8	

De dagen worden in deze maand 1 u. 30 m. *langer*.

Twentse Taalbank

JUNIJ,

1	Woensd.	Raalte j.	's av.	op
2	Donderd.	*Sacrament*, Zwolle p.	11	58
3	Vrijdag	Hengelo p. b.	sm.	op
4	Zaturdag	Nijkerk b.	0	30
5	Zondag		0	52
6	Maandag	Deventer k. Kampen b.	1	8
7	Dingsdag	Ommen j.	1	21
8	Woensd.	Raalte b.	1	33
9	Donderd.	Gouda p.	1	44
10	Vrijdag		1	56
11	Zaturdag		2	10
12	Zondag	Delft k.	2	27
13	Maandag	Deventer p. Kampen b.	2	49
14	Dingsdag	Lochem b.	's av.	ond.
15	Woensd.	Raalte b.	10	4
16	Donderd.	Wijk p.	10	44
17	Vrijdag	Schagen p.	11	14
18	Zaturdag	Overwinning bij Waterloo.	11	36
19	Zondag	*Dank- en Bededag.*	11	54
20	Maandag	Koeverden b.	sm.	ond.
21	Dingsdag		0	8
22	Woensd.	Boekholt j.	0	20
23	Donderd.	Rijssen k.	0	31
24	Vrijdag	Johan Babtist, Zutphen p. b.	0	44
25	Zaturdag	Domburg p.	0	59
26	Zondag	Doesburg k.	1	18
27	Maandag	Tiiburg p.	1	44
28	Dingsdag	Vast.	's av.	op
29	Woensd.	*Petrus en Paul.* Deventer p. b.	9	47
30	Donderd.	Zwolle p. en l.	10	28

Zon in ♋ Cancer, den 21.

TwentseTaalbank

ZOMERMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.	
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.
1	11	57	28	3	45	8	10
2	11	57	37	3	45	8	11
3	11	57	47	3	44	8	12
4	11	57	56	3	43	8	13
5	11	58	7	3	43	8	14
6	11	58	17	3	42	8	15
7	11	58	28	3	41	8	16
8	11	58	39	3	41	8	17
9	11	58	51	3	41	8	18
10	11	59	3	3	40	8	18
11	11	59	15	3	40	8	19
12	11	59	27	3	40	8	20
13	11	59	39	3	39	8	20
14	11	59	52	3	39	8	21
15	12	0	5	3	39	8	21
16	12	0	18	3	39	8	22
17	12	0	31	3	39	8	22
18	12	0	44	3	39	8	23
19	12	0	57	3	39	8	23
20	12	1	10	3	39	8	23
21	12	1	23	3	39	8	24
22	12	1	36	3	39	8	24
23	12	1	49	3	39	8	24
24	12	2	1	3	40	8	24
25	12	2	14	3	40	8	24
26	12	2	27	3	41	8	24
27	12	2	39	3	41	8	24
28	12	2	51	3	42	8	24
29	12	3	3	3	42	8	24
30	12	3	15	3	43	8	23

De dagen worden van den 1 tot den 22e 20 m. *langer*, en van den 22 tot het einde der maand 5 m. *korter*.

21. Het Departementaal Best. te *Zwolle* geinstalleerd 1802
28. De Kard. DE CUSA sticht te *Deventer* de *bursa cusana* 1469

	u.	m.
Laatste kwart. in de *Visschen* den 6 Junij smorg.	7	24
Nieuwe maan in de *Tweelingen* den 14 Junij smorg.	6	2
Eerste kwart. in de *Weegschaal* den 22 Junij smorg.	6	17
Volle M. in de *Steenbok* den 28 Junij 's av.	11	21

Venus is voortgaande in de Kreeft en gaat onder
1 Junij 's av. te 11 u. 38 m.
19 Junij 's av. te 10 u. 41 m.
Den 5 Junij zij heeft haren grootsten glans.

Mars is voortgaande in de sterren van den Ram en komt op
2 Junij smorg. te 2 u. 20 m.
18 Junij smorg. te 1 u. 49 m.

Jupiter blijft voortgaande in de Tweelingen en gaat onder
1 Junij 's av. te 10 u. 48 m.
17 Junij 's av. te 9 u. 56 m.

Saturnus blijft teruggaande in de Maagd en gaat onder
2 Junij smorg. te 2 u. 28 m.
18 Junij smorg. te 1 u. 23 m.

Twentse Taalbank

JULIJ,

1	Vrijdag	Deventer *l.*	's av. op
2	Zaturdag	Maria Visitatie.	11 13
3	Zondag	Emmerik k.	11 28
4	Maandag	Nijenhuis j.	11 40
5	Dingsdag	Cuijk b.	11 52
6	Woensd.	Utrecht j.	sm. op
7	Donderd.	Hengelo in Geld. k.	0 3
8	Vrijdag	Hengelo p. b.	0 17
9	Zaturdag	Geertruidenberg p.	0 33
10	Zondag		0 53
11	Maandag	Ommer bissing. Utrecht k.	1 21
12	Dingsdag	Deventer p. b.	1 58
13	Woensd.	Ommen j. Raalte j.	s' av. ond.
14	Donderd.	Leeuwarden b.	9 17
15	Vrijdag	Rijssen j.	9 42
16	Zaturdag		10 0
17	Zondag	Gorssel k.	10 15
18	Maandag	Koeverden b.	10 27
19	Dingsdag	Hondsdagen begin.	10 39
20	Woensd.	S. Margaretha.	10 50
21	Donderd.	Winterswijk b.	11 3
22	Vrijdag	Zutphen p. b.	11 20
23	Zaturdag		11 42
24	Zondag	Gouda k.	sm. ond.
25	Maandag	*S. Jacob.* Almelo p. b.	0 14
26	Dingsdag		1 2
27	Woensd.	Raalte j. Borne p. b. g.	2 12
28	Donderd.	Hogeveen p. b. Enschede b.	s' av op
29	Vrijdag	Zwolle k.	9 16
30	Zaturdag	Rozenvoorde k.	9 32
31	Zondag		9 46

Zon in ♌ Leo, den 23.

Twentse Taalbank

HOOIMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.	
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.
1	12	3	27	3	44	8	23
2	12	3	38	3	44	8	22
3	12	3	49	3	45	8	22
4	12	4	0	3	46	8	21
5	12	4	10	3	47	8	21
6	12	4	21	3	48	8	20
7	12	4	31	3	49	8	20
8	12	4	40	3	50	8	19
9	12	4	49	3	51	8	18
10	12	4	58	3	52	8	18
11	12	5	6	3	53	8	17
12	12	5	14	3	54	8	16
13	12	5	22	3	55	8	15
14	12	5	29	3	56	8	14
15	12	5	35	3	57	8	13
16	12	5	41	3	59	8	12
17	12	5	46	4	0	8	11
18	12	5	51	4	1	8	10
19	12	5	55	4	2	8	8
20	12	5	59	4	4	8	7
21	12	6	2	4	5	8	6
22	12	6	5	4	7	8	4
23	12	6	7	4	8	8	3
24	12	6	8	4	10	8	2
25	12	6	9	4	11	8	0
26	12	6	10	4	13	7	59
27	12	6	9	4	14	7	57
28	12	6	8	4	16	7	56
29	12	6	7	4	17	7	54
30	12	6	5	4	19	7	53
31	12	6	2	4	20	7	51

9. Het graven der Dedemsvaart begonnen 1809.
28. Bisschop OTTO bij *Aanc* gedood 1227.

	u.	m.
Laatste kw. in de *Ram* den 5 Julij 's avonds	5	59
Nieuwe M. in de *Kreeft* den 13 Julij 's avonds	9	13
Eerste kw. in de *Weegschaal* d. 21 Julij 's av.	3	29
Volle M. in de *Waterman* den 28 Julij smorg.	6	11

Venus wordt, in 't begin der maand, teruggaande in de Kreeft en gaat onder 1 Julij 's avonds te 9 u. 48 m. 17 Julij 's avonds te 8 u. 13 m. Zij verliest zich allengs in de zonnestralen en komt den 25 in conjunctie met de zon.

Mars is voortgaande in den Stier en komt op 4 Julij smorg. te 1 u. 3 m. 20 Julij smorg. te 0 u. 31 m.

Jupiter staat, na Zons ondergang, laag in het Westen en verliest zich allengs in de Zonnestralen. Den 20 komt zij met de Zon en den 29 met Venus in conjunctie.

Saturnus wordt, in 't begin der maand, voortgaande in de Maagd en gaat onder 4 Julij smorg. te 0 u. 19 m. 19 Julij 's av. te 11 u. 16 m.

De dagen worden in deze maand 1 u. 8 m. *korter*.

Twentse Taalbank

AUGUSTUS,

1	Maandag	Deventer p. b.	's av. op
2	Dingsdag	Deventer schap. Zwartsluis k.	10 9
3	Woensd.	Raalte j.	10 22
4	Donderd.	Driene j.	10 37
5	Vrijdag	Erp j.	10 56
6	Zaturdag	Nijkerk p.	11 22
7	Zondag	S. Albert, Epse k.	11 56
8	Maandag	Zutphen k. p. b. Utrecht p.	sm. op
9	Dingsdag	Deventer schap.	0 41
10	Woensd.	S. Laurens.	1 39
11	Donderd.	Ham b.	's av. ond.
12	Vrijdag	Hattum k. s. h.	8 7
13	Zaturdag	Vast.	8 22
14	Zondag	Haarlo k. Beverwijk k.	8 35
15	Maandag	*Maria Hemelvaart*, Delden j.	8 46
16	Dingsdag	Deventer p. b. s.	8 58
17	Woensd.	Raalte j.	9 10
18	Donderd.	Ommen k.	9 25
19	Vrijdag	Hengelo p. b. Hondsd. einde	9 44
20	Zaturdag	Amersfoort p.	10 11
21	Zondag	Brummen k.	10 51
22	Maandag	Koeverden b. Borkulo k.	11 49
23	Dingsdag	Deventer schap.	sm. ond.
24	Woensd.	S. Bartholomeus, Haaksberg. k.	1 7
25	Donderd.	Deventer p. b.	2 37
26	Vrijdag	Arnhem k. Enter j.	's av. op
27	Zaturdag	Gilhuis j.	7 51
28	Zondag	's Bosch k.	8 3
29	Maandag	S. Jans Onthoofding.	8 14
30	Dingsdag	Goor k. Ommen j.	8 27
31	Woensd.	Koevorden k. Hardenberg k.	8 41

Zon in my Virgo, den 23.

Tweede Kamer der Staalbank

Oogstmaand.

Datum.	Middelbare tijd op den waren middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.	
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.
1	12	5	59	4	22	7	49
2	12	5	55	4	23	7	48
3	12	5	50	4	25	7	46
4	12	5	45	4	26	7	44
5	12	5	39	4	28	7	42
6	12	5	33	4	30	7	40
7	12	5	26	4	31	7	39
8	12	5	19	4	33	7	37
9	12	5	11	4	34	7	35
10	12	5	2	4	36	7	33
11	12	4	53	4	38	7	31
12	12	4	44	4	39	7	29
13	12	4	34	4	41	7	27
14	12	4	23	4	43	7	25
15	12	4	11	4	44	7	24
16	12	3	59	4	45	7	22
17	12	3	47	4	57	7	20
18	12	3	34	4	48	7	18
19	12	3	21	4	50	7	16
20	12	3	7	4	52	7	13
21	12	2	52	4	53	7	11
22	12	2	37	4	55	7	9
23	12	2	22	4	57	7	7
24	12	2	6	4	59	7	5
25	12	1	50	5	0	7	2
26	12	1	34	5	2	7	0
27	12	1	17	5	3	6	58
28	12	0	59	5	5	6	56
29	12	0	42	5	7	6	53
30	12	0	24	5	9	6	51
31	12	0	5	5	10	6	49

1. *Oldenzaal* gaat na beleg aan de Staten over 1626.
12. Arnold Mooren te *Zwolle* geboren 1644.

u. m.

Laatste kw. in de *Stier* den 4 Aug. smorg. 7 36
Nieuwe M. in de *Leeuw* den 11 Aug. 's avonds 11 37
Eerste kw. in de *Scorpioen* den 19 Aug. 's av. 10 40
Volle M. in de *Visschen* den 26 Aug. s' avonds 2 4

Venus wordt, omstreeks het midden der maand, voortgaande in de Kreeft en gaat, als *morgenster* op
3 Aug. smorg. te 3 u. 57 m.
19 Aug. smorg. te 2 u. 32 m.

Mars is voortgaande naar de tweelingen en komt op
1 Aug. smorg. te 0 u. 10 m.
16 Aug. 's av. te 11 u. 47 m.

Jupiter blijft voortgaande in de Kreeft en wordt, eerst in den morgen, zigtbaar. Zij gaat op
1 Aug. smorg. te 3 u. 29 m.
17 Aug. smorg. te 2 u. 46 m.

Saturnus blijft voortgaande in de Maagd en gaat onder
1 Aug. 's av. te 10 u. 30 m.
16 Aug. 's av. te 9 u. 28 m.

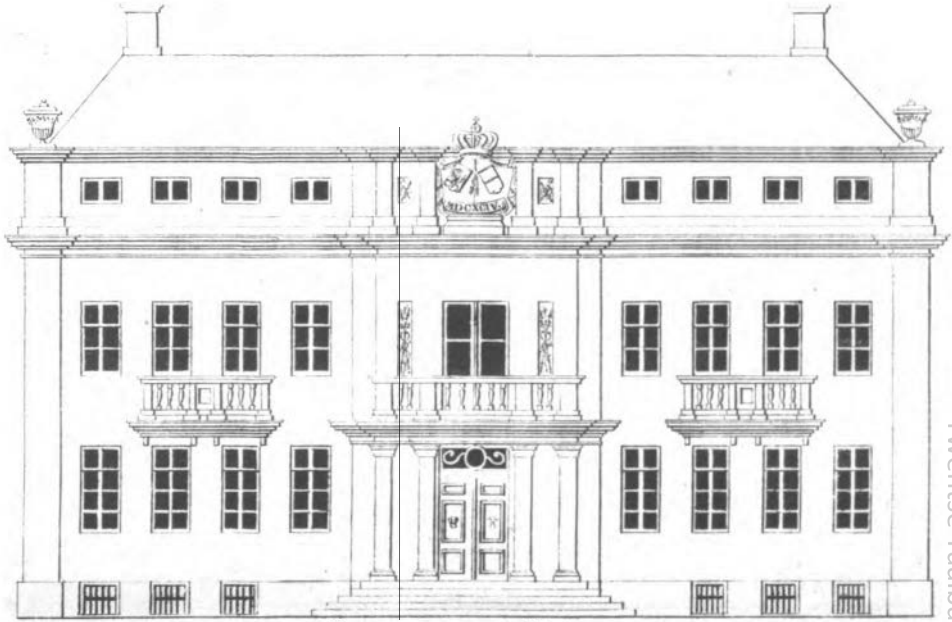
De dagen worden in deze maand 1 u. 48 m. *korter.*

Twentse Taalbank

SEPTEMBER,

1	Donderd.	Zwolle l. Gramsbergen k.	's av. op
2	Vrijdag	Helmond b.	9 21
3	Zaturdag		9 52
4	Zondag	Velp k. Brandlicht k.	10 33
5	Maandag	Amsterdam k.	11 27
6	Dingsdag	Deventer schap. Almelo k.	sm. op
7	Woensd.	Wijhe k. Hellend. k. Enschede k.	o 31
8	Donderd.	*Maria Geboorte.* Steenderen k.	1 44
9	Vrijdag	Deventer l. Denekamp j.	3 o
10	Zaturdag	Ohne k.	4 16
11	Zondag	Nijmegen k.	's av. ond.
12	Maandag	Ommen j.	7 6
13	Dingsdag	Deventer p. b. s. Raalte k.	7 18
14	Woensd.	Kruisverheffing, Dalfsen k.	7 31
15	Donderd.	Zutphen b. Dalfsen b.	7 49
16	Vrijdag	Vriesenveen b. Rijssen j.	8 12
17	Zaturdag	St. Lambert.	8 47
18	Zondag	Halle en Eerbeek k.	9 38
19	Maandag	Deventer p. Kampen p.	10 48
20	Dingsdag	Deventer schap.	sm. ond.
21	Woensd.	St. Mattheus, quatert.	o 12
22	Donderd.	Diepenheim k.	1 42
23	Vrijdag	Quatert. Kuinder k.	3 12
24	Zaturdag	Quatert.	4 38
25	Zondag	Wilpe k. Elst k.	's av. op
26	Maandag	Kampen b.	6 32
27	Dingsdag	Deventer schap. Borne k.	6 45
28	Woensd.	Zwolle p.	7 1
29	Donderd.	St. Michiel, Oldenzaal k.	7 21
30	Vrijdag	Tubbergen j.	7 48

Zon in ♎ Libra, den 23.

Stadhuis te Deventer

Twentse Taalbank

Taalbank

HERFSTMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.		2. GERH. DUMBAR te *Deventer* geboren 1743. 22. *Zwolle* door Pruissische troepen bezet 1787.
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.	
1	11	59	46	5	12	6	47	Laatste kwart. in de *Tweelingen* den 3 Sept. smorg. 0 u. 13 m.
2	11	59	27	5	13	6	44	
3	11	59	8	5	15	6	42	Nieuwe M. in de *Maagd* den 11 Sept. smorg. 1 u. 8 m.
4	11	58	49	5	17	6	40	
5	11	58	29	5	18	6	37	Eerste kw. in de *Schutter* den 18 Sept. smorg. 4 u. 44 m.
6	11	58	9	5	20	6	35	
7	11	57	49	5	22	6	33	Volle maan in de *Ram* den 25 Sept. smorg. 0 u. 13 m.
8	11	57	29	5	24	6	30	
9	11	57	9	5	25	6	28	
10	11	56	48	5	27	6	26	*Venus* blijft voortgaande in de Kreeft en komt, als *morgenster*, op 2 Sept. smorg. te 1 u. 51 m. 18 Sept. smorg. te 1 u. 36 m. Den 16 Sept. heeft zij haren grootsten glans en komt den 19 nogmaals met Jupiter in conjunctie.
11	11	56	27	5	29	6	23	
12	11	56	7	5	30	6	21	
13	11	55	46	5	32	6	19	
14	11	55	25	5	34	6	16	
15	11	55	4	5	35	6	14	
16	11	54	43	5	37	6	11	
17	11	54	22	5	39	6	9	
18	11	54	1	5	40	6	7	
19	11	53	40	5	42	6	4	*Mars* blijft voortgaande in de Tweelingen en komt op 1 Sept. 's av. te 11 u. 29 m. 17 Sept. 's av. te 11 u. 13 m.
20	11	53	19	5	44	6	2	
21	11	52	58	5	45	6	0	
22	11	52	37	5	47	5	57	*Jupiter* is voortgaande in de Kreeft en komt op 2 Sept. smorg. te 2 u. 3 m. 18 Sept. smorg. te 1 u. 17 m.
23	11	52	16	5	48	5	55	
24	11	51	55	5	50	5	53	
25	11	51	35	5	52	5	50	
26	11	51	14	5	53	5	48	
27	11	50	54	5	55	5	45	*Saturnus* blijft voortgaande in de Maagd en gaat onder 1 Sept. 's av. te 8 u. 27 m. 17 Sept. 's av. te 7 u. 27 m.
28	11	50	34	5	57	5	43	
29	11	50	14	5	59	5	41	
30	11	49	55	6	0	5	39	

De dagen worden in deze maand 1 u. 56 m. *korter.*

Twentse Taalbank

OCTOBER,

1	Zaturdag	St. Bave.	's av. op
2	Zondag	Twello k.	9 14
3	Maandag	Hellendoorn p. b. s.	10 15
4	Dingsdag	Deventer p. b.	11 24
5	Woensd.	Raalte p. Olst k.	sm. op
6	Donderd.	Enschede b. Hasselt b.	0 39
7	Vrijdag	Zwolle v. b.	1 55
8	Zaturdag		3 13
9	Zondag	Maria v. Rem. Diepenveen k.	4 31
10	Maandag	Victor, Kampen b. en j.	's av. ond.
11	Dingsdag	Deventer p. b. Ommen j.	5 38
12	Woensd.	Vaassen k.	5 54
13	Donderd.	Kampen b.	6 15
14	Vrijdag	Zwolle v. b. Hengelo p. b.	6 46
15	Zaturdag	Cleef b.	7 32
16	Zondag	St. Gallus, Apeldoorn k.	8 36
17	Maandag	Kampen b.	9 56
18	Dingsdag	St. Lucas, Deventer v. b.	11 24
19	Woensd.	Zwolle v. b.	sm. ond.
20	Donderd.	Zutphen v. b. Kampen b.	0 52
21	Vrijdag	Zwolle v. b.	2 18
22	Zaturdag	Cleef b.	3 40
23	Zondag		5 0
24	Maandag	Deventer b. Kampen b.	's av. op
25	Dingsdag	Deventer v. b.	5 6
26	Woensd.	Zwolle v. b.	5 24
27	Donderd.	Zwolle p. v. b. Kampen b.	5 47
28	Vrijdag	*Simon en Judas*, Zwolle v. b.	6 20
29	Zaturdag	Cleef b.	7 4
30	Zondag	Rhenen k.	8 0
31	Maandag	Vast. Kampen b. Ommen j.	9 6

Zon in ♏ Scorpio, den 23.

Twentse Taalbank

WINNMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.	
	u.	m	s.	u.	m.	u.	m.
1	11	49	36	6	1	5	36
2	11	49	17	6	3	5	34
3	11	48	58	6	5	5	32
4	11	48	40	6	7	5	29
5	11	48	22	6	9	5	27
6	11	48	5	6	11	5	24
7	11	47	48	6	12	5	22
8	11	47	31	6	14	5	20
9	11	47	15	6	16	5	17
10	11	47	0	6	17	5	15
11	11	46	45	6	19	5	13
12	11	46	30	6	21	5	11
13	11	46	16	6	23	5	8
14	11	46	2	6	25	5	6
15	11	45	49	6	26	5	4
16	11	45	36	6	28	5	2
17	11	45	24	6	30	5	0
18	11	45	13	6	32	4	57
19	11	45	2	6	34	4	55
20	11	44	52	6	35	4	53
21	11	44	42	6	37	4	51
22	11	44	33	6	39	4	49
23	11	44	25	6	41	4	47
24	11	44	17	6	43	4	45
25	11	44	10	6	44	4	43
26	11	44	4	6	46	4	41
27	11	43	59	6	48	4	39
28	11	43	54	6	50	4	37
29	11	43	50	6	51	4	35
30	11	43	47	6	53	4	33
31	11	43	45	6	55	4	31

9. Bisschop FREDERIK sterft te *Vollenhove* 1423.

29. JAC. VAN STEENBACH slaat de Spaansche schepen 1622.

	u.	m.
Laatste kw. in de *Kreeft* 2 Oct. 's avonds	7	7
Nieuwe M. in de *Weegschaal* den 10 Oct. 's av.	1	53
Eerste kw. in de *Steenbok* den 17 Oct. smorg.	10	49
Volle maan in de *Stier* den 24 Oct. 's av.	1	28

Venus is voortgaande in den Leeuw en bereikt den 5 October hare grootste Westelijke afwijking van de Zon. Zij gaat op
2 Oct. smorg. te 1 u. 44 m.
18 Oct. smorg. te 2 u. 8 m.

Mars is voortgaande in de Kreeft en komt op
3 Oct. 's av. te 10 u. 58 m.
19 Oct. 's av. te 10 u. 42 m.

Jupiter blijft voortgaande in de Kreeft en komt op
4 Oct. smorg. te 0 u. 30 m.
19 Oct. 's av. te 11 u. 40 m.

Saturnus verliest zich meer en meer in de zonnestralen, en komt den 31 Oct. met de zon in conjunctie.

De dagen worden in deze maand 1 u. 59 m. *korter*.

NOVEMBER,

1	Dingsdag	*Allerheiligen*, Devent. v. b.	's av	op
2	Woensd.	Overijss. dankdag voor het Gewas	11	33
3	Donderd.	St. Hubert, Kampenb. Ootm. k.	sm.	op
4	Vrijdag	Zwolle v. b.	0	49
5	Zaturdag	Oldemark b.	2	6
6	Zondag		3	25
7	Maandag	St. Willebrordus, Zutphen v. g.	4	46
8	Dingsdag	Deventer p. b.	6	12
9	Woensd.	Zwolle v. b.	's av.	ond.
10	Donderd.	Zwolle v. g. b. l. Devent. v. g. b.	4	44
11	Vrijdag	St. Marten, Zwolle v. b.	5	25
12	Zaturdag	St. Lebuinus.	6	25
13	Zondag	Heerderd. k.	7	42
14	Maandag	Ommen j. Almelo p. b. g.	9	10
15	Dingsdag	Deventer p. b.	10	39
16	Woensd.	Zwolle v. b.	sm.	ond.
17	Donderd.	Enschede b.	0	5
18	Vrijdag	Zwolle v. b.	1	27
19	Zaturdag	Oct. St. Lebuinus.	2	46
20	Zondag		4	4
21	Maandag	Maria Presentatie, Borne p. b.	5	21
22	Dingsdag	Deventer p. b.	6	38
23	Woensd.	Raalte j. Enter j.	's av.	op
24	Donderd.	Zwolle p.	4	18
25	Vrijdag	St. Catharina H. Drievuldigheid	4	58
26	Zaturdag	Heusden b.	5	50
27	Zondag	1 Advent.	6	52
28	Maandag	Arnhem v. b.	8	2
29	Dingsdag	Deventer p. b.	9	15
30	Woensd.	Vast. St. Andreas.	10	30

Zon in ↔ Sagit, den 22.

Twentse Taalbank

SLAGTMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren middag.	Zons Opkomst.	Zons Ondergang.
	u. m. s.	u. m.	u. m.
1	11 43 44	6 56	4 30
2	11 43 43	6 58	4 28
3	11 43 43	7 0	4 26
4	11 43 44	7 2	4 24
5	11 43 46	7 4	4 22
6	11 43 48	7 6	4 21
7	11 43 52	7 7	4 19
8	11 43 56	7 9	4 17
9	11 44 2	7 11	4 16
10	11 44 8	7 13	4 14
11	11 44 15	7 15	4 12
12	11 44 22	7 16	4 11
13	11 44 31	7 18	4 9
14	11 44 40	7 20	4 8
15	11 44 51	7 22	4 6
16	11 45 2	7 24	4 5
17	11 45 14	7 25	4 4
18	11 45 26	7 27	4 2
19	11 45 40	7 29	4 1
20	11 45 54	7 31	4 0
21	11 46 9	7 32	3 59
22	11 46 25	7 34	3 57
23	11 46 42	7 36	3 56
24	11 46 59	7 37	3 55
25	11 47 17	7 39	3 54
26	11 47 36	7 41	3 53
27	11 47 56	7 42	3 52
28	11 48 17	7 44	3 51
29	11 48 38	7 46	3 51
30	11 49 0	7 47	3 50

18. J. TER PELKWIJK (geb. te *Heino* 1769) st. te *Zwolle* 1834.
20. *Deventer* gaat aan RENNENBERG over 1578.

	u. m.
Laatste kw. in de *Leeuw* den 1 Nov. 's avonds	3 4
Nieuwe M. in de *Scorpioen* den 9 Nov. smorg.	1 59
Eerste kw. in de *Waterman* den 15 Nov. 's av.	6 15
Volle maan in de *Stier* den 23 Nov. smorg.	5 55

—

Venus is voortgaande in de Maagd en komt op
1 Nov. smorg. te 2 u. 48 m.
17 Nov. smorg. te 3 u. 18 m.

Mars is voortgaande naar den Leeuw en komt op
4 Nov. 's av. te 10 u. 21 m.
20 Nov. 's av. te 9 u. 54 m.

Jupiter is voortgaande naar den Leeuw en komt den 13 Nov. met Mars in conjunctie. Zij gaat op
4 Nov. 's av. te 10 u. 47 m.
20 Nov. 's av. te 9 u. 50 m.

De dagen worden in deze maand 1 u. 31 m. *korter.*

Twentse Taalbank

DECEMBER,

1	Donderd.		's av. op	11 44
2	Vrijdag	Vast. Ulsen j.	sm. op	
3	Zaturdag	's Bosch j.	1	0
4	Zondag	2 Advent.	2	18
5	Maandag	Ommen j. Enter j.	3	39
6	Dingsdag	St. Nicolaas, Almelo p. b. v.	5	6
7	Woensd.	Vast. Raalte j.	6	38
8	Donderd.	*Maria Ontvangenis*	's av.	ond.
9	Vrijdag	Vast. Rijssen b.	4	6
10	Zaturdag	Zutphen v.	5	19
11	Zondag	3 Advent.	6	48
12	Maandag	Deventer p. b.	8	20
13	Dingsdag	Beurseschool j.	9	50
14	Woensd.	*Quatert.* vast. Raalte j.	11	15
15	Donderd.	Goor p. b. v.	sm.	ond
16	Vrijdag	*Quatert.* vast.	0	35
17	Zaturdag	*Quatert.*	1	53
18	Zondag	4 Advent.	3	10
19	Maandag		4	27
20	Dingsdag	Zutphen v.	5	43
21	Woensd	Vast. St. Thomas Apostel.	6	57
22	Donderd.	Hengelo p. b. v.	8	6
23	Vrijdag	Vast.	's av.	op
24	Zaturdag	Vast.	4	42
25	Zondag	Christus Geboorte.	5	50
26	Maandag	2de Kersdag.	7	3
27	Dingsdag	*St. Johan Evangelist.*	8	16
28	Woensd.	Onschuldige Kinder.	9	30
29	Donderd.		10	43
30	Vrijdag	Zutphen v.	11	57
31	Zaturdag			

Zon in ♑ Capric. den 21.

Twentse Taalbank

WINTERMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.		15. Bisschop HENDRIK staat de wereldl. heerschapij af 1527 29. ALBERTUS PIGHIUS van *Kampen* sterft te *Utr.* 1542
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.	u. m.
1	11	49	22	7	43	3	49	Laatste kw. in de *Maagd*
2	11	49	45	7	50	3	48	den 1 Dec. smorg. 10 37
3	11	50	9	7	51	3	48	Nieuwe M. in de *Schutter* den 8 Dec. 's av. 1 24
4	11	50	34	7	53	3	47	Eerste kw. in de *Visschen* d. 15 Dec. smorg. 4 16
5	11	50	59	7	54	3	47	Volle M. in de *Kreeft*
6	11	51	24	7	55	3	46	den 23 Dec. smorg. 0 40
7	11	51	50	7	57	3	46	Laatste kw. in de *Weegschaal* d. 31 Dec. smorg. 4 18
8	11	52	17	7	58	3	46	
9	11	52	44	7	59	3	45	
10	11	53	11	8	0	3	45	
11	11	53	39	8	1	3	45	*Venus* is voortgaande naar de Weegschaal en komt op 3 Dec. smorg. te 4 u. 2 m. 19 Dec. smorg. te 4 u. 50 m.
12	11	54	7	8	2	3	45	
13	11	54	36	8	3	3	45	
14	11	55	5	8	4	3	45	
15	11	55	34	8	5	3	45	*Mars* is voortgaande in den Leeuw en komt op 2 Dec. 's avonds te 9 u. 28 m. 18 Dec. 's avonds te 8 u. 40 m.
16	11	56	3	8	6	3	45	
17	11	56	33	8	7	3	45	
18	11	57	2	8	8	3	46	
19	11	57	32	8	8	3	46	
20	11	58	2	8	9	3	47	*Jupiter* wordt, in 't begin der maand, teruggaande in den Leeuw en komt op 2 Dec. 's avonds te 9 u. 4 m. 18 Dec. 's avonds te 7 u. 50 m.
21	11	58	32	8	9	3	47	
22	11	59	2	8	10	3	47	
23	11	59	32	8	11	3	48	
24	12	0	2	8	11	3	49	*Saturnus* wordt, eerst vroeg in den morgen, in de Weegschaal zigtbaar. Zij komt den 12 Dec. met Venus in conjunctie en gaat op 3 Dec. smorg. te 5 u. 1 m. 19 Dec. smorg. te 4 u. 8 m.
25	12	0	32	8	12	3	49	
26	12	1	1	8	12	3	50	
27	12	1	31	8	12	3	51	
28	12	2	0	8	12	3	52	
29	12	2	30	8	12	3	53	
30	12	2	59	8	12	3	54	De dagen worden van 1 tot 22 Dec. 24′ *korter* en
31	12	3	28	8	12	3	55	van daar tot het einde der maand 10′ *langer*.

Twentse Taalbank

VERJAARDAGEN

DER VORSTEN EN VORSTINNEN UIT HET KONINKLIJK HUIS VAN ORANJE-NASSAU.

Januarij 19. ANNA PAULOWNA, Groot-Vorstin van Rusland, Gemalin van Z. K. H. den Prins van Oranje. 1795.

Februarij 1. LOUISA AUGUSTA WILHELMINA AMALIA van Pruissen, Gemalin van Z. K. H. Prins FREDERIK der Nederlanden. 1808.

Februarij 19. WILLEM ALEXANDER PAUL FREDERIK LODEWIJK, Kolonel bij de Infanterie, zoon van den Prins van Oranje. 1817.

Februarij 28. WILLEM FREDERIK KAREL, Prins der Nederlanden, tweede zoon des Konings. 1797.

April 8. WILHELMINA MARIA SOPHIA LOUISA, dochter van den Prins van Oranje. 1824.

Mei 9. WILHELMINA FREDERIKA LOUISA CHARLOTTA MARIANNA, dochter des Konings, Gemalin van Z. K. H. Prins ALBERT van Pruissen. 1810.

Junij 13. WILLEM FREDERIK HENDRIK, derde zoon van den Prins van Oranje. 1820.

Aug. 2. WILLEM ALEXANDER FREDERIK CONSTANTIJN NICOLAAS MICHAEL, tweede zoon van den Prins van Oranje, Kolonel bij de Infanterie. 1818.

Aug. 5. WILHELMINA FREDERIKA ALEXANDRINA ANNA LOUISA, eerste dochter van Prins FREDERIK. 1828.

Augustus 24. WILLEM I, Koning der Nederlanden, Groot-Hertog van Luxemb. enz. enz. enz. 1772.

November 18. FREDERIKA LOUISA WILHELMINA van Pruissen, Koningin. 1774.

December 6. WILLEM FREDERIK GEORGE LODEWIJK, Prins van Oranje, Veldmaarschalk, Kolonel-Generaal der Schutterijen. 1792.

Twentse Taalbank

VOORBERIGT.

Wordt het oogmerk der onderneming, die men hiermede begint, gelukkig bereikt, dan zal aan de inwoners van onze Provincie jaarlijks voor eene zeer kleine opoffering eene lektuur over onderwerpen gegeven worden, in welke zij, als zoodanige, belang stellen, t. w. mededeelingen van minder algemeen bekende voorvallen uit de geschiedenis van Overijssel en bijzondere plaatsen, ophelderingen omtrent de taal of het dialekt, berigten omtrent oudheden, omtrent menschen van verdiensten, die er geleefd en gewerkt hebben, historische anekdoten, enz., zonder daarom eene meer ontspannende lektuur geheel te versmaden. Dit eerste stukje moge tot eene proef dienen van den aard der onderwerpen, die men wenscht te behandelen, in de hoop, dat mannen van kunde in alle streken van ons gewest gaarne het hunne zullen bijdragen, om deze verzameling van tijd tot tijd te verrijken met mededeelingen omtrent Overijsselsche zaken, die of nog niet bekend zijn, of verstrooid hier en daar voorkomen. Althans die hoop is door sommigen reeds gegeven. Het be-

Twentse Taalbank

langrijke stuk: Geschiedkundige Herinneringen van Hardenberg *is een uittreksel van een onuitgegeven werk van Wijlen den Heer* J. VAN RIEMSDIJK, *Secretaris aldaar, getiteld* Beschrijving der oudheid, oorsprong, gestichten en verdere merkwaardigheden, alsmede der rechten, voorrechten, vrijheden enz. der Stad Hardenbergh, *hetwelk door deszelfs schoonzoon, den Heer Burgemeester der Stad Hardenberg,* L. HORNDERKEN, *welwillend ten gebruik is medegedeeld, en waarvoor bij deze aan Z. Ed. Gestr. dank betuigd wordt, met den wensch, dat ook anderen, die dergelijke belangrijke stukken onder zich hebben, dezelve mogen mededeelen. Alleen door gemeenschappelijke medewerking van deskundigen kunnen pogingen van deze soort op den duur met eenen goeden uitslag bekroond worden.*

Twentse Taalbank

LEVENSBERIGT

VAN

S^T LEBUINUS.

Het is bekend, dat de Frankische Vorsten, onder wier gebied het grootste gedeelte der Nederlanden gekomen was, de uitbreiding van den Christelijken Godsdienst in hunne Staten zeer bevorderden. In het jaar 690 was WILLEBRORDUS met eenige zendelingen uit Engeland gekomen, en had zijne pogingen, om de Vriezen te bekeeren, aangewend. BONIFACIUS zette dat werk voort, tot dat hij bij *Dokkum* in het jaar 755 vermoord werd. Onder het kerkbestuur van den Abt GREGORIUS, die voor den derden Utrechtschen Bisschop gehouden wordt, kwam LEBUINUS uit Engeland herwaarts over.

De Geschiedschrijvers verschillen evenwel in de opgave van den tijd der aankomst van LEBUINUS. Sommigen maken hem tot eenen medgezel van WILLEBRORDUS, in het jaar 690. Doch dit is niet geloofslijk, dewijl hij (daar er geen twijfel is, of hij is onder GREGORIUS met de prediking alhier begonnen) dien moeijelijken last alsdan in zeer

Twentse Taalbank

hoogen ouderdom op zich zoude genomen hebben, en als een grijsaard van meer dan honderd jaren in 777 gestorven zijn. Om deze zwarigheid te ontwijken, hebben sommigen twee van denzelfden naam aangenomen: eenen vroegeren, die medgezel van WILLEBRORDUS, eenen lateren, die Apostel van *Overijssel* geweest is (*). Wij nemen slechts éénen aan, den lateren, wien wij leeren kennen uit deszelfs *Levensgeschiedenis*, beschreven door HUCBALDUS, eenen monnik te *St. Elno* of *St. Amand*, welke geplaatst is in SURII *vitae Sanctorum ad* 12 *Nov. Col.* 1618.

HUCBALDUS leefde omtrent het jaar 920, bestuurde een' tijd lang de scholen te *Rheims*, en heeft dit zijn werk opgedragen aan BALDERIK, Bisschop van *Utrecht*. Bij MARTENE en DURAND, *Collectio vet. Monumentorum* I. p. 265—267 staan brieven aan hem, tot lof der door hem zamengestelde levensbeschrijving. Van veel belang is ook het *Leven van* LUDGERUS, den eersten Bisschop van *Munster*, beschreven door ALTFRIDUS, den derden Bisschop, geplaatst in de onschatbare verzameling *Scriptores rerum Brunsvicensium* van LEIBNITZ *Tom.* I. p. 85. JOHANNES CINCINNIUS heeft deze berigten van ALTFRIDUS, die van OTHELGRIMUS, eenen leerling van

(*) Zie DUMBAR, *kerkelijk en wereldlijk Deventer*, 1 bl. 179.

Twentse Taalbank

Ludgerus, en van anderen, tot een geheel gebragt, hetwelk uitgegeven is te *Keulen* in 1515 bij *Quentell* 4. Van dit zeldzame stuk is een exemplaar op de Bibliotheek te *Deventer*.

Lebuinus was in Engeland geboren, uit den Anglo-Saksischen stam, en zijne moedertaal verschilde dus nog niet veel van die, welke onder de verwante stammen der Franken, Vriezen en Saksers hier te lande gesproken werd. Zijn oorspronkelijke naam luidde *Liefwijn* of *Liafwijn*, hetwelk *lieve vriend* beteekent, op welke beteekenis, bij Hucbaldus, geene zoete toespelingen, naar den smaak van die tijden, ontbreken. Deze naam werd met eenen Latijnschen vorm in dien van Lebuinus veranderd. Hij verkreeg in zijn geboorteland eene geleerde opvoeding, werd er tot Priester gewijd, en begaf zich, door sterke begeerte naar het zendelingswerk gedreven, naar *Utrecht*, dat, door de toenmaals beroemde school, als eene kweekplaats der zendelingen was geworden, die zich aan de uitbreiding van het Christendom toewijdden.

De Abt Gregorius, die, bij het ledig staan van den Bisschoppelijken stoel, na den dood van Bonifacius, de Bisschoppelijke werkzaamheden waarnam, (van 755 tot 776) wees hem, als eene geschikte plaats voor zijnen arbeid, de streken van den *IJssel* aan. Hier waren de grenzen tusschen de Franken en Saksers, gelijk en door Hucbaldus en door Altfridus gemeld

Twentse Taalbank

wordt, en andere redenen zulks hoog waarschijnlijk maken (*). De laatsten hadden de vroegere woonplaatsen der eersten ingenomen, en waren hun op den voet gevolgd. Beide gemelde Geschiedschrijvers laten Lebuinus, door de beschikking van Gregorius, vergezellen door Marchelmus of Marcellinus, eenen leerling van Willebrordus, nu reeds eenen man van hooge jaren, die vroeger deze streken bezocht, en zoo wel te *Deventer*, als hooger op in *Drenthe* en *Twenthe*, bijzonder te *Koevorden* en *Oldenzaal*, veel gedaan had tot bekeering der inwoners. *Deventer* was toen ter tijde eene plaats van weinig bedui denis en omvang, eene haven aan den *IJssel*. Het komt vroeger niet voor: later vindt men het als eene stad in den Pagus *Amelande* of *Hamelande*. Met de invoering van het Christendom begint eerst deszelfs geschiedenis. Hij werd er gastvrij opgenomen door eene weduwe, (Abachilda schrijft Hucbaldus, Averhilda noemt haar Altfridus, en Abrahilda het oude Legendeboek, waarvan nader); doch hij schijnt eerst gepredikt en gedoopt te hebben aan de overzijde van den *IJssel* op de *Veluwe*. Daar werd, onder zijn opzigt, en op kosten der nieuw geloo-

(*) B. v. het gebruik van het Saksische regt in *Overijssel* en het *Graafschap Zutphen*. Racer, *Overijss. Gedenkstukken* I. bl. 22 n. 1. II. bl. 9—10.

Twentse Taalbank

vigen, de kerk van *Wilpe* gebouwd, zeker de oudste aan de boorden dezer rivier, die nog in later tijd, schoon op Geldersch grondgebied liggende, onder het Kapittel van *Deventer* behoord heeft, zonder dat men de redenen daarvan heeft kunnen opsporen (*). Niet lang daarna, toen het getal der belijders aangroeide, werd in de stad zelve een kerkje gebouwd, en daar naast eene woning.

Het stond op dezelfde plaats, waar thans het Lands-magazijn is, en werd toegewijd aan de Maagd Maria. Het moet van een onaanzienlijk voorkomen geweest zijn, slechts van hout opgetimmerd en met stroo gedekt, gelijk de eerste kerken in deze landen meestal waren. Aan de vereenigde pogingen van Marcellinus en Lebuinus schrijft Brumanus (†) ook de stichting der kerken te *Heemse* aan de *Vecht*, te *Oldenzaal* en *Ootmarsum* toe, welke dus de oudste in *Overijssel* zijn. Omtrent de prediking van den laatsten onder de Oostwaarts wonende Saksers, deelen wij het volgende verhaal mede uit een oud Legendeboek, op de Bibliotheek te *Deventer*

(*) H. van Heussen en H. van Rijn, *Kerk. Oudh.* D. VI bl. 511.

(†) *Res Transisalanae*, bij Dumbar, *Anal.* II p. 54. Doch Br. schijnt daarin met Heda en andere Schrijvers te dwalen, dat hij Lebuinus voor eenen medgezel van Willebrordus houdt.

Twentse Taalbank

bewaard, hoogst waarschijnlijk in het midden der 15e eeuw geschreven, hetwelk mede tot eene proeve van de taal van dien tijd kan verstrekken. Het komt wel hoofdzakelijk met het berigt van Hucbaldus overeen, doch bevat ook bijzonderheden, welke bij hem niet gemeld zijn.

Doe waren die Sassen noch heiden sonder eniges coninges of heren regiment. Mer sie plegen te setten alle iaer 'nae horen wille wten besten van hen wt eenre ijegeliker steden XII richters, die eens des iaers vergaderden op een stede geheiten (*) *Merclo, ende hadden daer raet*

(*) Indien Hucbaldus dit *Marklo* of *Merclo* niet aan de *Wezer* geplaatst had, zouden wij eerder aan het Overijsselsche dorp van dien naam met den daarbij gelegenen berg denken. Op dezen berg werden de oude Landsheeren van *Twenthe* gehuldigd, gelijk blijkt uit den Landbrief van Bisschop Johan van Vernenborch in 1365 gegeven, medegedeeld in Matthaei *Analecta Tom.* III. p. 761 en Racer, *Overijsselsche Gedenkstukken*, II bl. 183, III bl. 63. Een bij denzelven gelegen berg heet de *hemmel*, misschien eene verbastering van *heimal* of *hemal* d. i. *gerigt*. De Saksers hielden over het algemeen hunne volksvergaderingen op bergen. Op dezen bij *Markelo*, vindt men van tijd tot tijd, bij het omploegen, grafurnen en dergelijke, die het bestaan van eene overoude Heidensche begraafplaats aanduiden.

Twentse Taalbank

mit malcanderen en setten en sloten en apenbaerden daer des gemeynen landes beste en orber. Hierom want sancte Lebuynus dit wiste dat dese raetslude daer wesen en vergaderen solden: soe wolde hie daer gaen onder die raetslude en apenbaren hen den willen gods tot hoerre salicheit.

En niet veer van dier stede, daer dese raet was, woende een guet man, die Volbert heite, en die had sancte Lebuyn alte lief en was syn sonderlinge orient in sinen leven. Dese guede man sat op een aventtyd in sinen huse mit sinen wive en mit sinen soen en calden mit droefheit van sancte Lebuynus. Want sie hadden opgesat en overdragen, wie sancte Lebuynus crege die solden doot slaen omdat hie Christo predicte en ene nye ewe leerde en hoer olde ewe verniete en sie meenden dat dit sancte Lebuynus niet en wiste, en sie hadden anxt dat sie hem crigen solden en doden. En Volbert seide ic wolde dat wyen hier hadden mit ons. Als sie aldus seten en calden, so hoerden sie dat die honde blaffende worden. Doe seide die vader, och of Wynken daer waer. Doe liep die soen en stilde die honde, en doe sie vernemen dattet Wynelt was doe worden sie alte blide. En die vader ouer op en grepen om den hals en seide: lieve Wynelt orient weest willecoem, wat bedudet dit dat ghi aldus laete hier tot ons coemt, hoe ist mit u. Hie ant-

Twentse Taalbank

woerde het is guet, ic wil hier gaen tot desen raetsluden daer sal ic ene baetscap doen. Doe seide Volbert ic bid u lieve Wynelt dat ghi daer op dese tyt niet en gaet, want sie sint alte seer op u verbolgen. Want sie seggen hoe come wi an dit schiemael dat hier ommelopet, latet ons doot slaen want het maect onser vader settinge toe niete. Daerom bid ic u lieve Wynken blivet hier mit my opdat sie u niet en crigen noch en doden. Ic heb ene heymelike stede, die is tot uwer behoef daer wil ic u wal verbergen, en al dat ic heb dat is tot uwen besten. Hie antwoerde ic wil daer gaen en doen myne baetscap als mi geheiten is. Die guede man seide sie sult u doden. Hie antwoerde die gene die my daer gesant heft die sal mij wal bewaren en verlosen wt horen handen. Doe Voolbert sach dat hys hem niet ontraden en conde, doe seide hi soe wil ic mit u gaen. Des morgens stont hie vroe op en genc mit hem derwert opdat hi wolde sien of hem yement yet misdoen wolde. En doe hie onder die vergaderinge des volcs quam doe seiden die somige siet nu coemt dat fantascus echter wi willen hem doden. Mer sommige anderen seiden neen, wi willen sine woerden horen. Doe dede hie sinen mont op en genc staen in dat middel van hen als eene eersam persoen mit enen minliken engelschen aensichte. En hie was gecleet als een dyake en hie had een gulden

Twentse Taalbank

cruce in synre hant en hie maecte ene ghestille en sie hoerden alle na sinen woerden en hie dede sinen mont op en seide enz.

De toespraak van LEBUINUS veroorzaakte bij de Saksers, volgens het Legendeboek, hevig misnoegen en toorn. Men wilde hem ombrengen, doch hij ontkwam gelukkig uit hunne handen. Het vervolgt aldus: *En ene die geheiten was Buto, die die eersamste was van hen allen en stont in die overste stede en seide aldus tot hen O ghi wise lude hoert mi. Dicwile sin tot ons gecomen die Noertmans Slaven en Vriesen en veelre lude baden, welke wy in vreden ontfengen en als sie hoer baetscap gedaen hadden, hebben wi sie mit ghiften eerlike weder toe huus gesant. Mer nu hadden wi bina den bade des alreoversten gedodet en enen versmaeden doot hebben angedaen die ons gebracht hevet die baetscap des levens en der ewiger salicheit. Mer diegene die hem gesant heft tot ons die heeft wal getoent sine mogentheit en hevet hem vele gegeven want hie hevet hem verloest wt onsen handen. En ic seg u, dat ghi sonder twyfel waer sult vinden dat hie ons dreygende gesecht hevet van onsen coninc dien wi hier naemaels sullen crigen.* (LEBUINUS had van eenen magtigen Koning gesproken, die hen, zoo zij het Christendom niet aannamen, zoude tuchtigen). *Doe sie aldus berespet worden en verveert doe worden sie wat gesachtmoedicht en doe*

Twentse Taalbank

sloeten sie wt gemeenen rade hem voert meer niet te hinderen. — Wij voegen hier nog uit het einde van dit oud verhaal bij: *Het is te merken, dat Deventer genoemt is nae eenen mogenden man geheiten Davo die sancte Lebuynus grote orient was in sinen leven.* — *Sancte Lebuynus woende toe Deventer in die assenstrate daer had hie een huus daer starf hie in an der colde.*

Zijn dood moet, gelijk DUMBAR (*) bewezen heeft, plaats gehad hebben, den 12 Nov. 777. Maar nog gedurende zijn leven veroverden de Saksers *Deventer.*

Zij verzamelden, schrijft ALTFRIDUS, een leger, verjoegen de Christenen, en leiden de nieuwe kerk in de asch. Hij zelf was genoodzaakt naar *Utrecht* te wijken, alwaar hij kanonnik van *St. Salvator* was; doch keerde, na het wijken der vijanden, terug, en herbouwde zijne kerk. Dit is het algemeene gevoelen, ook door DUMBAR aangenomen. Doch bij HUGBALDUS komt deze verstoring der nieuwe kerk meer als een werk van de nog onbekeerde inwoners der stad zelve of van den omtrek voor. Verbitterd tegen den man, die, gelijk zij zich uitdrukten, de hoofden op hol bragt, de zinnen verbijsterde en de zeden verkeerde, stormen zij op de kerk

(*) *Kerkelijk en Wereldlijk Deventer*, I bl. 181.

Twentse Taalbank

aan, steken die in den brand, en verdrijven de Christenen.

Zeker is het, dat in 778, dus een jaar na den dood van LEBUINUS, het onrustige volk der Saksers nogmaals het hoofd opgestoken, en de stad met de kerk geheel verwoest heeft. KAREL DE GROOTE bevond zich toen op zijnen krijgstogt in *Spanje*. Van deze afwezigheid maakten zij gebruik tot eenen algemeenen aanval, en trokken tot aan den *Rhijn* toe, alles te vuur en te zwaard verwoestende, ouderdom noch geslacht sparende, zoo dat het bleek, dat zij niet om te rooven, maar om zich te wreken de grenzen der Franken waren overgetrokken (*).

Zij bestormden, schrijft men, den burgt, op den Berg gesticht; en eene overlevering wil, dat het thans zoo genoemde *Sassenstraatje* de weg geweest is, langs welken zij dien beklommen en innamen. De verovering ging met den moord van vele ingezetenen gepaard. Nadat KAREL DE GROOTE deze onverzoenlijke vijanden teruggedreven had, zond ALBRICUS, de vierde Utrechtsche Bisschop, den boven reeds genoem-

(*) Zie de Geschiedschrijvers van dien tijd op dat jaar. *Daar zij de rivier* (den Rhijn) *niet over konden trekken, verwoestten zij te vuur en te zwaard de dorpen en steden, van de stad Duitz tot aan den IJssel toe; de vijand maakte geen onderscheid van geslacht noch jaren. — Chron. Abbatis Urspergensis.*

 Twentse Taalbank

den LUDGERUS herwaarts, om den droevigen toestand, waarin het Christendom gebragt was, te herstellen.

Deze, van geboorte een edele Vries, had zijne geleerde opvoeding eerst in de Utrechtsche school, vervolgens bij den beroemden ALCUINUS in Engeland gekregen. Hij kweet zich van den opgedragen last met ijver, en herbouwde de kerk veel sierlijker dan te voren. De Saksers hadden naar het gebeente van LEBUINUS met dolle woede gezocht, zonder het te kunnen vinden. Toen LUDGERUS reeds de grondslagen der nieuwe kerk gelegd had, verscheen hem (melden deszelfs levensbeschrijvers) LEBUINUS in den droom, en wees hem de plaats aan, waar het te vinden was, aan de zuidzijde van het nieuwe gebouw. De verhalen uit die tijden zijn dikwijls met dergelijke vreemde gevallen vermengd. LUDGERUS heeft vervolgens in *Vriesland* het Christelijk geloof uitgebreid, en is als eerste Bisschop van *Munster* gestorven. Van het gebeente van LEBUINUS maken wij als van eene geschiedkundige merkwaardigheid gewag.

Gedurende de middeleeuwen werd het, tevens met dat van MARCELLINUS en RADBOUD, 14den Bisschop van *Utrecht* (*) in eene prachtige kist of kast

(*) De eerste is, naar het algemeen gevoelen, te *Oldenzaal* in hoogen ouderdom gestorven; de laatste

Twentse Taalbank

van zilver, in de Hoofdkerk, aan LEBUINUS toegewijd, bewaard. Toen, in het jaar 1578, de stad onberekenbaar veel te lijden had van het garnizoen, in dienst van DON JAN *van Oostenrijk* en den Koning van *Spanje*, toen zij door het voorschieten der leening uitgeput was, en de soldaten geene betaling kregen, vielen deze, den 18 Julij, in de Hoofdkerk, namen de zilveren kast en andere kostbaarheden weg, en lieten vierkante noodmunten slaan. Dit is het berigt van LINDEBORN, van MOONEN en REVIUS (*). De beide eersten noemen den 18den Julij als den dag, dat het krijgsvolk het zilverwerk aantastte. Deze datum is geene vergissing. In de notelen van Schepenen en Raad komen, juist tot den 17den Julij toe, menigvuldige onderhandelingen tusschen Gouverneur en Hoplieden van het Garnizoen en de stedelijke Regering en het Kapittel voor. De eersten eischten, dat de Regering bij voortduring in de leening voorzien zoude, of toestemming geven tot het te gelde maken van

---

te *Ootmarsum* in het jaar 917. RADBOUD heeft een lofdicht op LEBUINUS gemaakt, alsmede eene redevoering over denzelven. Beide stukken staan bij SURIUS, na de levensgeschiedenis door HUCBALDUS. Het eerste is ook vertaald bij VAN HEUSSEN en VAN RIJN *Kerk. Oudh.* I bl. 126.

(*) *Hist. Episc. Dav.* p. 59 — *Kron. van Dev.* bl. 120. — *Dav. illustr.* p. 489.

Twentse Taalbank

het zilverwerk der kerken. Het ééne kon men niet, was telkens het antwoord, want de stad was uitgeput: het andere mogt men niet. Zelfs verklaarde de Raad, den 16 Julij: dat de leden van denzelven, met de andere inwoners, die reeds verdreven waren, *willig waren, uit de stad te gaan, soo zijne Majesteit er mede gediend was; maar dat men hun der stad privilegiën, zegels en brieven, door Z. M. toevertrouwd, en die zij eedshalve niet mogten verlaten, wilde laten volgen; dan wilden zij aan het gurnizoen huis en hof en al hun eigendom laten, hetgeen zij dan te gelde konden maken en daarmede doen, soo als zij verstonden.* Van de Regering wendden de Gouverneur en Hoplieden zich tot het Kapittel. Op denzelfden dag, 's namiddags, vergaderde dit, op last van den Gouverneur, in tegenwoordigheid van eenigen des Raads, als getuigen. Deken en kanonniken verklaarden, dat de Hoplieden nog goede provisie van rogge en eetwaren hadden, die zij den burgers hadden afgenomen: dit kon men wel aantasten, om er de soldaten mede te onderhouden. Maar het kerkelijk zilver behoorde hun (Deken en kanonniken) niet toe; weshalve zij niet konden consenteren. En den 17den, na dat men nogmaals plegtig verklaard had, niet te kunnen verstaan tot het aantasten van het zilverwerk, zeide de Gouverneur aan gecommitteerden van Raad en Kapittel, in zijn huis: dewijl de

Twentse Taalbank

6 Wiglyes en
3 Korrels.

1 Loot, 2 Wiglyes
en 6 Korrels.

2 Loot, 5 Wiglyes
en 8 Korrels.

Twentse Taalbank

nood drong, zoo wilde hij zulks doen laten voor notaris en getuigen; waarop geantwoord werd, *dat men zulks lijden moest.*

Behalve de ronde koperen noodmunten, in het laatst van het jaar 1578 geslagen (*), zijn er, zoo veel wij weten, drie soorten van zilveren munten geweest, namelijk van 44, 22 en 11 stuivers (†). De Magistraat was begonnen, met stads zilverwerk daartoe te geven (§). Deze vierkante stukken zijn zeer zeldzaam geworden; en wij voegen hier de afbeeldingen bij, naauwkeurig geteekend naar exemplaren, berustende in het uitmuntende kabinet van Nederlandsche munten, medailjes en gedenkpenningen van den Ed. Achtb. Heer en Mr M. VAN DOORNINCK, Burgemeester der Stad *Deventer.*

Zij hebben alle den Deventerschen adelaar, met het omschrift *urgente necessitate*, d. i. *uit dringenden nood.* Op de grootste is de dagteekening *Daven.* 9 *Junij* 78 en op de twee kleinere 19 *Junij* 78. Van den stempel der klippin-

---

(*) Zie MOONEN, *Kronijk* bl. 121.

(†) MOONEN, bl. 120.

(§) *Concord.* 12 *Mei* en 20 *Junij* 1578. En in de Kameraarsrekening van dat jaar staat op 25 Junij: *ontfangen van den Muntmeister* Mr BALTHASAR WINTGENS 804 *Silverklippingen und 3 virdel van unser stadt sylverwerck geslagen 't stuck van 44 st. fit.* 1263 gg. 23 st.

Twentse Taalbank

gen, die van stads zilverwerk in Junij reeds geslagen waren, schijnt men dus ook gebruik gemaakt te hebben voor het zilver, den 18den Julij uit de kerk gehaald. Zij bragten *de zilveren kast van* LEEUWIUS, *den patroon der stad, te voren in plegtigen optogt om de muren der stad gedragen, naar de munt, en lieten er vierkante penningen van slaan*, schrijft REVIUS. Doch de afbeelding, welke hij geeft, is niet juist. Die de dagteekening van 9 *Junij* hebben, zijn vierkant en van zilver: de ronde, gelijk zijne afbeelding is, zijn van koper, en volgens de nog voorhandene staat er op *Oct.* 78.

Den 15den September lieten de Hoplieden al het rest van geld en zilverwerk, dat zij nog in de kerken vonden, ook aantasten en er geld van munten, en zochten den 17 Oct. nog naauwer in kerken en kloosters (*).

Uit aanteekeningen van eenen Priester en Vikaris in deze kerk heeft MOONEN (†) opgeteekend, dat de overblijfselen in de zilveren kast gelegd waren den 6 Julij 1483, en, na den tweeden overgang der stad aan de Staten, door den Deken BERNARD HERING, den 8 Junij 1593 aan de

---

(*) FRESINGA, in DUMBARS *Anal.* III p. 80 en 100. MOONEN, *Kron.* bl. 120 en 121.

(†) Zie de *Poëzij* bl. 842. En *Deventersche Kronijk* bl. 60 en 138.

Twentse Taalbank

hooge Overheid zijn overgeleverd. Zij zijn echter later in de kapel van een bijzonder huis, aan den *Brink* in den *Penningshoek*, bewaard, en bevinden zich thans in de R. Katholijke kerk, in wier bezit zich ook nog drie prachtig geschrevene en kostbaar versierde Evangelieboeken bevinden, die sommigen gemeend hebben, dat, althans één van dezelve, met de hand van Lebuinus zouden geschreven zijn. Zij duiden echter eenen veel lateren oorsprong aan; maar zijn daarom merkwaardig, dat één hetzelfde Boek is, waarop de Graaf van *Arenberg*, als Stadhouder van Philips II, den eed gedaan heeft, toen deze in het jaar 1556, als Landsheer van *Overijssel*, te *Deventer* werd gehuldigd. (*) Zeker diende het ook vroeger bij de beëediging der Utrechtsche Bisschoppen.

P. C. Molhuijsen.

(*) Zie Slichtenhorst, *Geldersche Geschiedenissen* bl. 490. Op den Inventaris van het jaar 1556 (bij Dumbar, *Kerkelijk en wereldlijk Deventer* I bl. 441) komen deze boeken reeds voor als: *dríe oude boeken mett silver beslagen ende gestente up vene sydt.* De pracht der uitvoering, ook in het tecken- of schilderwerk van de Evangelische geschiedenissen, is buitengewoon. Achter een derzelve bevindt zich een afschrift van den veel besprokenen giftbrief van *Groningen* door Keizer Hendrik III aan de Utrechtsche kerk van het jaar 1040, onder anderen te vinden in de *Monumenta Groningana* van R. K. Driessen.

Twentse Taalbank

BELEGERINGSMANIER

DER

VEERTIENDE EEUW.

Onlangs vonden wij in een buitenlandsch werk, als eene geschiedkundige bijzonderheid, de vreemde manier opgegeven, op welke het slot *Glogau* in het jaar 1504 belegerd werd. Het behoorde, met de kleinere helft van het Vorstendom van dien naam, aan Anna, weduwe van *Teschen*. Hertog Johann van *Sagan*, bezitter van het grootste gedeelte van het Vorstendom, zocht een voorwendsel, om der weduwe den oorlog aan te doen. Twee maanden lang verdedigde zij zich in het slot, en zoude langer tegenstand geboden hebben, indien Johann niet eene afschuwelijke manier van belegering had aangewend. Hij liet, namelijk, door werpwerktuigen, gestorven vee én allerlei onreinheid in zulke menigte in het slot werpen, dat de belegerden door den verpestenden stank tot de overgaaf gedrongen werden. Met dergelijke werktuigen wierpen de *Hussieten*, in het jaar 1422, tonnen vol mest, onreinheid en schadelijke dingen in het

Twentse Taalbank

slot *Karlstein*. Doch de geschiedenis van *Overijssel* heeft nog een vroeger voorbeeld van dergelijke belegeringswijze. In het geheele Sticht was geen sterker kasteel, dan dat van *Voorst* nabij *Zwolle*. Het had dubbelde breede grachten, eenen van steen opgemetselden ringmuur van twaalf voeten dik en tachtig voeten hoog, poorten van zwaar ijzer, en nog eenen vierkanten voorburg, die de belegenaars lang van het slot zelf konde afhouden (*). Dergelijke kasteelen waren in de 14de eeuw meestal roofnesten. De bezitters stelden er hunne eer in, den omtrek af te loopen, en te plunderen, waar zij konden. In *Westphalen* was het een spreekwoord geworden:

Ruten, rooven dat en is gheyn schande,
Dat doynt die besten van den Lande.

En dat met de toenmalige gesteldheid van *Westphalen* die van ons *Overijssel* eene groote overeenkomst had, wordt door menigvuldige voorbeelden bevestigd. Gelukkig was Bisschop Johann van *Arkel* een man van goeden wil, moed en kracht. Om de strooperijen van Zweder van *Voorst*, die geheel *Overijssel* onveilig maakten, te beteugelen, zag hij zich genoodzaakt, deszelfs slot te belegeren. Hij riep de hulp der drie ste-

(*) *Chron. auctius Jo. de Beka, in* Matthaei *Analecta Tom.* III. p. 256. Dumaar, *kerk en wereld, Deel* I. p. 524.

Twentse Taalbank

den in, en *Zwolle*, als het meest belang daarbij hebbende, was er terstond toe gereed; doch *Deventer* en *Kampen* aarzelden, en gingen er niet toe over, dan, nadat zij de belofte van privilegiën van den Bisschop verkregen hadden (*) In het laatst van de maand Julij 1362 rukte deze met eene aanzienlijke krijgsmagt voor het slot. Voor de uitvinding van het buskruid waren de mechanische kunsten en werktuigen der Romeinen weder voor den dag gebragt. Men gebruikte stormrammen, door schermen of daken bedekt, met welke de muren gebeukt werden, tot zij invielen; ook *blijden* of *tuimelaars*, balken, die met touwen zoo gespannen werden, dat zij, plotseling

---

(*) Dumbar, *kerk. en wereldl. Deventer*, I bl. 522. De Heer van *Voorst* was voor *Zwolle* een gevaarlijke nabuur. Een jaar te voren, toen de Bisschop reeds toebereidselen maakte, om hem aan te vallen, den 14 Oct. 1361, stak hij de voorstad in brand. De burgers, daarop uittrekkende, vielen in eene hinderlaag en er werden seventig gevangen gemaakt. Doch de overigen hadden het geluk, den Heer van *Voorst* zelven te vatten en te *Zwolle* te brengen. Tot verdediging van dien Overijsselschen Edele kan men aanvoeren, dat hij niets anders deed, dan, in eenen staat van wettigen oorlog, de regten der Edelen tegen de wederregtelijke uitbreiding der magt van den Bisschop te handhaven. Doch de beslissing over de juiste grenzen der wederzijdsche regten is thans moeijelijk.

Twentse Taalbank

losgelaten zijnde, bij het opwippen zware steenen in de hoogte en verre weg slingerden. Er waren er van verschillende grootte en vorm. Het is bijna ongelooflijk, dat men, met sommige, steenen van dertienhonderd ponden en meer werpen konde. (*) Anders komen doorgaans steenen van drie tot vierhonderd ponden voor. Zulke werktuigen werden te *Deventer* en te *Zwolle* vervaardigd, waarvan in deze stad de naam *Blijmarkt*

(*) Zie een voorbeeld bij de belegering van het huis *Eerde* bij *Ommen* in 1380, door Bisschop Florens van *Wevelikhoven*, met hulp van *Deventer* en *Zwolle*, in het *Chron. auctius Jo. de Beka* in Matthaei *Anal.* III p. 279 en de noot p. 284. *Hy dede dair voir oprechten ene groote blide, die wel* XIII *hondert pont weghens worp, ende grote steenbussen, daermen daghelix mede schoot, ende stormden met allen dat men scieten of werpen mochte, ende scaden den houten huse niet, want die stenen steyten daer weder of, oft ballen geweest hadden, want die stilen ende balken waren so dicke also molenstanders ende stonden by dichte, die een by den anderen, mer dat steenwerc worpen sy alle te stucken.* Evert van Essen had, namelijk, zijn kasteel door het verbazend zware balkwerk bijna onwinbaar gemaakt. Na de overgave bij verdrag werd het in brand gestoken, doch de brand duurde een volle maand. Brunanus en Revius spreken bij deze gelegenheid zelfs van steenen van tweeduizend ponden, die door de belegeraars geworpen werden.

 Twentse Taalbank

nog overig is. (*) Het eerst werd in den voorburg bres gemaakt; deze vervolgens beklommen en ingenomen zijnde, tastte men het slot zelf aan. Om over de grachten te komen, werden drie groote drijfwerken of vlotten gebezigd, die men tegen den muur deed aandrijven. Men rammeide zoo lang, dat deze op drie plaatsen instortte, en deed intusschen de zware steenen nedervallen, tot de hoofdtoren verwoest was. De belegerden zaten intusschen niet stil. Zij verdedigden zich dapper, door het werpen van steenen en brandende stoffen op de belegeraars zelve, en maakten armen van hout, die aan het einde van ijzer waren, waar zij des Bisschops schermen mede afhaalden. (†) Bovendien ontbrak het niet aan vinnigen schimp en smaad van beide zijden. De Bisschop moest het uiterste doen, daar hij anders, bij het naderen van den winter, voor de tweede maal onverrigter zake zou hebben kunnen aftrekken. Een jaar vroeger moest hij wegens het ver verloopen saizoen het

---

(*) In het Latijn heetten deze werktuigen *Mangana* en *Manganellae*, *Petrariae*, *Blidae*, *Ingenia*, in het Nederd. bij verbastering *Engienen*. Die deselve maakte of er in den oorlog het bevel over had, heetten *Ingeniosi*, van waar ons *Ingenieur* afkomt. Zie Ducange, in het *Glossarium* op deze woorden.

(†) *Chron. auctius Joh. de Beka*, in Matthaei *Anal.* III p. 256.

 Twentse Taalbank

beleg opbreken. Bij deze gelegenheid maakte hij ook gebruik van werktuigen, die allerlei onreinheid in het slot wierpen, om de belegerden door den ondragelijken stank te benaauwen en het water onbruikbaar te maken. Vier van deze soort waren te *Zwolle* vervaardigd. Brumanus schrijft: *Suollae instructae quatuor machinae, quae sordes, stercora aliaque immunda fossis immitterent, quo et aquandi usus praediceretur, foetoreque insolito torquerentur.* (*)

De belegerden gaven zich na een beleg van vijftien weken, den 10 Nov. 1362 over. Het behoud vanleven, goederen en wapenen werd toegestaan, hetgeen velen niet behaagde. Het kasteel werd geslecht, en met de steenen is later de toren der *St. Michielskerk* te *Zwolle* opgebouwd. Eene der ijzeren poortdeuren is nog op het stadhuis te *Kampen*, en heeft bij den brand van het jaar 1543 stads privilegiën en zilverwerk bewaard. De Heer van *Voorst* stierf spoedig na deze verovering van zijnen *Stins* of *Stein*. (†)

In de kameraarsrekening van *Deventer* van het jaar 1362 komen een aantal bijzonderheden voor omtrent deze voor dien tijd zeer merkwaardige belegering. Ook bestaat er nog eene rekening vanontvangst en uitgaaf van gelden, *daer men die cost mede dade en den onraet van alle zaken* gedurende de belegering, *van des donredaghs na Sente Jacobs*

(*) Bij Dumbar *Anal.* II p. 132. Van Hattum I. bl. 181.

(†) De *kronijk van Holland* noemt 21 Jan. 1363. Eene akte zijner erfgenamen van 26 Febr. 1363 staat bij Nijhoff, *Gedenkw. van Gelderl.* II No 124.

 Twentse Taalbank

dach en duerde tot des wonsdaghs na Sente Willibrordus daghe daer naest comende dattet ghewonnen was en voert tot den zonnendach invocavit dattet neder ghebroken was. Bij afwisseling waren er telkens drie leden der Regering bij tegenwoordig. Deze hadden in hun gevolg Heer Engelbert van *Voorst*, die *Kappelaen was der Stad Deventer*, eenen stadspijper, eenen kok en koksgezel, enz. Stadsingenieur was *Timmermeister* Jacob, met wien op Vrouwenavond gesproken was, *dat hi tot Voerst solde varen en telegghen die blide.* En er wordt in rekening gebragt: *Zes ponden smeers bi Berende, die Meister Jakob daer liet halen, daer hi die blide mede smeerde*, ook het loon van eenen, *die bi Meister Jacob was* XI *daghe, do hie die blide oprichte* (*). Later wordt van het bergen der *blide* onder den toren der groote kerk melding gemaakt.

P. C. Molhuijsen.

(*) Dat ook reeds buskruid gebruikt werd, blijkt uit de kameraarsrekening: *op Paelmavont bi Lubberte Hoftinghe en den armborstierre do sy dat donrecruyt makeden* 6 *st.* 4 *deniers.* — *Item omme zes lederne budel daer men donrecruit in dede* 4 *st.* 8 *den.* — *Item op Palmendach omme* 4 *cleyne maende daer men colen in doet bi dat donreschot* 2 *st.* — *Item des Wonsdagh na Sente Joh. decollacio Meyster Gosen van Nymeghen van eynre grote donrebussen te versmeden en van* x *ander donrebussen en van* x *kameren tot den bussen* 13 *pond.* 11 *st.* 3 *den.* — Vroeger komt ook reeds de aankoop van salpeter voor.

Twentse Taalbank

GESCHIEDKUNDIGE
HERINNERINGEN
VAN
HARDENBERG.

Onder de kleine steden van Overijssel is *Hardenberg* niet het minst rijk in geschiedkundige herinneringen.

Het is twijfelachtig, of men den naam der stad, met Heda, moet afleiden van eenen *harden* of *vasten berg* (*mons durus*); dan of men zulks doen moet van eenen *harden*, *vasten*, of *sterken burg*, gelijk men in oude stukken den naam van het hier gestaan hebbende kasteel, en ook van de stad zelve, wel gespeld vindt, terwijl ook het gezegde kasteel oudtijds *de burg* genoemd is. Beide gevoelens schijnen de voorkeur te verdienen boven dat van Büschino, die den naam afleidt van de *herders*, die in den omtrek hunne kudden weidden, zijnde *hard* en *harde*, en *herd* of *herde* een herder, en dus *hardenberg* of *herdenberg* zoo veel als *herderberg*; en boven dat van Picardt, die zegt, dat *hard am berge* in het ou-

Twentse Taalbank

de Saksische of Westphaalsche beteekent *nabij* en *an den berge*, aangezien het kasteel, en vervolgens de stad, niet *digt bij* en *aon den berg* maar *op den berg zelven* gebouwd is. De naamsspelding is, naar de gewoonte der vorige eeuwen, ook zeer onderscheiden. Men vindt: *Hardenberg*, *Hardenberch*, *Hardenbergh*, *Hardenberge*, *Herdenberch*, *Herdenberge* en *Herdenbergh*, ook *Hardenborch*. De spelling *Hardenbergh* was bij de stad en landgerigten steeds in gebruik.

Het kasteel *Hardenberg*, de oorsprong der stad, heeft verscheiden veranderingen, ook verbeteringen en vernieuwingen ondergaan, en is ten laatste geheel en al vernietigd.

Deszelfs beginsel is zeer oud. De Schrijver der *Kronijk van Holland, Zeeland en Vriesland*, sprekende van eenen grooten berg, die *omtrent* de stad *Hardenberg* zoude gelegen hebben (dan dewelke dezelfde berg is, *op welken* de stad gebouwd is) deelt ons mede, dat men zeide, dat voormaals op dien berg een schoon *koninklijk paleis* gestaan had, hetwelk door de Heidenen en ongeloovigen vernield was (*) Heda zegt, dat, zoo men verhaalde, oudtijds alhier een sterke en groote burg (of gelijk hij hem noemt *vrijstad*, *municipium* zoude geweest zijn,

(*) *Chron. van Hollant* etc. *Die.* 25 *Cap.* 16. Dumbar, *Anal.* II. p. 281, 282.

Twentse Taalbank

mogelijk van de Romeinen gebouwd (*). Picardt stemt toe, dat hier een kasteel geweest is (niettegenstaande men zeggen zoude, dat het door de Romeinen gesticht was tot bevrijding der *Vechti* niet alleen, maar ook om daarmede de Vriezen in deze gewesten in bedwang te houden) gebouwd door de Koningen der Franken, om daarmede de omliggende natiën te bevrijden voor allen overval der vijanden, en om den Vriezen tegenstand te doen en dezelve af te matten. (†) Elders stelt hij het waarschijnlijker te zijn, dat het door de Romeinen gebouwd, doch, daarna vervallen zijnde, door de Franken weder hersteld is. (§) Baumanus verhaalt ons, dat men in het algemeen oordeelde, dat het in de tijden der Romeinen was gesticht geweest (**) hetwelk mij ganseh niet onwaarschijnlijk voorkomt, gelijk ook, dat het door dezelve om de Brukters, bewoners dezer landen (die hunnen naam aan de boerschap *Brucht* alhier schijnen te hebben nagelaten) in teugel te houden, gebouwd is. Te minder, omdat er niet alleen zeer wel mede kan gepaard gaan het gevoelen van Picardt, dat het, vervallen zijnde, door de Franken weder

(*) Heda *pag.* 246.
(†) *Vreemde en vergetene Antiquiteiten* bl. 160 en 161.
(§) *Chron. der Lands. Drenthe* bl. 239 en 240.
(**) *Res Transisalanae* in Buhbar's *Analecta* II. 126.

 Twentse Taalbank

hersteld is; maar ook omdat het hier nog schuilende onderaardsche muurwerk van dit kasteel niet aan het volgende tweede kasteel zijnen oorsprong kan verschuldigd zijn, dewijl dit, als gezegd zal worden, *in allen spoed*, met hulp der Zwollenaren gesticht is. Te *Nijenstede*, bij dit vervallen eerste kasteel, dat dus of door de Romeinen of door de Franken gebouwd was, legerde zich Bisschop Otto *van der Lippe* met zijne heirmagt, toen hij in het jaar 1226 ten oorloge optrok tegen Rudolph *van Koeverden*. (*)

Het *tweede* kasteel werd (zekerlijk omdat het vorige door ouderdom vervallen was) door Bisschop Willebrand *van Oldenburg*, den opvolger van gemelden Otto, met hulp der ingezetenen van het dorp *Zwolle*, hetwelk daarom tot eene stad verheven is, in allen spoed gesticht, of ten minste weder opgebouwd, toen de Bisschop, na eenen korten vrede met Rudolph *van Koeverden*, op nieuw met denzelven in oorlog geraakt was. Rudolph had het afgestane kasteel van *Koeverden* den Bisschop weder met list ontweldigd, en het was dus noodig, *Salland* voor zijne aanvallen en strooperijen te dekken. Met

---

(*) [Van desen merkwaardigen oorlog, die den Bisschop in de moerassen bij *Aane*, op St. Pantaleonsdag 1227, het leven kostte, hoopt men bij eene volgende gelegenheid een naauwkeurig verslag te geven.]

Twentse Taalbank

den uitersten spoed werd dit kasteel in het jaar 1227 getimmerd. » Omtrent den feestdag van de Apostelen Simon en Judas (28 Oct.) sloeg men de handen aan het werk, met zoo veel ijver en naarstigheid, dat de Hardenbergsche vesting nog voor kerstijd voltooid is geworden." (*) Hier onthield zich de Bisschop in het jaar 1228, om *Koeverden* te bestormen, toen RUDOLPH, in vertrouwen op het bestand van 15 dagen, hier komende, om zich met den Bisschop te verzoenen, voor de oogen van den Bisschop weggesleept, en vervolgens met HENDRIK *van Gravestorp* geradbraakt werd.

Toen, in het jaar 1231, de Drenthenaren weder opgestaan waren, en Bisschop WILLEBRAND ter hunner beteugeling in hun land gerukt was, doch het daar niet voorspoedig had, werd dezelfde Bisschop, om de vermindering van den leeftogt, genoodzaakt, naar het kasteel *Hardenberg* terug te trekken; hetwelk hij toen, terwijl hij zijne benden afdankte, bezettede en van al het noodige voorzag. (†)

(*) VAN HATTUM, *Gesch. van Zwolle* I pl. 121. [De *Anonymus de rebus Ultraject.* uitgegeven door MATTHAEUS C. 33. meldt, dat de Bisschop het kasteel bevestigde met de poorten en balken, die hij van den *Schulenburg* afhaalde.]

(†) *Chron. van Holland Div.* 17 c. 8. BEKA p. 73. Het jaar 1236 in de eerste is eene drukfout. WILLEBRAND is toch voor 1236 overleden.

 Twentse Taalbank

Omtrent het *derde* kasteel wordt ons gemeld, dat, in het jaar 1354, door Bisschop Johann *van Arkel*, een sterk en zwaar kasteel, op de grondvesten van een ouder en zeer groot kasteel *tot een dwingeland tegen Koeverden en Drenthe, en om die daarmede in eerbied te houden*, gebouwd is, voor een gedeelte van de steenen van het hier gestaan hebbende oude kasteel, en voor een gedeelte van de steenen van het door Bisschop Willebrand verwoeste oude kasteel van *Koeverden*, hetwelk hij tot dat einde heeft laten afbreken en de steenen hier naar toe heeft laten halen. (*) Dit slot is door denzelven Johann in het jaar 1358 omgegraven, bemuurd en met torens, blokhuizen en bolwerken bevestigd geworden, (†) hetgeen nu alles zeer noodzakelijk was geworden, nadien het donderende en bliksemende oorlogstuig, waartegen het oude kasteel niet bestaan kon, nu reeds was uitgevonden. (§)

Van dat nu deze vesting aldus met grachten,

(*) Het jaar 1364, bij Picardt in de *Antiquiteiten* en *Chron.* van *Drenthe*, moet eene drukfout zijn. In de *Chron.* van *Coevorden* stelt hij ook het jaar 1354.

(†) *Chr. van Holl. Die.* 25 *Cap.* 16. Moenen *Kron.* bl. 26. Dumbar, *Anal.* II p. 281, 282.

(§) Volgens Picardt heeft men in deze landen in de jaren 1339 en 1340 het eerst de roers en het buskruid gezien. *Chr. van Drenthe* bl. 300. [Vergel. de noot op bl. 24 hier boven.]

 Twentse Taalbank

muren, torens, blokhuizen en bolwerken omringd was, begon dezelve zeker al naar eene stad te gelijken, hebbende de burgers van *Nijenstede* tot hare inwoners. Echter is zij zulks niet geworden voor *zondags na St. Lambertusdag* 1362, waarvan de brief is afgegeven te *Zwolle*, alwaar de Bisschop zich toen onthield, dewijl hij met hulp der steden *Deventer*, *Kampen* en *Zwolle* het kasteel te *Voorst* belegerde.

Gansch verschillend wordt verhaald hetgeen bij den opbouw zou hebben plaats gehad. De één wil, dat *het slot*, hetwelk naderhand eene met grachten, muren, torens, blokhuizen en bolwerken omringde vesting, en vervolgens eene stad is geworden, *op den geëffenden grond van eenen berg en een dal gebouwd is, en dat het vlakmaken van denzelfden grond geschied is door het van den berg in het dal doen afrollen der aarde, in tonnen gevuld zijnde.* (*) Anderen zeggen, dat *de stad*, waardoor men echter het kasteel, waarvan daarna eene stad geworden is, verstaan moet, *nabij den berg gelegen was, en dat de berg geslecht is, opdat hij niet ten voordeele der belegeraren zijn konde, om van denzelven de nabijgelegene stad aan te tasten en te bestrijden.* (†) Het eerste komt

(*) Picardt, *Chron. des Landsch. Drenthe* bl. 301, 302.

(†) Brumanus, *Res Transisal.* p. 126. *Chron. van Holl. Div.* 25 *Cap.* 16.

 Twentse Taalbank

mij het aannemelijkste voor, mits men er deze bepaling bij make, dat *niet de berg over het geheel*, *maar wel ten deele* te dier tijd geëffend is, omdat het onderaardsche muurwerk, waarvan PICARDT gewag maakt (*), dat onder de straten en huizen der stad, (van gelijke steenen, kalk en andere bouwstoffen, als de te *Nijenstede* gestaan hebbende kapel,) gelegen zijn zoude, reeds tot de vorige kasteelen, die op den berg gestaan hebben, behoord heeft. Hierom ben ik dan ook van meening, dat de slechting van een gedeelte des bergs alleen maar geschied is, om het kasteel, als te voren verhaald is, rondom te kunnen bevestigen, en juist niet, om daardoor des te beter op den berg het kasteel zelf te kunnen plaatsen.

Een *vierde* kasteel werd alhier in het jaar 1386 door Bisschop FLORENS *van Wevelikhoven*, van *steen* gebouwd: ten minste het vorige, hetwelk

(*) *Antiq.* bl. 160, 161. *Chr. des Lands. Drenthe* bl. 239, 240. Behalve dit onderaardsche muurwerk vindt men ook nog ten huidigen dage op de *Hofstede*, of de plaats, waar het kasteel gestaan heeft, grondeffen, een steenen gewelf, genoegzaam zoo groot, als zich de geheele Hofstede uitstrekt: hetwelk ik denke, dat het gewelf van den kasteels-kelder geweest is. Ik heb er meer dan één gat doen inhouwen, om den kelder te ontdekken, doch denzelven allerwege met zand gevuld gevonden; zijnde dit geschied in Januarij 1781.

 Twentse Taalbank

nog slechts twee en dertig jaren gestaan had, werd nu met steenen muren (waarschijnlijk *Bentheimer-steenen-muren*, omdat dit met nadruk genoemd wordt een *timmeren van steen*, daar het voorgaande kasteel toch ook wel van steen, namelijk van tigchel- of gebakken steen, geweest zal zijn) weder nieuw opgetrokken. (*) Oude Schrijvers hebben ons van dit slot de getuigenis nagelaten, dat het voorzien was met eenen grooten en zeer sterken toren, een groot paleis en prachtig vorstelijk hof, daar men wel eenen Koning in konde huisvesten, eene groote zaal, fraaije slaapplaatsen en andere gemakken, en eenen stal voor tweehonderd paarden.

Wij behoeven niet te zeggen, dat het kasteel hierdoor in eenen alleraanzienlijksten staat was gebragt. Het was niet alleen een zeer schoon slot, hetwelk den Bisschop van *Utrecht* veeltijds tot eene plaats van verlustiging strekte; maar het was ook waarschijnlijk met de stad, waarin het gelegen was, te dezer tijd de sterkste vesting van het geheele Sticht van *Utrecht*. Nergens leest men, mijns wetens, dat dit, noch ook een der twee vorige kasteelen, vernield en verwoest zijn zoude, noch ook de stad door vijanden belegerd, veelmin ingenomen is geworden. Was

(†) Dumbar, *Anal.* II p. 317 en de schrijvers, daar aangehaald.

 Twentse Taalbank

het allereerste, gelijk gemeld is, door de Heidenen of ongeloovigen vernield: men kan hierbij denken of aan de Brukteren, de oude bewoners van dit gewest in hunnen opstand tegen de Romeinen; of aan de verdrijvers dezer Brukteren, de Chamaven en Angrivariërs, onder den naam van Franken, die de Romeinen insgelijks aanrandden; of, indien dit kasteel door de Franken eerst gesticht geweest is, aan de ongeloovige Vriezen en Saksers, die in deze landen dikwijls geweld gepleegd hebben.

Nijenstede, zoo veel als *Nieuwe Stad*, lag Oostwaarts van en even buiten *Hardenberg*, waar heden nog de begraafplaats is. Het was eene, door de Bisschoppen van *Utrecht*, voorzaten van Johann *van Arkel*, gestichte plaats; ten minste was het door hen tot eene stad gemaakt. Door wien zulks in het bijzonder geschied is: weet men niet: de brieven, daarvan afgegeven, zijn welligt in de jaren 1497 of 1708 door brand verteerd. Deszelfs oudheid is onzeker te bepalen. Uit den naam kan men niet oordeelen, dat het eene oude plaats geweest is. Echter was hier in de tijden der Franken al eene bijeenwoning van menschen, gelijk ik veilig meen te mogen besluiten uit het hier ter tijd reeds gestichte kerkje, waarvan straks nader. Het is nogtans niet te vermoeden, dat het toen al den naam van *Nijenstede* zal gedragen hebben, welken het eerst zal ontvangen hebben met het verkrijgen van stads-

Twentse Taalbank

regten. Evenwel was de naam van *Nijenstede* reeds eigen aan de plaats in 1240, (*) gelijk blijkt uit eenen brief van Bisschop Otto *van Holland*, waarbij hij aan het Kapittel van *Deventer* in eigendom geeft alle de tienden der nieuw bebouwde landen in de Marken aan de *Vecht* door de parochiën van *Ommen*, *Heemse* en *Nijenstede*, die sedert zijne verkiezing opgekomen en bebouwd waren. (†) Maar wij gelooven niet, dat *Nijenstede*, schoon eene stad, ooit anders dan dorpsgewijze is bewoond geworden.

(*) [De Schrijver waagt de gissing, dat Bisschop Willebrand de plaats tot eene stad heeft verheven, omdat deze, het nut van het kasteel *Hardenberg* beseffende, hetzelve op nieuw opbouwde, en dus gepaste gelegenheid had, om ook aan de nabijgelegene plaats te gedenken. Dit zoude dan in of na 1228 geschied zijn, en *Nijenstede* zou toen deszen naam verkregen hebben. De *Anonymus de rebus Ultrajectinis*, door Matthaeus uitgegeven, spreekt intusschen reeds op 1226, onder Otto *van der Lippe*, van *Nijenstede*. C. 25. Hij bragt zijne bondgenooten *naar Nijenstede*, *alwaar nu het slot Hardenbergh gelegen is.* Het zou wel mogelijk zijn kunnen, dat deze Schrijver dien naam aan deze plaats gaf, omdat zij denzelven droeg, toen hij later schreef, doch ten tijde van het gebeurde nog niet. Zijne uitdrukking schijnt evenwel hiervoor niet te pleiten, en wij gelooven, dat *Nijenstede* ook in 1226 en vroeger dien naam reeds had.]

(†) Lindeborn p. 73.

Twentse Taalbank

Oude Schrijvers hebben *Nijenstede* wel eens te onregt, immers te vroeg, *Hardenberg* genoemd, en zaken, als te *Hardenberg* gebeurd zijnde, geboekt, die eigenlijk te *Nijenstede* waren voorgevallen. Vele gebeurtenissen, alhier voorgevallen, kunnen wij echter niet opnoemen.

Te *Nijenstede* op het kerkhof stond weleer het zoo oude kerkje, een van de oudste Heiligdommen der Christenen in deze gewesten, zoo men meent, gesticht in het laatst der zevende of begin der achtste eeuw, door PIPIJN, Opperhofmeester van het Rijk der Franken, vader van KAREL MARTEL (*). Puinen en verbrijzelde grondvesten wijzen nog deszelfs standplaats aan.

PICARDT, die de bouwing van dit kerkje aan den voormelden Stichter toeeigent, geeft daarvan, mijns bedunkens, genoegzame redenen. Want *voorcerst*, stelt hij vast, dat dit kerkje was van dezelfde steenen, kalk en andere bouwstoffen, als het van het eerste kasteel nog aanwezige muurwerk; en dit doet hem (terwijl de oorzaak hiervan of in eenen en denzelfden stichter, of in eene gelijktijdige stichting gezocht moet worden) gelooven, dat het kasteel of van de Franken gesticht, of, zoo dit van de Romeinen geschied is, ten minste door de Franken weder is opge-

(*) PICARDT, *Antiq.* bl. 160 en 161. *Chr. des Landsch. Drenthe* bl. 239, 240.

Twentse Taalbank

bouwd geworden, daar het kerkje wel van geenen Romeinschen oorsprong zijn konde. Hij doet *vervolgens* opmerken de wonderlijke oudheid van het gebouw dezer kapelle, die hij dikwijls met zonderling vermaak aanschouwd had, en die haar kenbaar maakte als eene der oudste kerken. En hij zegt, *ten derde*, dat PIPIJN, Opperhofmeester van het Rijk der Franken, hier te lande vele oorlogen tegen de Vriezen gevoerd had, en daartoe ook het aanleggen van kasteelen noodig had gehad; dat deze PIPIJN grooten ijver en naarstigheid getoond had, om den Christelijken Godsdienst in deze gewesten voort te planten, en bekwame plaatsen daartoe te verkiezen, waarvan ook die van onze kapel, alzoo zij door het kasteel *Hardenberg*, in geval van nood, konde beschermd worden, de juiste kenmerken droeg. LINDEBORN, die deze redenen ook getoetst heeft, zegt van dezelve kapel, *dat zij door* PICARDT, *op geene ijdele vermoedens, werd toegeschreven aan* PIPIJN, *en onder de eerste kerken onzer voorouderen gesteld.* (*)

Bij de duizend jaren heeft dit kerkje, dit zonderlinge gedenkteeken der oudheid, te *Nijenstede* gestaan. Het is in den jare 1653 afgebroken, of, hetwelk ik het liefst geloove, ter neder gevallen; ten minste is in dat jaar de school te

(*) LINDEBORN, *Not. Episc. Dav.* p. 387.

 Twentse Taalbank

Hardenberg gebouwd, wier steenen, volgens de overlevering, daarvan afkomstig zijn. De ingewanden van Bisschop RADBOUD, in het jaar 917 te *Ootmarsum* gestorven, waren in hetzelve begraven. (*) SASBOLDUS, die dit, volgens LINDEBORN, aangeteekend heeft, noemt bij vergissing de Parochie- of kerspelkerk te *Hardenberg*. Deze bestond nog niet in de 10e eeuw, en de Parochie- of kerspelkerk te *Nijenstede* moet dus bedoeld zijn.

Niettegenstaande onze *Nijensteedsche* kapel een *kerkje* genoemd wordt, was het voormaals echter de *Kerspelkerk*. Waaruit men zou moeten afleiden, dat de gemeente, die in de vroegste tijden hieronder behoorde, ofschoon ze hier en daar verspreid was, van den beginne zeer klein geweest is. De overlevering zoude ons echter het laatste willen betwisten. Men zegt, namelijk, dat de kerk van het door de *Vecht* van ons geschelden *Heemse*, of wel die, welke voormaals *vermoedelijk* aldaar gestaan heeft, de oudste Christenkerk van dit gewest is geweest, en dat onder dezelve oorspronkelijk behoord hebben de gemeenten in het Graafschap *Bentheim* tot aan *Noordhoorn* toe, en eenige in Drenthe, als te *Dalen* (waarvan zeker voetpad te *Aanevelde* in ons Schoutambt nog den naam van *Daler-kerkweg* voeren zoude) te *Zuidwolde* en

(*) LINDEBORN, *Not. Epist. Dav.* p. 386.

Twentse Taalbank

in *de Wijk*, met derzelver omgelegene gehuchten. Ook verhaalt Baumanus (*) dat, ten tijde van Ledbinus en Marcellinus, te *Heemsche*, bij de *Vecht* gelegen, eene kapel ter waarneming van de heilige godsdienstverrigtingen door de bewoners dezer landstreek was gebouwd geworden. Is het kerkje te *Nijenstede* onder Pipijn reeds gebouwd, dan is het zeker ouder, dan dat van *Heemse*, en men zou die overlevering eerder op het eerste kunnen toepassen, daar, volgens denzelfden Baumanus, de kerk te *Ootmarsum* gelijktijdig met die te *Heemse* gebouwd is, en dus de bewoners van *Noordhoorn*, en andere plaatsen uit dien omtrek, zich dan eerder naar het veel naderbij gelegene *Ootmarsum* zouden begeven hebben.

Aan het voorzeide *Nijenstede* werd alzulke vrijheid en stadregt, als voorgaande Bisschoppen er aan hadden gegeven, door Bisschop Johann *van Arkel*, ten jare 1362, vernieuwd en bevestigd; doch tevens verlegd binnen de vesting van het er zeer nabij gelegen kasteel *Hardenberg*. (†)

(*) *Res Transisal.* in Dumbar's *Anal.* II. p. 53.

(†) Stadsprivilegiebrief in het begin. — Wi Johann — *doen te weten — dat wi om oerbaar onser kerken van Utrecht ende om roeste ende beschermenesse ons lants ene veste ghetimmert hebben ten Herdenberch, ende hebben alsulc vriheit ende stadrecht als onse voervadere Bisscope Tutrecht tot Nienstedem*

 Twentse Taalbank

Zien wij, dat Bisschop Johann *van Arkel* de stad op eigen kosten getimmerd en gevest heeft (*), en is door ons te voren reeds opgemerkt, dat ze met grachten, muren, torens, blokhuizen en bolwerken, door hem in den jare 1358 is bevestigd geworden: men moet zeker veronderstellen, dat zij door den Kerkvoogd wel in zulk eenen staat is gebragt, dat men er over acht en twintig jaren nog geen omzien naar behoefde te hebben. Evenwel zoude men voor het tegengestelde in den eersten opslag uit oude gedenkschriften het vonnis kunnen vellen, aangezien ons door dezelve gemeld wordt, dat, toen Bisschop Florens *van Wevelikhoven*, ten jare 1386, het kasteel versterkte en prachtig opsierde, hij ook *de stad zelve met steenen muren omringd, of omvest en versterkt heeft.* (†) Doch

---

gheghevven ende gheleghet hadden, vernuwet ende verleghet ten Herdenberch binnen der veste voerscreven. Ende gheven voer ons ende voer onse nacomelinghe biscope Tutrecht allen den burgheren die binnen den Herdenberch nu wonachtich sijn oft namaels wonen sullen in der tyt al recht ende vriheit also als onse stat van Zwolle van onsen voervaderen ende van ons heeft.

(*) Op eene andere plaats van den privilegiebrief, zie bl. 46.

(†) Buchanus, *Res Transis.* p. 147. Lappius a Waveren, *App. ad Chron. J. de Beka* p. 131. Suffr. Petri, *App. ad Chron. J. de Beka* p. 149.

 Twentse Taalbank

uit beschouwing van naderbij meen ik veilig te mogen besluiten, dat Bisschop Florens, die aan zijn *Hardenberg* alles te koste leide, wat er aan te koste kon gelegd worden, de vestingwerken, welke door Bisschop Johann gesticht waren, niet om den vervallen' staat *verbeterd*, maar met eenen nieuwen ringmuur *vermeerderd* heeft.

Dikwerf diende deze stad of het daarin gelegene kasteel tot eene verblijfplaats der Utrechtsche Bisschoppen, gelijk er, tot bewijs daarvan, of onderscheidene overeenkomsten gesloten, of onderscheidene giftbrieven gegeven zijn.

In het jaar 1393 werd er de oorlog gezoend en geeindigd tusschen Bisschop Florens en de steden *Deventer*, *Kampen* en *Zwolle* tegen Heer Evert *van Ulft* en zijne helpers (*). Op goeden Vrijdag, zijnde toen de 4de April, van hetzelfde jaar, overleed hier deze Bisschop, die er in zijn leven veeltijds zijne lustplaats genomen had. (†) Zijn opvolger Frederik *van Blankenheim* bevestigde ook hier op 29 Dec. daaraanvolgende onze stadsregten, vrijheden, keuren en willekeuren. Juist een jaar daarna, namelijk 29

(*) Moonen, *Kron.* op het jaar 1391, bl. 34.

(†) *Chron. van Hollant* enz. *Div.* 26 *Cap.* 40. Lindeborn p. 386. Moonen, bl. 35. Suffridus Petri *in App. ad Chron. Joh. de Beka* p. 149. Volgens Dumbar's *Anal.* II p. 343 zoude het in 1394 geweest zijn.

 Twentse Taalbank

Dec. 1394, werd hier eene vriendelijke overeenkomst gesloten tusschen denzelfden Bisschop en den Heer en de Vrouw van *Almelo* (*). Zonder twijfel heeft deze Bisschop zich hier ook opgehouden, toen hij in het volgende jaar 1395, met hulp der steden *Deventer*, *Kampen* en *Zwolle*, de stad en den burg van *Koeverden* belegerd en bij verdrag ingenomen heeft (†). Gelijk ook in het jaar 1402, toen hij eenen weg tusschen *Aane* en *Koeverden* deed maken, in welk jaar hem ook binnen *Koeverden*, door Reinier van *Koeverden*, de eigendom van het slot *Koeverden* en *Drenthe* vrijwillig voor een' stuiver gelds werd afgestaan (§). Op Woensd. na St. Margarietendag des jaars 1433 werd, door zijnen opvolger Rudolph *van Diepholt*, hier afgegeven de Ambtbrief, waarbij den Graaf Everwijn van *Bentheim* het drostambt van *Twenthe* werd aanbevolen (**). Deze Kerkvoogd gaf in het jaar 1449, des Zaturdags na St. Victorsdag, ook hier een' brief uit, volgens welken iemand zijner leenmannen voor hem gekomen was, en zijne huisvrouw in het leenhoorige erve *Groetkuis te Badeler* (*Baalder*) na zijnen dood betuchtigd

---

(*) In Dumbar's *Anal.* II p. 339 wordt de brief hiervan medegedeeld.

(†) Mooren, *Kron.* bl. 37.

(§) Dezelfde, bl. 39.

(**) Racer, *Overijs. Gedenkst.* II bl. 218.

Twentse Taalbank

had (*). En in 1450, op St. Jacobsdag, werd door denzelfden Bisschop aan de steden *Deventer*, *Kampen* en *Zwolle* alhier afgegeven het voorregt, dat de Bisschop of zijne nakomelingen, nu of hier namaals, geenen Kastelein of Ambtman op het Kasteel te *Vollenhove* zoude zetten, of hij zoude aan die steden den eed van getrouwheid zweren (†). Terwijl hij voorts op denzelfden dag, bij eenen anderen brief, aan de voorzeide steden dergelijke voorregten omtrent de sloten *Arkenstein*, *Holten*, *Diepenheim*, *Koeverden* en de *Kuinder*, bevestigde, en tevens beloofde, hare voorregten en vrijheden niet te zullen verkorten (§).

Vermits *Hardenberg* eene grensstad van het Sticht was, door en langs welke eene menigte goederen en koopwaren gevoerd werden, wist Bisschop Johann *van Arkel*, bij den Keizer, Karel IV, al aanstonds, den 26 Julij 1364, te verkrijgen, om alhier tollen aan te leggen, welk voorregt naderhand, in den jare 1374, den 8 Jan. door Paus Gregorius XI. en op 24 Febr. 1398 door Keizer Wenceslaus is bevestigd geworden. (**)

De zucht voor het kerkelijk welzijn blaakte

(*) Volgens den daarvan nog aanwezigen brief.

(†) Van Hattum I D. bl. 403 en 404.

(§) Dezelfde IV D. bl. 144 onder N. 1.

(**) Hooker, Kron. bl. 28 en 38.

 Twentse Taalbank

zoo wel in JOHANN *van Arkel* als zijn ijver in het wereldlijk bestuur. *Hardenberg* tot eene vesting, tot eene stad, en tot eene woonplaats der ingezetenen van *Nijenstede* makende, moest hij ook zorgen voor eene plaats in de vesting of stad, alwaar de inwoners hunnen godsdienst verrigten konden, vermits zij, wanneer de stad eens belegerd wierd, denzelven in het even buiten gelegene kerkje niet konden oefenen. Hij wilde dan, dat de kerspelkerk binnen *Hardenberg* wezen zoude, (*) en het is te vermoeden, dat zij van stonde is begonnen gebouwd te worden, schoon de juiste tijd niet kan bepaald worden. Wel wordt, bij eenen brief van Bisschop FLORENS, van 27 Nov. 1387, het kerspel nog het kerspel *van Nijenstede* genoemd, *niet van Hardenberg*, doch dit kan nog plaats gehad hebben uit oude gewoonte, en dus uit onnaauwkeurigheid.

De kerk was oudtijds toegewijd aan den heiligen STEPHANUS, den Martelaar. Zij kreeg uit het klooster *Marienberg* of *Zwartewater* (†) haren-

---

(*) *Voert sal die kerspelkerke mit hoeren tobehoren die te Nijenstede was voertmeer binnen den Herdenberch wesen; en men sal al die doden daer brenghen ofte begaen, ende voert op 't oude kerchof te Nienstedeu graven tot alretijd als men 't noetsweghen to brenghen mag.* Stadsprivilegiebrief.

(†) [Over dit kloostez zie men de *Plaatsbeschrijving*

Twentse Taalbank

pastoor of bedienaar: het was een Benediktijner monnik, die door den Proost van het *Zwarte water* hiertoe benoemd werd. Onder deszelfs kerspel hebben, zoo veel men kan nagaan, van ouds af behoord, de Boerschappen *Aane* en *Aanevelde*, *Baalder*, *Bergentheim*, *Brucht*, *Holtheme* en *den Velde*, *Holthone*, *Lutten*, *Loozen* en *Radewijk*. Ook was het aldus met *Sibkelo* gelegen, alwaar men, toen aldaar ten jare 1406 het klooster, *onze lieve Vrouwen Konvent te Galiléa* genoemd, gesticht werd, van den kerspel-priester, met toestemming van den Proost en het kapittel van het *Zwartewater* alle kerkelijke vrijdommen *voor een Vlaamschen groot* verkregen heeft. (*)

Het wapen der stad voert het beeld van den Beschermheer der kerk, den H. Stephanus. Op een veld van azuur wordt dezelve in zilveren beeldtenis, staande onder een kerkgewelf, met eenen ronden kring om het hoofd vertoond, hebbende zijne regterhand als ter zegening opgeheven, en in de linkerhand een rood geverwd boek. (†)

---

der gemeente Staphorst, door F. A. Ebbinge Wubben, bl. 45 enz. *Gron.* 1835.]

(*) Lindeborn, *Not. Episc. Dav.* p. 388.

(†) Het oudste zegel, waarop het wapen dus afgebeeld staat, door mij gezien, is aan eenen brief van 1458.

 Twentse Taalbank

Twee malen is *Hardenberg* een offer der woedende vlammen geworden. In den jare 1497 op den dag *Laetare*, zijnde de derde zondag voor Paschen, is de stad voor de eerste (*) — en in den jare 1708, den 8sten Mei, voor de tweede maal afgebrand. Behalve de kerk (die ik denk, dat de eerste maal ook zal zijn behouden gebleven) en de school, benevens eenige geringe buiten afstaande huizen, is de laatste maal de geheele stad in de asch gelegd geworden. Welk deerlijk lot ook het Raadhuis met het meerendeel van de Stads-schriften getroffen heeft.

De Bisschop, de stad op eigen kosten getimmerd en gevest hebbende, (†) spreekt het van zelf, dat hem ook derzelver vesting toebehoorde, en dat hij daarmede naar goedvinden konde handelen, zoo dat het aan hem en zijne nakomelingen stond, om ze in dien staat voortaan te

---

(*) Mooren *Kron.* bl. 63. Dumbar *Anal.* II p. 449.

(†) *Voert want wij die stat ton Herdenberch selver op onsen cost ghetijmmert ende ghevest hebben, so sal onse en onser nacomelingher Richter ten Herdenberch ofte de ghene dien wijt bevelen, der stad poerten ende brugghen sluten ende ontsluten, ende die sloetele houden ende verwaren tot ons ende onser stat bester oerbaer. Ende die Richter mitten Schepenen sal die wake altijd besetten, also staro na hoere vermoeghen, dat die stat daermede bewaert si.* — Stadsprivilegiebrief.

Twentse Taalbank

onderhouden, of ze te ontmantelen. Bisschop Philips van *Bourgondië*, van deze magt dan ook gebruik makende, heeft dezelve, in den jare 1518, met het kasteel van de vesten ontbloot, hetwelk *Ommen*, *Ootmarsum*, *Goor* en *Delden* ook in dezen jare ondergingen. (*) De redenen hiervan blijven ons vreemd voorkomen, vooral, daar deze Kerkvoogd zich ernstig toeleide, om in het Nedersticht de sloten te versterken, en daar hier in het Oversticht in dezen tijd zeer gemeen was het omzwerven van roovende benden. Het ontvesten van stad en kasteel geschiedde nogtans niet eerder, dan nadat *Hardenberg* volkomen gediend had, niet alleen om *Koeverden* van hier weder ten onder te brengen en aan het Sticht te hechten, maar ook om deszelfs burg en stad in eerbied en ontzag te houden, en tot dat die eindelijk aan den Bisschop, door de Burggraven, die ze hem lang betwist hadden, in eigendom werden opgedragen. Want om den jare 1196 zijn de onlusten tusschen de Utrechtsche Kerkvoogden en die van *Koeverden* en *Drenthe* reeds begonnen, en zijn dan eens in lichte laaije vlam uitgebarsten, dan weder een weinig bedaard geweest, dan eens in eenen bloedigen oorlog en dan we-

(*) Dumbar, *Analecta* II p. 317. 466. Moonen *Kron.* bl. 76 vergist zich een jaar, even als in de vernieuwing van het Landregt.

Twentse Taalbank

der in eenen kortstondigen vrede voortgeduurd, tot den jare 1397, wanneer zekere overeenkomst tusschen den Bisschop en den Heer van *Koeverden* getroffen werd, of tot den jare 1402, toen *Koeverden* aan Overijssel, door den Heer Reinen of Reinold van *Koeverden*, ten behoeve des Bisschops opgedragen is.

Men moet echter niet onderstellen, dat de stad en het kasteel aanstonds is geslecht geworden, in dier voege als zich de eerstgemelde ten huidigen dage bevindt. Men leest, in bijzondere akten, op het jaar 1552 nog van stads *poorten*, op het jaar 1564 van den stads-*graven*, op het jaar 1571 van den stads-*muur*, en op het jaar 1574 nog van den *borggraven* en deszelfs *brugge*. Vraagt men naar het destijdig getal onzer poorten? Wij achten het niet waarschijnlijk, dat de stad meer dan twee gehad heeft, de eene ten Oosten, de andere ten Westen. Nergens heb ik aangeteekend gevonden, wanneer het kasteel afgebroken is, en waartoe men de daarvan komende steenen besteed heeft. De plaats, waar het gestaan heeft, nu nog *de Hofstede* genoemd, hebben de Staten van Overijssel, toen Koning Philips van zijne regten vervallen verklaard was, aan zich getrokken: althans Hun Edel. Mog. hebben dezelve, na ze te voren jaarlijks te hebben verpacht, verkocht en daarvan op den 10 Mei 1756 de overdragt gedaan.

Twentse Taalbank

Eindelijk dienen wij hier nog bij te voegen, dat de stad *Hardenberg*, of wel het geheele kerspel, mitsgaders de kerspelen *Ommen* en *Heemse*, niet altijd, gelijk later, onder *Salland* gerekend zijn, maar van ouds eene bijzondere landstreek hebben uitgemaakt, welke genoemd werd de *Marken* of *Landen aan- bij-* of *op de Vecht*. Dit blijkt *vooreerst* uit eenen brief van Bisschop Otto *van Holland* van het jaar 1240, te vinden bij Lindeborn (*) boven reeds met een woord aangehaald, bij welken die Bisschop, met raad van zijne prelaten en dienstlieden, voor het gebruik van den Deken en het kapittel, tot een hulpmiddel voor zijne ziel en zijner vrienden zielen, aan de kerk van *Deventer* in eigendom gegeven heeft alle de tienden der nieuw bebouwde landen van *Randerziele* naar beneden door alle de marken en het gansche regtsgebied van *Salland*, *en in de marken aan de Vecht door de kerspelen van Ommen*, *Heemse en Nijenstede*, die sedert den tijd zijner verkiezing opgekomen en bebouwd waren, bij zijnen tijd en voortaan ten eeuwigen dage zouden opkomen en bebouwd worden. *Ten andere* uit den brief, waarbij Bisschop Johann *van Diest*, in het jaar 1336, aan den Graaf van Gel-

(*) *Hist. Episc. Daventr.* p. 73. [Tot deze gift gaf aanleiding de omstandigheid, dat de St. Lebuini-Kerk te *Deventer* in het jaar 1235 was afgebrand.]

Twentse Taalbank

der verpandde zijne en zijnes *gestichts huise landt ende goet: alse dat huis to Vollenho ende mitten lande van Zallandt ende bij der Vechte, dat huis tot Gore mitten lande van Twenthe ende mit allen steden, porten, kerspelen ende dorpen, die in den voerschreven landen gelegen sijn.* (*) — *Ten derde*, uit den brief, bij welken de kapittelen der vijf kerken van *Utrecht* aan Bisschop Johann *van Arkel* in het jaar 1346 de voorslagen in *Drenthe*, *Twenthe*, *Salland*, *bij der Vechte*, en in het algemeen in de landen over den *IJssel*, tot zijne tafelgoederen schonken. (†) — *Ten vierde*, uit den privilegiebrief der stad *Hardenberg* van het jaar 1362. *Voert* (zegt daarin Bisschop Johann *van Arkel*) *want al die Burghere van den Herdenberch op onse eijghen erve sitten ende wonachtig sijn, ende onse koeters* (de bewoners onzer huizen) *sijn ende ons daer jaerlix enen erfpacht af gheven: so gheven wij hun ende waren si van onser weghen te water, te weijde, te turve, ende te twijhoute in allen marken, die op der Vechtstroem ligghen ofte*

(*) Den pandbrief vindt men in Dumbar's *Anal.* II. bl. 254.

(†) Dumbar, *Anal.* II. p. 268. [*Voorslag*, *voerslach*, is een geheelte voerwit, dat bij de ontginning van nieuwe gronden voor den Landsheer was. *Siden* beteekende daarbij verdeelen.]

Twentse Taalbank

daerbi, daer wi ghewaert sijn. — *Ten vijfde*, uit eenen anderen brief van denzelfden Bisschop, waarbij hij aan het kapittel van *Deventer* nader bekrachtigde de gift der tienden in *Salland* en in de *Marken bij de Vecht*, voorheen daaraan gedaan. (*). En *ten zesde* is hiervan een blijk te vinden in den Brief van het jaar 1444, waarbij Bisschop Rudolph van *Diepholt* deze gift nog nader bevestigd heeft. (†)

Doch of men daarom, uit gebrek van berigt, mag opmaken, dat deze *Marken aan de Vecht* oudtijds een gedeelte van *Drenthe* geweest, en met dat landschap aan het Sticht van *Utrecht* gekomen zijn, gelijk sommigen vermoeden, kan ik, om goede redenen, niet toestemmen.

Vooreerst niet, om de oude overlevering, welke in *Drenthe* is, dat, namelijk, dit landschap weleer een *eiland* zoude geweest zijn, en hetgeen daaromtrent door Picardt aangeteekend is, als zullende, immers gedeeltelijk, met meren besloten geweest zijn, van de *Ems* af naar de *Boertange*, voorbij *Vlachtwedde*, *Sellingen*, *ter Apel*, *Roswinkel*, en van daar westwaarts naar

(*) Dumbar, *Kerk.* en *Wereldl. Dev.* I. bl. 538.

(†) Racer, *Overijss. Gedenkst.* VII. bl. 285, 266. [De *Anonymus de rebus Ultrajectinis*, door Matthaeus uitgegeven, spreekt ook telkens van de *landen aan de Vecht*, in onderscheiding van *Salland*.]

Twentse Taalbank

Schoonebeek voorbij *Koeverden*, *Gramsbergen*, *Hardenberg*, *Overeest*, *Meppel*, *Kolderveen*, *Nijeveen* en *Wapserveen* tot aan *Zevenwouden*. Hetwelk mij niet onwaarschijnlijk voorkomt. Want hoe komt men nog tegenwoordig over de wijduitgestrekte veenen, welke de plaats van die meren beslaan, in *Drenthe*, anders dan over eenen der drie passen, de *Bourtange*, *Koeverden* en *Ommerschans*? Hoe gebrekkig is zulks nog veelmaals bij natte jaargetijden en in den winter? En levert dit niet al een genoegzaam bewijs op, dat deze veenen, die thans, door het aftappen van het water, veel drooger dan voorheen zijn, eertijds nog veel moerassiger zijn geweest, en dat *Drenthe* dienvolgens een eiland of schiereiland moet gevormd hebben? Doch, wat hiervan ook zijn moge, het is genoeg, dat de Marken aan de *Vecht*, immers de kerspelen van *Ommen* en *Heemse*, van *Drenthe*, door de veenen, die van ouds ontoegankelijke moerassen waren, afgescheiden zijn, zoo wel als voor het meerendeel ook het kerspel van *Hardenberg*, hetwelk voor het overige door andere onlanden, als de *Mommeryten*, (op welke Bisschop Otto *van der Lippe* gesneuveld is) en verdere lagere landen, tusschen *Gramsbergen* en *Koeverden* gelegen, ook daarvan is afgesneden. Hoe kan men nu, vraag ik, onderstellen, dat de oude Drenthenaren hun gebied mede zouden uitgestrekt hebben over een land, dat voor een groot deel des jaars voor hen

Twentse Taalbank

ongenaakbaar moet geweest zijn, (*) ja, hetwelk het thans, nu de veenen veel drooger zijn dan van ouds, en den naam van moerassen naauwelijks meer dragen kunnen, nog wel dikwerf zijn kan? Het is wel waar, dat de veenen, zoo als die doorgaans gesteld zijn, altijd geene landscheidingen zijn: maar waarom hebben zij dan *Drenthe* van *Munsterland*, meer dan van de *Marken aan de Vecht*, oudtijds afgescheiden? En hoe zullen de oude bewoners van *Drenthe*, zoo men dit nogtans al stelde geschied te zijn, hunne landpalen over deze ontoegankelijke moerassen naar een vast land, hetgeen aan een ander vast land onmiddellijk grenst, kunnen uitgebreid hebben? — Men kan dit, *vervolgens*, nog minder toestaan, wanneer men in aanmerking neemt, dat de Marken aan de *Vecht* van de landen, aan de andere zijde gelegen, door

---

[(*) De weg van *Aane* naar *Koeverden* was, ten tijde van Bisschop Frederik *van Blankenheim*, zoo slecht, dat men dien niet dan met levensgevaar konde gebruiken. Hij werd daarom in het jaar 1402 door gemelden Bisschop in beteren staat gebragt; en de drie Hoofdsteden schoten hem daar geld toe. Hierom waren hare burgers ook ten eeuwige dage vrij van het weggeld. — *Daer die weghe tot vele tijden also waterich, diep ende quaet plegen te wesen, dat daer nijmans te peerde noch te voet wal sonder anxt sijns lijves hen koemen en kan:* staat in den Brief, daaromtrent gegeven.]

 Twentse Taalbank

niets worden afgesneden. Immers de kerspelen van *Ommen* en *Hellendoorn* grenzen zonder eenige veenen aan elkander, enz. Is het dan niet veel waarschijnlijker, dat de Marken aan de *Vecht* bij dat land behoorden, van hetwelk zij door niets afgescheiden waren, dan bij dat, hetwelk aan de overzijde der moerassen lag? — *Ten derde* spreken de berigten der Geschiedenis van de Brukters, als de bewoners dezer landstreek in de het eerst bekende tijden, en plaatsen de Vriezen, tegen welke het kasteel *Hardenberg* door de Franken gebouwd of hersteld is, in *Drenthe*. En *ten vierde*, waren de Marken aan de *Vecht* groot genoeg, om een land op zich zelf te zijn, althans zoo wel als de heerlijkheid *Almelo* en andere. Het wordt althans in eenen adem met *Salland*, en in onderscheiding daarvan, in de boven aangehaalde stukken genoemd. Meer dan waarschijnlijk zal, toen het onder de Bisschoppen stond, de Ambtman of Kastelein van het kasteel *Hardenberg* het gebied er over gehad hebben, vermits het zeker is, dat die zulks van ouds over het schoutambt *Hardenberg* gehad heeft, zonder een ondergeschikte Rigter van den Drost van *Salland* te zijn.

Het is intusschen geheel onbekend, hoe deze Marken aan de *Vecht* aan het Sticht van *Utrecht* gekomen zijn, even min als wanneer zij onder *Salland* zijn gerekend geworden.

Twentse Taalbank

GESCHIEDKUNDIGE
HERINNERINGEN
VAN
GENEMUIDEN.

Deze Overijsselsche plaats komt in oude oorkonden ook voor onder den naam van *Genemuden*, *Gellemuden*, *Gelmuden*, *Geelmuden*. De afleiding van denzelven is onzeker: alleen weet men, dat de uitgang *muiden* of *muden* den *mond* of *uitgang* eener rivier aanduidt, gelijk b. v. *IJsselmuiden* in de nabuurschap.

Er zijn er, die aan *Genemuiden* eene hooge oudheid toeschrijven, en het zelfs tot den zetel maken van de Bruktersche maagd of waarzegster Velleda, die op eenen hoogen toorn woonde en hare orakels mededeelde. Zij stond in hooge achting bij de Brukteren en naburige volken, en voorspelde aan Claudius Civilis de zegepraal over de Romeinen, weshalve onze Dichteres W. L. van Merken in den Brief van Claudius Civilis aan zijnen Neef Julius Bai-

 Twentse Taalbank

GANTICUS haar de volgende woorden in den mond legt:

Ontslaat u van de dwinglandij
Niets zal uw' grooten naam verkleinen.
De Batavier blijve altoos vrij.
De hooge Goden staan u bij.
Ontslaat u van de dwinglandij.
'k Groet u, verwinnaars der Romeinen.

Doch dit gevoelen is even onbewijsbaar, als een ander, dat hier of het *Navalia* of de *Portus Manarmanis* van PTOLOMAEUS zoude geweest zijn, door welken *de Vidrus* (*Vecht*) zich in het meer *Flevo* ontlastte.

Zeker is het, dat *Genemuiden*, eerst behoord hebbende onder het Drostambt van *IJsselmuiden*, stadsregt heeft verkregen van Bisschop JOHANN *van Nassau*, bij brief, gegeven te *Zwolle* op Pontiaansdag in het jaar 1275. De oorspronkelijke brief is bij den Gelderschen oorlog, in het begin der 16de eeuw, verloren gegaan; doch een *vidimus*-brief is nog voorhanden (*). De Bisschop maakt daarbij van het dorp (*Villa*) geheeten *Genemuiden*, eene vrije stad, en geeft haar alle vrijheid, die *Deventer*, *Zwolle* en an-

(*) Zie RACER *Overijss. Gedenkstukken* VI D. bl. 54 en de vertaling bl. 55. Het jaartal 1272 in DUMBAR's *Anal.* II. 233, en bij LINDEBORN p. 284, moet dus in 1275 veranderd worden.

Twentse Taalbank

dere *Sallandsche* steden van hem en zijne voorvaderen hadden verkregen, en nog bezaten. Dit werd in het jaar 1346 nader door Bisschop JOHANN *van Arkel* bevestigd, waarbij hij een jaar later verklaarde, dat zij als van ouds geregtigd was tot de visscherij in al het water, dat gelegen was binnen zijn land *van Watersteijne nederwaert tot aen die Voerst, en dwers over in allen den water van den enen lande tot den anderen.* Ook gaf hij zijnen veerstal met alle toebehoor, onder voorwaarde, dat de stad hem daarvoor jaarlijks zestig ponden wasch op zijn huis te *Vollenhove* zoude leveren. — FLORENS *van Wevelikhoven*, 50ste Bisschop, bedong, bij de bevestiging van de voorregten der stad, in het jaar 1379, voor zich en zijne ambtenaren en gezin ten allen tijde vrije overvaart over het veer; en dezelfde Kerkvoogd verleende in 1382 drie vrije jaarmarkten aan dezelve (*). Zulk beding maakten ook de volgende Bisschoppen, wanneer zij, bij hunne komst tot den stoel, de voorregten bevestigden.

Genemuiden schijnt zoo niet vroeger, ten minste reeds in de 14de eeuw versterkt te zijn geweest: de stad had twee poorten, de *Mid-*

(*) Zie RACER, D. VI. bl. 116, 117, 120, 189, alwaar men ook nog andere Bisschoppelijke brieven vindt.

Twentse Taalbank

delpoort aan den zeedijk, en de *Steenpoort* op den weg naar *Hasselt*. Ook wil de overlevering, dat het wel met torens voorzien, doch niet bemuurd was. In het begin der zestiende eeuw was het nog versterkt (*).

Deze versterking bragt het menigmaal in ongelegenheden. In het jaar 1509 deed eene zwervende bende van tweeduizend, door den Koning van *Denemarken* afgedankte manschappen *Overijssel* grooten overlast aan. Zij had aan het hoofd zekeren HENDRIK DE GROOTE, en diende heimelijk het belang van den onrustigen KAREL *van Gelder*, dezen onverzoenlijken vijand van het Bourgondische huis, en daardoor ook van den Utrechtschen Kerkvoogd, thans FREDERIK *van Baden*. HENDRIK nam met zijn bende, of althans een gedeelte van dezelve, *Genemuiden* in. *Terwijl de Geldersen tegens die van Overijssel woelden, is eenen, genoemt Henrick de Groote met* 1500 *man komen logeren tot Genemuden; en heeft alles opgegeten, de omliggende boeren in de gront geruineert, sonder dat eenige oorloch in 't landt was. Waerover door de Provincie gevraegt synde waerom hy 't landt soo bedorf, en wie syn Heere was? antwoorde hij: Het kindeken Jesus. Tot Genemuden leggende heeft hy schepen ten roof uytgerust, die eenige sche-*

(*) RACER, VI. bl. 152.

Twentse Taalbank

pen tot Campen t' huis horende genomen hebben: doch naar huys seilende syn sy onder het eylant Ens aen den gront geraekt. Deze tijding tot Campen komende wierden terstont schepen gewapent; ende als dese Ens naederden, ontvluchten de rovers na het eylant in de kerke. Ondertusschen als de Campers doende waren de schepen vlot te maken, quam een schip uyt de Geldersche cust seylen, 't welk van de Campers gevisiteerd wordende, bevont men het geladen te wesen met spiessen ende ander geweer. Daer voeren mede van den Berge, Capelle, van Essen, Geldersche Edelen, ende eenige andere. Haer intentie was sich bij de rovers tot Genemuden te voegen. Sy wierden tot Campen gevoert en daer onthalst (*).

Wij geven bij deze gelegenheid den korten inhoud van drie over dit onderwerp geschrevene, ongedrukte brieven. Wyllem *van Rossum*, Heer van *Zoelen*, Ritmeester in dienst van den Hertog van *Gelder*, schrijft op denzelfden dag, dat het schip genomen was (*Gactedach post Agneten anno X*) aan Burgemeesteren, Schepenen en Raad van *Kampen*, en geeft zijne verwondering te kennen, dat zij zich tegen onderdanen van

(*) Dumbar, *Anal.* 81 p. 481, zie ook Reyius, p. 179, die den 31 Dec. 1599. noemt, tden Kampe *Genemuiden* kamen.

 Twentse Taalbank

zijnen Heer niet anders gedragen hadden, dan of het openbare oorlog ware; hij vraagt, in welke meening zulks geschied was, en eischt, dat alle gevangenen, met hetgeen bij hen was, zouden worden teruggegeven. — De Regering van *Kampen* antwoordde terstond, hoe de hoop van HENDRIK *de Groote*, *Genemuiden* bemagtigd hebbende, de grofste ongeregeldheden tegen de onderzaten van het stichi, kloosters, vrouwen, jonkvrouwen enz. gepleegd had; hoe de Kampenaars, vernemende, dat deze roovers te *Ens* schepen der burgers wilden overvallen, aldaar een deel knechten van den hoop, en ook eenigen van *Elburg* komende, om den hoop in dit gewelddadig voornemen te sterken, gevangen hadden, onder welke gevangenen eenigen waren, die reeds vroeger van gepleegd geweld op stroomen en straten, en meer andere kwade feiten beschuldigd waren, hetwelk zij ook niet ontkenden, welken nu justitie naar hunne werken geschied was; van de anderen, die nog zaten, wist men, dat zij ook onder den hoop te *Genemuiden* geweest waren en de arme onderzaten beroofd hadden, welken het ook naar regt gaan zoude. — Reeds daags daarna (*Donderdach post Agneten*) werd, in naam van den Hertog van *Gelder*, onder deszelfs secreetzegel aan de Regering geschreven, dat, daar zijne Vorst. Genade een deel knechten aangenomen had, naar welke hij DIRK *van Keppel*, DIRK *van den Berge* en

Twentse Taalbank

Hendrik *van Essen* afgevaardigd had, om dezelve op plaatsen in zijne landschappen over te brengen, maar tot zijne bevreemding vernomen had, hoe deze met hunne dienaars daags te voren geslagen, gevangen en beroofd te *Kampen* gebragt waren, daar hij toch nabuurschap en vriendschap met hen en andere Stichtschen onderhouden had: zoo begeerde Hij, dat de voorn. Edelen met hunne dienaars terstond met het hunne zouden wedergegeven worden. Hij verzoekt antwoord door den bode, die den brief brengt: *of geyne antwordt is oick eyn antwordt.* Of men hierop nog op eene andere wijze antwoordde, dan door het onthoofden dier Edelen, weten wij niet. Doch met den hoop van Hendrik *de Groote*, in dienst van den Hertog getreden, belegerde deze *Deventer*, bij het uitbreken van den openbaren oorlog in hetzelfde jaar, bij welke gelegenheid zich een getal van zeshonderd scholieren of studenten in de verdediging der stad onderscheidde.

Wij keeren na deze uitweiding tot *Genemuiden* terug.

In het jaar 1522 werd *Genemuiden* belegerd door Georgk Schenk van Toutenburg, in dienst van Karel V, die de Provincie tegen den Hertog *van Gelder* te hulp kwam, doch door den Hertog ontzet. Veel van Schenks volk, onder anderen Tjalling Botnia, werd hier gevangen genomen, en Schenk, zelf gekwetst, redde zich

 Twentse Taalbank

ter naauwer nood met de vlugt naar *Hasselt* (*). De Gelderschen behielden de stad, bij een verdrag, twee jaren daarna gesloten (†), tot dat dezelve, in 1525, met *Enschedé* voor vijf en twintig duizend guldens door den Bisschop werd ingelost (§).

In het jaar 1526, toen Hertog KAREL het Landschap op nieuw begon te bestoken, besloten de Staten wel, dat *Genemuiden* zoude ontmanteld worden; doch hij maakte er zich het volgende jaar weder meester van, en versterkte het. Des niettegenstaande ging het in 1528 aan SCHENK over (**).

Ten tijde van de beroerten der Wederdoopers, werden, in de maand Maart van het jaar 1534, bij *Genemuiden* verscheidene schepen, met 3000 menschen van deze soort en met oorlogsgereedschap beladen, in beslag genomen. Zij kwamen uit Holland en hadden voor, *Munster* te ontzetten. Vrouwen en kinderen werden losgela-

---

(*) REVIUS p. 217. DUMBAR *Anal.* II bl. 467. MOONEN *Kron.* bl. 82, 83. VAN HATTUM II 217. WINSEMIUS, *Kron. van Vriesl.* 15 B. bl. 464.

(†) DUMBAR *Anal.* II p. 470.

(§) REVIUS p. 231. DUMBAR, *Anal.* II p. 474. MOONEN *Kron.* bl. 88.

(**) REVIUS p. 232, 241, 246. DUMBAR, *Anal.* II 475, 479. MOONEN *Kron.* bl. 89, 90, 92.

Twentse Taalbank

ten, doch de voornaamste aanvoerders te *Kampen* onthoofd (*).

In Aug. van het jaar 1572 gaf zich *Genemuiden* aan Graaf Willem *van den Berge*, zwager van Willem I, over (†), die het spoedig weder verliet; en het schijnt, dat er sedert dien tijd meer of min bezetting in lag. Althans in 1590 werd het aldaar liggende vaandel gebruikt, om het muitende garnizoen van *Zwartsluis* te beteugelen (§).

In het jaar 1606 had de Spaansche Veldheer Spinola in den zin, om *Genemuiden* te bemagtigen, doch werd daarin voorgekomen door Gerard van Warmelo, Drost van *Salland* (**).

Bij den eersten Munsterschen oorlog in 1665 bleef het van de vijanden vrij, ofschoon zij zich in den omtrek van *Hasselt* vertoonden. Bij den tweeden inval der Munsterschen in 1672 ging het, te gelijk met andere versterkte en onversterkte plaatsen, als *Staphorst*, *Rouveen*, *Blokzijl*, *Meppel* enz. over. Alle inwoners verlieten haar, op het naderen van den vijand, met uitzondering van ééne oude vrouw, en

---

(*) Revius p. 252. Moonen *Kron.* bl. 94. Dumbar *Anal.* II 480. Van Hattum III. 124.

(†) Revius p. 467. Bor, *Nederl. Gesch.* I D. 6e *Boek* bl. 277.

(§) Bor, *Nederl. Gesch.* III D. 27e B. bl. 21.

(**) Van Reijd, *Nederl. oorlogen* II D. 19e B. bl. 10. Van de Sande, *Nederl. Historie* 3e B. bl. 114.

Twentse Taalbank

keerden niet terug, dan op de bedreiging; om de stad in brand te zullen steken (*).

Drie malen heeft de stad door brand geleden, eerst in 1625, daarna in 1698, waardoor 80 huizen en 50 schuren in de asch gelegd werden, en nog eens in 1741, toen een ander gedeelte vernield werd (†).

De eenige kerk alhier, door de Hervormden gebruikt, was oudtijds aan den *H. Nikolaas* toegewijd. De benoeming van den Priester stond aan het Kapittel van St. Lebuinus te *Deventer* (§). De Katholijke Gemeente telde in het jaar 1575 (om de eigene woorden van den Schrijver te bezigen) 500 *personen, die de Priester met het levende en levendmakende brood aan het altaar spijzigde.* Voorts was er eene vikarij en drie kerkelijke beneficiën, en een konvent van maagden, begiftigd door het testament van zekeren schildknaap Otto Mommen in 1431 (**).

Ten tijde der geschillen tusschen de Remonstranten en Contraremonstranten werd de Predikant van *Genemuiden*, om zijne verkleefdheid

---

(*) Sylvius, *Vervolg op Aitsema* I bl. 298. *Tegenw. Staat van Overijssel* IV D. 1e *St.* bl. 156.

(†) *Tegenw. Staat. ald.*

(§) Dumbar, *kerk. en wereld. Dev.* I bl. 353.

(**) Lindeborn p. 284. V. H. en V. R. *Kerk. Oudh.* VI bl. 594.

Twentse Taalbank

aan de gevoelens der laatsten, op last van Gedeputeerden van het Landschap, den 9 Oct. 1617, door den Magistraat gedeporteerd. Baudartius (bij wien de acte van cassatie te vinden is) en Revius noemen hem Henricus Joannis. Bij Moonen komt hij voor als Henricus Joannis Soest, *in den dienst gevonden* 1607, en *van hooger hand uit den dienst gezet* 1617 (*).

Indien *Genemuiden* de geboorteplaats is van Jan *van Geelmuiden*, dan kan het dezen als eenen beroemden man vermelden. Hij was 34ste Abt van het beroemde klooster *Lidlum* in *Vriesland*, en tevens de laatste kloostervoogd, dewijl hij er ten jare 1572 uit verdreven werd door de Geuzen. Men getuigt van hem, dat hij een groot liefhebber van de geleerdheid en boekoefening was, die de hand hield aan wetenschap en geleerde lieden (†).

De visscherij, die van ouds van veel belang voor *Genemuiden* was, wikkelde het ook menigmaal in geschillen (§). De Regering zond, naar gewoonte van dien tijd, bij bruiloften van hooge personaadjen, en bij de maaltijden van de jaar-

---

(*) G. Baudartius, *Memoriën of verhaal der gedenkwaardigste Geschiedenissen* 1617. bl. 27. — Revius p. 625. — Moonen, *Naamketen* bl. 43.

(†) H. v. H. en H. v. R. *Kerk. Oudh.* V D. bl. 188.

(§) Zie *Tegenw. staat van Overijssel* IV D. 1 *St.* bl. 158 en Racer VI bl. 122—139.

 Twentse Taalbank

lijksche verandering der Regeringen in de steden, *visch* tot geschenk, b. v. aan *Zwolle* bij gelegenheid der keurmaaltijd op Pauli (*). Ook komt onder de emolumenten van den Landrentmeester van *Salland eene goede zoo visch van de Stad Genemuiden* voor (†). Het wapen der stad bestaat in eenen zalm, welke vischsoort in vroeger tijd in grooten overvloed op den *IJssel* gevangen werd, doch in de laatste eeuw geheel van daar verdwenen is (§).

Dit van de stad gezegd hebbende, gaan wij over tot het kasteel. Dit kasteel of blokhuis, waarvan niets meer overig is, dan eene teekening op het Stadhuis te *Genemuiden*, schijnt eerst

---

(*) *Hardenberg* zond dan eerewild, bestaande in twee of drie hazen, en de Graaf van *Bentheim* een hert.

(†) Dit Landrentmeesterambt, altijd door eenen Riddermatigen bekleed, was een der voordeeligste hooge ambten in deze Provincie. In het midden der 17de eeuw, tijdens de bediening van dit ambt door den bekenden Rutger van Haersholte, worden de inkomsten opgegeven op *f* 1900, 10 st. — Onder zijne emolumenten komt bovendien voor: ***een magere osse van den tol tot Holten; een zalm van de stad Kampen; vijf schapen van den tol tot Nyerbrugge; een vette osse van de Stad Hasselt.***

(§) In de oudste rekeningen der stad *Deventer* van 1356 af komt jaarlijks eene soort van uitgave voor: ***van der stad salmen te sniden.***

Twentse Taalbank

in het begin der Geldersche oorlogen, onder de heerschappij van KAREL V, gesticht te zijn. De Geschiedschrijver E. VAN METEREN verhaalt, dat het op last des Keizers door den Kastelein van *Kuinre* gebouwd is (*). Bij een ander staat geboekt, dat het een redelijk goed en sterk kasteel was, waarop altijd eene koninklijke bezetting lag (†).

Dat het van veel belang moet geweest zijn, blijkt uit verscheidene vertoogen, door de Staten aan den Landsheer ingeleverd. In de instructie, die zij, t. w. de Staten, aan hunne gecommitteerden naar *Brussel* medegaven in 1531 (§) wordt onder anderen gemeld: *dat die husen Archensteyn, Lage, Genemuden, Ensschede ende Cuynre na noetdruft restaüreert ende myt so veell personen, dair sy mede bewaert synt, versyen worden, ingelycx mit geschot ende cruyt daer toe van noden.* En voorts, *dat men dengenen, de renten hebben wtte Erven ende huysen bynnen den bolwercke van Genemuden betymmert ende oeck wtten landen ende incomsten van Genemuden denselven van*

(*) *Oorlogen en Geschied.* 10e *Boek* bl. 289 (of III D. bl. 392 in 8vo). Ook FRESINGA, in DUMBARS *Anal.* III 234 schrijft de stichting aan KAREL V toe.

(†) GUICCIARDIJN, *Beschr. van Nederl.* bl. 156.

(§) Zie RAGER II D. bl. 316—318.

 Twentse Taalbank

hoere restanten doe betalen ende oant toecomende oerseeckeren.

Ook was ten aanzien van dit kasteel deze bijzonderheid, dat hierover een afzonderlijke Drost bestond, hebbende deze geene andere jurisdictie, dan alleen op het blokhuis over zijne soldaten *tusschen die homeie* [poorten], om de eigene woorden te gebruiken van den Kamper-Burgemeester Arent Toe Boecop, die er zelf gevangen had gezeten (*). Den laatsten Drost werd in 1596 aangezegd, om met zijne huisvrouw de provincie te ruimen (†).

Twee Bevelhebbers zijn ons bekend, t. w. George Schenk, Vrijheer tot *Toutenburgh* en Lubbert Mulert Scholt te *Hasselt*. In 1578 lag er het vaandel van Jan Mulert in bezetting (§), en Rennenberg bezigde een gedeelte dier bezetting, om, den 30 Mei van dat jaar, *Kampen* te belegeren. Korten tijd daarna (1580) was het weder in de magt der Spanjaarden, die het op den 8en April van dat jaar aan de Staatsgezinden overgaven, welke het in de bewarende hand van eenige Kampensche en Zwolsche burgers stelden. Volgens den Schrijver van den *Tegen-*

(*) *Tegenw. Staat van Overijssel* IV D. 1e *St.* bl. 155. Revius p. 471.

(†) *Tegenw. Staat ald.* bl. 156.

(§) Bor, II D. 12 B. bl. 36. Fresinga in Dumbars *Anal.* III 55.

Twentse Taalbank

woordigen staat van Overijssel (*) deden Ridderschap en Steden terstond aan Z. Hoogheid en de Algemeene Staten den voorslag, om het te doen slechten; waartoe zij waarschijnlijk zullen gekomen zijn, doordien de bewoners van het platte land meestal Koningsgezind bleven, de *Mastenbroeksche* en andere boeren zich zeer vijandig gedroegen, en *Vollenhove* nog in de magt van de Spanjaarden was (†).

Anderen melden, dat Ridderschap en Steden zelve besloten, het kasteel, als eene onnoodige forteresse te raseren, en tot dat einde eenigen uit hun midden hadden gecommitteerd, om de goederen op hetzelve te inventariseren; naderhand deden zij het kasteel slechten en afbranden (§). Hoopt schrijft: *de Overijsselaars deden thans 't slot te Geelmuide aan koolen leggen en slechten* (**); terwijl de boven aangehaalde Schrijver van den *tegenwoordigen Staat van Overijssel* meldt, dat het ten deele werd geslecht en een ander gedeelte kort daarna door eenen hoop Staatsgezinden in brand gestoken, en het overblijvende eerst in 1584 geheel vernietigd. Na dien tijd vindt men er geen gewag meer van ge-

---

(*) IV *Deel* 1 *St.* bl. 155.

(†) Van Metaren III D. bl. 392 8vo Fresinga, in Dumbars *Anal.* III 200, 233.

(§) Bor II D. 14 B. bl. 186.

(**) *Nederl. Hist.* 16de B. op 1580, bl. 702.

Twentse Taalbank

maakt, en dit noopt ons, van dit kasteel af te stappen, terwijl wij ten slotte den oudheidminnenden nog zullen mededeelen den letterlijken inhoud van den oorspronkelijk nog weinig geschondenen openen brief van KAREL V, waarbij hij GEORGE SCHENK aanstelt tot Opperbevelhebber van *Genemuiden*, luidende als volgt:

Kaerle by der gracien Gods Keyzer van Roomen altyts vermeerer SRycx Coninck van Germanén van Castilfien van Leon van Grenaden van Arragon van Navarre van Naples van Cicilien van Maillorque van Sardane van den Eylanden van IJndien ende van den vasten eerde der zee Oceane, Eersthertoge van Oostenr. Hertoge van Bourgnen van Lothr. van Braband van Limborch van Luxemborch Grave van Vlaenderen van Artois van Bourgnen Palsgraue van Henegouwe van Holl. van Zeeland van Ferette van Hagenau van Namen etc. Marcgrave des heiligen Rycx Heere van Vriesland van Salines van Mechelen der landen van Utrecht ende van Ouerijssel ende Dominateur in Asie ende Affrique allen den ghenen die desen onsen brief sullen sien salut. Alsoe wy onlanx nemende reflectie opte punten ende articulen dienende tot securiteyt ende gemene welvaert onser landen van Ouerijssel, onder andere gedetermineert ende gesloten hebben, de sterkte ende vestenisse begrepen in onser vlecke te Genemuyden in onsen voorscr. lande

Twentse Taalbank

van Ouerijssel te houden en nogh voerder te doen bevestigen naer dat bevonden sal werden de noot sulcx te eysschen. Ende om dan deselve stercte te verwaren van noede zy yemant daer op te verordenen dye deselve te dragen hebbe soe eest dat why naar sekere ... (*) hierop gehouden by goetdunken onser lieve suster vrouwen Maria Coningne dowargiere van Hongeren ende van Bohemen Eersthertogne van Oostenr. voer ons regente in desen onsen Nederlanden ende by advyse van den hoofde ende luyden van onsen secreten rade ende financien neffens haer wesende deser tyt geen nutter nogh bequamer dairtoe en hebben connen gevinden dan onsen lieven getruwen Ridder van onsen oorde Rycx Camerlinc ende stadholder Gener. onser landen van Vriesland ende van Overyssel Schenck Joryan (†) fryheeren te Toutenborgh doen te weten dat wy den voermelde onsen statholder generaal volcomentlich betruwende sunderling om de goede kennisse die wy hebben van zyn yver ende van zynre Experentie in saecken van oorloge, den selven onsen stadtholder gecommittierd ende gemaeckt hebn. comitteeren ende maken overmits desen onsen brieve Overste bevelhebber van der voorschr.

(*) In 't oorspronkelijke niet meer leesbaar.

(†) Anders *George*.

 Twentse Taalbank

sterckte ende fortalitie op Genemuyden beevelende hem de last ende bewaringe derselver opten eedt die hy ons gedaen heeft sulxter maten dat hy 't ons tot alre tyt daer af weet te verant woorden dies hebben wy hem geconsentiert ende consenteren so hy daer niet selve blyven nogh resideren en magh eenen Lieutn. ende Capitain onder hem daarop te moghen stellen tot zyn selfs laste ende pericul denwelcke hy toebetruwe ende die tot Jaerlycxe wedden voir syn hooft ende onderhout hebben sal de somé van driehonderd Karolie gulden to XX stuyver den gulden tot welcken Capitain hy schuldig sal syn soe veel goeder regtsinniger kneghten te onderhouden tot bewaring ende meerdere versterktheid van den huyze als tot twe ende dertigh soetten ofte payen toe dair hy eenige verfaren Crygsluyden toe nemen sal mogen tot dubbelt soldiren naer dát sulcx van node ende ons bevelen wesen sal, welcke kneghten by Commissaris die wy dairtoe ordineeren gemonstert ende voorts by handen van onsen Tresorier van den oorlogen tegenwoordige ofte toecomende, ende van den Penningen comende van den ordinairissen domain onses lants van vrieslant betaalt sullen worden van drie maanden te drie maanden by gelycke portie soe lange alst ons gelieven sal dus sal hiervan dienst angaen op den (*)

(*) In het oorspronkelijke staat de datum open.

Twentse Taalbank

dagh van der toecomende maent van meerte dat men se monsteren sal elcx van den voorschr. kneghten tot veertigh golden gulden brab Ct. gereeckent gelyckermate als onse kneghten ordinairycx garnisoen in onsen lande van oriesland houdende. Bevelen hierom den voorn. onsen tresr. van den oorloghen tegenwoordige ofte toecomende de voors. betalinge alsoe te doen. Ende mits overbrengende ter eerster reyse deze tegenwoordige ofte Copie autenticque derselver ende tot elcken reyse oft termyn van betalinge behoirlicke quitanc. van den voorschr. onsen stadthouder wesende in den name van voorschr. kneghten, de voorschr. betalingen sullen hem gepassieert worden in 't uytgeven zyner rekeninge ende gecort van den penningen van zyn ontfangh by onsen lieven getruwen President ende luyden onser Camere van den rekeningen geordonneert binnen onser stadt van Ryssel denwelcken wy oec bevelen dat alsoe te doen sonder eenige difficulteyt want ons alsoe gelieft.

Ende der oorconde hebben wy onsen Segel hieran doen hangen.

Gegeven in onse stadt van Brussel den IX dagh van februario in 't jair onses Heeren duysent vyfhondert een ende dertigh van onsen Keyzerrycke XIIe ende van onse andere rycken van Germanien van Castilien etc. XV.

(Op de Plycke stond) by den Keyzer.

F. A. Ebbinge Wubben.

Twentse Taalbank

GERRIT VAN RIEMSDIJK.

Toen Overijssel in het jaar 1673 door de legers van den Keurvorst van *Keulen* en den Bisschop van *Munster* aangevallen werd, rukte, den 15 Mei, de Overste RANSDORF, die in *Ootmarsum* gelegen had, met 900 mannen te voet en elf kornetten paarden voor het huis te *Gramsbergen*, twee uren van *Koeverden* gelegen, op hetwelk die van dit garnizoen eene bezetting van zes en dertig man, (anderen spreken van vijftig) onder eenen vaandrig hadden gelegd, om voor hunne partijgangers in Overijssel tot eene wijkplaats te dienen.

De Munsterschen onder bovengemelden Overste hadden het voornemen, zich van dit huis te verzekeren, en zich aldaar, tot benaauwing van die van *Koeverden*, te versterken, brengende tot dat einde geschut, bomben, kruiwagens, schoppen, spaden, en dergelijk gereedschap mede. Zij deden het huis aanstonds door de Dragonders bestormen, maar werden door die van binnen tot twee malen toe dapperlijk afgeslagen, met verlies van velen uit de hunnen. Maar die

Twentse Taalbank

van binnen, ziende, voor de veelheid der vijanden niet te kunnen bestaan, hebben geparlementeerd, en bedongen met vliegende vaandelen te mogen uittrekken. Toen de Munsterschen dat kleine getal zagen, werden zij toornig over den geboden' tegenstand van dit hoopje volks, en maakten de bezetting gevangen.

Dit is het verhaal der Geschiedschrijvers van dien tijd (*). Uit de familiepapieren van het geslacht van VAN RIEMSDIJK, dat nog in Overijssel bloeit, blijkt, dat deze Vaandrig GERRIT of GERHARD VAN RIEMSDIJK geweest is. Hij komt voor als geboren in 1656, Rentmeester des huizes *Gramsbergen*, Ontvanger der personele middelen van het Schoutambt *Hardenberg*, *Heemse* en *Gramsbergen*, overleden den 10 Febr. 1714. Dezelve vermelden verder, dat hij door een gedeelte der Munstersche troepen, doch niet van grof geschut voorzien, is belegerd geworden. Er werd van binnen gevuurd, met dat gevolg, dat de vijanden aftrokken, doch na drie dagen terugkeerden, medebrengende verscheidene stukken kanon, en terstond daarna eenen trompetter zonden, om het kasteel op te eischen. Dan de Bevelhebber liet hun antwoorden, dat hij daartoe niet besluiten konde, zoo

(*) Het geval wordt, zoo als boven medegedeeld is, verhaald door SYLVIUS, *Vervolg op Aitsema* 8e B. bl. 800.

Twentse Taalbank

lang hij niet wist, of hun geschut al dan niet bruikbaar ware. De Bisschoppelijken deden eenige schoten, en zonden vervolgens den trompetter terug, om het kasteel nogmaals op te eischen. Er werd gekapituleerd (*), onder beding, dat de manschappen, met alle teekenen van krijgseer uittrekkende, vrijgeleide tot *Koeverden* zouden hebben.

Toen nu de Munsterschen dezen kleinen hoop zagen, gebruikten zij scheldwoorden en namen van Riemsdijk zijnen degen met een zilveren gevest af. De bevelvoerende Munstersche officier vroeg ook aan denzelven: *wie te Groningen kommandeerde?* Toen gezegd werd: *de Generaal* Rabenhaupt, antwoordde hij: *dan krijgt mijn Heer en Vorst deze stad nooit in zijne magt!*

Uit het bovenstaande blijkt, dat Gerrit van Riemsdijk, in het jaar 1673, eerst een jongman van zeventien jaren was. Met den vaandrigsrang begonnen, gelijk bekend is, toen ter tijd jonge lieden van goeden huize doorgaans hunne militaire loopbaan, welke hij later met burgerlijke betrekkingen verwisselde. Eervol blinkt zijn

---

(*) Volgens mondelinge overlevering zoude de vaandrig zelf, voorgevende, *parlementair te zijn, door zijnen Bevelhebber gezonden*, de kapitulatie met den vijand gesloten, en intusschen zijne trom op alle punten duchtig hebben laten roeren.

Twentse Taalbank

gedrag uit in eenen oorlog, waarbij andere garnizoenen van den Staat in deze Provincie zich allerlafhartigst gedroegen. Wij zeggen met den Schrijver van den *tegenwoordigen Staat van Overijssel* (IVe D. 1e St. bl. 106) *welk onderscheid maakt het, of men als Vaandrig, of als Veldheer met vijftig of met vijftig duizend man beleid of dapperheid aan den dag legt?*

P. C. Molhuijsen.

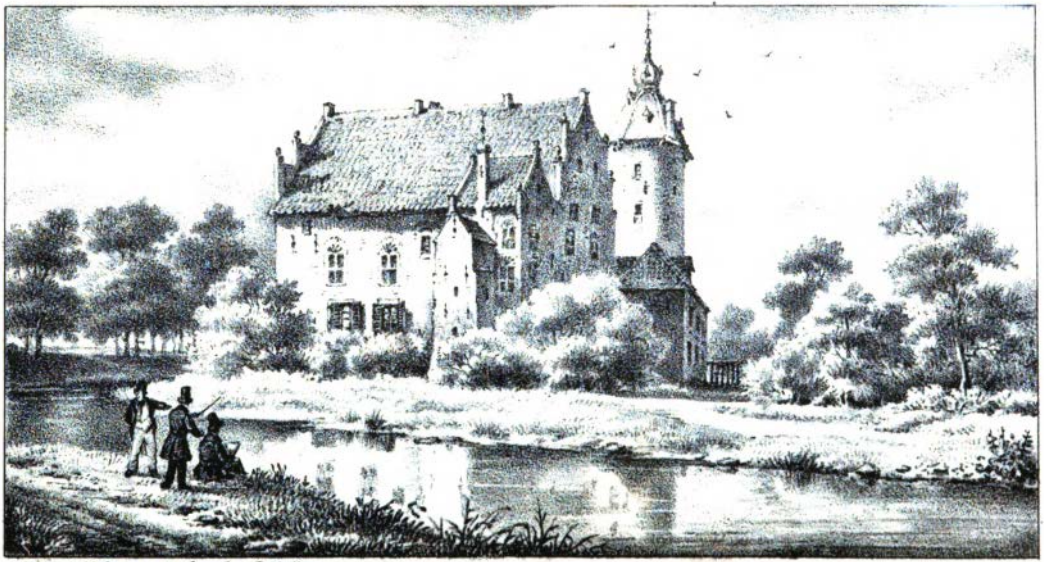
Twentse Taalbank

HET HUIS TE RECHTEREN.

Tusschen Zwolle en Ommen staat een oude, merkwaardige toren, dien menig vreemdeling, uit de verte, mede voor eenen dorpstoren aanziet: ik meen dien van het huis te Rechteren.

Toen in of omtrent 1233 de utrechtsche bisschop Willebrand aan het dorp Zwolle, tot belooning voor oude en nieuwe getrouwheden, stads- en bemuringsregt had gegeven, kwamen velen uit de omstreken zich binnen Zwolle nederzetten, om veilig te zijn tegen de kasteelen van Voerst, Rechteren, Bukhorst en Eerde. Dat in 1315 het slot Rechteren door Johan graaf van Bentheim, van wien het door den zoon des heeren Haken van Rutenberghe ter leen bezeten was, bij ruiling in vrijen eigendom gegeven is aan Herman van Voerst, blijkt uit het archief op den huize Almelo. In 1320 werd dat slot door Roderik en Herman van Voerst aan den utrechtschen bisschop opgedragen en van dezen weder ter leen bekomen. Sweder van Voerst, die het gezag der overijsselsche ede-

Twentse Taalbank

Naar de Natuur en op Steen door L. Meijer.

HET HUIS TE RECHTEREN,
in Overijsel.

Twentse Taalbank

len tegen den bisschop Johan van Arkel hielp handhaven, behaalde met die van Rechteren in 1361 of 1362 bij eene krijgsverrigting een aanmerkelijk voordeel op het bisschoppelijk Zwolle, doch werd zelf gevangen. Sweders dochter was Lutgard van Rechteren, die met Frederik van Hekeren huwde. Uit dit huwelijk sproot het geslacht van Hekeren tot Rechteren (naderhand schreef men *Heeckeren*), dat zich bij vervolg van tijd enkel *van Rechteren* noemde. (Men zie, onder anderen, v. Hattum, *Gesch. v. Zwolle*, 1e d., 1e st., blzz. 134 en 174; Ragge, *Overyss. gedenkst.*, 7e st., blz. 234; Dumbar, *Analecta*, tom. 2; Moonen, *Chron. v. Dev.*; Versuch eines Geschlechtsregisters der Grafen von Rechteren Limpurg, 1813; Kok, *Vaderl. wdb.* en *Byvoegz.*; Nijhoff, *Gedenkw. v. Gelderl.*, 2e d., blz. 88.)

T. W. v. M.

Twentse Taalbank

JACOB VAN STEENBACH.

De veelvuldige Zeehelden, welke ons Vaderland heeft opgeleverd, waren, voor het grootste gedeelte, uit die gewesten herkomstig, welke door hunne ligging tot het bevaren der zee zoo ruime gelegenheid gaven. Onder de weinigen, in de landgewesten geboren, behoorde de Kapitein JACOB VAN STEENBACH, een Deventerschman, van wien wel weinig meer bekend is, dan dat hij, in een gevecht tegen vijf Spaansche schepen, zich op de allerloffelijkste wijze van zijnen pligt heeft gekweten, doch ook daarom reeds in dit jaarboekje met een kort woord verdient herdacht te worden.

In het laatst des jaars 1621 werd aan den bekenden zeeheld JOACHIM HENDRIKS ZWARTENHOND, als Admiraal, het bevel over eene vloot van drie oorlogschepen en twee en dertig koopvaarders opgedragen, om de laatste, in hunnen togt naar de Middellandsche zee, tot geleide te verstrekken.

Aan ieder dezer oorlogschepen, op een van welke STEENBACH het bevel voerde, werd, na het doorzeilen der Straat van *Gibraltar*, een gedeelte der koopvaarders toegevoegd. Onze kapi-

Twentse Taalbank

tein bragt de zijne veilig in de bestemde havens van *Italie*, zeilde met sommige verder, en wierp eindelijk, na hier en daar gezworven te hebben, den 28 Junij 1622 onder *Cyprus* het anker.

Den 14 Augustus verliet hij dit eiland, en, na te vergeefs den Admiraal ZWARTENHOND gewacht en gezocht te hebben, kwam hij eindelijk, met vier koopvaardijschepen, den 23 October voor het naauw van de Straat van *Gibraltar*, welke hij welligt veilig zoude hebben doorgezeild, indien hij niet door stilte gedurende vijf dagen ware opgehouden geworden.

Dit openthoud echter veroorzaakte, dat de Spaansche vloot, welke in de haven van *Gibraltar* lag, hem den 29 dier maand in het gezigt kreeg, zoo dat de opperbevelhebber terstond zijnen Viceadmiraal DON JUAN DE FACHARDO met zijn schip van 48 metalen stukken en met 500 soldaten bemand, benevens drie zware gallioenen, ieder met 36 stukken en 200 soldaten en nog een Fransch schip afzond, om de Nederlandsche schepen te nemen en op te brengen.

In dit voornemen, hetwelk zij zoo gemakkelijk dachten uit te voeren, werden zij echter geheel en al te leur gesteld.

STRENBACH, hoezeer ook vijf schepen hebbende, was, zoo het scheen, tegen den vijand niet bestand, daar de koopvaarders, zeer slecht gewapend en bemand zijnde, eenen gansch ongelijken strijd zouden moeten doorstaan. Hij besloot ech-

 Twentse Taalbank

ter met de andere Kapiteinen den Spaanschen het hoofd te bieden, voer zijne schepen rond en vermaande de bootsgezellen met de krachtigste redenen, zich dapper te gedragen, om alzoo het belang hunner meesters te behartigen, en den roem van den Nederlandschen naam te handhaven, terwijl hij ieder, die de vlag van den vijand zoude afhalen, eene vereering van honderd stukken van achten beloofde.

Dit alles was van goede uitwerking; het scheepsvolk verklaarde man voor man, met hunnen bevelhebber te zullen leven en sterven.

De Spaansche Vice-admiraal kwam regt op onzen Steenbach af, denkende hem zonder vele moeite te kunnen veroveren. Deze echter wachtte zijnen man, zonder te schieten, bedaard af, liet hem tot op eenen korten afstand naderen, en gaf hem toen tweemalen de volle laag, met dat gelukkig gevolg, dat de Spanjaard zijn voornemen om te enteren moest opgeven en aanzienlijke schade bekwam. Aldus beschoten zij elkanderen gedurende meer dan een uur uit alle hunne magt, tot eindelijk de wind omliep, en de Viceadmiraal met zijn achterschip voor den steven van Steenbach kwam te liggen. Deze verzuimde nu de gelegenheid niet, om hem van achteren in te schieten, zoodanig, dat, na eenige wanhopige pogingen, de Spanjaard genoodzaakt werd af te deinzen, en, door de duisternis begunstigd, voor eenen gewissen ondergang bewaard werd.

Twentse Taalbank

Ook de koopvaarders hadden uitermate hunnen pligt betracht. Men had gedurende meer dan twee uren gevochten, en de andere Spaansche schepen werden, even als hun Opperhoofd, genoodzaakt op de schandelijkste wijze de vlugt te nemen.

Het gevecht was allerhevigst geweest. Het kostte den Spanjaarden 272 man, den onzen slechts weinige bootsgezellen.

Om zijne schade te herstellen zette STEENBACH den koers naar *Algiers* en geraakte eenigen tijd daarna gelukkig door de Straat, van waar hij de schepen behouden in het Vaderland terug bragt.

Van zijne verrigtingen aan de Admiraliteit, de Staten Generaal en Prins MAURITS verslag gedaan hebbende, werd hij voor zijne betoonde diensten op de meest vereerende wijze bedankt, met belofte van verdere bevordering, terwijl de reeders der schepen hem eene gouden keten, ter waarde van zevenhonderd guldens, vereerden, welke hij daarna steeds om den hals droeg.

Zie BAUDART, *Memorien XV Boek bls.* 19–22; KOK, *Vad. Woordenb. art.* ZWARTENHOND; REVIUS, *Dav. Ill. pag.* 635, 636. en MOONEN *Kronijk van Deventer p.* 149.

W. H. C. J.

Twentse Taalbank

PROEVE

TER ZAMENKNOOPING

VAN HET

BEGIN DER OVERIJSSELSCHE HISTORIE

MET DE

ALGEMEENE VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS.

Onder de Republiek der Vereenigde Nederlanden (1579—1795) heeft *Overijssel* vier voorname historiekundigen opgeleverd, Gerard Dumbar, schrijver van *Kerkelijk en Wereldlijk Deventer*, Burchard Joan van Hattum, schrijver der *Geschiedenissen van de stad Zwol*, Jan Willem Racer, verzamelaar en uitlegger der *Overijsselsche Gedenkstukken*, en Gerard Dumbar, kleinzoon des voornoemden en schrijver van den *Tegenwoordigen Staat van Overijssel*. Van de twee eersten heeft de een (Dumbar) *Deventer*, de ander (van Hattum) *Zwol* tot het hoofdpunt zijner nasporingen gekozen; de geschiedenis van beide steden, vereenigd met de lotgevallen der stad *Kampen*, was echter zóó naauw aan die van geheel *Overijssel* vermaagschapt, dat zij niet

Twentse Taalbank

nalaten konden, telken male over de hoofdgebeurtenissen, welke in andere oorden der Provincie plaats gegrepen hadden, uit te weiden; zelfs hebben zij soms in de algemeene Duitsche en Vaderlandsche historie uitstappen gedaan, welke naauwkeurige geschiedschrijvers ten vollen waardig waren. Alle deze nuttige hoedanigheden hebben echter niet weg genomen, dat zij zich te veel met spitsvindige woord-afleidingen (*), met opvijzelingen der oudheid van sommige plaatsen in *Oostrijssel* (†), met geschiedverhalen van volkeren, van welke de Overijsselschen even min afstammen, als de Hollanders van de *Batavieren*, opgehouden (§) en zich daarentegen te weinig bekreund hebben omtrent zaken, welke den eigenlijken grondslag der Overijsselsche historie vormen. Tot die zaken nu, zou men de *redenen* waarom, den *tijd* wanneer, en de *wijze* waarop de Bis-

(*) Zie b. v. VAN HATTUM's (T. 1 p. 9—12) naamsafleiding van *Zwol*.

(†) Zie DUMBAR's strijd ten behoeve van *Deventer*, om daarvan het *Nabalia* van TACITUS *Hist.* V. 26 te maken.

(§) Zie DUMBAR T. 1 p. 175, 176 over *Bructeren*, *Chamaven en Tubanten*; VAN HATTUM T. 1 p. 44—61 geeft zelfs eene geregelde historie van de *Bructeren*, tot dat zij *Overijssel* zouden verlaten hebben. — De naarstigheid van deze schrijveren is meerder lofwaardig, dan wel hunne oordeelkunde.

 Twentse Taalbank

schoppen van *Utrecht* het wereldlijk gebied over *Overijssel* getracht hebben te bekomen en werkelijk verkregen hebben, brengen kunnen. Dit gebrek in hunne werken bewoog den Heer RACER (*), om de berigten, welke hij ten aanzien van de verschillende *wijzen* waarop, en den *tijd* wanneer de onderscheidene Graafschappen en Heerlijkheden, die oudtijds de oppervlakte van het tegenwoordige *Overijssel* besloegen, onder het gebied der Bisschoppen van *Utrecht* gekomen en van lieverlede tot één gewest zaamgesmolten zijn, in hunne werken en in andere oirkonden verspreid vond, te verzamelen en in orde te scharen. Zoo als men echter uit zijn, van dit belangrijk punt opgemaakt, verhaal zien kan, heeft hij zich niet afgegeven met het opsporen der *redenen*, waarom de Bisschop van *Utrecht* wereldlijk gebied aan deze zijde des *IJssel's* zocht te verkrijgen, en heeft dus de zaak niet in verband gebragt met de algemeene Vaderlandsche, of, bijaldien zulks tot beter verstand van het onderwerp benoodigd ware geweest, met de algemeene Duitsche historie. Evenmin heeft de voortreffelijke Schrijver van den *Tegenwoordigen Staat van Overijssel* zich met dit onderzoek onledig gehouden. Laten wij ons dus eenige oogenblikken met het opsporen dier *redenen* bezig houden.

(*) *Overijsselsche Gedenkst.* II. 64—102.

Twentse Taalbank

§ 2.

De Bisschop van *Utrecht*, primitief als Aarts-Bisschop over de *Friezen* (*) door den Franki-

---

(*) Ik wenschte wel, dat de bekwame Schrijver der verhandeling: de *Noormannen in Nederland*, p. 218 niet Willem Heda *Hist. Ultraj.* p. 26 gevolgd ware, wanneer hij stelt: dat Willibrord tot Aarts-Bisschop der *Friezen en omwoonende volkeren* door den Paus geordend is geworden. Wanneer men het resultaat der aanmatigingen van de Utrechtsche Bisschoppen beschouwt, dan is het volkomen waar, dat zij niet alleen geestelijke opperhoofden over de volkeren van Frieschen maar ook van Saksischen stam in ons vaderland geweest zijn. Maar wanneer men meerder prijs op het gevoelen van eenen bijna gelijktijdigen, dan wel op eenen Schrijver van de eerste helft der 16e eeuw stelt, dan zal men de woorden van den Angelsaksischen Beda *Hist. eccl.* L. 5 *cap.* 12 (bij Matthaeus *de Nob.* p. 183): » Postquam vero per annos aliquot in *Fresia*, qui advenerant, docuerunt, misit Pipinus, favente omnium consensu, virum venerabilem Vilbrordum Romam, cujus adhuc Pontificatum Sergius habebat, postulans ut eidem *Fresonum* genti *Archiepiscopus* ordinaretur, quod ita ut petierat impletum est anno ab Incarnatione Domini *sexcentesimo nonagesimo sexto*," boven die van Willem Heda: » sequenti anno dirigitur (Willebrordus) ad Sergium summum Pontificem, *qui eum Archiepiscopum nodum Frisiorum sed et gentibus circumvicinis consecravit*" trekken. Beda toch, wiens waarheidsliefde wel niemand zal ontkennen, stierf in 731, volgens

Twentse Taalbank

schen Groothofmeester Pipijn van Herstal aangesteld en door Paus Sergius geordend, had reeds omstreeks het midden der 8ste eeuw zendelingen

---

Herm. Contractus bij Pistorius *rer. Germ. Script.* P. 213, volgens Lamb. Schaffn. (bij denzelfden p. 309) in 736: Heda daarentegen in 1525.

Even zeer als Heda ter aangehaalde plaatse is de Beka p. 21 mij verdacht, wanneer hij schrijft: »His temporibus, scilicet anno Domini 785, Widekindus, dux praedictus cum *Fresonibus* adversus Carolum regem rebellare coepit." de Beka toch schreef omstreeks 1350 en droeg aan den Hollandschen Graaf en Utrechtschen Bisschop zijn werk op. De Hollanders waren toen uitermate op de Friezen, van de welke zij in 1345 eene geweldige nederlaag in de buurt van *Stavoren* geleden hadden (zie Emmius *Rer. Fris. Hist.* 201), verbolgen; dit kan invloed gehad hebben op de Beka's geschrijf; ten minste geloof ik, dat men bij geen gelijktijdig schrijver Widekind als aanvoerder der Friezen, maar wel den Saksen voorgesteld zal vinden. Ook spreekt een der beste schrijveren van de 9de eeuw, Altfried, derde Bisschop van *Munster* en reeds in 849 overleden, dan geheel anders over den dux Bekia. Zie het leven van Ludger, door Altfrido beschreven bij Leibn. *Scr. rer. Brunsv.* I. 90 n° 18: » consumpsit radix sceleris *Wutukint Dux Saxonum* eatenus gentilium, evertit *Frisones* a via Dei combussitque ecclesias et expulit Dei famulos et usque ad Fleo fluvium fecit *Fresones* Christi fidem relinquere et immolare idolis juxta morem erroris pristini."

Twentse Taalbank

naar *Twenthe* uitgezonden, en kort na dien tijd (756) zich het kerkelijk gebied over *Deventer* aangematigd (*). Bovendien breidde hij dit gebied over: een gedeelte van *West-* en geheel *Staats-Vlaanderen*, *Zeeland*, *Holland*, *Utrecht*, *Gelderland* ten Noorden van de *Waal*, *Overijssel*, *Drenthe*, *Friesland* en het westerkwartier der provincie *Groningen* met de stad van dien naam, uit.

Aan hem werden, tot ophouding zijner waardigheid en ten behoeve zijner geestelijkheid en kerken, landgoederen door de voorvaderen van KAREL den Grooten (†) als ook door KAREL zelven geschon-

(*) Daar *Drenthe*, *Overijssel*, het graafschap *Zutphen*, *de Veluwenzoom*, *de Veluwe* en *Eemland* tot de Saksische, en niet tot de Friesche landstreek in ons Vaderland behoorden, zoo had eigenlijk de Bisschop van *Munster*, als Bisschop in het westelijk deel van *Saksen* aangesteld (793), doch eerst 12 jaren later tot het vreedzaam bezit zijner waardigheid geraakt (805), Bisschop over die landstreken van ons vaderland moeten zijn. De Bisschop van *Utrecht* is hem vóór geweest, en heeft hem zelfs *Nieuwenhuis*, *Velthuisen* en *Ulzen*, in het Bentheimsche gelegen, ontnomen. RACER O. G. II. 51. Zie voor 't overige de aanstelling des Bisschop's van *Munster* bij LEIBN. *Scr. rer. Brunsv.* T. I p. 91 n° 20. Voor *orientali* moet daar ongetwijfeld *occidentali* staan. Wanneer men in 't oog houdt, dat *Saksen* zich van den Deenschen *Eider* af aan tot aan den Utrechtschen *Eem* uitstrekte, dan kan *Munster* niet in het oostelijk deel van *Saksen*, maar moet in het westelijk gedeelte liggen.

(†) Giftbrief van KAREL MARTEL (728) bij HEDA p. 28 en 29.

Twentse Taalbank

ken (*). Deze lagen of in de buurt van de stad *Utrecht* of in de provincie *Utrecht* zelve. De opvolgers van KAREL gingen met dit, in hunne oogen lofwaardig, werk voort, en reeds onder zijnen zoon, LODEWIJK den Vromen, schonken Koninklijke ambtenaren aanzienlijke goederen, in Gelderland's vruchtbaarste oorden gelegen, aan het Bisdom weg (†).

Bovendien hadden de Friezen, (waaronder ik ook de bewoners van *Staats Vlaanderen*, *Zeeland*, *Holland*, *Utrecht* ten westen van de *Eem*, *Friesland*, *Groningen* en *Oost Friesland* tot aan den mond van de *Wezer* toe versta (§), reeds met het

---

(*) Item van KAREL den Grooten (777) bij HEDA p. 41 en 42.

(†) Zie de voorbeelden van den *Umbrachus nobilis* en *Rotgarius Comes* bij denzelfden p. 50 en 51.

(§) Zie de *Leges Frisonum antiquae*, op last van KAREL den Grooten (802) in schrift gebragt, en in 1617 door SICCAMA gemeen gemaakt, *p.* 19 en 20. Men lette daar op de beschrijving der landstreken, binnen welker palen de Friesche wetten opgevolgd werden. De echtheid dezer beschrijvingen laat zich ten volle verdedigen (zie p. 19) » Haec lex inter *Laubachi* et *Flehum* » costoditur, caeterum inter *Flehum* et *Sincfalam* flu» vium pro hujusmodi causa talis est consuetudo"; en *p.* 20: » De eadem re inter *Laubachi* et *Vuisaram* flu» vium talis est consuetudo." Drie Friesche landstreken: inter *Laubachi* et *Flehum*, inter *Flehum* et *Sincfalam*, en inter *Laubachi* et *Vuisaram*, worden hier opgesomd, en deze afpalingen worden door 4 verschillende namen: de *Laubachi* en het *Flehum*, de *Sincfala* en *Vuisara* aangeduid. De beide eerste namen

Twentsé Taalbank

jaar 789 hunnen tegenstand tegen het Christendom

zijn, als afpalingen van een gedeelte van het land der Friezen, reeds bij eenen schrijver, die in 849 stierf, bekend. Zoo toch schrijft ALTFRIED *in vita Ludgeri*, p. 90 n° 18 op 't jaar 785: *usque ad Fleo fluvium* fecit *Fresones* Christi fidem relinquere." Niemand zal, geloof ik, het betwijfelen kunnen, dat door *Flehum* en *Fleo* één en hetzelfde water, hetwelk tusschen *Vlieland* en *ter Schelling*, voor dat de Zuiderzee hare tegenwoordige gedaante had bekomen, zich uitstortte, en van welks naam thans nog de benaming van het zeegat 't *Vlie* overig is, bedoeld wordt. Omtrent de *Laubachi* spreekt dezelfde *p.* 90 n° 19 op 't jaar 788 aldus: » Constituit eum Doctorem in *gente Fresonum ab orientali parte fluminis Labehi.* Men zal ligt inzien, dat met *Laubachi* en *Labehi* hetzelfde water bedoeld wordt, hetwelk, onder den naam van *Lauwers*, nog ten huidigen dage, het tegenwoordige Friesland voor een gedeelte van Groningerland scheidt. Nu dienen wij nog de *Sincfala* en *Vuisara* op te sporen. Van deze wateren heeft de Vlaamsche schrijver MAERLANT, die omstreeks 1287 schreef, de volgende beschrijving (zie VAN WIJN *Bijv. en Aanm.* op WAGENAAR I. p. 359)·

» Alle die lieden ghemeenlike
» Die lancs der zee saten hene
» *Tusscen d'Wesere en ten Zwene*
» *Dat tien tiden hiet Sincval*
» Wart ane gode bekeert al
» Bi Willebrorde bi Willade
» En bi Bonifacis predicade"

En eenige regels verder: » *Dit lant* dat wi noemen al
» *Tusscen de Weseren en Sincval-*

Twentse Taalbank

gestaakt (*) en had bij hen belangstelling in dien

Dat was al breet ende lanc
Onder coninc Puppijns bedwanc''

Wijders nog: » *T folc* dat up ter zee woent al
Tusscen d'Wesere en Sincval
» *Dat wi Vrieselant heten bi namen*''

En eindelijk: » Teenen tiden quam sulc geval
Den volke dat tusscen Sincval
En ter Wesere sat alleene
Dat daer was ene scare gemene
En altemale *Vriesen* hieten.

Ik meen het er thans voor te mogen houden, dat door de *Vuisara* de tegenwoordige rivier de *Weser*, door de *Sincfala* het *Zwin* bedoeld wordt, hetgeen oudtijds langs *Sluis* in *Staats-* en langs *Damme* en *Brugge* in *West Vlaanderen* geloopen heeft. Van daar, dat Olivier Vredius getuigen konde, dat de naam van Friesland, van *Brugge* af aan beginnende, zich over geheel *Staats Vlaanderen* uitgestrekt had, en dat men bevindt, dat het geestelijk gebied des Bisschop's van *Utrecht* tot aan *Brugge* toe geloopen heeft. Nu is het wel waar, dat de Bisschop van *Utrecht* geen geestelijk opperhoofd over de Friezen in het oostelijk gedeelte van *Groningen* en in het, zich eertijds van de *Eems* tot de *Weser* uitstrekkende *Oost Vriesland* geweest is: doch wat deden de Bisschoppen van *Munster* en andere naburige kerkvoogden, toen zij den Bisschop van *Utrecht* dat gedeelte van zijn kerkelijk gebied ontnamen, meer, dan dat zij hem, de aan den Bisschop van *Munster* toegebragte schade betaald zetteden? Vergelijk omtrent die schade *p.* 89 (*)

(*) Zie Altfried *in vita Ludgeri* p. 91 op het eind.

Twentse Taalbank

nieuwen godsdienst den vroegeren weerzin tegen denzelven vervangen (*). Zelfs werden Friezen als Bisschoppen aangesteld over de veel later dan zij tot het christendom bekeerde Saksen (†), en bezetteden zij zelfs meestal, na het jaar 783, den Utrechtschen Bisschoppelijken zetel (§). Bloeijend was reeds omstreeks dien zelfden tijd de staat van het christendom in het oostelijk gedeelte der provincie *Groningen* en in het westen van *Oost Friesland*, en zelfs verruilde de Friesche Ludger zijne in Friesland gelegene goederen tegen landerijen aan de rivier de *Rhoer* gelegen, om die aan de door hem gestichte abtdij van *Werden* te schenken (**).

---

van nº 19. Een groot deel der Saksen daarentegen viel nog in 841 van den Christelijken godsdienst af, zie de *Ann. Bert.* op dat jaar bij Möser *Osn. Gesch.* T. I. p. 394. Van daar dat onze vaderlandsche geschiedschrijvers dwalen, wanneer zij tusschen Friezen en Saksen volstrekt geen onderscheid maken.

(*) Zie Altyr. *l. l.* p. 89 nº 16 op het einde.

(†) Zie Möser *Osn. Ges.* T. 1. *p. 288*, von Raet *Munst. Gesch.* I p. 127 en 156.

(§) Zie de voorbeelden bij Beda p. 43. De eerste Bisschop van *Munster*, een Fries, Ludger (744—809) wilde zelfs gaarne aan de Noormannen het Christengeloof gaan verkondigen, doch Karel de Groote wilde zulks niets toestaan; zie Altyr. *l. l.* p. 93 nº 6 op het einde.

(**) Eigenlijk gezegd is het waarschijnlijk, doch niet

 Twentse Taalbank

Drie hoofdbronnen, liefdadigheid namelijk van de zijde der Frankische Koningen, der Frankische ambtenaren en der Friezen zelve, zijn er dus reeds in het midden der 9de eeuw voor handen, uit welke men zou kunnen opmaken, dat de verbazende menigte landerijen, welke de kerk van *Utrecht* in 866 bezat (*), voortgevloeid moeten zijn.

§ 3.

Niet de bloedverwanten eens Bisschop's, maar de kerk, waarover hij het geestelijk gebied voerde, was erfgenaam der goederen, door hem, gedurende den tijd zijner Bisschoppelijke waardig-

---

zeker, dat de goederen, welke hij op dusdanige wijs wegschonk, in Friesland lagen, wijl hij zelf een Fries was; omtrent de schenking zelve zie men Altfried *l. l.* p. 98 n° 24.

(*) Op eene andere plaats in deze proeve zullen wij uittreksels uit de van die goederen opgemaakte lijst voorstellen. Zij bevat 138 verschillende stukken, het zij die dan bouwe hoeven (*mansi*) landgoederen of gehuchten (*villae*) genoemd worden. Zij staat bij W. Heda *Hist. Episc. Ultr.* p. 64—66 in 't latijn, doch hier en daar niet vrij van fouten volgens de getuigenis van Matthaeus *de Nob.* p. 69. Van Mieris *Chart. van Holland* T. I p. 19—23 heeft ze in 't latijn en in 't Hollandsch naar een beter handschrift van P. Bockenberg uitgegeven. Insgelijks is zij te vinden bij Schwartzenberg, *Chart. van Friesland* I p. 48—54, waar zij met meer zorg dan bij van Mieris uitgegeven schijnt te zijn.

Twentse Taalbank

heid verkregen. Van daar dat, bijaldien geene vernielende oorlogsslagen het sticht, of wereldlijk gebied eens Bisschop's, geteisterd hadden, men, zoo men van den tijd des afstervens van den eenen Bisschop op dien des volgenden zijne oogen wendt, bijna immer den omvang van de eigendommen der kerk toegenomen ziet.

Heerlijk konden dus de Bisschoppen goederen op goederen stapelen en een ontzagwekkend bolwerk van landeigendom rondom hunne hoofdkerk vormen. Op sommige punten echter schoten landerijen van onafhankelijke Edelen of Eigenerfden tusschen hunne verschansing door; dus moesten deze het zij tot ruilingen het zij tot verkoop hunner landerijen bewogen worden. Dat de eerste wijze van eigendomsoverdragt dikwerf plaats vond, leeren de menigvuldige, in elk Charterboek voorhandene ruilings-(concambii) oirkonden; dat de Bisschop van *Utrecht* tot de laatste eigendomsverbetering uitermate goed in staat moest zijn, kan men uit het daarzijn van, door den koophandel opgezameld, metaal bij de Friezen en uit het aandeel des Bisschop's aan de tollen, die van wege de Frankische Koningen of Keizeren langs de rivieren door zijn Bisdom, of kerkelijk gebied, loopende, geheven werden (*) besluiten. Ik zal hier niet uitweiden over

(*) *Charter bij* Heda *p.* 34 en 35 op 't jaar 744 te vinden. 'T is wel een bevestiging's brief eener vorige

Twentse Taalbank

den grooten schat, welken de heilige LUDGER, als zendeling des Bisschop's van Utrecht in het laatst der 8ste eeuwe (778—785) uit de heidensche heiligdommen der Friezen opligtede en naar KAREL den Grooten, die hiervan weer een derde deel aan den Utrechtschen Bisschop schonk, opzond (*). Evenmin zal ik trachten aan te toonen, dat het gemunt stuk geld, 't welk de Friesche LUDGER, als Bisschop van *Munster* aan eenen behoeftigen deed uitdeelen (†), juist eene Friesche munt geweest is. Het zij voldoende uit deze twee daadzaken alleen het gevolg te trekken, dat de handel, welke door de Friezen omstreeks 760 op *York* (§) en tusschen 826 en 834 op den *Elsas* gedreven werd (**) niet meer een zuivere ruilhandel moet geweest zijn, maar dat men het ontbrekende of overbodige aan de beiderzijdsche waren met geld moet aangevuld of vergoed hebben. Nu kreeg de Bisschop van *Utrecht* de tienden van al de tollen, welke binnen de palen zijns

---

gifte; maar ik vind daar het eerst: » omnem deci mam — de teloneis".

(*) Het verhaal daarvan staat bij ALTFRIED p. 89 n° 15.

(†) ALTFRIED l. l. p. 97 n° 21.

(§) *Idem* p. 88 n° 10.

(**) VAN BOLHUIS: *de Noormannen in Nederland p.* 35 n° *a.*

Twentse Taalbank

Bisdoms geheven werden, en dat deze eerder in geld dan in waren betaald zullen zijn geworden, bragt het karakter en het belang der tolheffers mede. Dit was in die dagen voldoende, om, mits de kooplieden maar geld hadden, de tollen in geld betaald te krijgen.

Ik geloof dus te mogen aannemen, dat de Bischop van *Utrecht*, door middel van zijn aandeel aan de tollen, telken jare in staat was, metaal, het zij dan gemunt of ongemunt, in handen te krijgen, en daardoor in de gelegenheid gesteld werd, om de goederen van Edelen en eigengeërfden, welke tusschen de bezittingen zijner kerk in lagen, te koopen, en van die bezittingen goed in malkander sluitende eigendommen te vormen. Hij zal dit te meer hebben kunnen doen; wegens den hoogen prijs, welke op gemunt geld gesteld werd (*) en wegens de bijna totale ontstentenis van hetzelve in geheel Noordwestelijk *Duitschland* (†).

(*) Daaraan schrijft men de reden toe, waarom de Romeinsche munten zoo gelukkig haren loop door de middeneeuwen volbragt hebben.

(†) Het, door Karel den Grooten in 803 ten ondergebragte, Saksen strekte zich, van het noorden naar het zuiden, van den *Eijder* tot aan de zamenvloeijing der *Elve* en *Saale*, en van het oosten naar het westen, van de *Elve* tot aan den Utrechtschen *Eem* uit. In deze uitgestrektheid lands stelde eene koe, een schaap, een lam de gelds-

 Twentse Taalbank

Zouden nu de in deze paragraaf opgesomde oorzaken ter vermeerdering en zamenvoeging der in *Gelderland*, *Utrecht* en *Holland* verspreide landeigendommen van de *Utrechtsche* kerk, niet als belangrijke hulpmiddelen van de in § 2 opgesomde hoofdbronnen van het vermogen dier kerk, in het midden der 9de eeuwe (866), aan te merken zijn? Zou men uit de gunstige gelegenheid, waarin de *Utrechtsche* Kerkvoogd verkeerde, om door ruiling de uiteenliggende landerijen zijner kerk zamen te hechten en door koop ze te vermeerderen, niet de redenen kunnen verklaren, waarom het *Utrechtsche* Bisdom, reeds omstreeks 866, tot den eigendom van het derde deel van

---

waarde voor. Zoo toch staat er *Titel XIX* § 3, 2 en 3 *van de lex Saxonum* (bij Georgisch *Corpus Juris Germanici* p. 464): » Solidus est duplex: unus habet » duos tremisses, quod est bos anniculus, duodecim » mensium, vel ovis cum agno. Alter solidus tres tre» misses id est bos sedecim mensium. Majori solido » aliae compositiones, minori homicidia componuntur." Zie ook de veel meer wijdloopige muntverordening in het *Capitularium Aquisgranense* van 797 *Caput* XI, alwaar echter op het einde ter loops van zilver gewag gemaakt wordt. In de *wet der Friesen* vindt men daarentegen van geene dusdanige muntverordening, maar wel van *veteres denarii* melding, hetgeen ook *recentes* veronstellen doet; zie den XV *Titel* der *lex Frisonum* bij Georgisch p. 424.

Twentse Taalbank

Texel en twee derde van *Wieringen* ('t welk toen welligt zoo veel als thans geheel *Texel* en *Wieringen* uitmaakte) had kunnen komen? Zou men uit het aandeel des Bisschop's aan de tollen, niet de oorzaken opdelven kunnen, waarom de in die lijst van 866 opgenoemde eigendommen der kerk voor het meerendeel in *Holland*, *Gelderland* en *Utrecht*, en niet weinige derzelve aan de boorden of kort bij de monden der rivieren lagen? Geen voorbeeld toch treffen wij van eenige poging des Bisschops van *Utrecht*, om landeigendom in *Friesland* of *Groningen* te krijgen, voor het midden der 11de eeuw aan; en toch behoefde de eerste dier landstreeken, omstreeks het midden der 9de eeuw, in landbouwkundige nijverheid, noch voor *Gelderland*, noch voor *Utrecht* of *Holland* te wijken (*). Men mag dus uit deze bijzonderheid

---

(*) In de schoone verhandeling van den Heer van Bolhuis: *de Noormannen in Nederland* p. 35 noot *a* tref ik eene plaats aan, welke ik, ook dan, wanneer ik het karakter der Friezen in de middeneeuwen schetsen zou, gaarne aan zou halen. Zie hier dezelve: » Toen de beroemde Ansgarius (+ 865) in *Oostergo* predikte, vond hij » de Friezen aldaar bezig, met hooi te verzamelen, en bij » schoon weder en heldere lucht op hoopen te zetten; » hij vermaande hen, om op feestdagen niet te werken; » zonder zich hieraan veel te storen, maakten zij van » het gunstige weder gebruik, hoewel het zondag was, » waarom zij door den Schrijver voor" contumaces et

 Twentse Taalbank

opmaken, dat de voortbrengselen van de veeteelt zoo veel aantrekkelijks voor den Bisschop van *Utrecht* niet gehad hebben, als de opkomsten, welke hij uit de tollen trekken kon; dus het waarschijnlijk is, dat het, uit deze laatste schatting te trekken, voordeel hem voornamelijk aangezet heeft, zijn standpunt langs de waterwegen van *Holland*, *Gelderland* en *Utrecht* te versterken.

§ 4.

Opdat den Bisschop van *Utrecht*, in het inzamelen der vruchten van den landeigendom zijner kerk, geen dier koninklijke ambtenaren, welke Graven genoemd werden, en het krijgs-finantieel en regterlijk bewind ten behoeve des Konings der Franken waarnamen (*), hinderlijk zou zijn, had reeds PIPIJN (741—768) de vrije en hofhoorige lieden der kerk van St Marten, welke op die landgoederen woonden (†), zoo wel voor het

---

» stolidi" worden uitgemaakt. Zie *Vita* ANSKARII bij PERTZ, *Mon. Germ. hist.* II, 721. Daarentegen tref ik geen één dusdanig voorbeeld ten aanzien van *Holland*, *Gelderland* of *Utrecht* aan.

(*) VAN SPAEN *Oord. Inl. tot de Gesch. van Geld.* I, 261.

(†) HEDA, 35 et 36. LODEWIJK de Vrome en de hem opvolgende Duitsche Koningen en Keizers hebben den Bisschop van *Utrecht* herhaaldelijk in dit voorregt be-

Twentse Taalbank

tegenwoordige als het toekomende, van alle bemoeijenissen der Graven ontheven en hen aan het bewind der momboirs (*advocati*) van het Bisdom onderworpen. Deze momboirs, eerst door de Koningen of Keizers der Franken aangesteld, doch reeds onder LODEWIJK den *Vromen* (814—840) van de keuze der Bisschoppen grootelijks afhangende (*), moesten dus den Utrechtschen Kerkvoogden aangenamer zijn, dan de Graven, die hun uit gekwetst eigenbelang vijandig zijn konden. De Bisschoppen toch en de Graven gingen in andere oorden beide even sterk op uitmergeling der vrijen uit (†), en gelijk de Bisschoppen de onderzaten, welke op de soldijgoederen (*honores*) op de proeven (*beneficia*) binnen het regterlijk district (*ministerium*, *comitatus*) en op der Graven vrije eigendommen

---

vestigd; zie de plaatsen bij RACER *O. G.* II, 42 n. *a* en p. 45 en 46, uit HEDA aangehaald.

(*) *Capit. V anni 819* § *19*, aangehaald door VON RAUMER *Munst. Gesch.* I, 211: » Ut nullus Episcopus, » nec Abbas, nec Comes, nec Abbatissa centenarium » comitis advocatum habeant". Anderen mogten zij als momboirs kiezen, maar eenen centgraaf, of rigter over honderd man, niet.

(†) *Capit. III anni 813* § 2, insgelijks bij VON RAUMER *l. l.* aangehaald: » Pauperes se reclamant exspoliatos » esse de eorum proprietate et hoc aequaliter clamant » super Episcopos et Abbates et eorum Advocatos et su» per Comites et eorum Centenarios."

 Twentse Taalbank

(*alodia*) binnen de palen hunner Bisdommen, of kerkelijk gebied gelegen, woonden, naar het kerkelijk regt straffen of in boete konden slaan: zoo vermogten de Graven, het zij dan als Regters, het zij als heerban's-aanvoerders, hetzelfde ten aanzien van der Bisschoppen leeken te doen. Hier van daan, dat het voor den Bisschop van *Utrecht* zulk een uitstekend voorregt mogt heeten, dat de vrijen en hofhoorigen, op den eigendom zijner kerk wonende, reeds aan het rigterlijk gezag der Graven onttrokken werden, voor dat de Graven binnen de palen zijns Bisdoms eenigen vasten voet verkregen hadden. De eerste Graven toch, van de welke men in de vaderlandsche geschiedenis iets met zekerheid zeggen kan, zijn Eggihard, Graaf van *Walcheren*, en Gerulf, waarschijnlijk Graaf in *Westergo*; en de eerste van hen komt in 837, de tweede in 839, dus omstreeks ¾ eener eeuw later, dan het privilegie des Bisschops van *Utrecht* (741—768) voor.

§ 5.

In het bezit van een dier beide Graven mogen wij ons niet lang verheugen, wijl wij naauwelijks melding van hem vinden, of hij wordt door de Noormannen doodgeslagen. Deze is Eggihard, Graaf van *Walcheren* (*). Uit de wijze, waarop

(*) Kluit *hist. crit.* I *Parte* II p. 172 brengt de

Twentse Taalbank

zijn noodlottig uiteinde vermeld wordt, kan men zien, dat Lodewijk de Vrome (814—840) niet altijd den wijzen maatregel van zijnen vader, die slechts één Graafschap aan éénen Graaf plagt op te dragen, versmaadde, ja dat Lodewijk zelfs daar, waar zijn vader welligt van dien regel afgegaan zou zijn, toch maar één Graafschap aan éénen Graaf ter verdediging toebetrouwde (*). Wanneer men hierbij in 't oog houdt, dat

---

volgende plaats uit de *Ann. Franc. Pith. ad annum* 837 bij: » Nortmanni tributum exactantes in *Walacriam* in» sulam venerunt, ibique *Eggihardum* ejusdem loci co» mitem et *Hemmingum* cum aliis multis occiderunt".

(*) Möser *Osn. Gesch.* I. 290 geeft de navolgende plaats uit de levensbeschrijving van Karel den Grooten door den *Monnik van St. Gall Cap.* 14 op: » Pruden» tissimus Carolus nulli Comitum, nisi his, qui in con» finio et termino barbarorum erant constituti, plus » quam unum comitatum aliquando concessit". Men kon eenen Graaf van *Walcheren* met eenen Graaf, die werkelijk aan de *Elve* of *Saale*, de oostelijke grensscheidingen van het Frankische rijk, tegen de invallen der Slavische volkeren waakte, vergelijken, wijl de Noormannen op *Walcheren* en de *Schelde*-oevers telkens invallen deden; en toch had die Eggihard onder Lodewijk den Vromen, die zoo dwaas niet schijnt geweest te zijn, als men hem gewoonlijk beschouwt, slechts één Graafschap onder zijn bevel. Hetgeen daarentegen Lodewijk voor zijne Noorsche gunstelingen deed, kan niet als re-

 Twentse Taalbank

zoo wel *Walcheren*, als geheel *Zeeland*, *Holland*, *Friesland* en *Groningen*, alle tot het Hertogdom van *Friesland* (*), (over 't welk men zoowel in het begin (†) als bij den afloop der 9de eeuw (§) Hertogen door de Frankische en Duitsche keizeren aangesteld vindt,) behoorden: dan geloof ik niet, dat men aan zal kunnen nemen, dat een dier Hertogen aan eenigen Graaf in *Friesland* toegestaan zal hebben, als regter en heerbansoverste over meer dan één district of graafschap te gebieden. Dit liep te veel tegen de heerschzuchtige ontwerpen der Hertogen zelve en

---

gelmaat voor zijne Frankische ambtenaren, zoo als die EGGIHARD was, dienen.

(*) Charter van 839 bij KLUIT in *Cod. dipl.* I, 3: » *in ducatu Frisiae.*"

(†) MATTH. *de Nob.* 113: » Per quosdam negotiato» res mandavit *Duci*, *qui Phrysiam* praesidebat, au» disse se quod Imperator ei esset iratus" uit de *Ann. Met. ad annum* 809.

(§) VAN SPAEN *Oord. Inl.* I, 39 vermeldt op 898 eenen EVERHARD, Hertog van *Friesland*, die in dat jaar door WALGER den Fries, broeder van DIRK I, Graaf van *Holland* vermoord, en door zijnen broeder REGINHARD opgevolgd wordt. Deze is denkelijk de laatste Hertog van *Friesland* geweest, doch zijn sterfjaar weet men niet; zie denzelfden III p. 111. Voor het overige kan men uit de bijzonderheid van dezen, aan den Hertog van *Friesland* gepleegden, moord zien, hoe lastig de Hertogen den Graven waren. —

Twentse Taalbank

tegen de reden, waarom zij aangesteld werden, aan. Den Hertog toch werd eene veel uitgebreider landstreek, dan den Graven, ja zelfs het bewind over de Graven zelve opgedragen, op dat éénheid, overeenstemming en zamenspanning de verdediging der onder het Hertogdom behoorende Graafschappen besturen zoude (*). En al neemt men dan nu aan, dat een voorbeeld van één Graaf in *Zeeland*, over één Graafschap bevel voerende, en ons naar den loop der geschiedenis ingerigt verhaal niet op de voorvaderen der Graven van *Holland* toegepast kunnen worden, ja dat die Graven als in alles door de Frankische Keizeren bevoorregte wezens beschouwd moeten worden: wat leeren ons dan nog de handelingen dier voorvaderen van de Graven van *Holland* in de 9de eeuw? Maken zij zich soms tot den strijd gereed, welken zij, in het begin der 11de eeuw, tegen de Bisschoppen van *Utrecht*, op eene, wat hunne dapperheid betrof, allezins roemwaardige wijze, zullen voeren? O neen, zij gaan eerst hunnen tol aan de ziekte der eeuw betalen, en hij, dien men gaarne stamvader dier familie zou willen maken (†),

---

(*) Zie Matthaeus *de Nob.* 30, 31. In welke beteekenis hier de woorden: *Graaf van Holland* te nemen zijn, zie noot *bladz.* 108.

(†) Kluit *in Cod. dipl.* T. II *parte* I p. 2 nota *h*: » Admodum vero accedit, hunc Gerulfum (komt in 839

 Twentse Taalbank

schenkt zijne *alodiale goederen* aan de Abdij van *Corveij* weg (*), gaat zelf aldaar monnik worden, en wordt ten aanzien van die bijgeloovige liefdadigheid door zijnen naamgenoot en veronderstelden zoon, GERULF, nagevolgd, als schenkende deze zijne *erfgoederen* aan die zelfde Abdij weg (†). Kan men, wanneer deze daadzaken

---

voor) fuisse parentem istius comitis Gerulfi, cui Rex Francorum Arnulfus *a.* 889 permulta bona fundosque in ejus comitatu inter Rhenum et Suithardeshage in proprium concessit. (Vid. *charta* N. 11) atque adeo avum illius Theodorici I, quem Carolus Simplex *a.* 922 tam benigne habuit, ei Egmondanam tradens ecclesiam cum omnibus, quae illà inter Suithardeshage et Kinheim possederat, *vid. ad a.* 922.

(*) KLUIT l. l. p. 3 n° 745. »Quum autem hae Cor» bejensis Abbatiae possessiones bonorum *in Westergo* » originem suam habere videantur ex ea donatione, per » quam *Gerulfus*, qui postea *monachus* factus est *Cor*» *bejensis*, *ex bonis suis Abbatiam ditavit:* hinc" etc. Die GERULF schijnt in 870 gestorven te zijn. Zie van SPAEN *Oord. Inl.* I, 102 en aldaar Tabel I.

(†) Zie VAN SPAEN l. l. De aldaar op 't jaar 885 opgenoemde GERULF schijnt omstreeks 898 gestorven te zijn, zie WAGENAER *V. H.* II p. 95. Ik moet echter bekennen, niet te weten, waar van daan de Baron VAN SPAEN, de plaats, waarop ik mij ten aanzien van die wegschenking van GERULFS erfgoederen, door hem zelven aan de abdij van *Corveij* gedaan, beroep, gehaald heeft; doch daar geen schrijver zich zoo zeer, als genoemde Edel-

Twentse Taalbank

in aanmerking genomen worden, wanneer in 't oog gehouden wordt, dat de *alodiale* of in vrijen eigendom verkregene goederen, en de erfgoederen (*hereditates*) der grafelijke geslachten een aanmerkelijk deel uitgemaakt hebben der Graafschappen, waarover zij naderhand als Landsheeren regeerden, redelijker wijs veronderstellen, dat diezelfde familien, welke zich juist van die goederen, die het meest ter hunne vrije en onvoorwaardelijke beschikking stonden, ontdeden, het plan gehad hebben, om, in plaats van afzetbare, erfelijke ambtenaren te worden, en daardoor den eersten grond te leggen tot hun Landsheerlijk gezag (*)? Kan men vooronderstellen, dat zij, die

---

man, beijverd heeft, om alle fabeltjes en al het geen niet tot onze vaderlandsche geschiedenis behoort, daaruit te verbannen, heb ik gemeend, hem te mogen volgen. — Voor 't overige luidt de plaats, bij VAN SPAEN I, 102 Tabel I te vinden, aldus: » Gerulphus Regis » fidelis et Comes Frisonum 885. Ab Imperatore Arnul» pho bonis in Frisia ad Rhenum et in Teysterbantia do» natus intra 879 et 889, *bona avita* Corbejae tradidit. » Comes inter Rhenum et Suithardeshagen."

(*) VAN SPAEN I, 262: » Het verval van 't Carolin» gische huis (814—911) vernietigde de wijze maatrege» len van KAREL den Grooten. Alles geraakte in wan» orde, en ieder hield wast wat hij maar grijpen kon: » de Graven voegden hunne soldijgoederen (*honores*) bij » hunne erfgoederen (*hereditates*); zij en de overgeble» vene Edelen en vrijen bemagtigden de Proeven (*Bens-*

Twentse Taalbank

bij hunnen dood hunne erfgenamen even zeer benadeelden, als een Bisschop bij zijn afsterven de kerk vermogender naliet, dan zijn voorganger, der heerschzucht des Bisschops van *Utrecht*, gedurende den loop der 9de eeuw, in den weg gestaan zullen hebben? Ik geloof het niet; en al kon ik geen ander bewijs aanvoeren, dan zou ik nog, wegens de ontstentenis van alle botsing tusschen den Bisschop en de binnen de palen zijns kerkelijken gebied's wonende voorvaderen der Graven van *Holland*, gedurende den loop der 9de eeuwe, tot eene zekere nietsbeduidendheid van dat geslacht, in vergelijking met de magt der kerk van *Utrecht*, besluiten.

§ 6.

Gedurende den loop der 10de eeuw treft men, wel is waar, nog geene botsingen tusschen de Graven van *Holland* (*), en de Bisschoppen van

---

» *ficia*) behielden die eerst voor hun leven, en vonden » spoedig middel, die aan hunne erfgenamen overte» brengen."

(*) De uitdrukking: *Graven van Holland* komt niet voor het jaar 1054 (zie de verhandeling van den Heer VAN BOLHUIS: *de Noormannen in Nederland* p. 244) in de geschiedenis opdagen. Oneigenlijk noemen wij dus de Graven, van het eind der 9de tot het midden der 11de eeuw in het tegenwoordige *Holland* voorkomende, *Graven van Holland*. Zij waren eigenlijk *Friesche*

Twentse Taalbank

Utrecht aan; doch kan men aan de handelingen van BALDERIK, Bisschop van *Utrecht*, in 943 en 944, bespeuren, dat hij in *Holland* eenen mededinger begint te krijgen. Om welke andere reden toch zou hij, (wiens voorgangers onophoudelijk getracht hadden, in *Holland* een beslissend overwigt aan landeigendom te krijgen en hierin met eene groote regelmaat te werk moeten gegaan zijn) zóó eenskláps van die, hem voorgeschrevene, lijn afgeweken zijn, en een middenpunt aan deze zijde des *IJssels* en der *Zuiderzee*, in de tegenwoordige provinciën *Friesland*, *Groningen*, *Drenthe* en *Overijssel* gezocht hebben te verkrijgen, van waar of hij zelf of zijne opvolgers eenmaal het wereldlijk gebied der Utrechtsche kerk naar alle kanten in die streeken zouden kunnen uitbreiden, en zich, dus doende, in deze laatste oorden voor een, in *Holland* soms te duchten, nadeel schadeloos stellen?

Indien er van deze wending in de staatkundige plannen der Utrechtsche Bisschoppen eene reden op te sporen is, zoo is die in den aanwas van het vermogen der Graven van *Holland* in *Holland* zelf te vinden. Die reden zal zich, wel is waar, in de geschiedenis der 10de eeuw

---

Graven, of Graven in een klein gedeelte van het toenmaals uitgestrekte *Friesland*.

 Twentse Taalbank

nog maar flaauw, doch in de geschiedenis der 11de eeuw in een helder licht vertoonen.

Om de daadzaken, waarop deze redenering steunt, uit elkander te zetten, zal ik beginnen met een verslag te geven, (voor zoo ver dit de verouderde namen der plaatsen toelaten), der landbezittingen, aan de kerk van *Utrecht* in *Holland* omstreeks 866, dus drieëntwintig jaren vroeger, dan de stamvader der Graven van *Holland* het eerst eenig landbezit in *Holland* verkreeg (889), behoorende. Ik zal van 866 tot 943, wanneer de eerste wending in de staatkunde der Bisschoppen van *Utrecht* ontstaat, en van 943 tot 1018, wanneer de eerste botsing tusschen hen en de Graven van *Holland* in *Holland* zelf zich in de geschiedenis voordoet, het vermogen dier Bisschoppen in *die provincie* als stilstaande beschouwen, wijl het mij niet zoo zeer te doen is, om aan hun vermogen in *Holland* de meest mogelijke uitgebreidheid bij te zetten (*), als wel om de redenen uit malkander te kunnen vouwen, waarom zij, die te *Utrecht* zóó gunstig in het middenpunt van ons vaderland geplaatst waren, eerst 249 jaar na de vestiging huns Bisdoms (696—943) de grondslagen leggen ter verkrijging van wereldlijk gebied aan deze zijde des *IJssels* en der *Zuiderzee*, en op die grondslagen eerst

(*) Zie noot bl. 125 § 10.

Twentse Taalbank

duchtig in den loop der 11de eeuw gaan bouwen.

Ik zal dan het begin en den aanwas van het vermogen der Hollandsche Graven in *Holland* gedurende het eerste (866—943), en het toenemen van dat vermogen gedurende het tweede tijdperk (943—1013) trachten te schetsen; en eindelijk den uitslag des oorlogs, in *Holland* tusschen den Bisschop van *Utrecht* en den Graaf van *Holland* in 't jaar 1018 gevoerd, als ook deszelfs uitwerkselen op de staatkunde der Bisschoppen gedurende den verderen loop der 11de eeuw zoeken aan te duiden.

§ 7.

866—943.

De, tot het tegenwoordige *Holland* thans nog behoorende streeken en plaatsen, welke de kerk van *Utrecht* in 866 of ten deele bezat, of in welke zij bezittingen had, zijn de navolgende: *Texel* en *Wieringen* (*), toenmaals nog niet

(*) Ik acht het der moeite waardig, in het Latijn de plaats hier aan te teekenen, waarop ik mij, ten aanzien van het toebehooren van ½ van *Texel* en ⅔ van *Wieringen* aan de kerk van *Utrecht*, beroepen moet, niet zoo zeer om dat gedeelte der plaats, hetwelk mijn gevoelen staaft, als wel om het uitoefenen van het strandregt door de Frankische Koningen, waarvan men in deze plaats een bewijs vindt: » In Texle tertia pars S. Mar» tini. In Wiron duae partes totius terrae S. Martini

 Twentse Taalbank

van het vaste land gescheurd, en het eerste voor ½ het tweede voor ⅔ aan die kerk behoorende; voorts in *Vroonegeest* 1, in *Schorel* 4, in *Bergen* 5, in *Huisduinen* 3, in *Beverwijk* 2, en in *Baccum* 2 bouwhoeven; geheel *de Vennip*, geheel *Schoten* en geheel *Velsen*; in *Haarlem* 3, in *Noordwijk* 7, in *Poelgeest* 2, in *Oestgeest* 2, in *Warmond* 2, in *Rijnsburg* 13 bouwhoeven; de kerk van *Valkenburg* met al haar toebehooren. In het eerste gedeelte van *Leijden* 2, in het tweede deel 1, in het derde insgelijks 1 bouwhoeve; in *Waddingen* (bij *Leijden*) 3, in *Lopsen* (insgelijks bij *Leiden*) 2, in *Roomburg* 5 hoeven. Te *Zwieten* 3, te *Voorschoten* 3, te *Veur* 2, te *Voorburg* 2 hoeven; te *Alphen* ⅔ van het vlek, de kerk te *Hontsholredijk* met al haar toebehooren; in het vlek *Altena* al hetgeen Aanulfus daar bezeten had, als ook de kerk met 5 bouwhoeven, in *Holtland* (bij *Dordrecht*) 4, in *Lier* (bij *Vlaardingen*) 3, en in het Noord-Hol-

---

» cum ecclesiis utriusque terrae, et in Varoth similiter » decima quoque navium quae illic procellarum impetu » feruntur ac *inventionis* ad Sanctum Martinum pertinet, » quia ibi telonium non est. De teloniis quoque aut » de negocio aut undecumque ad partem Regiam jus » Fisci censum exigere debet, omnis decima S. Martini » est; similiter et de tributo, quod Husloto vocatur." Welke streek door *Varoth* aangeduid wordt, is bij mij onzeker; *Husloto* beteekent *haardsteegeld*.

Twentse Taalbank

landsche *Petten* 2 bouwhoeven (*). Bovendien bezat de kerk nog overal in *Holland* tienden, opkomsten uit de visscherijen enz., en waren al de opgenoemde eigendommen van alle bemoeijenissen der Graven ontheven, behoevende de Bisschop uit dezelve slechts enkele bepaalde diensten aan het Rijk te verrigten.

§ 8.

866—943.

Twee giftbrieven, door Koningen van *Duitschland* en van *Lotharingen* aan GERULF, stamvader der Hollandsche Graven en aan deszelfs zoon DIEDERIK I verleend, vallen in dit tijdperk: de een is van 889, de ander van 922. Bij den eersten geeft ARNOLD, Koning van *Duitschland*, één bosch en éénen bebouwbaren akker te *Noordwijk* en *Brechtgerswaard*, binnen de palen van GERULF's Graafschap, of regts- en heerbansdistrict gelegen, aan genoemden GERULF in vrijen eigendom. Het Graafschap zelf strekte zich van den

(*) Ik heb op de mij bekende namen van plaatsen in Holland alleen acht geslagen; dit meen ik te moeten aanteekenen, omdat ik zeker geen $\frac{1}{3}$ gedeelte der lijst van de goederen, aan de Utrechtsche kerk in 866 toebehoorende (zie omtrent die lijst nooit op bladz. 94) afgeschreven heb.

 Twentse Taalbank

Katwijkschen *Rhijn* tot aan de *Hillegommerbeek* uit. Daar hij nu dit laatste niet, maar wel het zoo even genoemde bosch en den akker in vrijen eigendom kreeg, zoo kon GERULF niet verbazend veel land in *Holland* aan zijne zonen DIEDERIK en WALGER nalaten. Nu kreeg GERULF, volgens denzelfden giftbrief, wel is waar, nog 3 hoeven in *Holland* gelegen, eene namelijk in *Boekelermeer* bij *Alkmaar*, eene in *Hoorn* en eene te *Asse* in het voormalige *Kennemerland* (*). Maar wat konden dat bosch, die akker, die 3 hoeven tegen de 84 hoeven, welke de Bisschop van *Utrecht* reeds in 866 in *Holland* bezat, opwegen? Men neemt wel aan, dat GERULF's zoon, DIEDERIK, hem als Graaf opgevolgd is, en dat dezelve al zijne, in *Holland* gelegene, goederen geërfd heeft; doch dit een en ander kon kwalijk meerdere uitgebreidheid hebben en meer bedragen, dan wij zoo even aangegeven hebben, wijl er geene erfgoederen te verdeelen vielen (†). Hier van daan, dat men geen schijn of bewijs in de geschiedenis van die dagen ontmoet, dat de Bisschop van *Utrecht* zich veel om zijne nieuwe buren in *Holland* bekommerd zou hebben. Toen

---

(*) Zie het charter van 889 bij den Heer KLUIT in *Cod. dipl. ad Hist. crit. Com. Holl. et Zeel.* p. 6—13 te vinden. In de uitlegging der eigennamen ben ik dien Hoogleeraar gevolgd.

(†) Zie § 5.

Twentse Taalbank

echter DIEDERIK I, in 922, de kerk van *Egmond* (met al het haar, tusschen *Hillegommerbeek*, *Voordorp* (*) en de beek *Kinheim* bij *Alkmaar* toebehoorende land) in vrijen eigendom kreeg, en bij zijnen dood (939) (†) zijne erfgoederen niet meer, gelijk zijn vader GERULF gedaan had, aan de Abdij van *Corveij* weg ging schenken; toen DIEDERIK II zijnen vader ging opvolgen, en dus het tusschen den *Rhijn* en *Hillegommerbeek* gelegene Graafschap, of regts- en heerbans-district, met de aan GERULF en DIEDERIK I geschonkene goederen erfelijk in éene familie schenen te zullen blijven: toen verzocht en verkreeg Bisschop BALDERIK het regt, om alleen op grof wild in het koninklijk banwoud (*forestum*) van *Vollenho-*

(*) De Heer v. WIJN *Bijv. en Aanm. op het* IIde *deel van* WAGENAAR p. 44 getuigt, dat hem de juiste ligging van het *Fortrapa*, in den giftbrief van 922, bij KLUIT l. l. p. 13—18 te vinden, onbekend is. Ik ben alweder de uitlegging der woorden van den Heer KLUIT gevolgd, doch heb bij hem te vergeefs gezocht naar eene aanwijzing van *Voordorp*, waarvoor hij *Fortrapa* schijnt te houden. — Hoe komt het, dat KAREL de Simpele, die geen regt op *Holland* aan deze zijde des *Rhijns* had, goederen aan die zelfde zijde weg kon schenken? Dit is mij duister.

(†) Zie omtrent dit jaartal de Tabel, bij den Baron VAN SPAEN *Oord. Inl.* I. 102 te vinden.

 Twentse Taalbank

vé (943) en *Drenthe* (944) te mogen jagen (*) van Keizer Otto I.

Men legt dit voorregt uit, als of het alle opkomsten en voordeelen van een banwoud in zich zou bevatten, ja zelfs dat dusdanig een voorregt even zoo veel beteekenen zou, als of het woud zelf geschonken ware (†). Ik weet wel, dat zoo wel de Bisschoppen als Graven deze laatste beteekenis aan dit voorregt gehecht hebben, en dat men niet ongerijmder doen kan, dan in de geschiedenis der middeneeuwen te vragen: wat regtens had moeten gebeuren? daar toch de onregtvaardige aanmatigingen van de zijde der Vor-

---

(*) Zie beide giftbrieven bij Heda p. 83 en 84: » Interdicimus ut nullus Comitum aliorumve hominum in Pago Forestensi, qui est in Comitatu Everhardi, cervos, ursos, capreas, apros, bestias insuper, quae Teutonica lingua Elo aut Schelo appellantur, venari absque praelibatae Cathedrae Praesulis permissu praesumat. Volumus quoque, firmiterque Regalis Edicto munificentiae praecipientes jubemus, ut in eodem pago aut in sylva, quae nuncupatur *Fulnaho*, ac universis finibus ejus ac praefati pagi adusque adjacentes caeteras regiones praedictae Traj. Ecclesiae jus servetur forestense, ut nobis et nostris. — Omtrent het laatste woordje *et* teekent de Heer Racer O. G. I. 37 noot 3 aan, dat in de verdere bevestigings-brieven dezer gifte onderscheidenlijk gelezen wordt: » utpote nobis *ac* nostris; utpote nobis » *ac* nostris debitum: utpote nobis *in* nostris."

(†) Zie de redenering van den Heer Racer l. l. p. 38.

Twentse Taalbank

sten zich in dat tijdverloop der wereld (814—1453) in de meest plompe gedaante vertoonen, en geweld of overmagt het punt in verschil bijna immer beslist. Doch dit een en ander neemt niet weg, dat men, met den giftbrief alleen te rade gaande, geenszins zal kunnen toestemmen, dat de twee opgenoemde banwouden zelve in 943 en 944 aan Bisschop Balderik geschonken zijn. Ik meen dus deze belangstelling van Bisschop Balderik in onze oorden alleen als eenen maatregel van voorzorg te moeten beschouwen, waarbij hij zijne kerk tegen de mindere kans, van alleen hare meeste opkomsten uit *Holland* voortaan te zullen blijven trekken, en tegen toekomstige schade, die haar in dat gedeelte van ons vaderland, door zijnen nieuwen mededinger, aangedaan mogt worden, waarborgt (*). —

§ 9.

944—1018.

Doch, hoe men de zaak dan ook verkieze te

(*) Men begrijpt ligt, dat in eenen tijd, waarin 't geschut en buskruid nog niet uitgevonden was, de pezen van het grove wild een noodzakelijk bestanddeel eens aanvallenden, de huiden een volstrekt vereischte tot eenen verdedigenden strijd uitmaakten. Ook hebben de huiden zeker een voorwerp van handel uitgemaakt. De Heer Junius *hist. Com. Benth. antiq.* p. 62 wil, dat de woorden *Elo* aut *Schelo* Elanden beteekenen.

 Twentse Taalbank

beschouwen, het blijft des niet te min waarschijnlijk, dat de aanwas van het vermogen der Grafelijke Familie in *Holland*, in de eerste helft der 10de eeuw, den Utrechtschen Bisschop eenige vrees aangejaagd, en hem tot het leggen der grondslagen van zijn wereldlijk gebied aan deze zijde des *IJssels* en der *Zuiderzee* bewogen heeft.

De verwezenlijking dier vrees begint men, wel is waar, eerst met het jaar 1018 te bespeuren; het bouwen op den, in 943 en 944 gelegden, grondslag, neemt, wel is waar, eerst kort na 1018 zijnen aanvang: doch uitgenomen, dat men van 't jaar 922 af aan tot het jaar 1018 toe, maar ééne schenking van goederen aan den Graaf van *Holland*, Diederik II, door Otto III, Koning van *Duitschland*, in 985 gedaan, zal aantreffen, zoo zal men juist in dien giftbrief bespeuren, dat men alles vermeed, hetgeen de regten van den Bisschop van *Utrecht* in *Holland* zou kunnen krenken. Want terwijl aan Diederik den II in vrijen eigendom geschonken werd, hetgeen hij tot dus ver als proeve (*in beneficium*) tusschen de twee rivieren den *Goudaschen IJssel* en de *Lier* (*), als ook in het vlek *Zonnemare* (op 't

(*) De naam van dit riviertje is nog bekend in het dorp *de Lier* bij *Vlaardingen*. Zie de verhandeling van den Heer van Bolhuis: *de Noormannen in Nederl.* p. 239 noot *f*.

Twentse Taalbank

eiland *Schouwen*) en tusschen het *Medemblikscbe* en *Emmeloordsche* (*) water bezeten had; terwijl hetzelfde voorregt hem ten aanzien der, aan hem verleende, proéven in de Graafschappen *Maasland*, *Kennemerland* en *Texel* geschonken werd, bleef desniettemin het haardsteegeld (†), van welke belasting de Bisschop van *Utrecht* het

---

(*) Zie het charter van 985 bij den Heer KLUIT l. l. p. 57—64 te vinden. De uitlegging der woorden *Chimelofara Gemarchi*, welke die Heer door *Hemelum* in *Friesland* aanneemt, komt mij min waarschijnlijk voor, dan die van den Heer VAN ASCH VAN WIJCK, welke, in zijne *Proeve over den ouden loop van de rivier de Eem, en de landstreek eertijds aan hare boorden gelegen*, *Emmeloord* daarvoor houdt. Dat voorts de oppervlakte lands, tusschen *Medemblik* en *Emmeloord* weleer gelegen, nog niet onder de baren der Zuiderzee bedolven behoefde te zijn, kan men daaruit gissen, dat het kort bij *Emmeloord* gelegene eiland *Urk* toen nog niet van het vaste land van *Overijssel* afgerukt schijnt geweest te zijn; zie een charter van 968. bij VAN MIERIS *Chart. van Holland* I. 45: » in territorio Urch in pago Salo." De pagus *Salon* was dezelfde als *Islegouwe*, welke waarschijnlijk een weinig ten noorden van *Deventer* bij de *Randerziel* zijnen aanvang nam, langs de beide boorden des IJssels voortliep, en ten noorden van *Urk* en *Emmeloord* daar, waar het Graafschap *Stavoren* begon, eindigde.

(†) KLUIT l. l. p. 60: » excepto quod vulgari lingua dicitur Huslada". Zie noot bl. 112 op het einde.

Twentse Taalbank

tiende deel genoot, uitgezonderd. Van daar, dat de Bisschoppen van *Utrecht* zich vergenoegd zullen hebben, met nu en dan de *West-Friezen*, of voorvaderen der tegenwoordige *Noord-Hollanders*, tegen de Graven van *Holland* op te stoken (*), gelijk dit, van het jaar 993 (†) af aan tot de eindelijke onderwerping der *West-Friezen* aan de *Hollanders* (1297), vrij gestadig der Bisschoppen taktiek geweest is. Ook kan het zijn, dat Bisschop Ansfried, door de meerdere alodiale goederen, welke Graaf Diedrik II in *Holland* onlangs verkregen had (985), aangezet is geworden, om in 1006 zijne regten op het banwoud van *Drenthe* te laten bekrachtigen. Het is toch eene bekende zaak, dat reeds van de 9de eeuw

---

(*) Ik ontken daarmede niet, dat het van den kant dier *West Friezen*, welke niet met den grond, waarop zij woonden, aan den Graaf van *Holland* weggeschonken waren, een allezins regtvaardige opstand is geweest. Het eigenlijke zoogenoemde Graafschap dier Graven lag tusschen den *Katwijkschen Rhijn* en *Hillegommerbeek*, niet in het tegenwoordige *Noord-Holland*; dus konden deze Graven geen het minste gezag uitoefenen op dat gedeelte der bevolking van *Noord-Holland*, hetwelk op eenen, van alles, behalve het Rijk, onafhankelijken grond woonde.

(†) Op dit jaar werd Arnoud, Graaf van *Holland*, door de *West Friezen* geslagen en gedood. Zie Wagenaar *Vad. Hist.* II. 129, 130.

Twentse Taalbank

af aan, niemand gerekend werd onkreukbaar regt op eenig, hem geschonken, voorwerp te hebben, ten zij hij nevens den brief, waarbij het voorregt *gegeven* werd, tevens het charter aantoonen konde, waarbij het voorregt *bevestigd* werd (*).

Dit zijn de weinige kenteekenen van den invloed, welken het verkrijgen van meer alodiale goederen in *Holland* zelf, door de Graven van *Holland*, op de handelingen der Bisschoppen van *Utrecht*, met betrekking tot de aan deze zijde des *IJssels* en der *Zuiderzee* gelegene streeken, van 't jaar 943 af aan tot het jaar 1018 toe, uitgeoefend schijnt te hebben. De Bisschoppen van *Utrecht* beginnen, gedurende dat tijdperk, wel meer en meer hunne mededingers in *Holland* te duchten, en nemen daarom hunne maatregelen van voorzorg, om in alle geval tegen schade geborgen te zijn; doch kunnen het nog kwalijk van zich verkrijgen, hunne staatkunde van *Holland* geheel en al af te wenden, ten einde ze onvoorwaardelijk naar een ander terrein te verplaatsen.

§ 10.

1018—1086.

Aan deze weifelende staatkunde der Utrechtsche Bisschoppen werd echter weldra de bodem

(*) Zie Bondam, *Chart. van Geld.* p. 86.

Twentse Taalbank

ingeslagen door den dapperen zoon van den, in 993 tegen de *West-Friezen*, gesneuvelden Arnoud, Diederik den III, opvolger zijns vaders in het Graafschap van *Holland*. Deze tast in 1018 eenen Graaf, Diederik Bavo, leenman van Adelbold, Bisschop van *Utrecht*, en over *Bodegraven* met de omstreeken het bevel voerende, aan, slaat hem, en voegt het gebied van *Bodegraven* bij zijne overige bezittingen. Bijgestaan door zijnen broeder Siegfried, mede een' zeer dapper' krijgsman, ontneemt hij nog in hetzelfde jaar aan den Bisschop van *Utrecht*, den Aartsbisschoppen van *Keulen*, *Trier* en eenige Abten, de landstreek *Mereweda*, gaat van de voorbijvarende kooplieden (b. v. van de Tielenaars, wanneer zij van en naar *Engeland* voeren) zware tollen vorderen (*), en werpt in datzelfde oord, op een eiland tusschen ontoegankelijke bosschen en moerassen, eene sterkte op, waaruit hij de menigte van vijanden, welke deze aanmatigingen hem op den hals moesten halen, gerust durfde trotseren. Het duurde dan ook niet lang, of de Keizer gelastte Godfried, Hertog van *Lotharingen*, Graaf Diederik uit het land, hetwelk hij zich ten onregte had

(*) Hij tastte dus zoo wel den Keizer als den Bisschop op een gevoelig punt aan; die konden daar niet goed eenen mededinger in het heffen van tollen hebben.

Twentse Taalbank

aangematigd, te verjagen. Met een ontzaggelijk leger trekt dien ten gevolge GODFRIED, bijgestaan door ADELBOLD, Bisschop van *Utrecht*, door den Aarts-Bisschop van *Keulen*, de Bisschoppen van *Trier*, *Kamerijk* en *Luik*, eenige Abten, verscheidene Heeren en Graven tegen DIEDERIK den III op, die buiten zijne eigene en der zijnen dapperheid, tegen al die magt slechts éénen bondgenoot overstellen konde. Die bondgenoot was het moerassige terrein van het, toenmaals waarschijnlijk nog niet binnen dijken beslotene, *Zuid-Holland*, en zelden heeft de, door dusdanig een terrein in ons vaderland begunstigde, zaak gefaald, eenen zegevierenden uitslag te bekomen (*). Van daar

(*) Wanneer men de mate aan landeigendom (waarin toenmaals niet alleen het grootste vermogen maar ook de meeste magt bestond) welke reeds van 866 af aan in *Holland* aan de Utrechtsche Kerk behoord had (zie § 7) met de hoeveelheid landerijen in *Holland*, welke aan DIEDERIK III, uit de aan zijne voorvaderen van 't jaar 889 af aan tot 985 toe geschonkene landbezittingen, (zie § 8 en 9) ten dienste konden staan, vergelijkt, dan ziet men ligt in, dat ADELBOLD, voor zijn hoofd, uit *Holland* alléén, een leger zoude hebben kunnen doen oprukken, 't welk in getal van manschappen ten minste voor dat van DIEDERIK III niet behoefde te wijken. Ik meen het dus daarvoor te mogen houden, dat de dapperheid van DIEDERIK en de zijnen, als mede hunne bedrevenheid op een gevaarlijk, doch hem bekend, ter-

 Twentse Taalbank

dat DIEDERIK de III, waarschijnlijk in de buurt zijner onlangs gestichte sterkte, op al zijne tegenstanders zulk eene volslagene overwinning behaalde, dat men meende, dat er sedert de tijden van KAREL den Grooten (814—1018) zulk eene zware neerlaag in deze gewesten niet was voorgevallen, als thans de tegen DIEDERIK verbondene Vorstenleden (*).

Twee groote gevolgen had deze door den Graaf van *Holland* behaalde zege. Want niet alleen bleef hij in het bezit van het, aan den Bisschop ontweldigde, gebied van *Bodegraven*, alsmede der landstreek *Mereweda* (†), en trad dus zoo

---

rein hem de overwinning op eenen overmagtigen, doch met het terrein onbedrevenen troep heeft doen behalen.

(*) Gelijk ik de daadzaken, waarop dit verhaal rust, uit de verhandeling van den Heer VAN BOLHUIS: *de Noormannen in Nederland* p. 240—244 getrokken heb, zoo heb ik insgelijks eene enkele passage in dit eerste gedeelte van deze § 10 letterlijk uit zijne verhandeling overgenomen. Ik meen echter ten aanzien van de reden, waarom DIEDERIK III de overwinning behaalde, van dien Heer te mogen verschillen.

(†) De Heer VAN BOLHUIS l. l. p. 241 en 242 geeft de navolgende beschrijving van die landstreek: » Deze » heette naderhand Holland en nog later Zuid-Holland. » Zij was dezelfde, die nog den naam van Mereweda » draagt, doch strekte zich toen verder uit langs de » rivier Mereweda of Merwe, die uit de vereeniging

Twentse Taalbank

veel sterker uit den strijd, als het gezag des Bisschops, in zijne hoedanigheid van wereldlijk Heer, in *Holland* verzwakt was geworden; maar gaf ook aan de tot dus ver weifelende staatkunde der Bisschoppen eene vaste rigting naar het verkrijgen van wereldlijk gebied aan deze zijde des *IJssels* en der *Zuiderzee*. Want reeds in 1024 zocht dezelfde Bisschop ADELBOLD een geheel Graafschap in *Drenthe* (*) van de liefdadigheid van Keizer HENDRIK II te verkrijgen, en slaagde hierin, gelijk ook in het erlangen der bevestiging van zijn regt op het banwoud in *Drenthe*, door

---

» van Maas en Waal ontstaat. De Bisschop van Utrecht » bezat er het grootste gedeelte van." Men zal zoo hieruit, als uit andere bijzonderheden opmaken kunnen, dat wij de magt des Bisschops van *Utrecht* in *Holland* niet als stilstaande na het jaar 866 hadden behoeven te beschouwen, (gelijk wij in § 6 gezegd hebben, te zullen doen) daar het ons, zoo als hieruit blijkt, niet aan bouwstof ontbrak, om dat toenemen der Bisschoppelijke magt in *Holland* tot 1018 toe te kunnen betogen. Doch waartoe zouden wij, die geene Hollandsche historie schrijven, ons verder op een allezins beneveld veld wagen?

(*) Het is zeker, dat hij niet in eens geheel *Drenthe* gekregen heeft, en daarom heb ik de woorden: » Comitatum de Threntе" vertaald als of er stond: *Comitatum in Threntе*. Zie den giftbrief bij v. MIERIS *Chart. van Holl.* I. 61.

 Twentse Taalbank

Keizer KOENRAAD II in het volgende jaar (1025) verleend, naar wensch (*).

ADELBOLD stierf in 1028, en getrouw volgde BERNULF, zijn opvolger, de, door zijnen voorganger hem aangewezene, staatkundige loopbaan. Want niet alleen verkreeg hij (1040) een stuk lands in het gehucht *Groningen* (†) van Keizer HENDRIK III, maar ook de ommelanden van *Vollenhove* (1042) (§), welke waarschijnlijk rondom het banwoud in *Vollenhove* gelegen waren, en het tegenwoordige kwartier van dien naam grootendeels omvat hebben. Daarop volgde de schenking van een Graafschap, in de grootere landstreek *Hameland* gelegen (1046), een goed deel van het Graafschap *Zutphen*, van de *Veluwe* en het zuidelijkst deel van *Zalland* in zich besluitende. Tevens kreeg hij bij dienzelfden giftbrief de opkomsten, welke de Keizer tot dus ver te *Deventer* uit de wisselhuizen en tollen, alsmede uit het houden der gerigtsdagen en uit het uitoefenen van den koninklijken regtsdwang getrokken had (**). Dit kunnen gedenkteekenen van eene

---

(*) HEDA p. 113, die echter, mijns inziens, een gansch verkeerd opschrift boven dat charter heeft. Daar wordt in het charter niet over een Graafschap, maar over een *forstregt* (*Jus forestense*) gehandeld.

(†) V. MIERIS l. l. I. 63.

(§) HEDA p. 123.

(**) V. MIERIS l. l. I. 64.

Twentse Taalbank

geheel en al veranderde staatkunde der Bisschoppen van *Utrecht* heeten. En zouden wij nu wel eene gewaagde stelling voordragen, wanneer wij als geschiedkundige waarheid aannamen: dat de in *Holland* tusschen Graaf DIEDERIK III en Bisschop ADELBOLD plaats gegrepene botsing, en de voor den laatsten noodlottige uitslag dier botsing de *oorzaken* daargesteld hebben, waarom ADELBOLD en de hem opvolgende Bisschoppen van *Utrecht* hun wereldlijk gebied aan deze zijde des *IJssels* en der *Zuiderzee*, en wel bepaaldelijk in *Overijssel*, op de grondslagen, door hunnen voorganger BALDERIK, in 943 en 944 gelegd, zijn gaan bouwen?

§ 11.

Om zich echter in dit nieuwe, thans nog hier en ginds verspreid liggende, wereldlijke gebied sterk te maken, moesten de Bisschoppen zoo wel de magt der Hollandsche Graven gaan ondermijnen, als de, aan deze zijde des *IJssels* en der *Zuiderzee* uitéén liggende, landstreeken zamen trekken.

In de eerste soort van staatkundige bestrijding zijn de geestelijke Vorsten over 't algemeen niet onbedreven geweest. En men zou aan het staatkundig doorzigt der Utrechtsche Bisschoppen te kort doen, wanneer men stelde, dat zij in dusdanig bedrijf voor andere gemijterde hoofden hebben moeten achter staan. Hoe kon toch Bis-

 Twentse Taalbank

schop Bernulf den Hollandschen Graaf Diederik IV voordeeliger bestrijden, dan door Keizer Hendrik III tegen Diederik op te laten trekken en *twee* jaren (1046 en 1047) tegen dien Graaf, ten behoeve van het Utrechtsche Sticht, oorlog te doen voeren, zonder dat de Bisschop in 't openbaar zich daarin mengde (*)? Hoe kon Bisschop Willem, opvolger van Bernulf, (1058) Graaf Floris I doelmatiger verzwakken, dan door Anno Aarts-Bisschop van *Keulen*, Theoduin, Bisschop van *Luik*, en eenige andere Vorsten tegen dien Graaf, (en alweder, zonder dat onzes Bisschop's manschappen mede ten strijde trokken), (†) oorlog te laten voeren? Ik weet wel, dat beide Hollandsche Graven zich goed uit deze moeijelijke omstandigheden gered hebben; doch was toch na den dood des laatsten (1061) hunne magt zoo zeer verzwakt, dat de Bisschoppen Willem en Koenraad zich weder meer in het openbaar vijandig tegen de Hollanders durfden gedragen. Toen dit echter Koenraad in 1076 kwalijk bekwam, wanneer hij naauwelijks het slot te *IJsselmonde*, hetwelk den Hollandschen Graaf Diederik

---

(*) Het verhaal daarvan is bij Wagenaar V. H. II. 156 tot 163 te vinden. Men zie echter den Heer van Wijn *Bijv. en Aanm.* op p. 158 en 162.

(†) Wagenaar V. H. II. 166—170. Men vergelijke echter omtrent de Geldersche Voogden, waarvan hij daar spreekt, den Baron v. Spaen, *Hist. van Geld.* p. 55.

Twentse Taalbank

V in den weg stond, voltrokken had, daar Diederik hem noodzaakte, dit zelfde slot weder te verlaten en der slechting prijs te geven (*), toen vatte Koenraad het werk zijner voorgangers met hernieuwden ijver weder op, en was den Keizer Hendrik IV aan, om het Graafschap *Staveren* (†) in *Friesland* (1077) in vrijen eigendom te krijgen, gelijk de Keizer hem dan ook werkelijk daarmede vereerde. Aan dit Graafschap sloten zich ten Noorden en Noordoosten de Graafschappen *Westergo* en *Oostergo* aan, en deze werden aan denzelfden Koenraad eenige jaren later (1086) door Hendrik IV geschonken (§).

Wanneer men nu in het oog houdt, dat Koenraad in dit zelfde jaar insgelijks de landstreek *Islegouwe* van denzelfden Duitschen Keizer wist te verkrijgen (**), dat deze landstreek, als bevattende naar het noorden niet alleen *Urk* maar ook *Emmeloord* (***), zich waarschijnlijk aan

---

(*) Wagenaar l. l. 188 en 189.

(†) V. Mieris *Chart. van Holl.* I. 69 en 70.

(§) V. Mieris l. l. 73. Men denke echter niet, dat de Friezen, in *Staveren*, *Westergo* en *Oostergo* wonende, ofschoon dan de Keizer hen tot onderdanen des Utrechtschen Prelaats maakte, dien geestelijke als hunnen wereldlijken Heer erkend hebben.

(**) Dumbar *K.* en *W. Deventer* I. 444, 445.

(***) In het jaar 1352 schijnt *Emmeloord* nog aan het vaste land van *Overijssel* vast gezeten te hebben. Zie

 Twentse Taalbank

het Graafschap *Staveren* en 't land van *Vollenhove* aansloot: dan moet men aan KOENRAAD de eere toekennen, eenigen zamenhang in het wereldlijke der kerk van *Utrecht* aan deze zijde des *IJssels* en der *Zuiderzee* gebragt te hebben. Het land van *Vollenhove*, hoewel dan vroeger aan de kerk geschonken, hing waarschijnlijk met het Graafschap en het banwoud in *Drenthe* zamen, en deze beide sloten zich misschien aan het stuk land, in de namalige stad *Groningen* gelegen, en den Bisschop in 1040 geschonken.

Aan den anderen kant strekte zich het landschap *Islegouwe* of *Zalland* langs de beide IJsselboorden uit, en het werd waarschijnlijk van het Graafschap in *Hameland* door het land of de mark van *Deventer* gescheiden. Doch daar ik met deze verbinding, welke Bisschop KOENRAAD tusschen de, tot dus ver verspreide, landschappen der Utrechtsche kerk aan deze zijde des *IJssels* en der *Zuiderzee* daarstelde, nader te omschrijven, gevaar zou loopen in eene, aan mijn onderwerp vreemde, plaatselijke beschrijving te vervallen, zoo wil ik liever hem, die

---

DUMBAR l. l. I. 517. Daar toch worden het huis te *Holten*, *Hardenberg* en *Emmeloord* als uiterste punten van *Zalland* aangemerkt in een charter van Bisschop JAN VAN ARKEL. Het huis te *Holten* wordt daar *Holthoen*, de *Hardenberg Nienstede*, *Emmeloord Emelwerden* genoemd.

Twentse Taalbank

van dit laatste onderwerp iets meer begeert te weten, tot het voortreffelijk werk van den Heer RACER (*) verwijzen. Men zal aldaar onderscheidene punten, tot de aardrijkskundige geschiedenis onzer provincie behoorende, die in het tweede deel, (waar hij over den *tijd* en de *wijze*, waarop de onderscheidene deelen van *Overijssel* tot één geheel zaamgesmolten zijn, handelde,) niet met genoegzame zorg behandeld waren, beter uit één gezet vinden.

(*) O. G. VI. p. 375—384 en VII. 143—206. Daar ik meen, dat den Heer RACER, in het VI deel ter aangehaalde plaatse, een bewijs voor zijne stelling: dat het, in 1046 aan den Bisschop van *Utrecht* geschonken, Graafschap *in Hameland* zich over een gedeelte der *Veluwe* uitstrekte, ontsnapt is, zoo zal ik dit bewijs hier maar aanvoeren. De grenspalen van dit Graafschap worden in den giftbrief voor een klein gedeelte aldus opgegeven: » de Lovenen ad Erbeke, de Erbeke ad Suthempe" en deze grenspalen zijn nog ten huidige dage aanwezig, daar de *Loenensche* beek naar *Eerbeek*, van daar op *Voorstonden* en het huis te *Empe*, thans gemeenlijk *het Hooge Huis* genaamd, loopt, en niet ver van daar hare wateren in den *IJssel* uitstort.

Hetgeen verder die Heer over het land of de mark van *Deventer* in het VIIde Deel te berde brengt, is lezenswaardig; doch dit kan eerst dan eenig meerder licht ontvangen, wanneer men ter een of andere tijd te weten kan komen, welk eene uitgebreidheid gronds de aloude heerlijkheid *het Dort* beslagen heeft.

 Twentse Taalbank

Ik meen dan hiermede mijn onderzoek te mogen opschorten, na, door het nasporen der *redenen*, waarom de Bisschop van *Utrecht* wereldlijk gebied in *Overijssel* zocht te verkrijgen, getracht te hebben, het begin der Overijsselsche historie met de algemeene vaderlandsche geschiedenis in verband te brengen.

J. van Doorninck.

Twentse Taalbank

BEZWERING VAN EENE TOOVERES TE KAMPEN.

Hier sall ick invoegen een singulier exempel van die overgrote blintheit endè merckelicke superstitie van dese tyden, daer an selfs die Bedienaers der justitie int bedienen van die selve syn vaste geweest. Want alsoo 't int selve jaer binnen Campen geboerde, dat een seeckere vrouwe die ander beschuldigde van toeverye, maer die beschuldigde en woude niet belyden, dan seide dat sy onschuldig was. Die magistraet heeft haer niet terstont doen pynigen, maer hebben an Hartog Carel van Gelder gesonden, dat hy haer een waersegger soude senden, die de toveressen haar toverye konde doen bekennen: alsoo die Hartog enige toveressen hadde doen branden. Waerop aan die Stadt Campen wederom geantwoort is als volgt. » Eersame, wyse, voorsichtige, lieve Heren, alsoo gy geschreven hebbet an myn Genadige Here van Gelre etc. dat syn vorstelicke Genade u woude senden enen waersegger, die de toveressen konde brengen tot belydinge:

Twentse Taalbank

daerop zult gy weten, dat dat niet dan seggewoorden en syn, dan aldus doen wy als hierna beschreven staet.

In den 1. Vernemen wy, of sy ter goeder ofte ter quader fame staet, wie haer olders ende kinderen syn, waer sy heerboortig is.

Item in den eersten sal men op een saterdagh onder die hoomisse een stool kruisweegs op den hemde achter ende voor binden, daer mede een priester den selven dag misse gedaen heeft.

Item dertien wassen klootjens sal men hangen an den halss van die priester, op Paesschen en Lichtmisse keersse gewijet.

Item men salse geven te drincken, daerin sall wesen sonnedaegs wywater ende daer in mengen dat wyeroock van die paaskeersse, ende daartoe een weinig van denselven stole toemengen ende dat schaafsel van palm van Palmdag, dat salmen te samen doen, ende soo salmen seggen:

dat wil ick drincken durg die bittere passie ende lyden Jesu Christi en dat jufferlicke harte Mariae die moeder Godes, in den name des Vaders, des Soons ende des heiligen Geestes. Amen.

Dat sall men haer driemalen voorseggen, ende sy salt naseggen, ende dan toe drincken geven.

Alst gedroncken is, sall men dat wywater op haer werpen ende vragen, waer sy den lesten quatertemper heeft wesen danssen? woe haer boel hetet? ende hoe veel oire is? ende woe lange

Twentse Taalbank

haer boel haer heeft doen versaecken dat lyden ende dat harte der moeder Godes?

Item datse sal schryven een teycken durch die passie onses heren en dat harte Marye.

Item oock te vragen of haer boel des nachts in den stock by haer kompt.

Item ofse dan niet lyden en wil sal mense stellen tot die koorde etc. Hiermede wil ick u den Here bevelen. Geschr. den 12 Aug. ao. 1515."

Die beschuldigde vrouwe op die pynigbancke gebracht synde is ellendiglick gepynigt, soo dat sy ook daervan is gestorven, doch heeft ten lesten adem toe sich op haer onschult beroepen. Die andere vrouwe, die de beschuldiginge gedaen hadde, omdat zy geen bewys konde bybrengen, is onthooft den 18 October.

Uit Nagge's onuitgegevene *Historie van Overijssel.* M. S.

Twentse Taalbank

DE MOEDERTAAL.

O die malle françooisen! Naauwlijks zeiden zij dat men een geheim boek niet beter schrijven kan dan in 't hollandsch, of zij citeren uit Vondel en Tollens zoo wel als uit Schiller en Goëthe: zoo noemen ze hem immers? Straks citeren zij nog uit Gijsbert Japicx. Maar wat tamelijk onnoozel is, zij noemen onze taal het *hollandsch*. 't Is wel waar, dat de duitschers dit óók doen; dat wij het zelve doen, althans wanneer wij zoo achteloos heen praten; dat wij vragen hoe een ding in Holland heet, om er den nederduitschen naam van te weten; dat *niezen* en *huilen* juist-gesproken is, *proesten* en *grijnen* barbaarsch, en *vaak* slechts tusschen de vlagen van eenen dichter geduld kan worden: maar dat neemt niet weg, dat men in Nederland *nederduitsch* spreekt. Wij overijsselschen, even als onze noordelijker landgenooten, snappen *onder ons* nog wel eens zoo als onze grootvaders en grootmoeders; maar wij zijn toch meestal beleefd genoeg om den mond naar 't nederduitsch te

Twentse Taalbank

zetten voor ieder wien dit liever of gemakkelijker schijnt te zijn; en ook als wij reeds in Gelderland., althans bij lieden die weten hoe 't hoort, met het *patois* des lands durfden voor den dag komen, sta ik er niet voor in of iederéen het wel beter zou mogen verstaan dan bij voorbeeld een gentenaar zijn vlaamsch. Alzoo, wij spreken *nederduitsch:* en zoo dit nog eenig verder betoog mogt behoeven, dan denke men eens, welk eene schoone fransche benaming van *langue neerlandaise* daar zelfs onze exbroeders voor gefabriceerd hadden. Zeker, zoodra de franschen het beter inzien, en ook de noordsche *ee* onder hunne troetelkinderen geteld wordt, zullen zij al meer en meer met open armen hun lieve fransch opschikken met zulk een miraculeus fabricaat van het trojaansche veulentje.

Daar schiet mij iets te binnen. De beschaving is eene dame in hofgewaad, met een' lach op de lippen en rozen op de wangen, met wat goud in den tip van den zakdoek en papieren geld te huis achter 't slot. Als zij ginds eens onder 't zonlicht op hare voetjes gezet wierd en loopen wilde; geloof ik dat haar sleep de heide en 't onkruid met bloesems en al versleuren zou. Waar zij komt brengt zij hare eigene snoeperijtjes mede, hare eigene maniertjes van doen, en hare eigene taal, hare moedertaal, soms ook wel een nabauwsel van de moedertaal harer leermeesteres.

Als eene overijsselsche meid een' blaauwen

 Twentse Taalbank

maandag in Holland gediend heeft (die overzeesche afkomst schijnt daar heele, halve of quart-kracht van getuigschrift te hebben), en zij haar volk, holla! — hare famille komt bezoeke, foei, zou zij dan haar corset hebbe achtergelate en hare zusjes aanspreke in die zelfde lompe spraak als te vore? Als een besje van 't Leevendeel of van den Haarlemerdijk bij eenen overijsselschen boer in den kost besteed is, zou hij haar dan niet bij den papschotel een bord alleen geven, en zou hij haar vergen om hem anders na te praten dan eens met een enkel woord voor de grap?

Waarom zou bij voorbeeld een hollander het *hebde ge* van de noordbrabandsche grenzen gaan halen, of uit Groningen het *'k Weit 't neit, mouder, mór 'k zal 't onderzuiken?* Al gelijken zijn patois en de algemeene taal des lieven vaderlands op elkander als twee droppels water (waarvan zeker eenige microscoopdiertjes in den eenen hun visitepak of nachtjapon en in den anderen hun zondagspak dragen), niemand kan méér verlangen dan dat hij dat algemeene nederduitsch spreke. Nu, dat is ook heel goed; 't is al van zelf zoo gekomen. Wie zou in zijn' hersena krijgen, ja, zoo onërkentelijk zijn om nu eenv die hulde te gaan weigeren; of wie zou mal genoeg wezen met zijn eigen ongerepte gebabbel om het daarvoor in de plaats te willen schuiven? Ieder krijgt toch wat van de stokvischvellen.

Twentse Taalbank

Zoo nu en dan in andere dingen helpt men er de *provincies* eens weer bovenöp, of dan de *land-provincies* zoo gij wilt, als 't kind maar een' naam heeft.

En wie zou nu in zoo'n provincie-praat gaan *schrijven*? Dat ware wel eene lang verjaarde pretensie. Schreven we dan nog liever fransch: dat gaat ten minste de wijde wereld door. Althans wat dit betreft, ik zou veel liever een goed fransch boek schrijven, dan met mijne neven en nichten een vreeslijk mooi fransch praatje houden zoodra er een halve-bekende in de kamer kwam. Want, zal men 't wraken als ik hieromtrent zóó redeneer? Men moet spreken zóo als in den *faubourg Saint-Germain:* in den *faubourg Saint-Germain* redt men zich zonder tot een' franschman engelsch of russiesch te spreken: dus kunnen ook wij ons redden zonder tot een' nederlander fransch te spreken.

Zie 't is groote zonde; maar de lust bekruipt mij, om te *schrijven*, te laten drukken zelfs in de taal der omstreken van Deventer. Is dat een' *taal*? Zij reikt naauwlijks tot in Drenthe, tot over den veluwschen bergrug, tot achter Zutphen, tot tegen het twentsch; en dan nog verschilt zij zoo te zeggen van uur tot uur in de eene of andere kleine bijzonderheid. Maar 't is zoo eens voor een' enkelen keer; en, niet te doen wat beloofd was, kan er maar half door. Ook is 't niet geheel zonder voorbeeld. Rabelais en

Twentse Taalbank

Breeroo hebben reeds iets diergelijks bedreven, en Staring, en onze vroeg gestorven Pruimers, en de duitschers Voss en Hebel; om nu eens achteraan te gewagen van *Slenderhinke*, *'t geldersch landmeisje*, en de kwelgeesten van *monsieur de Pourceaugnac*. Ja die zelfde Hoffmann van Fallersleben welke ('t stond ons best aan) onder den reuk der poolsche grenzen hollandsche, of dan nederduitsche lessen geopend heeft, heeft ook de voornaamste gesproken' taalsoorten van gansch Duitschland bestudeerd. Doch wat zouden wij juist hierïn nu bij ons eens eenen vreemdeling gaan naäpen? Als we bij gelegenheid eenen zeeuw eens vragen, hoe hij op zijn zeeuwsch *kolen* en *koolen* uitspreekt, is 't ook al mooi genoeg. Die half westfaalsche overgangen (is 't zóó niet beleefd gezegd?) tusschen 't *nederduitsch* en 't *hoogduitsch* kunnen wel blijven rusten.

Nu 't echter voor een oogenblik zoo door den beugel moet, kies ik met opzet de boerentaal. Deze verschilt in zóó ver van de stadstaal, dat zij wat meer oorspronkelijks heeft behouden en minder onhebbelijk uit slecht gedresseerde monden komt. Welaan! Ik bid om toegeeflijkheid, nog vrij wat meer voor dit opstel dan voor de taal.

Dat taaltje heeft al wonderlijke klanken: want een hollander kan sommige zelfs niet uitspreken. Voor den druk weet ik er nog niet beter op dan ze te spellen als volgt.

Twentse Taalbank

È sal luiden als de fransche *é* in *étrę*. Bêter, beter. Têr, teer.

ÉÈ beduidt eenen klank waar het duitsche ſch in ſpeſchn naar zweemt; zoowat tusschen *ee*, *eei*, en ij als hieronder. Zéè, héè stéèt op 't éène béèn te géèten. Zie, hij staat op 't eene been te gieten.

II is de lange *i*, en luidt als *ie* in *tien*. Miin, mijn.

IJ is de korte *i*, besloten door den medeklinker *j*; geheel anders dan *ij*, *ei*, *ie* en ii. Volkomen den zelfden klank heeft deze *i*, besloten door *f*, *g*, *j*, *k*, *l*, in *rif*, *lig*, mij, *dik*, *wil*. Mij, mij. Bijbliiven, bijblijven. In Twenthe zegt men nog dij, u, het duitsche ihſch en ihr.

Ò, de korte *o* als in *bod*, *dor*. Ik wònne, ik woen.

Ó, de korte *o* als in *bot*, *dom*. Zó'k, zou ik. Bólle, stier.

(Waar die twee toonteekens minder noodig zijn laat ik ze achterwege.)

Ö, als de korte duitsche ü in ſchöpfen, hölliſch. Lös, los. Völle, veel. Knöpken, knopje.

Ô, als de fransche *ô* in *apôtre*. Lôten, laten. Gôn, gaan. Kôlen, kolen.

ÓÒ, zoowat tusschen *oo* en *oe*. Wat dóò'i met dat kóòkengesnóòp in schóòle? Wat doet gij met dat koekengesnoep in school?

 Twentse Taalbank

ÖU, eenigzins tusschen *uu* en *eu* of tusschen de duitsche lange ü en lange ö. De gröunte is betöune. De groente is schaarsch. Möuije géèt van Öune nò Nijlöussen. Moei gaat van Oen naar Nieuwleussen.

OEU, als het fransche *oeu* in *soeur*. De koeuter ziin Oeultjen droeult met oeur troeuntjes. Aaltje van den kotter draalt met haar traantjes.

Ofschoon ik de nederduitsche spelling zoo veel mogelijk tot grondslag tracht te behouden, hoop ik de gewoonte niet te zéér te doen, wanneer ik als 't noodig is niet den medeklinker *i*, maar de *j* zèlve gebruik en zelfs verdubbel. Zó'j, zoudt gij. Wi'j, wilt gij. Nijje, nieuwe. Truj, Trui. Pujje, pui. Men kon ook schrijven nijë, pujë. De *i* kan blijven in a'i, als gij, he'i, hebt gij, wò'i, wildet gij. — Om hunne taal gansch prachtig te vernederduitschen, of 't nederduitsch te universaliseren, spreken sommigen in Overijssel wel eens uit: ku'j, kunt gij, luj, lieden, hij, hij, Ijssel, IJssel, sujker rijven, suiker rijven, schujven, schuiven, rujt, ruit, brujn, bruin, enz.. De echt deventersche vorm is ku'i (kui), lû, héè, Iissel, suker riiven, schoeven, roete, broen, of, meer verfatsoendelijkt, schuven, rute, bruun. — Ik gebruik ook de verbonden en verbindende ÿ. Knooÿen,

Twentse Taalbank

knoeijen. Mêijen, maaijen. Blöuijen, bloeijen. Deze *ij* tusschen twee lettergrepen verschilt van den langen nederduitschen klinker, als in *wijn* (wiin), die even zoo gedrukt en geschreven wordt, en kon eer *anderhalve j* dan *dubbele i* heeten, gelijk ook de *uw* of *ww* zoowat een *anderhalve w* is in klôuwen, *klaauwen*, kówwe, konden wij, kouwe (of kòwwe), kooi, kawwen, *kaauwen*. — De *i* behoud ik veelal wanneer zij meer als korte *e* wordt uitgesproken, als in neudig, noodig, mennige, menige. — Wat bij *i* en *j* al zoo voornamelijk valt op te merken verëenig ik in den volgenden onzin. Kree'j of krii'j pleizier um in Egypten blij in 't vrijje ôver de Niil te röuijen, in vrijjigheid (vrijëgheid) onder de bujjen deûr? Kreegt gij of krijgt gij pliesier om in Egypte blij in 't vrije over den Nijl te roeijen, in vrijdom onder de buijen door?

Overigens ontzeg ik mij niet om nu en dan ´ en ` te gebruiken op woorden of lettergrepen waar de klem op behoort, of ^ op gerekte klanken, of *ä* voor de meer twentsche, naar *e* zweemende, *a*, of de *e* tot oudvaderlijke verdubbeling achter *a* en *u* om het slepende of eenen eigenlijken tweeklank aan te wijzen. De nukken der spraakwending doen wel eens haar voordeel met klanken die op eenigen afstand te huis behooren.

Twentse Taalbank

Samensprôke tusschen en snaak zoo as der gelukkig néèt in de mennigte zint en en heeren-knecht déè gien boe of ba zé, op de markt te Déventer van vergange vrijdag.

Gômenijje! is dat te völle 'eëischt? Wò'i mij nów nog liggen te bekniipen op zoo'n opgeheupte schoefkôre vol boessekool? 't Is krek ò'i néèt en wósten dat de kool regtevoort betöune is in de wereld. A'k ze dôrtegen hebben zal, dan slô'k de kool an, in de roeze, allemigchelekemôle déè hier op de markt is. Nów, i hóòft mij de hakken néèt te lôten te zéène. A'i der twéè blanken bij lekt, dan mó'j der nog en bóddel viere-viive an proffetieren a'i met ouw meneer liike dinge maakt. Past ou ook êrpels, of look, of beetewortels? déè he'k hier vinnig dizzelôt. En as ze bij ówlu tamee is nijsgierig zint nô hondeblóòmen; 'k hè' zoo'n opschöttelink van en dierne t' 'uus, déè schoem ik manges uut bidden as der néèt te róòn of te garen völt, en déè kan der tóòverdan wel met 'et kniifmes op te gange. 't Mêken is rêdeliksies wierig en vernemstig, al hef 'e gien hôzen of klumpe an de vöute (*); en dat wil 'em jô

(*) In dit woord is de voortgang der civilisatie opmerkelijk. Verouderd en geringschattend is het vuite,

Twentse Taalbank

zoo'n deege dóòn, as dat 'e op 'en heerd wat ènderhandigheid en alibanderijje lig uut te vueren. Kan 'e dan niks trappieren op ziin hoeken bij de mollenheupe, dan wil 't er néèt mòt hendig tóò gôn; dan krig 'e meer slêge as nêgelholt op de brugge, of ik kasseböune 'em de deure weer harüut. Môr, 't is zoo'ne voele rotte, héè zal zik wel waeren. Van 't nôjôr hadden de liisters bij óòz' 'uus in en schiw 'enösteld, en dóò had 'e de jongen der al uut eer de eijer verbrod wären. Zéè, 'k hè' zoo'n kruudhof, dôr wil van allens wassen. Tegen den lenten kan'k ou wel heggevêren bezörgen, of dorens, of zùk tuug. Jonge elst en bark stéèt der in de vulte tends de bongerd van 't wiifs Gajemöuije ziin lanter. O man! 'k hè' dôr zoo'n mooi spiikertien dô 'k wònne, met en seege onder de hilde, en moezen in de spinde. A'i is kòmt kiiken en en troeuntjen méébrenkt, dan za'k ou is tóòbrengen. 'k Zin eindeleke te Holten jonk 'ewést, en dôr kreeg miin bestevaar mij achter de schôpe. Môr 'k hà' néèt lange schik in 't scheperen: dóò zin'k eers nô genne kânte 'etiid, en wiider al zoo met gemak dôr achter Kolmeschôte hen

---

oud-boersch võute, transigerend boersch vóòte, stadsch en nieuw-boersch vóòten, nederduitsch *voeten*, nederduitsch van wat meer dan regt-toe *voete*. » Déè van te veuren Lubbert héètten het nów Antonie."

 Twentse Taalbank

uut, weet i? Anders a'i gunter môr vrôgt no Mótten-Tönnis, dan weet de kinder met de strôtehéèste 't wel: dat wil nog jô zoo wisse gôn as op miin regte naeme. Môr der wònt zoo onbezoesd völle streupers in miin nôberschop, dat der veur en onneuzel mensche néèt biister völle ôver en blif. 't Is vake néèt veur nimmedalle dat óòze Fiks met ziin wachsigheid bij nacht en ontiide zoo lig te scheffen en te blekken. Ze kòmt mij manges de riize van de miite boksen. Môr tegen dat de jagttiid anschöt, dan geeft a' 'em drôd. Zoo'n enkeld koertnéfken leg ik der nog wel is dale met miin olde flinte, of en wilde piilënde op de hanken bíilenk den iisseldiik. Môr as ouw meneer metter tiid is en duit of en oortjen tugen wil veur en koppel lèvendige veldhöuntjes, zéè, a'k zoo tegen d'oelevlógt is uut kuijeren gô, dan floddert mij déè altemets ôver d'echterduere de dêle harôp. En anders gôt ze met déè troeuttroeutkerels nô Holland déè op de dillijansen zit. Wagchels haal ik óók wel e' reis in 'en enk uut de weite, a'k môr en sijje of en béèntjen riike zin. En, wi'k is stellen, teksies veur d'enterijje, déè kan'k ou snitsen dat 'et léèfhebberijje is. De beste appel- en pêrebeume weet ik schoonder stôn, negenribben, en rottestarten, en ander slag van beume van 's geliiken, al wären ze ook nog jonk genóg veur ów um te verpôten. Suntlammersnötten weet ik ook wel te speuren, en van déè peeziksen, en geldviskes,

Twentse Taalbank

en zukke goldbonte tuten, en zwàtstreepte balkhéskes, en mooije blóómen, allens zoo op ziin tiid. En as 'e is en paar goe' péérde zöch, déè kan'k ou uutbeduun veur en zöutigheid, da'i der de wêrmutse veur ofnemt: dan mó'j mij môr bòd sturen. As ik môr *pójjeman* róópe, dan kòmt al de vullekes bij mij déè zinnig sint: ik kenne ze van jonks op, wel dréè uur wiid in den umtrek. Dan kan'k ook van allens fabrieken, spikken en vékens, tunen, immekörven, heillêversnösten, en àl zukke snören. Of as ouw menèer is en meid van neuden is tegen mei of alderheilegen, déè kan'k ou uutvandig maken nò de kunst, van basig boerenvolk: want déè stads-dierens wilt vake néèt règ' brón. Op smidswark verstó'k mij óók veur ów of en ander, da's mij krek alêns. Dóò'k is en veertien dage bij meister Balkenbróòk op schóòle gonk, maakten ik mennigmól en sluperken um mij deur de knechs bij de nóòstal wat veur 't lepken te lóten holden. Zéè, en iisder leggen dat kon'k ou des noods nog wel onder de wimme bij en schaddevlemmeken. Kóòdókteren kan'k óók nog zoo'n wissiewassie, en honde leeren, en met 'et mesken sniin, en uut upperen gón um de timmerman hêr: en mensche mót al zoo wat prakkezieren um bij winterdag de mónd lös te holden, en dat de môndkerel ou van 't liif blif. In de wendeputte kan'k slech stón, benaeme as der oere of tò'egheid in de welle zit:

Twentse Taalbank

dan krii'k dé roze in de hoed. En a'k gien halve sniiders-daghure verdéène, dan lig zoo'n pedd'ôs nog te schròllen, da'k wel wat emten liike of da'k te schòl warke. In de meibosch he'k mij is lèllikke in 'en doem 'ehöwwen, en in 't heuiland he'k mij is met de zeissen in de schenne 'emêid: van zúkke dinge kan mij de griwwel ôver de grawwel gôn. Ik gô roem zoo geerne op rôlter karremse met knepperkes en kokkijjen, of op ommer bizzinge. En hier in Demter lôt ik óók manges drêijen of kóòke slôn. Nów, i sprêkt ook gien éène sprêke. Lang i der nog en stuver bôven op? Biste enen strank van en kêrel, zoo drô as enè dréèëgge. Of he'i sliitazie an 't benul? Hawaar he'i de kool: hold ouw benne môr bij. Tameekes de groetenisse an ouw meneer. A'i tóòkemwèke wéér zoo stoermoelig of zoo deune in 'en kop zint, dan kòmt léèver vrijdag ôver acht-tâge, en zekt of 'e nargens gien zinnigheid an hef, of wat 'e hef of'egeven. Hee! i hebt mij en emterviere in de voest 'estopt. Déè he'k jô zels néèt in 'en tuk 'ehad? Nee: déè ku'i mij ummebuten! Bedankt veur miin en veur de muite. A'i nów te vrêne zint, dan pakt ouw koopmanschop môr op 'en pokkel, en slept ze n'huus. Dag óók!

T. VV. van Marle.

Twentse Taalbank

EMILIA VAN NASSAU

EEN HISTORISCH VERHAAL.

Het was op den eersten vrn Wijnmaand des jaars 1597, dat aan Prins Maurits, die toen op het hoogste standpunt van zijnen krijgsroem staande, na *Grol* veroverd te hebben, het beleg voor het zich moedig verdedigende *Breevoort* geslagen had, de aankomst gemeld werd van zijne volle zuster Prinses Emilia. Wat mag zulk een onverwacht vrouwelijk bezoek in ons legerkamp beteekenen? Hebben er noodlottige gebeurtenissen in Holland plaats gegrepen, en zoekt de hulpelooze schoone eene schuilplaats onder de banier van onzen onoverwinnelijken Veldheer? Dus hoorde men onder de krijgslieden elkander vragen, en ieder maakte gissingen op zijne wijze, die van mond tot mond gingen, en naar mate van eenige mogelijkheid, als waarheden ingang vonden. Doch door den sluijer van Vorstelijke geheimen poogt de bijzondere burger te vergeefs door te dringen, en van alle de gemaakte gissingen trof geene den eigenlijken grond. Geene staatkundige bemoeijin-

Twentse Taalbank

gen, geene zucht om in schitterende zegepralen te deelen, voerden de beminnenswaardige maagd naar het oorlogstooneel van haren roemruchtigen broeder: het waren de teedere belangen van het hart, welke haar den moed gaven, om de ongenoegten eener, toen vooral, moeijelijke reize door het, met krijgsvolk overal opgevulde, Gelderland te verduren en op het gemoed van den al te eerzuchtigen Mauaits eenen storm te beproeven, ten einde hem eene toestemming af te dwingen, die eenen lauwer van een' anderen aard om zijnen schedel zou hebben gevlochten. Bijna aan alle de dochters van Vader Willem waren de schitterendste huwelijksverbintenissen ten deele gevallen: alleen Emilia scheen gedoemd, om in ongehuwden staat weg te kwijnen, hetzij dat men hare stille deugden en begaafdheden niet op den regten prijs wist te schatten; hetzij dat zij zelve niet had kunnen besluiten, om hare hand te schenken aan eenen echtgenoot, aan wien zij niet tevens haar volle hart kon geven. Dat hart was intusschen geheel voor de zachte gevoelens der liefde gevormd, en indien het lot Emilia in minder hoogen kring had doen geboren worden, zoude zij zeker reeds vroeger een wezen gevonden hebben, dat met haar overeenstemde, daar nu haar verstand over haar hart wist te heerschen, om de pligten te vervullen, die hare hooge geboorte haar voorschreef. Terwijl zij dus in stillen weemoed wegkwijnde, bragten de staatsstor-

Twentse Taalbank

men van dien tijd twee jonge ballingen aan het Stadhouderlijke Hof in *den Haag*, en onder de bescherming van de toenmalige Regering des lands, die zich van hen meende te kunnen bedienen, om den overmoedigen PHILIPS nieuwe moeijelijkheden in den weg te leggen. Het waren de twee zonen van den ongelukkigen *Don* ANTONIO, die nadat hij vergeefs den vaderlijken troon van Portugal aan Spanje had zoeken te betwisten, en een zwervend leven vol moeiten en gevaren doorgeworsteld had, in Parijs onder zijne rampen was bezweken, en aan zijne twee zonen *Don* EMANUEL en *Don* CHRISTOFFEL schier niets naliet, dan eene dubbelzinnige geboorte en eene betwiste aanspraak op de kroon van Portugal.

De oudste dezer broeders, met een innemend uiterlijk alle de hoffelijkheid van een Portugeesch edelman parende, en met wegslepende welsprekendheid de rampen van zijn Huis in de hooge kringen, tot welke hij toegelaten werd, wetende af te schilderen, wekte overal medelijden en belangstelling, wekte die vooral in het hart der gevoelige EMILIA, die zelve ongelukkig zich geheel door het ongeluk van den verstoten prins liet innemen, en spoedig een gelijk gevoel aan den vurigen jongeling inboezemde. Er is slechts een geringe afstand tusschen het medelijden en de liefde, zegt een vernuftig schrijver; en ook EMILIA ondervond dit. Naauwlijks had *Don* EMANUEL door het dagelijksche verkeer de belangstelling, die

Twentse Taalbank

hij bij de Prinses verwekt had, nader leeren kennen, of eene sterkere neiging nam geheel zijne ziel in, en weinige moeite kostte het hem, haar geheele hart voor zich te winnen. Naauwlijks had de ongelukkige balling van liefde gesproken, of hij vond den schoonsten weêrklank in EMILIA's boezem, en deze zich gelukkig gevoelende, dat zij den man gevonden had, aan wien zij, zonder haar geslacht te beleedigen, hare volle liefde kon schenken, schrijft in hare eerste verrukking aan haren broeder MAURITS over den gedanen stap, geenen twijfel voedende, of deze zou er zijne geheele goedkeuring aan hechten. Doch hoe geheel anders was het antwoord van den hooghartigen held. Had hij zich de belangen der Portugeesche Vorsten aangetrokken, waren er zelfs schepen ten hunnen behoeve van 's lands wege uitgerust, eene zoo naauwe vermaagschapping met een verdreven Vorstenhuis, scheen met den toenmaligen luister van zijn geslacht minder te strooken, terwijl het verschil van Godsdienst eene andere tegenwerping was, die hem dit huwelijk volstrekt van de hand deed wijzen.

Dan het was geene hoogheid, die EMILIA met deze verbindtenis beoogde, en hare liefde sprak te luide, dan dat zij in deze vrijmagtige uitspraak zou hebben berust. Na nog eenige vruchtelooze pogingen, om MAURITS van gedachte te doen veranderen, verlaat zij in stilte *den Haag* en begeeft zich naar Gelderland, om in de legertent van den

Twentse Taalbank

held eene laatste poging te wagen, en door de welsprekende taal der liefde zijn hart tot zachtere gevoelens te neigen. Daar staat zij, door den Graaf van Hohenlo binnengeleid, met een blos op het gelaat voor den grooten Stededwinger, spreekt hem van hare liefde voor den ongelukkigen Emanuel, van de schitterende loopbaan, aan alle hare zusters beschoren, en den verlaten toestand, waartoe zij verwezen scheen. Vergeefs tracht Maurits haar het verschil van Godsdienst, de twijfelachtige geboorte van den Vorst en zijne weinige uitzigten op het herkrijgen zijner kroon voor oogen te stellen, met alle de rampen, die eenen banneling meestal vervolgen. Met eene hartroerende standvastigheid voert zij hare meerderjarigheid aan en de daardoor verkregene vrijheid, om over haar eigen hart te beschikken, betuigt alleen door genegenheid te worden gedreven en niet naar grootheid te staan, ja gaarne met den man harer keuze eenen lageren staat, en moest het zijn, armoede te willen deelen.

Niets vermogt hare bede, niets hare betuiging; en zoo verliet zij ongetroost den hardvochtigen broeder, die alleen voor oorlogsroem en overwinning ooren scheen te hebben, terwijl zij treurig, maar vast beraden naar het vorstelijk *'s Gravenhage* terugkeerde. De teleurstelling en tegenkanting, die zij had ondervonden, ontgloeiden de vlam harer liefde nog heviger, dan te voren, en gaven tevens aan hare besluiten eene spoediger

 Twentse Taalbank

uitvoering. Den zevenden van Slagtmaand ontbood zij heimelijk den Priester THEOBALD TERLING bij zich ten Hove, die onbewust van het doel zijner roeping niet weinig verbaasd stond, toen de Vorstin, van slechts weinige getrouwe vrienden omringd, hem vriendelijk toesprak, en op den nevens haar staanden vreemden jongeling wijzende, hem den last opleide, haren echt met dezen naar de wijze zijner kerk te voltrekken. In den beginne aarzelende en voor de gevolgen beducht, volgde hij echter spoedig de hoogere inspraak zijner bediening en zegende het huwelijk van *Don* EMANUEL *van Portugal* met EMILIA *van Nassau* op eene plegtige wijze in, en drukte alzoo het zegel der kerk op het kloekmoedig besluit van twee minnende harten, die de opspraak der wereld en den toorn van magtige tegenstanders waagden te trotseren.

Spoedig verbreidde zich het gerucht van dit huwelijk door de Hofplaats, en EMILIA deed geenen stap, om er het geheim van te bewaren, ja gaf er zelfs haren broeder en de Algemeene Staten kennis van. Doch niet alleen MAURITS toonde zich door hetzelve beleedigd, ook de Staten trokken zich deze zaak ernstig aan. Men had aan den verdreven Vorstenzoon eene jaarwedde uit 's lands schatkist toegelegd, en hij werd dus als afhankelijk van den Staat aangemerkt, terwijl men EMILIA als een kind des Vaderlands beschouwde. Eene echtverbindtenis van beide zon-

Twentse Taalbank

der toestemming der Staten werd dus als onwettig aangezien, en eerlang moesten de jeugdige echtelingen alle de verbolgenheid van miskende majesteit ondervinden. Onverwacht wordt er aan het Hof, waar het gelukkige paar zich in het stille genoegen eener ongekende vreugde verlustigde, een gezantschap uit de Algemeene Staten ten gehoore aangediend. Binnengelaten voert Cornelis van Aersens tot de echtgenooten het woord, brengt hun het roekelooze van hun gedrag onder het oog, verklaart hun het hooge ongenoegen der Regering, hetwelk zij zich op den hals hadden gehaald en de onwettigheid eener vereeniging, die zonder toestemming der Staten was gesloten, met de weigering, om dezelve te bevestigen. De Vorstin, op deze woorden door edele gramschap bewogen, grijpt haren gemaal bij de hand en roept met fiere waardigheid uit: » Dat God heeft samengevoegd, kan de wereld niet scheiden. Welke magt Gij ook mogt uitoefenen, Mijne Heeren! over dit hart hebt Gij niet te beschikken. Ik ben Nederlandsche vrouw; ik ben meerderjarig, en roep dezelfde regten voor mij in, waarop de minste uwer burgers aanspraak maakt. Ik heb beslist in eene zaak, waarvan het geluk mijns levens afhangt, en de genegenheid van mijn hart zal over de vooroordeelen der wereld weten te zegepralen." Zulk een treffend tooneel, zulke mannelijke taal vermogten echter het gemoed van diplomaten niet te bewegen: met de-

 Twentse Taalbank

zelfde hardvochtigheid, waarmede Arnsens zijnen last had begonnen, eindigde hij denzelven en beval aan *Don* Emanuel, om ten spoedigste de Hofplaats te verlaten en zich tot nadere bevelen naar *Schiedam* te begeven. De ongelukkige vrouw hoopte nog eene gunstige verandering bij haren broeder te zullen bewerken, maar ook deze dreef zijne strengheid tot het uiterste, ontzeide zijner zuster het verder verblijf aan zijn Hof, en wees hare eene wijkplaats te *Delft* aan.

Aldus van allen verlaten, van haren echtgenoot gescheiden, ter prooi aan den laster der wufte menigte, die gevallene grootheid zoo gaarne verguist, kunnen wij ons wel verwonderen, dat onder zulke rampen eene gevoelige vrouw zich eene wijle aan de wanhoop overgeeft? Zij, de dochter van den Redder des Vaderlands, wiens gebeente in hare nabijheid rustte, zij, die nog onlangs het luisterrijke huwelijk van hare zuster Charlotta met den Hertog van Tremouille had bijgewoond, die haren broeder ten toppunt van roem en magt zag verheven, zelve als eene gevangene opgesloten, en niet eens den troost hebbende, om door de liefde bemoedigd zich boven het lot te kunnen verheffen, wat restte haar, dan naar den dood te wenschen en bij de schimmen harer Voorvaderen rust en troost te zoeken? In zwaarmoedige mijmering verzonken weigerde zij eenige spijs te nemen, en niets scheen haar van dit besluit te zullen afbrengen. Zoude dan

Twentse Taalbank

zulk een gruwzame vlek op het Vaderland, op de Regering, op den held van Europa kleven, dat een schuldeloos en gevoelig wezen aan de nietige bedenking van ingebeelde grootheid werd opgeofferd? Zou de mare door Europa klinken, de dochter van den grooten Willem van *Nassau* is bezweken voor de dwingelandij van een vrijgevochten volk? Men scheen dit te gevoelen, en echter dreef men die dwingelandij nog verder. Wel zond men den geneeskundigen Hoogleeraar Joannes van Heurn, als een' anderen Erasistratus, tot de ongelukkige vrouw, alsof men waande, dat de geneeskunst ook liefdesmarten kon heelen, maar te gelijk dwong men *Don* Emanuel het land te ruimen, en sloeg dus eene nieuwe wonde in het reeds zoo geteisterde hart der verlaten Vorstin.

Doch wanneer de ramp op het hoogst geklommen is, flikkert ook dikwijls de eerste straal van redding in het verschiet. Had Emilia tot nu toe zich gelaten aan de bevelen van den onbewegelijken Maurits en de heerschzuchtige Staten onderworpen en zich gewillig naar de haar aangewezene verblijfplaats te *Delft* begeven, waar zij schier als gevangene bewaakt werd, de nog steeds toenemende wreedheid, die ook haren echtgenoot tot nieuwe ballingschap verwees, scheen haar eensklaps met nieuwen moed te wapenen, en de vindingrijkheid, waarmede de natuur der vrouw heeft begaafd, gaf haar in het eind de middelen aan de hand, om alle de po-

 Twentse Taalbank

gingen harer wrokkende vijanden in rook te doen verdwijnen. Zeldzaam vervolgt ons het ongeluk zoo zeer, of wij vinden medelijdende harten, waarin wij ons gevoel kunnen overstorten, en hoe schaarsch de Grooten ook ware vrienden mogen hebben, in het ongeluk treffen zij dezelve meermalen in dien kring aan, tot welken zij uit hunne hoogheid niet gewoon zijn af te dalen. Ook dit ondervond Emilia. Onder de weinige vrouwen, die haar in hare gevangenschap vrijwillig gevolgd waren, bevond er zich eene, welker naam ons de geschiedenis, helaas! niet bewaard heeft, en die met hart en ziel aan hare meesteres verkleefd, reeds dikwijls de heimelijke zamenkomsten der gelieven in *den Haag* had begunstigd, en ook nu niet naliet, om op middelen bedacht te zijn, ten einde de rampspoedige echtgenooten hulp en troost toe te brengen. De toestand van Emilia had den Geneesheer het veelvuldig gebruik der vrije lucht doen aanraden, en het getrouwe meisje, hierin eene gelegenheid hopende te vinden, om haar lang gekoesterd voornemen ten uitvoer te brengen, wist hare meesteres te overreden, om dezen raad zoo dikwijls mogelijk op te volgen. Terwijl zij dan dagelijks een' geruimen tijd in den tuin achter het Slot in stille gepeinzen rondwandelde, en de wachters al minder oplettend werden, geleidde hare getrouwe gezellin haar op zekeren dag tot aan het einde van den tuin, die aan den stads-

Twentse Taalbank

wal paalde, wees haar eensklaps op een korfje met kleederen, in de struiken verborgen, en sprak haar met overtuigende vastheid aldus aan: » Lieve meesteres! ik weet, dat Gij uwen gemaal getrouw zult wezen tot in den dood. Ziedaar een gewaad, zoo als ik gewoon ben te dragen: verwissel het met het uwe; dáár geleidt een pad naar den wal; bij gindsche poort staat een eenvoudig rijtuig gereed; maak van hetzelve gebruik en binnen weinige uren bevindt Gij u in de armen van *Don* Emanuel: elke aarzeling vernietigt voor altijd uwe wenschen." Het is eene gelukkige eigenschap der vrouw, dat zij in hagchelijke oogenblikken een spoedig besluit weet te nemen. Emilia was niet vreemd aan het denkbeeld van ontvlugting: zij kende de geslepenheid harer vriendin; steunde volkomen op hare getrouwheid, en het beeld van haren Emanuel trof zoo zeer hare verbeelding, dat zelfs de vrees voor gevaar niet bij haar opkwam, dat zij zich de verwisseling harer kleederen zonder eenige tegenspraak liet welgevallen, zich door hare redster liet omhelzen en op het aangewezen pad voeren. Langzaam en ongemerkt keerde het verheugde, maar nog angstige meisje naar het Slot terug, en toen zij eindelijk de afwezigheid der Vorstin niet meer kon verbergen, was deze reeds buiten het bereik van alle vervolging.

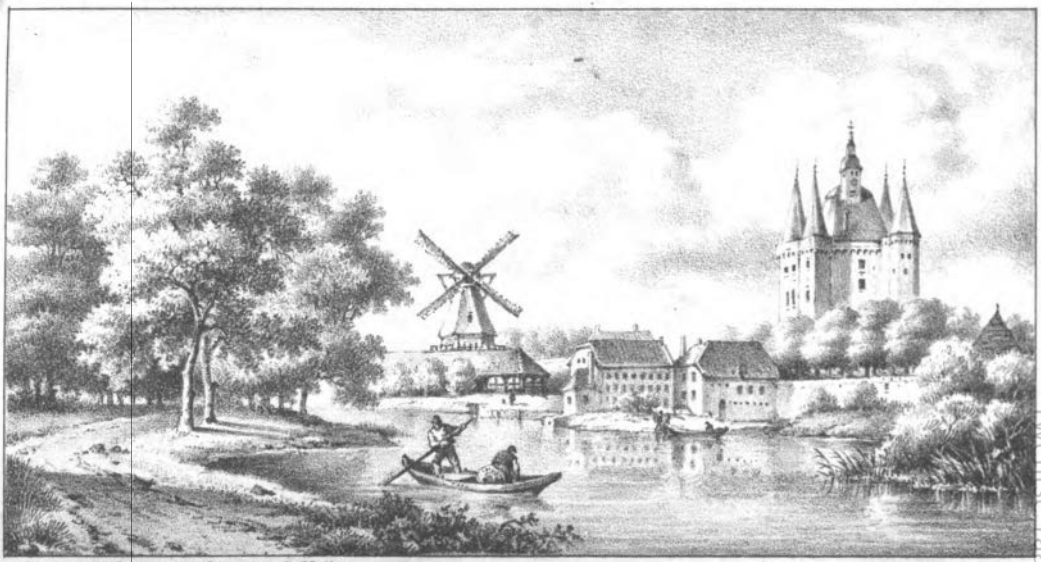
Zoo zegevierde de liefde over de staatkunde en vond te *Wezel* in het huisselijke geluk van twee

 Twentse Taalbank

getrouwe echtelingen verademing voor al het leed, dat te ver gedrevene hoogheid haar had berokkend. Eerlang verkoelde de hitte der hartstochten en maakte billijkheid plaats voor de grimmigheid van verbolgen driften. Het gelukkige paar keerde naar *den Haag* terug en leefde daar eenigen tijd, met een talrijk kroost gezegend. Maar hoe zouden hovelingen vergeten kunnen, dat de Portugeesche balling en zijne gemalin toch steeds een doorn in het oog van hunnen begunstiger waren, en hoe zoude de minnende vrouw de gedurige minachting verdragen, met welke men op haar huis nederzag. Gelijk zij vroeger het stille genoegen des huiselijken levens verkozen had boven den schitterenden praal van het Hof, zoo nam zij ook nu het kloekmoedig besluit, om alle grootheid vaarwel te zeggen, en begaf zich met haar gezin naar het herbergzame *Genève*, in welks nabijheid zij op het land hare overige dagen in gelukkige vergetelheid met D. Emanuel en hare kinderen doorbragt, waar velen nog lang na haren dood (1628) van hare minzaamheid en milddadigheid wisten te verhalen. Zij verzoende zich vóór haar verscheiden geheel met haren broeder en bleef tot den einde de Godsdienst van haren vader getrouw, waarin zij ook haar kroost opleidde.

P. Bosscha.

* Tot voorkoming van verkeerde uitlegging zij aangemerkt, dat de invoering der, schoon anders geschiedkundige, personen Hohenlo, Teeling en Aersens hier niet geheel geschiedkundig zijn, gelijk ook de wijze van ontvlugting slechts op waarschijnlijkheid steunt.

Naar de Natuur en op Steen door L. Meijer.

DE SASSENPOORT TE ZWOLLE.

Twentse Taalbank

Twentse Taalbank

DE BINNEN-SAXEN-SASSIJNCK- OF SASSENPOORT TE *ZWOLLE*.

De binnen-Sassenpoort te *Zwolle*, vooral de kleine gaanderij aan derzelver buitenzijde boven de poortdeuren, herinnert eene gebeurtenis, welke, bij zoo vele andere, ten bewijze verstrekken kan van het groot gewigt, door onze voorouders gehecht aan beloften of eeden, zelfs gedwongen, aan hunne vijanden gedaan.

In het jaar 1464 overleed, te *Zwolle*, JAN VAN ITTERSUM, Licentiaat in de regten, Burgemeester dezer stad, tot erfgenamen nalatende eenen zoon, WOLPHGANGH genaamd, en eene dochter WICHMORT, getrouwd met WOLTER VAN KEPPEL, Heer van *Verwolde*.

Volgens de eenparige getuigenis der geschiedschrijvers, was JAN VAN ITTERSUM niet alleen een zeer ervaren en verstandig man, die voor het grootste gedeelte het stadsboek *te Zwolle* heeft bijeengebragt, maar was hij ook zeer rijk; en heeft hij gelijktijdig aldaar doen bouwen een huis, naar zijnen naam genoemd, eene kapel en gast-

Twentse Taalbank

huis, en buiten de stad de Kasteelen *Werkeren* en *Voorst* in *Westenholte*.

Bij de verdeeling zijner nalatenschap, ontstond er een hevige twist tusschen de beide zwagers, over een tiende bij *Dalfsen*, welke door van Ittersum als leengoed beschouwd werd.

Door tusschenkomst van naastbestaanden werd er besloten, de zaak aan de uitspraak van afgezanten der drie groote Overijsselsche steden over te laten. — Keppel, een nadeelig oordeel vreezende, verzocht den Magistraat van *Deventer*, Ittersum, onder vrijgeleide tot zich te roepen. Geen kwaad vermoedende, begaf zich deze, onder bescherming van dit vrijgeleide, te paard op reis. Niet verre evenwel van *Olst* genaderd, werd hij door Rudolph, zoon van Wolter van Keppel, vergezeld door 15 ruiters, overvallen, van zijn paard geworpen, en na doodelijke verwonding van twee zijner volgelingen, met twee anderen gevankelijk naar het Kasteel *Verwolde* weggevoerd.

De steden van Overijssel waren over deze handelwijze ten hoogste misnoegd, vooral *Zwolle* over het geweld, aangedaan een' hunner burgers, *uit vrome olders, die tot de regeerders der stadt behoorden, geboren.* — De Zwollenaren verboden aan Keppel hunne stad, en den burgers, onder bedreiging eener zware geldboete, hem te huisvesten of met spijs of drank bij te staan. — Uit iedere stad werden er twee afgezanten gezonden naar Hertog Adolph *van Gelre* en even zoo naar

Twentse Taalbank

den Utrechtschen Bisschop, DAVID *van Bourgondië*. — Vreezende, dat ITTERSUM tot afstand van eenige zijner goederen zoude gedwongen worden, verboden zij alle Overijsselsche Schouten, daartoe de hand te leenen.

Voor den Hertog en zijnen raad werd de zaak in het breede bepleit, doch, na verschillende onderhandelingen, verzond deze de zaak naar den Bisschop, met bepaling, op grond van een verdrag, van een dag tot het houden eener vergadering tusschen *Deventer* en *Zutphen*. Na mededeeling van dit besluit aan de steden, werd op den bepaalden dag deze vergadering gehouden bij *Deventer*, op de plaats, genaamd *achter de rije*, en verschenen aldaar de afgezanten van *Zwolle*, *Kampen*, *Deventer* en *Zutphen*, en die van den Hertog en den Bisschop. — Op nieuw werd hier de zaak met ernst behandeld, de eisch tot bestraffing van *Keppel* ontzegd, en VAN ITTERSUM's vrijstelling bepaald. — Hertog ADOLPH gaf hier van schriftelijk kennis aan KEPPEL, met last om aan deze uitspraak onverwijld te voldoen. Hij voldeed aan dezen last, maar liet ook tevens ITTERSUM op zijne eer beloven, naar de gevangenis op *Verwolde* terug te zullen keeren, zoodra hij zoude goedvinden, hem daartoe op te roepen.

Na twee jaren gevangen gezeten te hebben, keerde ITTERSUM in 1466 terug, de reis over *Deventer* nemende, van waar hij door eene menigte Zwollenaren, uit het Minnebroedersklooster

Twentse Taalbank

werd afgehaald. — De Magistraat der stad, na zijne terugkomst van de gedane belofte onderrigt wordende, en zich overtuigd houdende, dat Ittersum het gegevene woord niet verbreken zoude, liet hem gevangen nemen en met zijne vrouw op de *Sassenpoort* plaatsen; en opdat deze gevangenis hem niet te onaangenaam zoude zijn, eene gaanderij aan de buitenzijde der poort maken, van waar hij konde spreken met die, welke de poort binnen kwamen, of bij dezelve woonden. Bij herhaling werd hij door zijnen zwager opgeëischt, welken hij steeds andwoordde, volkomen bereid te zijn, om zijn woord gestand te doen, indien de Zwollenaren hem slechts wilden loslaten. Verscheidene jaren heeft Ittersum, tot den dood van Keppel, op deze poort met zijn huisgezin doorgebragt, hoogst waarschijnlijk tot het jaar 1483, toen hij door Zwolle met zes paarden in dienst genomen werd. — *Soo vele*, zegt Wilhelm Nagge, *heeft bij sommige belofte ende eedt gegolden, die sij an anderen, hoe wel gedwongen, selfs an haer vijanden gedaen hebben.*

Twentse Taalbank

HET LEVEN.

Daar huppelt aan de zijde
Der zorgende oudermin,
De lieve knaap zoo blijde,
De baan des levens in.

Hij lacht er 't zonlicht tegen,
Dat onbeneveld gloort;
En wordt er allerwegen,
Door bloemenpraal bekoord.

Hij dartelt, door geen zorgen,
Geen wroeging nog gewond,
Van de aanbraak van den morgen,
Tot aan den avondstond.

Hij voelt geen drift ontbranden,
Die later leeftijd blaakt;
Geen schat der morgenlanden,
Geen roem, waarnaar hij haakt.

Het fladd'ren der kapellen,
Slaat hij al hunk'rend ga;
En zet met zijn gezellen,
Den vluggen eeker na.

 Twentse Taalbank

Hij zoekt in haag en twijgen
't Verscholen vogelnest;
En laat den vlieger stijgen,
Naar hooger luchtgewest.

Hij legt het vischje lagen,
Dat dartelt in den vloed;
Laat zich van 't stroomnat dragen,
Bij zomerzonnegloed.

Dit kan zijn harte streelen,
Zoo menig jaargetij:
Maar toch dat schuld'loos spelen,
Gaat met zijn jeugd voorbij.

Onder het vreedzame streven,
Rijpt hij tot jongeling aan;
Nu eerst geniet hij het leven,
Op de meer wiss'lende baan.

Moge ook gevaar hem omgeven,
Moedig vervolgt hij den tred;
Lachende zijn hem de dreven,
Waar hij den wandelstaf zet.

Treft hem ook somtijds de smarte,
Zit hij mistroostig ter neer:
Aan het vriendschapp'lijke harte,
Vindt hij verademing weer.

Ziet hij, bij aanwinst in krachten,
't Zware der pligten nu meer,
Tot het standvastig betrachten,
Spoort hem de prikkel der eer.

Twentse Taalbank

Voelt hij de rede soms zwichten,
Onder het woelen der drift:
Edele zielen verlichten
Hem door hun voorbeeld en schrift.

Moge zijn pad al eens kronk'len,
Hinder' ook dit in den loop:
Vóór hem daar ziet hij het vonk'len,
't Troostrijke licht van de hoop.

Dikwijls dan vol van verlangen,
Starende op 't lagchend verschiet,
Maalt hij 't in roerende zangen,
Wat al zijn harte geniet.

En bij dat tokk'len der snaren,
En bij het jub'len der vreugd,
Zoekt hij zich schatten te gâren,
Schatten van wijsheid en deugd.

Beide het goede en het schoone,
Zet hem den boezem in gloed;
Waar ook en hoe 't zich vertoone,
't Treft zijn ontvangbaar gemoed.

Zoo, onder 't blijde verrukken,
Vindt hij een lieve vriendin;
Haar nu aan 't harte te drukken,
Heeft voor hem zaligheid in.

Dan ook dit tijdperk van 't leven,
Lacht hem niet altijd zoo aan;
Verder is 't doel van zijn streven,
Zij 't ook op moeijlijker baan.

 Twentse Taalbank

Zijn wellust is, als man,
Te werken en te hand'len,
En onder 't voorwaarts wand'len,
Te helpen, waar hij kan.

Getroost in tegenspoed,
Volhardend bij bezwaren,
Trotseert bij steeds gevaren,
Met kracht en fieren moed.

Waar de eer haar stem verheft,
Daar gaat hij wel te moede,
Of ook de noodstorm woede,
En velen om hem treft.

Hij poogt in elken kring,
Zijn kennis uittebreiden;
Genoegen te verspreiden,
En nut en zegening.

Waar de arme hulploos schreit,
Bedroefden troostloos klagen,
Te redden en te schragen,
Dat is hem zaligheid.

Al ziet hij dag bij dag,
De zorgen ook vermeêren,
Het kan hem luttel deren,
Die gaarne zorgen mag.

Al moet hij menigwerf,
Voor sobre kost ook zwoegen,
Hij smaakt het zoetst genoegen,
In eigen huis en erf.

Twentse Taalbank

Daar droogt een lieve vreuw,
Bij 't vurigst boezemprangen,
Het zweet hem van de wangen,
Vol teedre liefde en trouw.

Daar strijkt een dart'lend kroost,
Hem 't rimplig voorhoofd effen;
En 't leed, dat hem mogt treffen,
Wordt door genot verpoosd.

Zoo ziet hij, rustig, blij
Het snellen van de jaren;
Maar wat hem moge ontvaren,
Het wenschen blijft hem bij.

Nu, als Grijsaard, zachtkens voorwaarts wand'lend,
Op zijn stil en afgelegen pad;
En als eertijds geenszins kraghtig hand'lend,
Blijft hem 't leven toch een dierbre schat.

Ziet hij soms geen enklen lichtstraal blinken,
Is hem 't uitzigt dan zoo droef en zwart,
Nimmer voelt hij zich den moed ontzinken,
Vroeger redding daauwt hem kalmte in 't hart.

Zij ook thans de vreugde weggevlogen,
Waarin hij eens vroeger heeft gedeeld,
't Is het zoet herinneringsvermogen,
Dat zijn hart nog in zijn grijsheid streelt.

Dartelt soms in kinderlijke spelen,
Nu een dierbaar nakroost om hem heen:
't Is zoo zoet in hunne vreugd te deelen,
En zijn ziel vertoeft weer in 't verleên.

Twentse Taalbank

't Keert terug dat tijdperk vol van vreugde,
Toen hem nog, in 's levens morgenstond,
Tol en hoepel meer dan iets verheugde,
En hij blij den vlieger opwaarts zond.

Ziet hij dan het rustelooze zwoegen,
't Huislijk heil van zijne kindren weer,
't Is zijn hart zoo wel bij hun genoegen,
En zijn geest herroept zich 't blij weleer.

Nog gevoelt hij 't, als hem 't werk vermoeide,
En des avonds 't vuurtje tegenblonk,
Hoe zijn kroost dan om zijn knieën stoeide,
En zijn gâ hem blijde aan 't harte zonk.

Maar, al mag hij menig bloemtje gâren,
Dat zijn oog als grijsaard nog bekoort,
Bij 't genieten blijft zich 't wenschen paren,
Onvoldaan zet hij den reistogt voort.

Immer voelt hij 't dieper als voor dezen,
Dat deze aard geen ware ruste biedt;
En hij zucht: er *moet* een landstreek wezen,
Waar men rein en storeloos geniet.

Weemoedsvol blijft zoo zijn harte hopen,
Daar zijn oog op beter toekomst staart,
Tot zijn pad geheel is afgeloopen,
En de dood hem wegroept van deze aard.

Almelo 1835. G. ten Bruggencate Hz.

Twentse Taalbank

DE BEKEERDE DRONKAARD.

(OP EENE DAADZAAK GEGRONDE ANEKDOTE.)

't Werd nacht, 't was koud; de wintervorst
Had 's aardrijks kruin met felle woede,
Die schaars geduchter strengheid voedde,
Met sneeuw bedekt en ijs omschorst:
Toen Klaas, de stad en 't zwelgen moede,
Van Davo's vest zich huiswaarts spoedde.

Hij had op d'eigen woesten trant,
Kroeg in, kroeg uit, den dag gesleten,
Bij flesch en glas zich zelv' vergeten,
Zijn geld verteerd, zijn' eer verpand,
En scheen nu, onder ruwe kreten
Den weg driehoekig af te meten.

Dan ach! het spieg'lend sneeuwtapijt
Moest haast voor zijn' geschokte leden
Den rang van 't zachte bed bekleeden;
En naauw in *Morpheus* arm gevlijd
Of schrale *Hein* met rassche schreden,
Komt bij zijn leger aangetreden.

Twentse Taalbank

Gelukkig mogt een minnend paar
Te goeder uur tot redding strekken;
Het komt den armen man ontdekken;
Ziet hem omringd door doodsgevaar,
En poogt door schreeuwen, schudden, trekken,
Hem ijlings uit den slaap te wekken.

Doch vrucht'loos blijft hun woest rumoer:
Het grootst misbaar kan niets verwinnen;
En peinzend, wat men zal beginnen,
Staart men bedrukt op d'armen boer;
Toen eindelijk, na rijp bezinnen,
De *Gieterij* hun schiet te binnen.

In d'ijzerhut, waar steeds een gloed,
Uit gloeijende erts en stoom geboren,
Den mensch van hitte schier doet smoren,
Metalen eensklaps vloeijen doet,
Wordt nu weldra den schijnbevroren,
Een nieuw gevaarlijk lot beschoren.

Naauw een kwartier der heetste kuur,
Den felsten gloed ten prooi gelaten,
Waarin de stramme ledematen
Ontstremden door het knett'rend vuur,
Of heilzaam mogt de vuurproef baten:
God *Morpheus* ging hem zacht verlaten.

Hij zucht en geeuwt en tast in 't rond,
Waant aan zijn' legerstee te ontwaken,
Doch ziet, wat bijster vreemde zaken!
Hij mist zijn bed, ligt op den grond;
En hoe! hij voelt een' vuurgloed blaken:
Welk onheil komt hem toch genaken?

Twentse Taalbank

O Hemel! gruw'lijk oogenblik!
Een afgrond schijnt hier vuur te braken;
Hij ziet rondom de doodsche kaken,
Gedrochten, die met woesten blik,
Den open vuurpoel stout genaken;
En 't knetteren, knallen, kloppen, kraken,
Doet hem te meer van angst en schrik,
De bangste zuchten sidd'rend slaken.

Verbeeldingsteken wreed tén spel,
Staart hij op schimmen, geesten, spoken,
Op hekaen, die het heisch doen rooken,
Op duiv'len, die den oven stoken. —
Kortom, hij waant zich in — de Hel!!!
Hier wordt de boosheid streng gewroken;
Reeds treft zijn oor het wreed bevel:
» Dien vent word' hals en nek gebroken."

Ook voelt hij al de schrikb're pijn,
Die eens de goede *Fridolijn*,
Toevallig heilzaam was ontweken; (*)
En schier van angst en vrees bezweken,
Bemerkt hij, wie, naar allen schijn,
In *Satan's* onderaardsche streken
Beëlzebub, de vorst zal zijn,
En waagt het Hem dus aan te spreken:

» Och mien Heer Duvel, weës genaodig!
» Ik dronk, 't is waor, wat aoverdaodig,
» En had ook weer un ruesken in
» Toe'k starvend ier ekommen bin;

(*) Schiller's *Fridolin* oder der Gang nach dem Eisenhammer.

 Twentse Taalbank

» Maor dat men mien zich toch erbarm',
» Zo hiêt jao niet mie op te pakken,
» En in dat heite vuur te smakken.
» Br.. 'k eb 't fer al zo ieslikk' warm,
» Ik bid oe laot mie dan niêt branden,
» En niêt zo pienlikk' knassetanden,
» 'k Wil graag veur oe an 't warken gaon,
» Ei 't branden maor wilt laoten staon."

»» Posthausend, welch ein Poss giebt das!
»» Der Kerl hat sein Vernunft verlohren."
Dus schatert luid het Duiv'len ras,
Meest in 't Germaansche rijk geboren;
Doch Joost, van echt Bataafsch geslacht,
De Lucifer in zwaart' en kracht,
Doet fluks den boer dit vonnis hooren:
» De vuurpoel treft den zondaar wis,
» De dronkenschap voert staâg daarhenen,
» En ik zou U genâ verleenen!
» Een boef, die nimmer nuchter is!
» Ginds, buiten in de duisternis,
» Kunt gij uw droevig lot beweenen:
» Sa, Broeders! pakt den rekel voort,
» En sleept hem naar het donker oord."

Door Duivelsklaauwen woest geleid,
Sleurt men nu d'armen Klaas naar buiten,
Terwijl hij angstig 't lot verbeidt,
Dat ook de duistre Hel bereidt;
Die men hem plotsling gaat ontsluiten. —
En eensklaps kan 't verblind gezigt
Niets dan den diepsten nacht ontwaren.
Straks rijst allengs een schemerlicht

Twentse Taalbank

En doet hem gansch verwilderd staren
Hij ziet — de Geest ontvliedt de Hel,
En keert geschokt terug op aarde:
Hier eindigt zinbedrog, het droevig goochelspel,
Dat zooveel angst en schrik hem baarde.

» God dank," sprak Klaas » ik lève nog;
» 't Is waor, *dié* Helle was bedrog,
» Maor 'k heb er toch un pruêve van,
» En nem er noê un veurbeeld an;
» 'k Zal teunen da'k ebêterd bin,
» En gaon nooit weer un arbarg' in,
» Want wis, 'ak weer un sluksken nam,
» Dak in de *waore* Helle kwam."

Dus peinzend keert hij vroom naar huis;
Bekroond met ongekenden zegen,
Nog rijker zelfs dan Held Orpheus,
Toen Hij de Hel was uitgestegen,
Want Klaas vlood Bacchus allerwegen
En sints verdween zijn grootste kruis.

Deventer. W. van der Linde Hz.

Twentse Taalbank

HUIG DE GROOT.

Virtus recludens immeritis mori
Coelum, negata tentat iter via:
Coetusque vulgares et udam,
Spernit humnm fugiente penna.
Hor.

Wat heilig vuur doorgloeit mijne adren,
Als voor mijn geest de vrijheid zweeft.
Zij voert mij in den kring dier vad'ren,
Waar Huig zijn raad aan Neerland geeft.
Dat Neerland ziet hem opgesloten,
Gevloekt, uit have en goed verstooten
Of balling zwerven tot zijn dood.
Hij blijft het wonder van deze aarde —
Europa kent zijn roem en waarde
En 't wereldrond eert Huig de Groot.

Waar gij, o Batavier! vergeten,
Bij 't buldren van den krijgsorkaan,
U ziet, door twist van een gereten,
Op d'oevers van een afgrond staan;
Daar moet mijn zang uwe aandacht trekken,
De Groot dat eel gevoel weer wekken
Voor Godsdienst en voor Vaderland.
Daar zult gij vleijerij vervloeken,
Het spoor van deugd en wijsheid zoeken,
Waaraan uw welvaart is verpand.

Twentse Taalbank

Hoe maal ik 't wonderlijk vermogen
Van 't jong maar goddelijk verstand,
't Geen, naauwlijks de eerste jeugd onttogen,
Reeds schittert buiten Nederland.
Geen lage vleizucht kon het heeten
Waar Huig, zoo jong, een gouden keten
Ontving van Frankrijks Antonijn —
De roem zijn's naams alleen dwong troonen,
Om de aard den jongeling te toonen,
Die 't wonder van die eeuw zou zijn.

Zoo durft, waar andren lager zweven,
Te regt beducht voor 't wis gevaar,
Zich boven 't hoogste zwerk begeven,
De pas gevleugelde adelaar.
Aratus oog volg' duizend zonnen,
Capella leere uit d'echtste bronnen,
Hoe schoon de taal van Rome zij:
De Groot, nog naauwlijks dertien jaren,
Durft reeds hun diepst vernuft verklaren
En zet hun nieuwen luister bij.

Laat de oudheid Nerva's zoon vrij roemen
Als hij het regt in Rome wijst:
Mijn vaderland zal Hugo noemen,
Wiens luister boven de oudheid rijst.
Gij hoort hem, Delft, zijn wijze reden
Met Ulpianus kracht bekleeden
In Themis heil'ge orakelzaal.
De trots mag in uw borst ontgloeijen,
Hij zal eens Noord en Zuiden boeijen
Aan zijn vernuft en godentaal.

 Twentse Taalbank

O de eerbied houdt mijn' ziel gekluisterd
Bij 't denken aan dien Huig de Groot,
Wiens oog door geene vlek verduisterd,
Door 't heiligdom der wijsheid vlood:
Die, welk een nacht hem mogte omringen,
In 't helderst morgenlicht kon dringen
Van Rome of van Griekenland.
Of, die door 't heiligst vuur gedreven
Zijn have en goed en roemrijk leven
Voor burgervrijheid gaf ten pand.

Daar spant zijn hand de lier van Romen,
En volgt Tibul of Flaccus na —
Of schept ons goddelijke droomen
Op 't schoon omstraalde Golgotha.
Nu weet hij, uit gewijde blad'ren
Een schat van wijsheid op te gadren
Voor een bewondrend nageslacht.
Of heeft, door Godlijk licht ontstoken,
De waarheid van die leer gewroken
Die Jezus op deze aarde bragt.

Nu leent zijn hand de zwanenveder,
Die eens een Tacitus bezat.
Hier stort een hooge troon ter neder,
Daar groeit een rijk of wereldstad.
Zijn taal verschrikt het trotsch Brittanje
Als 't op 't vergruisde juk van Spanje
De vrijheid met de Groot ziet staan.
Hij lacht met hunn' gesmeedde wetten,
Om onder heerschappij te zetten
Den onbetembren oceaan.

Twentse Taalbank

Zijn geest dwaalt door het dikke duister
Der lang verachte aloudheid heen,
En toont zijn land in vollen luister
Zijn' wijze wetten en zijn' zeên.
Welk wijsgeer ooit in 't weidsch Athenen
Of Rome of elders heeft geschenen,
Zijn brein doordacht hun groot verstand.
Daar blinkt DE GROOT in al zijn waarde,
Hij schenkt een wetboek aan deze aarde
En eeuw'gen roem zijn vaderland.

Leest gij, o Vorsten, deze bladren
Eens 't gulden dagboek van Gustaaf!
Voel, dwingland, siddrend in uwe adren,
Wie koning, burger zij, of slaaf.
Dat Rome, uit een aloude vede
Dit regt van oorlog en van vrede
Voor een verblind gemeen verbrand':
Europa zal dit boek bewondren,
't Zij het den woesten krijg hoor dondren,
Of vrede heersche op zee en land.

't Is niets, een groot vernuft te wezen,
Als deugd zijn werking niet gebiedt.
Een Staat moet zulk een monster vreezen,
Dat niets dan eigen grootheid ziet.
DE GROOT, alleen door deugd gedreven,
Verslaaft zijn roemrijk burgerleven
Aan duizend zorgen van den Staat.
Door goud noch kerker om te zetten,
Zweert hij bij Neêrlands vrije wetten,
Waar tweedragt aan het woeden slaat.

 Twentse Taalbank

Werd oolt op aarde een volk gevonden
't Welk geen verdiensten heeft miskend?
Belooning is aan 't lot verbonden
Of wordt voor stom metaal gevent.
Waar Huis het heil van Neerlands kerken
Bevordren, en gewenschte perken
Wil zetten aan gevreesde magt:
Daar worden wetten ijdle woorden
Daar ziet men Barneveld vermoorden,
De Groot op Loevestein gebragt.

Zoo grimt in d'Afrikaansche wouden
De grijze tijger zoo geducht,
Als hij de prooi waant vast te houden,
Daar die zijn woeste klauw ontvlucht.
Hoe wacht en slot en grendel waken
De huwlijkstrouw kan kluist'ren slaken,
En vreest een eeuwgen kerker niet.
De slotvoogd knarst vast op zijn tanden
En Maurits voelt zijn boezem branden
Nu hij de Groot in vrijheid ziet.

O Neerland! zie hem balling zwerven,
Dat heerschzucht zijnen naam verdoem:
De Groot kan land en have derven,
Maar nimmer wijsheid, deugd of roem:
Die roem klimt met zijn tegenheden; —
De in 't Noorden afgelegen Zweden
Vertrouwen hem nu 't roer van staat.
Versailles moet dien Huig waarderen;
En Richelieu zijn' deugden eeren,
Schoon deez' hem om zijn deugden haat.

Twentse Taalbank

Dien waande eens heerschzucht te vernêren,
Den wijssten, braafsten, grootsten man.
Zoo moest mijn vaderland eens leeren,
Hoe groot een balling wezen kan.
Pompejus krijgsheir wordt verslagen,
En Cicero durft vrijheid vragen
En keert tot Cesar huichlend weer:
De Groot wil liever balling sterven,
Dan vrijheid immermeer verwerven,
Ten minsten koste van zijn eer.

Maar wien bestaat mijn Nimf te zingen,
Dat wonder, de eerbied van deze aard'!
Ik tracht voor hem den toon te dwingen,
Zijn grootheid houdt mijn lier ontsnaard,
De wijsheid zal zijn lof verhalen,
De deugd zijn' groote ziel ons malen
Waarop een wereld nederziet....
O Huig, die eeuwen nog zult leeren,
Ik kan u als een heilig eeren,
Maar u bezingen kan ik niet.

Gij, Vaderland, zult eeuwig roemen
Op 's werelds wonder, Huig de Groot,
't Geweld durfde eens zijn naam verdoemen,
Maar gij aanbidt hem na zijn' dood.
Geen Batavier kan hem vergeten,
Die, trots vloek, ballingschap of keten,
Zijn roem op deugd gevestigd heeft;
Wiens nageslacht, waar eeuwen zinken,
Europa's lofzang nog hoort klinken:
» De Groot heeft hier op aard' geleefd."

Twentse Taalbank

DE SNEEUWVLOK.

Welkom, welkom! boô des winters
Die daar dartelt in de lucht.
't Aardrijk, afgemat van groeijing,
Slaapt in sombere vermoeijing
Van haar lang gestoofde vrucht.

Uit den dunnen damp gevroren
Ziet! hoe zweven heen en weer
Duizend pijltjes, veertjes, starren,
Die zich kunstig zamenwarren;
En daar danst de sneeuwvlok neer.

Welkom, welkom! boô des winters
Uit den donkren hemelboog.
Langzaam wiegend daalt gij neder,
Dartlend nog verheft ge u weder,
En versmelt dan voor ons oog.

Millioenen, miriaden,
Kunstgewrochten uit Gods hand —
Tuimelt in uw pracht en orden,
Om een blinkend kleed te worden
Voor het rustbehoevend land.

Twentse Taalbank

Gij verbaast het oog des stervlings.
Hij begrijpt uw wording niet,
Maar, gewoelende uwen zegen,
Juich ik u met wellust tegen,
U, die de aard haar kleeding biedt.

Schoon ge in de Alpen, teeder vlokje
Soms den schrik verspreidt en dood,
Als gij tuim'lend bergen vormen,
Dondrend vlekken neêr kunt stormen,
Rotsen uit haar grondvest stoot;

Of, in droppelen ontbonden,
Veld en steden overstroomt; —
Laaft gij de akkeren en weiden,
Die zich om den berg verspreiden,
Wiens bevrozen kruin ge omsoomt.

Gij! Gij vult de kruik des Rijngods,
Gij schuurt langs deez' onde vest —
Neêrland! zie de sneeuwvlok komen,
Juich! zij vult uw breede stroomen
Uit 't verwijderd Alpgewest.

God! hoe heerlijk is uw schepping!
O hoe wijs uw albestuur!
Welkom, welkom! winterboden,
't Aardrijk heeft uw kleed van nooden
Tot aan 't lentezonnevuur.

Uit de nagelaten Gedichten van
Mr H. C. Kronenberg.

Twentse Taalbank

EEN WOORD

tot de lezers van het volgende woordenboekje.

Bijna van al de dialekten van het Platduitsch zijn woordenboeken gemaakt; het Overijselsch alleen uitgezonderd. De tongvallen van Holstein, Hamburg, Bremen, Osnabrug hebben elk hunne verzamelaars gehad, die in elf lijvige deelen in 8° voor jaren reeds hunnen oogst aan de wereld hebben medegedeeld. Wat mag de reden zijn dat deze eer nimmer aan het Overijselsch te beurt viel? Is het misschien de meening der Nederlanders, dat hunne taal bij deze studie niets winnen zoude? Wel nu, dat zij dan de genoemde woordenboeken in handen nemen, en mij twee bladzijden achter elkander toonen, waar de genius hunner taal, of in den vorm des woords, of in deszelfs bijzondere beteekenis, of in de spreekwijzen, niet doorkijkt op eene wijze, die eene overgroote menigte van verkeerde afleidingen of uitleggingen met het grootste gemak verhelpen kan. Wat zou dan wel de reden zijn? Maar laat ik het antwoord op deze vraag schuldig blijven, en liever het mijne toebrengen om den ontbrekenden schalm in deze keten der taalstudie een weinig aan te vullen. Gedurende mijn verblijf in deze provincie heb ik eenige woorden opgeteekend, die mij voorkwamen in het Hollandsch onbekend te zijn, of in vorm en beteekenis van hetzelve af-

Twentse Taalbank

te wijken, en zonder op meer te wachten, dat hier overal nog genoeg voor handen is, geef ik thans wat ik heb, en zoo als ik het heb. De weg is nu gebaand. De edelaardige bewoners van Overijsel weten wat zij aan hunne afkomst schuldig zijn, en dit zullen zij gewis toonen door mijn werk vervolgens aan te vullen en te verbeteren.

Mijn voornemen is eerst geweest om dit woordenboekje van eene inleiding te doen voorafgaan, waarin de oorsprong, de uitbreiding en de betrekkingen van het Platduitsch kortelijk uit de geschiedenis opgehelderd wierden. Doch daar mijn voorraadje, hoe arm anders, nog buiten de grenzen der plaats, die het in dit boekje mogt beslaan, is uitgedijd, moet ik dit werk sparen voor een lateren jaargang. De billijkheid en de voorzigtigheid zullen mijne lezers dus raden om in sommige opzigten niet te oordeelen, voor dat ik gehoord ben. Er heerschen groote verscheidendheden in het Overijselsche dialekt, en ik hoop te toonen, dat zij er moeten heerschen, meer dan in eenigen tongval van het Platduitsch. Dewijl men echter veel gewoon is alles t'huis te brengen tot de plaats waar men woont, zou men al ligt van vele woorden kunnen zeggen, » Dat is geen Overijselsch; wij hebben het nooit gehoord." Om de lezers bij voorraad voor dit oordeel te hoeden, kwam mij geen aardiger middel voor, dan het woordenboekje door een bruiloftszang in de taal van Enschedé te laten volgen. Velen zullen moeite hebben om het op de eerste lezing te verstaan en evenwel behoort Enschedé tot Overijsel even goed als Zwol en Deventer; ja, het behoort er in een taalkundigen zin meer toe, aangezien Twente, waarin het gelegen is, hier de taalkundige kern vormt, waarom zich de overige dialektverschillen als veranderde, vervloeide en somtijds verbasterde afzetsels aansluiten.

Twentse Taalbank

Eene menigte van sprongen zijn hier door mij gewaagd op het veld der Etymologie, en schoon zij somtijds wat luchtig zijn, zullen de kenners evenwel, hoop ik, moeten toestemmen, dat men ook met dialekten, waarop eene verouderde minachting drukt, zijn voordeel in de afleidingen doen kan. Dikwerf zal men achter het artikel vinden *van*, zoo veel als, *afgeleid van*, en dan volgt een IJslandsch, Angelsaxisch of ander woord. Zie hier wat men daardoor verstaan moet; want ik wil er zelf liefst de uitlegger van zijn. Elke taal ontwikkelt zich uit haar zelve; doch het woord, waaruit een ander ontwikkeld is, vergaat dikwerf, terwijl het afgeleide blijft. Maar nu wil het geval dikwerf, dat het woord, of een soortgelijk, waaruit zich een ander ontwikkeld heeft, hoewel bij ons verloren, onder een' verwante natie is overgebleven, en in dat geval gaan wij naar de Gothen, Scandinaviers, Angelsaxen, onverschillig waar wij het vinden mogen, zonder dat het daarom iemand in zijn hoofd zal komen om te beweren dat het Hollandsche woord uit het Gothische of IJslandsche is voortgevloeid. Het kind is er wel, maar de vader ligt in 't graf. Zoo nu de vader volle broeders in een ander land heeft, die sprekend op hem gelijken, dan wijzen wij bij gebrek van den vader op diens broeder als den naastbekenden oorsprong, schoon het ieder bekend is dat niet de broeder maar de vader het kind heeft voortgebragt. Veel hangt hier af van het persoonlijk vernuft des afleiders en den voorraad van woorden, welke hij bij der hand heeft. Weet hij te weinig van de aanverwante talen, dan kromt zich het vernuft in de onnatuurlijkste bogten om in eigene taal te vinden wat in de aanverwante voor ieders voeten ligt, en kent hij den ganschen schat zijner moedersprake niet, dan spoort hij in verre gewesten op, wat beter op zijn

Twentse Taalbank

eigen' vaderlandschen grond aanwezig is. Dit denkbeeld heb ik hier iets uit elkander willen zetten, dewijl hetzelve door mijnen overledenen vriend Bilderdijk niet met zijne gewone scherpzinnigheid onderscheiden is.

Om alle misverstand voor te komen moet ik herinneren, dat in het schrijven van het Overijselsch de letters, tot gemak van het gros der lezers, naar de Hollandsche waarde genomen zijn. Buitengewone teekens boven de letteren heb ik uit dien hoofde in het Overijselsch ook niet gebruikt, indien gij uitzondert een circumflex boven de *é*, wanneer zij als *ai* bij de Franschen [b. v., in *mais*, *naitre*] wordt uitgesproken, en in een enkel geval ook boven de â, wanneer zij even als de *é* open is en den hoogen neusklank aanneemt, gelijk in *lânter*, onderscheiden van *lâanter*. Het is onnoodig te herinneren dat ik het Platduitsch, even als de andere dialekten, gelaten heb zoo als ik het vond, en dus naar de Hoogduitsche, niet naar de Hollandsche waarde der letteren, geschreven.

Hier volgt nu de uitlegging der verkortingen met welke ik mijne aanhalingen heb aangeduid.

A. S.	Angelsaxisch.
Asegabók.	*Asega-buch, ein alt-friesisches gesetsbuch der Rüstringer, herausgegeben von T. D. Wiarda. Berlin* 1805.
b. n.	Bijvoegelijk naamwoord.
B. N. L.	*Versuch eines Bremisch-Niedersachsisches Worterbuchs. Bremen*, 1767. 8°. 5 *theile.*
Dev.	Deventersch.
d. i.	Dat is, dat wil zeggen.
Dim.	De woordvorm om verkleining aan te duiden.
Ell.	Bij wijze van uitlating.
Eig.	In de eigenlijke beteekenis.
Eng.	Engelsch.

Twentse Taalbank

Ensch.	**In de taal van Enschedé.**
Fr.	**Fransch.**
Freq.	**De woordvorm om verdubbeling of herhaling aan te duiden**
Gel.	**Geldersch dialekt.**
Gr.	**Groninger dialekt.**
Got.	**De taal van Ulfilas in zijne vertaling des bijbels, gewoonlijk Moeso-Gothisch genaamd.**
Hamburg.	***Idioticon Hamburgense von Michael Richey. Hamburg*, 1754.**
H. d.	**Hoogduitsch.**
Hind.	**In de taal van Hindelopen.**
Holl.	**Hollandsch.**
H. I. / **Holst. Id.**	***Holsteinisches Idiotikon von Johan Friedrich Schütze. Hamburg*, 1800. *4 theile*, 8°.**
H. S.	**Handschrift. Ongedrukt.**
H. Jun.	***Nomenclator omnium rerum propria nomina variis linguis explicata indicans —— Hadriano Junio Medico auctore. Antverpiae*, 1577.**
Isl.	**IJslandsch, of eigenlijk Scandinavisch, Oud-Noordsch.**
Kil.	***Etymologicum Teutonicae linguae —— opera Cornelii Kiliani Dufflaei. Antverpiae*, 1599.**
Lat. Barb.	**Middeneeuwsch Latijn.**
L. F.	**Land-Vriesch, in de provincie Vriesland ten platten lande gebruikelijk.**
m.	**Van het mannelijk geslacht.**
m. v.	**Het meervoud, [pluralis.]**
N. F.	**Noord-Vriesch, in het Westen van Sleeswijk aan de zeekust, voornamelijk in het ambt Bredsted, gesproken.**
N. S. / **O. S.**	**Oud-Neder-Saxisch.**
o.	**Onzijdig. [Neutrum.]**
O. F.	**Oud-Vriesch, thans verouderd.**

Twentse Taalbank

O. F. W. *Oude Friesche Wetten.* 2 *stukken*, *Kampen en Leeuwarden*, 1782. 4°.

Osnabrug. *Idioticon Osnabrugense*, *von Johann Christoph Strodtmann.* 1756, *Leipzig.*

pl. d. Platduitsch, hetwelk gevonden wordt in de Glossaria van Holstein, Hamburg, Bremen, Osnabrug, hier aangewezen.

Pl. *Thesaurus Theutonicae linguae. Schat der Nederduytscher spraken. Antverpiae, ex officina Christophori Plantini*, 1573.

Sc. Schotsch. Zie vooral *Supplement to the Etymological Dictionary of the Scottish language by John Jamieson, D. D. Edinburgh*, 1825. 2 *vol.* 4°. Prijs *f* 65 : —

Scher. *Joannis Georgii Scherzii Glossarium Germanicum medii aevi. Argentorati* 1781. 2 *tom. Fol.*

Slav. Slavonisch.

Sw. Tongval van Swolle.

Teut. *Teuthonista of Duytschlendcr uitgegeven door Mr C. Boonzajer. Leyden*, 1804. Dit woordenboek is door *van der Schueren* opgesteld ten dienste van leerlingen in het Latijn, en daarom verdeeld in 2 deelen, waarvan het eerste met het Duitsch en het tweede met het Latijn begint, om zoo wel uit als in het Latijn te kunnen vertalen. Het eerste deel is uitgegeven door Boonzajer. Het tweede, hier geteekend

Teut. 1477. omdat de Teutonista in 1477 eerst verschenen is, wierd later niet herdrukt, hoe wel deze eer niet minder waardig dan het eerste. Het achterschrift van dit 2de deel is van den

Twentse Taalbank

volgenden inhoud. *Explicit presens vocabulorum materia a perdocto eloquentissimoque viro domino gherardo de schueren cancellario illustrissimi ducis clivensis ex diversorum terministarum voluminibus contexta. propriisque ejusdem manibus labore ingenti conscripta ac correcta colonie per me arnoldum ther hornen diligentissime impressa. finita sub anni domini* MCCCCLXXVII. *die ultimo mensis maij. De quo christo marie filio sit laus et gloria per seculorum seecula. Amen.*

Theot. Het oudste bekende Hoogduitsch.

Tw. De landtaal van Twente.

Vocab. 1472. *Vocabularius copiosus et singularis unus ex diversis diligentissime theutonicatus.* Te Leuven in 1472.

vr. Van het vrouwelijk geslacht.

Wiarda leg. sal. *Geschichte und auslegung des Salisches gesetses und der Malbergischen glossen, von T. D. Wiarda. Bremen*, 1808.

z. n. Zelfstandig naamwoord.

W. *Landrecht van Auerissel. Tho samen gebracht unde uthgelecht, dör Melchioren Winhoff. Deuenter, Simon Steenberch*, 1559.

= Gelijk aan het volgende, of er mede verwisseld.

Groninger en Geldersche artikelen had ik gaarne in grooter getal opgenomen, indien ik mij slechts op een grondiger kennis dier tongvallen beroemen mogt. De weinige Groninger woorden, hier aanwezig, dragen ontwijfelbare sporen van Noordsche inmengsels.

Tot meerder gemak der genen, die alleen met

Twentse Taalbank

de afleidingen in dit woordenboekje bekend willen worden, heb ik de lijsten der afgeleide woorden hier achter aangevoegd.

Omtrent de artikelen *oogbraán*, en *hot* moet hier nog gezegd worden, dat ik het woord *pinken* voor de hairtjes der oogleden in het Hollandsch, en voor *otweg* te Haarlem ook *notweg* gehoord heb, het welk gelijkenis heeft met het *nood-wegh*, *actus q. d. via necessaria* van Kiliaan. Verbeteringen van dien aard zullen er veelligt meer te maken zijn; aanvulsels gewis in het ontelbare. Van mijnen kant zal ik daartoe gaarne alles bijdragen wat mijn korte tijd gehengen wil, zoo de geëerde bewoners dezer provincie mij daartoe de bouwstoffen slechts gelieven aan te voeren. Alle hier ontbrekende artikelen, die zij zich troosten op te teekenen, zullen bij den uitgever dezes in dank worden aangenomen. Een kleine voorzorg zij hun slechts bevolen; die namelijk van steeds een papiertje met een potlood bij der hand te hebben: immers de ondervinding leert, dat gezegden, die men niet bij het eerste hooren opteekent, ons dikwerf voor altoos ontglippen.

November 1835. J. H. H.

Twentse Taalbank

—— Quae vos a stirpe parentum

Prima tulit tellus ————

—— antiquam exquirite matrem.

Twentse Taalbank

WOORDENBOEKJE

VAN HET

OVERIJSELSCH.

PROEVE

VAN J. H. HALBERTSMA.

A.

ACH — ANB

Achterdocht, aandacht bij 't geen men doet, nadenken. — *Afrikken*, het land met latten en palen omheinen tegen het vee. Zie *rik*. — *Akkermoals-holt*, tienjarig gewas van eiken kreupelhout om te branden. Scher. *mal*, grens, rand. Hout op de randen der akkers. — *Ale*, Tw. het vocht dat uit de mest zevert. Eig. uitbraaksel. Isl. *at ala*, braken. Dev. *aalte*, id. — *Aliband*, m. een snaak vol guitestreken. Die op zijn 18de jaar poogt aardig te zijn door de aanslagen van een kind van tien jaar. b. n. *alibandig*. z. n. *alibanderye*, snaaksche moedwil van ledige handen. Het Overijselsch is getrouw aan het oud H. d. De Joden zeiden tegen Christus, *bist elibenzo fremider*, gij zijt een vreemde landlooper en guit. Otfrid III. 18. 28. Van *eli*, in *el-lende*, uithandigheid, en *bende* of *bent*, gemeene, verachtelijke troep volks. De H. d. veranderen het in *alifans*. — *Ambelt*, zie *haren*. — *Anbiling*, digt voorbij, er kort langs. [Aan bij langs.] — *Anblekken*, blaffen, toesnaauwen. — *Anblikken*, een stuk van den bast van een boom snijden, ten teeken

Twentse Taalbank

wat men in een bosch denkt te verkoopen. — *Anbuten. Vuur anbuten*, vuur aanleggen. *beuten*, id. *mest anbuten*, mest bijeenschrapen en aanhoogen. A. S. *bytan*, *bytlian*, bouwen. — *Anneke bestevoar*, Tw. overgrootvader. Otfr. *anon*, voorouders. — *Antyen*, beginnen aan te trekken als een paard voor den wagen. [*tiden*, trekken]. — *Arend*, mannetjeduif, doffert. Zoo wordt *ram* toegepast op de mannetjes van verscheidene viervoetige dieren als *arend* op die der vogels. — *Arksel* o. vel papier. Isl. *Ark*, id. — *Artwelpén*, inboorlingen. VV. 451. d. i. telgen die in den *aard* zijn, van het echte erkende ras. Zie *oard*. — *Asse*, Tw. specie, allooi.

B.

BAK — BEB

Baak, staak waarom het paaschvuur gestookt wordt. — *Bageren*, drukte op het lijf hebben zonder veel uit te voeren. Isl. *bagi*, zwarigheid, moeite, eig. een pak. Eng. *bag*, zak. — *Baggelen*, zich wentelen als een kind dat op den grond ligt. Isl. *böggla*, bijéén rollen. — *Bakslagerye*, zwendelarij. Eig. rug-slagerij, van achteren, d. i. bedriegelijk. — *Béen*, een' groenen stok, die krom gewassen is, in 't vuur regt maken. — *Balie*, Sw. tob. — *Balke-haze*, een kat. [Jachtterm]. — *Balstoerig*, nijdig en norsch omdat men zich verongelijkt waant. — *Banken*, planken in een kas. — *Bandel*, vr. hoepel om een vat. *Bandelen*, hoepelen. [Kinderspel.] — *Barg*, *borg*, *birg*, gesneden varken. — *Basse*, vr. balg, buik. — *Baste*, Tw. de bil van een mensch. m. v. *bassen*, billen. Fr. *les fesses*? — *Bebbe*, vr. het oudste vrouwtje in een huisgezin. *Beppe*, Tw. grootmoeder. L. F. id. Tw. *anneke beppe*, overgrootmoeder. — *Bebooyen*, noodigen laten.

Twentse Taalbank

— *Begavung*, vallende ziekte. Bij de ouden *met de pestilentie begaaft worden.* » Aldus verciert mit vèle duechden waert meyster geryt die grote begaeft van gode mitter pestelencie." HS. van suster Greete. Er moet dus *van gode* onder verstaan worden. Zoo *gift*, voor vergift. Het was alzoo eene fraaije equivoque van Vondel in zijn bekend opschrift voor een dolhuis,

Hier worden gespijst en gelaeft
Die met sotheyt syn beghaeft.

De burgermeester, wiens zoon voor gek verklaard was om hem wegens moord van de galg te vrijen, kon den dichter hierop niet vatten. — *Beknupt*, beknoopt, waarvan *beknopt* dus alleen dialektverschil is. — *Bekliefelyk*, Tw. besmettelijk. — *Belt*, vr. heuvel. — *Benne*, vr. mand. — *Bensen*, aansporen, haastig drijven. — *Benacht*, waar de nacht is overgegaan. W. 253. Ook Friesch. — *Benul*, o. begrip, besef, b. n. [*benullig.*] *onbenullig*, plomp en onbezuisd. [*Lul*, cadans van 't vers, voys. *be-lul*, berooi. l=n.] — *Beteune*, schaarsch. *De proemen zint der van 't joar oinnig beteune*, de pruimen zijn er van 't jaar bijzonder schaarsch. Gr. *betuun.* Eigenlijk bekrompen, *eingeschränkt*, van A. S. *betynan*, insluiten, [betuinen]. Aldus *naauw* voor *gierig.* — *Beschrien*, en *bestrien*, b. w. schrijlinks. Eng. *stride.* — *Bestemoar*, vr. grootmoeder. — *Bestevoar*, m. grootvader. — *Beyeren*, heen-en-wederslingeren als een hangende kwast. *De manen beyert*, de manen golven. Men *beyert* den klepel zonder de klok te bewegen, [klipt]. Thans in Tw. luiden. [*beg-e-ren*, van *beg* of *bag*, hangende zak.] — *Biën*, betten. — *Bilinks*, aan de linkerhand. — *Bissen*, met de staart in de hoogte heen en weder draven als de koeijen bij groote hitte door wespen geplaagd. Omdrentelen, druk wezen en niet uitvoeren. — *Bizzinge*, kermisgewoel. *De Ommer bizzinge*, de kermis te Ommen. — *Bla-*

Nederlandse Taalbank

ge, een opgeslopen meisje, dat zich het air geeft van een groot mensch. *Blage van en deerne*, kleuter. A. S. *blægen*, puist, buil, contr. Eng. *blain*. Dus *buil*, *windbuil*. pl. d. *balge*, id. — *Blad*, o. tong. [In scherts.] — *Bladder*, vr. tong. [In scherts.] Oudholl. *blader*, voor *blad*. [*Bladeren*, contr.] *blaren*, vagire, mugire. — *Bladster*, labbei. — *Blékers*, mazelen. Tw. *Blekkens*. Per ellypsin voor *bleecke maselen*. Apherdiani Tyrocinium. p. 31. — *Blekken*, blaffen, keffen. Voor [balken] *belken*, Eng. *to belch*, oprispen, gelijk pl. d. *blöcken* voor *balken*. — *Bleuken*, de holsblokken [klompen] door een vuur van groene takken de bruine kleur geven. *Bleukerig*, naar den rook smakende, aangebrand. pl. d. *Blakerig*. — *Bleure*, *bloare*, vr. koe. Kil. *blaere*. vacca nigra, sed fronte alba. Isl. *blár*, cæruleus. — *Bleuyen*, broeijen. *De lucht te bleuyt*, er komt donder aan de lucht. — *Bluistrig*, los en windig [van het weder gezegd], veel pohei makende [van driftige menschen gezegd]. Kil. *bluyster*. pustula. Isl. *blástr*, flatus. — *Boekel*, vr. ook *beukelkoarn*, een beukenzaad; zoo als *eikel* van *eik*, is *boekel* van het oude *boek* beukenboom. L. F. *boek*, beukenboom. — *Boekslagen*, Tw. hijgen als een paard. — *Boh*, ei, wel! *Boh sé*! Ei zie! *Boh! dat leuv' ik*, Wel! dat geloof ik. — *Bokse*, vr. broek. — *Bol*, onkruid in het koorn. — *Bolle*, stier. *bollekalf*, mannetjes-kalf. *Bollig*, taurum appetens. — *Bonge*, trommel. Dim. *bungesken*. *Koffibungesken*, koffijtrommeltje. *Koffibonge*, koffijbrander. — *Bookweite*, vr. boekweit. Eng. *buckwheat*, van *bokken* of *bukken*, gedokene of lage weit. Van hier Eng. *buck*, en Zw. *byka*, zeep, uit de asch van boekweit? — *Boren*, stooten, verstooten. *Uut de neuze boren*, uit de neus stooten. — *Bot*, o. boodschap. *Bot sturen*, doen weten. *Ik hebbe*

Twentse Taalbank

bot 'ehad, ik heb tijding ontvangen. Spreek de *o* uit als in *lot*. — *Botten*, beenderen. Ossa. Spreek de *o* uit als in *bot*, visch. — *Brandegge*, Tw. *hy hef der de brandegge af*, hij heeft er het nieuwtje af; eig. den gloednieuwen kant. — *Brau*, kuit van den mensch. Spreek uit als het Eng. *law*. — *Breyen*, onder het koken breken, b. v. boonen, aardappelen. — *Brook*, o. grasrijke laagte in de heide. — *Brommen*, pralen, pronken, b. v. met het hommetje van het overhemd. Holl. *een bram*, een moedig borstje. — *Bros*, endje pijp. — *Brugge*, vr. brug. Boterham. Dim. *bruggesken*. — *Budden*, Tw. lompert. — *Bukking*, vr. *Hi moakt en bukking*, hij begaat een' lompe streek. — *Bukstoan*, Tw. bukken om te laten opklimmen. — *Bunebast*, kwaadaardig man. — *Bungel*, blok aan den poot van een' koe. — *Bungelen*, achterna bengelen. — *Bunne*, Tw. vliering. — *Buten*, ruilen. Fr. *troquer*. *Ver-buten*, verruilen. — *Buul*, vr. en m. [contr. voor *bu-del*.] papieren zak, peperhuis. *Iemand de buul*, [d. i. den zak] *géven*. *Buil*, [geswel], oprijzing van 't vel bij een stoot. — *Buungele*, Ensch. slingertouw, schop. *Buungelen*, schommelen. zie *bungel*. — *Buusse*, Tw. ook L. F. Fr. *poche*. — *Buten*, Tw. ruilen.

D.

Dale, Tw. beneden. *Lekt et dale*, leg het neder. *Umme dale*, om laag, beneden. Holl. *dal*, vallis. L. F. *del*, neder. — *Dauwelen*, dartelen, stoeijen. pl. d. *daven*, leven maken. freq. *davelen*, tijd verbeuzelen. — *Dagdeugde*, Tw. *bi dagdeugde*, langzaam. — *Dauwtreén*, op den morgen van hemelvaartsdag met het eerste daglicht naar buiten, de jenever en brandewijnvlesschen

Twentse Taalbank

in den zak, en na zich onder de boomen en prièlen verlustigd te hebben, voordemiddags, somtijds vroeg genoeg om naar de kerk te gaan, terugkeeren. Ook de meisjes zijn bij dit *dauw-tréen!* Men heeft iets dergelijks in het Sterrebosch te Groningen op den tweeden pinksterdag. — *Decht* [*hí*] hij denkt. *Ik dink*, *doe dinkst*, *hi decht*. *Wi denkt*, *y denkt*, *si denkt*. — *Deerne*, vr. jonge dochter. — *Dege*, vr. tier. *De luten heft nen dege as 't régent*, bij regen hebben de boenders geen tier. — *Del*, o. morsig wijf, slet. — *Deiloos*, Gr. twistig. L. F. *deilis*. Dus Hind, *schalies*, Holl. *schaloos*, met haverij. Holl. schandelijk, L. F. *schandeloos*. Isl. *at deila*, verdeelen, twisten. — *Delle*, vr. Hengelo, de vloer in het huis. *Déle*, Dev. vloer van het voorhuis, ook het geheele boerenachterhuis. *Boeren-déle*, dorschvloer, ook *dele* genaamd. A. S. *thele*, *thell*, *thil*, zoldering, plankenvloer. Kil. *dele*, pavimentum, thans *deel*, zeer verschillend van *deel*, gedeelte, Dev. *deil*, A. S. *dál*. — *Deyen*, zachtkens slaan met een kinderhand, tik geven, [in scherts] afrossen. — *Deup*, vr. saus. *Deup*, m. de doop, [inwijding in de Christelijke kerk] *Deupen*, doopen [in de kerk opnemen]. *Doopen*, *bedoopen*, met saus begieten. — *Diin*, *diine*, Tw. uw, uwe, — *Distere*, haspelen en twisten. Eig. steekspel houden, een lans breken. Isl. *at thysia*, *hefi thust*, ergens op in stormen of stooten. Eng. *toast*, lans-stoot, kelk-stoot [*anstoss*] in het gezondheid drinken. pl. d. *diosteren*, *diosteren*, *disteren*, spiegelgevecht houden. — *Doar*, Tw. mal. Hd. *thor*. — *Dobbeling*, kwart vel papier. — *Dodkukentje*, het laatste kind, eigenlijk het ongevederd kuiken. Osnabrugsch *dodde*, pluimloos kiekentje. Isl. *at duda sig*, zich in mollig dons kleeden. Van hier per ellypsin het Hollandsche *dotje*, schatje, hartedief. *Een dod*, een katoenen wolletje in de

Twentse Taalbank

ooren. — *Doe*, gij. Enkelv. accus. *dy*. — *Doedel*, kinderslaapmuts met keelbandjes; bij de Ommelanders voluit *nacht-doedel*, vrouwen slaapmuts. Eigenlijk, een *slaap-ding*. Van Isl. *dodi*, loomheid, *at dodna*, aan een slaapziekte lijden, *at dotta*, dutten: daarom is *doedel* in 't pl. d. een slaapkop, sukkel. — *Doedeldoppen*, zonder indrukken van het omringende daar heen leven. *Hi lup den helen dag doedeldoppen.* Hij loopt daar voor zich zelven zoo heen zonder zich aan de wereld te storen. — *Doeskop*, geestelooze en onverschillige jonge. — *Doet mi*, geeft mij. — *Dollen*, ijlen in de koorts. — *Donderpedde*, vr. kikvorschje nog in den vorm van kop of lijf met een langen dunnen staart. — *Donne*, Tw. dronken. pl. d. *duun*. Gr. *doem*. Eig. zwellende vol: pl. d. *dunen*, dijnen. — *Dopguzze*, vr. ronde beitel. — *Doppen; slekke-doppen*, slekkehuisjes. — *Doave boekel*, een verdord beukenzaadje. *Doave stokken*, sprokkelen, verdorde takken. — *Drammen*, aanstaan, dringen, drijven. — *Drau* [*dró*] droog, stroef in de naaf van het rad wegens gebrek aan smeer. Karrelig van humeur, tegenstrevend, onwillig. *En drauen kerel*, van wien men niet veel gedaan krijgen kan. *Drauïgkeit*, onvoorkomenheid. pl. d. *drauen*, droogen. — *Drenzen*, op eenen verdrietigen en vervelenden toon om iets aandringen als een kind bij zijne moeder. Teut. *drenzen*, *kneesten*, *stoenen*, *suchten*. Isl. *at thruma*, id. pl. d. *drammen*, id. Goth. *thramstei* [de ruischster] sprinkhaan. Isl. *at thramma*, hijgende daar heen waggelen. — *Drepse*, dravig. Festuca. Een onkruid in de rogge, niet ongelijk aan de gierst, met zwarte en bittere zaadkorrelen. Bremen *drespe*. — *Driiste*, Tw. opgetooid. A. S. *threste*, gedraaid [opgedrild]. Isl. *at thrista*, dringen. Dus *pronk* van *prang*. — *Driiven*, boomen in de hoogte opdrijven. — *Dristike*. Zie *distere*. — *Drummen*, enden van

entse Taalbank

wevergarens, die na de afweving van het doek afgeknipt worden om de afgehaspelde roven garen te binden. Eng. *thrum*, id. Eig. rand. Isl. *thröm*, kant, zoom. — *Dul*, de ronde holte aan een spade of hark, waar de steel in steekt. Holl. *dol*, riempen; eigenlijk het gat waar de riempen in steekt. A. S. *dolc*, armband. — *Dunne egge*, ook *duneggel*, vr. de slaap van het hoofd. Eigenlijk de dunne kant of zijde, in tegenoverstelling van de heuvels der jukbeenen. De A. S. en Islanders noemen het de dunne wang. A. S. *thunwanga*. Isl. *thun-wangr*. De oude Hollanders *de duyning des hoefts*. Ook *dunninghe*.

E.

EEG — ENK

Eegen [*sik*] Tw. zich inhouden. A. S. *agan*, bezitten. — *Eempestig*, eigenzinnig. Dev. *emtig*. — *Eenleurig*, Tw. eenzaam. — *Effer*, groote boor, voor *eviger*, contr. *efger* en *effer*. Van daar pl. d. *evern*, diep invreten. Hadr. Junius *auigeer*. De Vriezen, Engelschen en Hollanders werpen de *v* uit dit woord en houden de *g*. Eng. [*awger*] *auger*. Holl. *agger*, ook *eviger* en *neviger*. L. F. *noager*. Thema *ave*, *nave*, waarvan ook *naevel*, [A. S. *næfe-bór*.] en *gere*, punt. — *Egge*, kant. — *Egge spek*, een half geslacht varken, zijde spek. — *Eggel*, vr. bloedzuiger. — *Ekse*, vr. de zware bijl, met blad van den vorm der oude strijdbijlen, bij het scherp breeder uitloopende; dient om zwaar hout te hakken, en met een' hamer tot kloven. Holl. *Akse*. — *Elft*, de groote huidworm op het vee. Ook *eggel*. *Elft* wegens den vorm gelijk *bot* in de ingewanden der schapen. — *Emte*, vr. mier. — *Enk*, m. een bepaalde omtrek bouwlanden of weidegronden. Dit woord is in den vorm H. d. Theot. *an-*

Twentse Taalbank

kar. De anderen hebben *g*. Gelijk *broek*, *fenne*, *weide*, eigenlijk vochtige en dampige moerassen beteekenen, zoo is het Zw. *anga* ook stoom en damp. Van daar Isl. *angur*, Zw. *ang*, vlakte bij het zeestrand, weide. Zw. *anga*, vlakte, district. Men zet er ook de lipaspiratie voor in A. S. *wæng*, Isl. *wangr*, veld, waranda. In de rekenboeken van Deventer is eene klagte van boeren, dat hunne *wängen* overstroomd waren, d. i. de randen der beken, kleine dijkjes. — *Enter*, m. paard op zijn tweede jaar. — *Erfgenaam*, m. de eigenaar van erven in de marke. [*Genaam*, naamgenoot. *Erfgenaam*, medegenoemde tot de erven, d. i. die ook titel van eigendom heeft.] — *Éverdesse*, vr. hagedis. — *Evert*, m. *Den evert hef mi*, ik ben lui. L. F. *Hy het de evert op 'e ræch*. — *Estréyd* [*good*] Tw. welgemoed. A. S. *streka*, dapper, grootmoedig. — *Eunen*, [ergens na] Tw. haken, reikhalzen. A. S. *onda*, naarijver. — *Eyer-handig*, Tw. moedwillig.

F.

Féke, *véke*, een gevlochten heg van boomtakken. pl. d. *veken*, *feek*, de rand van aangespoeld stroo ens. bij hoog water. Pl. *valveken*, en *veken*, une closture de praierie. — *Feil*. *Hy is der feil uppe*, happig, fel. — *Feitel*, vr. Tw. een kleine vrouwen nachtdoek om den hals, gemaakt van servetten-linnen. Een grove halsdoek. Dev. ook dweil. — *Fikkert*, m. inhalig mensch. Isl. *fyka*, zich haasten. *at fykias*, [vervoerd worden] gretig haken. Zw. *fiken*, zeer begeerig. — *Finnig*. Hoe is 't met den kranke? *et is nog neet finnig*, niet heel best. Ellypsis voor *finnig good*. — *Fitele*, vr. viool. — *Flantuten*, kuren, eigenzinnighe-

Twentse Taalbank

den, grillige en omslagtige toestel. — *Flakkeren*, flikkeren. — *Fleksken*, o. sneetje brood, vleesch, enz — *Flér*, vr. oorvijg. Kil. *flere*, alapa. — *Flinte*, o. Tw. geweer. — *Flo*, ondiep. *Doar is 't flo*, daar kan men 't begronden. *Wat vis y flo*, Wat hengelt gij met kort zink. *Wat vis y blok*, id. N. F. *blok*, laag. — *Fochtelen*, met korte beentjes al zijn best loopen. — *Foefe*, vr. grap. — *Foekepot*, vr. rommelpot. Eig. stoot-pot, van Kil. *fuiken*, stooten. — *Foel*, slim, geslepen. — *Foer*, o. *In 't foer wézen*, in de kost leggen. — *Fopen*, dennen appels, denne-moppen.

G.

GAF — GEL

Gaffel-tand, die veel lacht en hare groote tanden blinken laat. — *Gaffeltander*, oorkruiper. — *Gagel*, o. gehemelte in den mond juist achter de bovenste tanden. *tand-goal*, id. — *Garfkoamer*, vr. [de kleedkamer voor den priester] de kosterijkamer. Kil. *gaero-kamer*. A. S. *ge-arwigean*, aantrekken. — *Gau*, vrij veel. *En gau bitjen*, vrij wat een hoopje, b. v. peulen, aardbezien enz. *Gauw* is eigenlijk, bij der hand, vaardig, schrander; wij zeggen ook zoo *een knap beetje*, *een aardig hoopje*. De Scotten gebruiken hun *gay* in denzelfden zin, voor het Eng. *pretty much*. Isl. *gá* [*gaw*] aandacht. — *Gedeunte* [*in de*] Tw. uit gewoonte, zonder nadenken. — *Geen*, [*gyn*] vr. swade [regel van gemaaid gras]. Ook *gine*. Eig. gaping, opening tusschen twee regels. A. S. *gian*, gapen. — *Geen*. *Up genn' ende*, aan de andere zijde of overkant. — *Geér*, [Laren] *doar geér*, daar ginder. — *Gelp*, gegraven grup of sleuf. — *Gelte*, varken dat nog niet gebiggeld heeft. Zw. *gal*, onvruchtbaar. N. S. *gelte*, id. Kil. *ghelte*, sus castrata. Eig. betooverd, en door be-

Twentse Taalbank

toovering onvruchtbaar. A. S. *galan* [zingen, incantare] betooveren. Isl. *galdra*, id. Ita *runan*, L. F. *ruenje*, incantare et castrare, unde fluxit *ruin*. — *Gepse* en *gupse*, vr. zooveel als men met de 2 aan elkander gehoudene handen opschept. *En gepse-fol hoaver*, een dubbelde hand-vol haver. Fris. *gaspe*, en *gaps*. [vid. Kil.] In Essex in Engeland *a yaspen*, *a yeepsen*. De versterkende *s* mist nog in het Isl. *gaupn*, holle hand, schoot; van *gaupna*, omvatten. — *Gesluns*, o. morsige vodderij. — *Getod*, gesleep heen en weder. — *Gewetert kalf*, met melk gemest kalf. — *Gewoarde*, geregtigde tot de *marke*-gronden. A. S. *warian*, hoeden. Eig. de beschutte, de gezekerde. — *Gijbelen*, Gr. spotlagchen, boerten. freq. van *giben*. A. S. *gabban*. Isl. *at gabba*, bespotten, bedotten. — *Gier*, o. jadder der koeijen. — *Gieteling*, een meerle. Bij Kil. reeds komt dit woord als verouderd voor. — *Ginen*, kiemen. Het gemaaide gras *giint* wanneer het niet op zijn tijd gekeerd wordt. — *Gitsig*, vrekkig. — *Gleitand*, vr. tand van geslagt rundvee, die den jongens voor speelkoot dient. Eig. *glinstertand*. — *Gliive*, vr. reet, spleet. *De deur op enne gliive setten*, de deur op een reet zetten. — *Glind*, o. Tw. houten afschutting van een tuin, staketsel. Hamburg. Osnabrug. H. Jun. p. 276. *glent*. — *Godderig*, Tw. beefachtig. — *Goechelen*, steelsch spotlagchen, ook op plaatsen waar ernst past. Kil. *guych*, spotternij. — *Gomenye!* uitroep van verwondering. [*Gif mi nye*, dat doet mij nieuw.] — *Gorsel*, naam van een dorp in Gelderland in het kwartier van Zutphen, ruim één uur van Deventer, midden in de heide. Eigenlijk *gorstel*, van A. S. *gorst*, heide. — *Greuylen*, glimlagchen en blij gelaat toonen als iemand wien 't naar den zin gaat. pl. d. *grifeln*, grimlagchen. A. S. *geriflan*, rimpelen. Eig. rimpel-lagchen. Aldus contr. Isl. *grila*,

Twentse Taalbank

spook, en *grîma*, mom; grijns. — *Grinen*, schreijen. — *Gróve*, vr. begravenis. *Noa de gróve goan*, ter begravenis gaan. — *Gruppe*, vr. een ril, smal slootje. V. Kil. — *Gruun worden*, vergrammen. pl. d. *sik grün maken*, het haantje spelen. — *Grute*, eene oude belasting. — *Gruten*, uitvallen als de graankorrels uit de airen bij sterke droogte in den oogst. Eigenlijk *korrelen*, d. i. in korrels nedervallen, van *grut*, korrel. A. S. *mere-grot*, zee-korrel, d. i. parel. *Grut* is uit *ga-rut*, en *rut* is van *ruten* en *rijten*, scheuren, breken en tot gruis maken. — *Gruwwelik*, Tw. vreesachtig. Aldus *oreesachtig* voor *oriesachtig*, d. i. sidderachtig. Fr. *frisonner*. — *Gunst*, vr. vaag, tier in de planten. Men zegt dus zeer eigenaardig, dat het koorn *ongunstig* staat.

H.

HAB — HEE

Habbedoedas, *abbedoedas*, oorveeg. [Habe du dash!] — *Hadde*, afval van het vlas. L. F. *hjidde*, afval der hennip. Zie *starthakke* op *hee*. — *Hader*, twist. — *Hagen-goaren*, Tw. tuin, cingel. [boulevart.] A. S. *hage*, omheining, landhoeve, huis. Kil. *gaerde*, tuin. Aldus ook *boom-gaard*. — *Hank*, vr. langwerpige kolk langs de oevers van den IJsel, het gevolg van een vroegere doorbraak of het overblijfsel van een verlaten bed. Eig. een bocht, of kroft. Isl. *hânki*, touw, band. Zie *slag* en *knipslag*. — *Haren*, *hoaren*, den zeissen met een hamer op den platten kop van een ijzeren bout [*ambelt*, *hoarspit*.] scherpen. Een oud woord verwant aan het Got. *hairus*; zwaard. L. F. *harje*. — *Harrewitsen*, krijgertje spelen. Vergelijk Fr. *haro!* de oude kreet om een dief te vervolgen. *Witsen*, den dief pakken. *Witsener*, beul, ge-

Twentse Taalbank

regtsdienaar. L. F. *witjer*. Scherzius op *wiszen*. — *Hebberechtig*, die altijd gelijk wil hebben. — *Hechten*, hijgen. [adem-hechtig.] Holl. *aamechtig*, hijgende naar den adem. — *Heet*, o. heidestruiken, adj. *heeten*, *heeten dak*, een dak van heide. — *Hee*, afval van het gehekeld vlas, eerste soort. *Spiit*, tweede soort, ook *plukke* genaamd. *Stert-hakke* derde soort. — *Hee*, zij, vooral als er sprake is van een klein meisje. *Hee spult*, zij speelt. Dit is het oude pron. personale. A. S. *hio*, zij. — *Hef*, *heft*, Gr. het gegrom der Noordzee zoo als het zich in het land hooren laat. Isl. *haf*, zee. A. S. *heafo*, id. *Het hef raast*, is dus hetzelfde, als de zee raast. De vorm *hef* is oud Vriesch. Zie Asegabôk 17, 18, 85. — *Hegen*, schoon maken. Isl. *haga*, schikken, in orde brengen. *Be-hagen*, is eigenlijk te stade komen, handigen. — *Heilévoer*, *heilével*, vr. Kampen, *heileuver*, ooijevaar. *Heil*, geluk. *Éoer* voor *oeuoer*, *o-vaar*, *ooijevaar* voor *ode-bar*, brenger van het goede. L. F. *eabarre* voor *eade-barre*. A. S. *eadig*, gelukkig. *Heil* is er voor gezet nadat de oorspronkelijke beteekenis van *euoer* vergeten was. Eigenlijk dus *geluk-brenger*. Het is de *bona avis*, die nog als de bode des heils door de landlieden ontvangen en behandeld wordt. — *Heister*, *heester*, vr. een klein eiken boompje, dat men in het kreupelhout tot een groote laat opschieten, in tegenoverstelling van *telgen*, die met opzet daartoe geplant worden. — *Hellef*, steel van een bijl. A. S. *helf*. Eng. *helve*. — *Hellig*, verwoed, nijdig. — *Hemeltje*, o. ruischend sprinkhaantje in de muren, onder bakkers ovens, enz. Kil. *heymken*, *heymelken*, *heemken*. Eig. *huisdiertje*, van Isl. *heimill*, huiselijk. — *Heuft-boer*, borg. [guarandeur.] — *Hérmken*, wezel. Verward met den *mus Armenius*, Fr. *hermine*. In *Reineke de Voss* heet de geitenbok *her-*

Twentse Taalbank

men en het wijfje van den vos *frouwe Armeliné*. A.S. *hara*, haas. Alles eig. *harige dieren*. Theot. *harmo*. — *Heuker*, Gr. een kruideniertje. Isl. *hoka* [op de hurken, d. i.] krom zitten. *at hokra*, met eene kleine boerderij den kost winnen. L. F. *heukerje*, zich ellendig behelpen. Voluit L. F. *heuker-boer*, gering boertje. — *Hiindeure*, *'n hiindeure*, achterdeur. H. d. *hinter*, achter. — *Hilde*, vr. zoldering van nevens elkander liggende sparren boven de koestal tot berging van het hooi. A. S. *helan*, dekken. *helede*, [het bedekte] dak. — *Hoal*, o. getakte schuifijzers, waar de ketel aan hangt, in den schoorsteen. *heulken*, id. waar de lamp aanhangt. Eig. uithaal. — *Hoal*, Tw. schraal, bar [weder] Lex Salica *hall*, verdord. Fr. *hâle*, opdroogende en verdorrende lucht. — *Hoarspit*, zie *hoaren*. — *Hoeken*. *Op de hoeken zitten*, Holl. huiken en hukken. Isl. *at hûka*, en *at hoka*, op de hurken zitten. — *Hoezen*, overtreksels over de stoelkussens. Hetzelfde als *huis*. Tw. *hoes*. Zoo zegt men *zaadhuisjes*, *peperhuizen* enz. — *Hof*, tuin. — *Hoaze*, vr. kous. Dimin. *heusken*, m. v. *heuskes*. *Hoazen-oeutlinge*, [op de] kousevoeten. — *Hoggen*, m. Tw. verkoudheid. — *Hokketokken*, op den stoel zittende met een kind op den schoot voor en achterwaards stooten. Kil. *hokken*, nederzitten. *tokken*, stooten. — *Hooi*, *hooi an!* De roep waarmede men de koeijen in de weide naar de melkplaats drijft. *Hooi*, *hooi an*, *beesies!* — *Hope*, *te hope*, zamen. — *Hoppen*, ...*hoppen*, sprinkhanen in de weiden, die zich roeren onder het hooijen. Kil. *hobben*, springen. freq. *hobbelen*. *Huppen*, *huppelen*. — *Hot* en *haar*, regts en links. Bij het mennen der paarden. Hamburg, *hott un hoh*. Isl. *hott*, equisonum clamor. L. F. *hoët*, id. N. S. *hotten*, gaan. Spieghels hert - spieghel. IV. 178.

Twentse Taalbank

» *Ghi zijt ter slinkerhand verdoolt: om die te schouwen,*
» *Geen rechter hotwegh voegt, maar 't middelpat te houwen.*

Haarlem, *otweg*, vrije drift over eens anders land. Overijs. *oetweg*. L. F. *harre*, Jagerwoord, om de hond aan te hitsen. Fr. *hare*, id. *Hár* is in het Isl. hoog, overéenstemmende met pl. d. *hoh*. Voluit L. F. *har-op*, de kreet der Vriesche piqueurs om den harddraver aan te zetten. Isl. *hær-óp*, oorlogskreet, vreugdekreet. Adel. op *hott*. — *Huën*, Tw. wegleggen, bewaren. Voor *huden*, hoeden. Eng. *to hide*, bedekken. — *Hul-tink*, Tw. vergadering der boeren in de marke. *Ting*, raadsvergadering. *Holt*, woud. Zie Haltaus op *holzding*. — *Hugen*, Gr. vleijend smeeken als een kind om iets lekkers. Isl. *hugr*, ziel, adem. A. S. *hycjan*, hijgen, vurig begeeren en trachten. freq. Isl. *hugla*, zachtkens streelen. [met zin of naar den zin behandelen.] Kil. *huichelen*, vleijen. — *Hulle*. *Wiin in de hulle*, wind in het hoofd. Eig. in de kap. pl. d. *hülle*, de muts der getrouwde vrouwen in onderscheiding van die der maagden *huven* genaamd. Dit onderscheid is nog bij de Hindelopers en in Holstein. Zie H. I. op *hülle*.

I.

I. m. v. Enkelvoudig, uit wellevendheid zoo als het Fr. *vous*. *I*, *Ji*, gij. acc. dat. *oe*, u. — *Ieuwersen*, roodvonk. — *Immeker*, m. oppasser der bijen. — *Immen*, vr. bijen. Isl. *ymia*, ruischen, gonzelen, dommelen. — *Immenkugel*, masque van koperdraad, met een zak van achteren die hoofd en hals bedekt en de oogen vrijheid laat om in den bijenkorf te zien. Teut. *cogel*, *covel*, *capruyn*, hoofddeksel. — *Immenschoer*, o. bijenstal.

Twentse Taalbank

— *Immenzaad*, meer dan één soort van koorn door elkander tot gebruik voor menschen. Isl. *ymsir*, verschillende, onderscheidene. — *Ink* voor A. S. *ing*, weide. Jan komt te wonen op eene landhoeve, die naar hem *Jan-ink* genoemd wordt; eig. *Janninkhof*, en hiervan het onzijdige geslacht *het Jannink*, *het Bannink* enz. In Engeland zijn een' menigte dorpen die hunnen naam op dezelfde wijze gekregen hebben; b. v. *Godelm*, *Godelm-ing*. Zie *enk*. — *Inliken*, de holle sporen in een weg aanvullen. — *Inschunen*, iemand kwaad insteken. *Opschuinen*, aanhitsen. Theot. *Scuntan*, id. pl. d. *schunden*. A. S. *scynnan*, aanschennen.

J.

JAM — JON

Jammerlust, trek der zieken tot eten, hetwelk voorgediend niet smaakt. — *Jandoedel*, jenever. In scherts. Eig. *Jan slaapmuts*. Dus zegt men, *een slaapmuts opzetten*, als de avondslok genomen wordt. — *Janstremi!* waarachtig, het is zoo! [*Jan straf mi.*] — *Jeuzelen*, Gr. sanikend morren, klagen. Fr. *jaser*. freq. *jaselen*. — *Jipe*, vr. hakmes. — *Joechteren*, uitgelaten vrolijk zijn, wild stoeijen, geen maat in luidruchtigheid kennen. *Dee derèns likt eeuwig en arfelik langs de stroate te joechteren*. b. n. *joechterig*. Z. n. *gejoechter*. Goth. *Jiuka*, ὑμος. 2 Cor. XII. 20. — *Jonk wèzen*, geboren worden. pl. d. *jung werden*.

K.

KAA — KAB

Kaayen, overblijvende vezels van uitgebraden vet. Kil. *kaye*. — *Kabaf!* Daar ligt het!

Twentse Taalbank

— *Kallebasse*, de bol, het hoofd. In scherts. — *Kallen*, keuvelen. — *Kékelboard*, m. babbelaar. — *Kék*, herik, valsch koolzaad. L. F. *kroade*. D. *kidike*, wilde mostert. [*Sinapis arvensis*, *Linn.*] — *Kékelmeuye*, vr. babbelaarster. — *Kanels*, woedend boos. *Kanels in de kop*. — *Keukelen*, buitelen; *óver de kop keukelen*, over den kop tuimelen. *Keukelaar*, kunstspringer. Oud Arnh. HS. *Koekeler*, kunstig zwemmer. Teut. *coicken*, draaijen. Van hier *koek*, gelijk *taart*, van *torta*, draaisel. Fr. *tourte*, Teut. *coick*. Torta, libum. Overijselsch *koke*, *koek*, dim. *keuksken*, koekje. Insgelijks *koker*, [de ronder, draaijer] Isl. *at kúka*, χυζειν. Kil. *drol*, turbo, filum, res convoluta, pila stercoraria. — *Keune*, [koen] moedig. — *Keune*, vr. jong varkentje in het eerste jaar loopende. — *Keuter*, m. een kleine boer, die geen paard houdt: ook wel, die maar *één* paard houdt, doch deze wordt te Deventer dan *koarman* genoemd. *Kot*, hut. Eibergen, *keuterhuusken*, stoof onder de voeten. — *Kidde*, vr. drie regels hooi te zamen geharkt eer het geöpperd is. — *Kidde*, vr. dubbelde hit. Pl. d. *kiddeln*, haastig loopen. Kil. *kitsen*, *ketsen*, id. — *Kiensel*, o. uitspruitsel aan oude aardappelen. Holl. *kiemen*, uitspruiten. — *Kiepe*, Gr. mand om op den rug te dragen. — *Kiepe-korf*, Gr. langwerpige mand van grof teenwerk ter vervoering van aardwerk. Eng. *a cope*, kooi. *a keep*, slaapvertrek. *to keep*, bewaren, vatten, van Isl. *at kippa*, [kíp ik heb je] zamenvatten. *Kippa*, bundel. *Een kip stokvisch*. — *Kies! kies!* met dit woord roept men de kalveren. Isl. *kusa*, kalf. In kindertaal *kieseman*, kalf. — *Kiil*, wigge. — *Kiilspitten*, een grup ter landscheiding graven. *Uut kiilspitten*, op die wijze in heidegronden afbakenen hoe ver men van zins is land te ontginnen. De grup is wigvormig. — *Kipse*,

Twentse Taalbank

meisjeskindermuts. pl. d. vrouwenmuts — *Kisse-bissen*, drukte op het lijf hebben, al rondtrippelende zich vermoeijen zonder iets uit te voeren. Zie *bissen*. — *Klabatse*, helleveeg: eigenlijk die rijdt en rost als een man. Ditm. *klabastern*. Holst. *klabakken*, het paard als een wildeman jagen, heen en weder draven. Kil. *klabotsen*, knallend slaan. — *Klampen*, haken aan een bijbel. Isl. *klampi*, gesp. MHd. *klimpfen*, vastbinden. [Klemmen.] *klamp*, een verbind-hout. — *Klank in 't touw*, vr. kronkel in het touw. Isl. *hlickr*, scheefheid, kromming. Pl. d. *klinker*, verkeerde vouw in een kleed. Eng. *to clinch*. *Het huwelijk is geklonken*. Eng. *to cling*, omklemmen. — *Klasse*, vr. de stekelige knop van kliskruid. — *Klawster*, omzetting voor *kwalster*. VV. w. *klawsteren*. — *Kleddretsen*, door slijk of water plassen. Z. n. *gekleddrets*. — *Kleën*, boekweiten doppen. Teut. *clyen*, *semelen*. — *Klever-goarn*, o. een schakelnet. — *Klitse*, vr. scortum. Kil. *klitse*, teef. — *Klokke*, vr. eene hen met kiekens. *Kloksche hoener*, broedsche hennen. — *Klungel goarn*, kluwen garen — *Klutteren*, Tw. langzaam slenteren. — *Kluun*, Tw. gebaggerde turf. Gel. *kloeten*. Was oudtijds rond. — *Kluun*, kluwen garen. — *Kluwel*, vr. id. — *Klundermelk*, vr. melk tot brokken geronnen. [klonter-melk.] — *Kluppel*, *knuppel*, vr. aanzegging van gezagswege aan de boeren, van huis tot huis rondgebragt door twee kinderen en wel op een briefje dat in een gespleten takje gestoken is. Die kinderen worden collective ook *de kluppel* genoemd. *Doar kump de kluppel an!* — *Knarpen*, aan een beentje kluiven, met de tanden knersen. — *Kneurf*, m. *en stevegen kneurf*, een lomp-gebonkte en sterk gespierde kerel. Hd. *knorre*. Eng. *cnur*. L. F. *knoärre*, knobbel, knoest, bonk, klomp. — *Kniif*, knipmes. L. F. id. id. — *Knipslag*, vr. holte in het wagenspoor. L. F. *knikspoar*. *Knik*, *knip*,

Twentse Taalbank

een plotselinge stoot, die plotseling terugstoot. Zie B. N. L. op *knuk* en H. I. op *knik*. Isl. *slóg*, voetpad. A. S. *slog*, een holte. [slag in den rug, in het touw, enz.] — *Knoffel*, plooi, kneukel. *Knoffelen*, in verkeerde plooijen brengen, kneukelen. Een gluipsche neep toebrengen. *Verknoffelen*, omtrent vermorselen. — *Knollebolle*, vr. hoofd. In scherts. — *Knorrebot*, kraakbeen. dim. *knorrebutjen*. — *Knutteren*, kneukelen. — *Koarn*, m. korrel, pit van een vrucht.. *Pit* is op het Overijs. iets anders. — *Koert*, m. *toren-koert*, torenwachter. Kil. *koer*, *koer-torn*, *koer-wachter*. L. F. *koeren*, turen. — *Koerig*, Tw. lusteloos. Kil. *koeren*, zuchten en stenen. — *Koertnéfken*, haas. In scherts. *Koert-néve*, eig. *neef-kijkuit*, wegens de waakzaamheid van het diertje. Zie *koert*. — *Koerig*, Tw. lusteloos. Kil. *koeren*, zuchten en stenen. — *Koeslag*, belasting op de koeijen. — *Koeze*, vr. Tw. knods, wandelstok met een dikken knop onder aan. Deze stok is onder de Drenthen en Twentenaars nationaal, en zeker geen stok beweegt zich gemakkelijker bij elken stap in het vooruitzetten, of is beter tot middel van verdediging. — *Koue* vr. hoenderhok. Oudtijds *swine-koue*, varkenshok. *Kou-e-ner* [e. n. *Kouwenaar*.] en *kouener*, hutbewoner, die zich onder de boeren van zekere marke een hut van plaggen opgeslagen had en dus niet als inwoner maar bijwoner voorkomt. Isl. *kofi*, hut. Van die hut zijn de schepen, die achter een roef boven deks hebben, *kof-schip* genoemd. — *Krane-waken*, op bed woelen zonder den slaap te vatten. Hamb. *kur-waken*. — *Krang*, het binnenste buiten gekeerd. *Hi hef de kouzen krang anne*, hij heeft de kousen omgekeerd aan. Eng. *crank*, het omgebogen end der as in een werktuig, om het om te draaijen. — *Krappe*, vr. wervel. Ook *krabbe*. — *Krasgat*, spleet in een vrouwenrok op zijde. Eig.

Twentse Taalbank

splitgat. Holst. *kröse*, bodemkerf in een vat. — *Krenselen*, kribbig, verdrietig en ongedurig zijn. Z. n. *gekrensel*. B. n. *krenselig*. Holst. *kreesen*, werken en schuimen als bier. Kil. *kreser*, muiteling. Pl. d. *kreetelen*. — *Kreukel*, kruk, bouwvallig. — *Kreute*, vr. podex. Pl. d. *krete*, spleet. — *Kreute*, o. een klein, maar slim en boos ventje. Hd. *kröte*, pad. — *Kreyen*, kraaijen. De doove zegt, *Aleer kreiden de hanes, noe gaapt se*. — *Krikke*, vr. een kleine jonge. Isl. *kracki*, kleine jonge. — *Krisselbessen*, vr. kruisbezien. — *Kronen*, twisten. VV. 251. L. F. *kreune*, morren, stenen. — *Krioveкeurig*, ongemakkelijk te voldoen, grillig. Z. n. *krioveкeurigheid*. — *Kruudmoos*, o. melksoep met groente. [Boerenkost.] — *Kukelehane*, haan. [Kinderwoord.] Eig. kukeloe-zinger. *Hane = cano*. — *Kuize*, vr. knikkert om te spelen. M. v. *keuyen*. Kil. *kuysel*. — *Kulp-pan*, Gr. dakpan met een bol ruit in het midden om licht op den zolder te brengen. Pl. d. *kolp-oge*, uitpuilend oog. Isl. *at kúlpa*, zwellen, uitsteken. G. J. *oer-kolpje*, met zwellende golven overstelpen. — *Kulen*, contr. voor *kuzelen*. Kil. *kuyselen*, met knikkers of andere ronde dingen spelen. *De balle kuulde at in de rondte*, de bal rolde steeds in de rondte. Als het kind den bal werpt of ziet werpen roept het *kulo!* zoo veel als *kule ho!* Z. n. *gekule*, gerol met ballen. — *Kunnig*, met iemand bekend. — *Kussentuug*, o. sloop. Zie *tuug*. — *Kuven*, tobbe. A. S. *cyfe*. Fr. *cuve*. — *Kuy*, moedig, hoovaardig, vermetel. — *Kuyeren*, kouten, buurpraatjes houden. Eig. elkander bescheid doen. *Cue*, noemen de Engelschen het laatste woord van een spreker, hetwelk het wachtwoord voor den tegenspreker is om te beginnen: van *coœ*, thans het Fr. *queue*, staart. Hieruit ook de andere beteekenis van staart-slepen; omkuijeren, omslieren, en wandelen tot vermaak. [*Keue*, VV. w. *keu-en*; freq.

Twentse Taalbank

keu-e-ren.] *keuvelen. kouten*, is woord-wisselen. Isl. en Zw. *kyta*, wisselen, ruilen. Sc. *cose*, ruilen. Fr. *causer*, kouten.

L.

Lánter, grondeigenaar in betrekking tot zijnen boer. [Land-heer.] — *Lappekrans*, vr. gezelschap van klappeisters. Kil. *labben*, babbelen. — *Leemschuttel?* — *Land*, land. *lendeken*, landje, [met spot van sommige gedeelten der provincie gezegd.] *El-lendig*, uitlandsch. *Ellendige best*, uitheemsch best; d. i. uitstekend best. — *Leep*, doortrapt. versutus. πολυτροπος. — *Leisels*, o. teugels. Fr. *rénes.* — *Lempe*, een vrouwmensch zonder vrouwelijke keurigheid of netheid, die daarheen slendert, zonder op hare houding acht te geven. Isl. *at limpiaz*, verslappen, bezwijken. Pl. d. *limpe.* A. S. *lempe*, goedaardigheid: hier in den zin van zoetsappig, sleeuw. De haas heet in Reinike de Vos daarom ook *lampe;* en bij Kil. *lempe*, scheefbek, eig. hazemond. — *Lepe*, slecht, haveloos. *Lepe weg*, drassige onbereisbare weg. *Lepe uutseen*, er slecht uitzien. Bremen, *leep vee*, mager en niets waardig vee. Hetzelfde als *leep*, doortrapt, bedriegelijk, slecht. *Snood*, thans boosaardig of slim en schrander, beteekende oudtijds schamel, berooid, slecht. Isl. *snaudr*, armoedig. — *Leus*, o. door elkander gegroeide waterplanten. — *Leuteren*, Tw. langzaam gaan. Isl. *latr*, lui; *at lötra*, lui en loom daar heen gaan. Dus *luiteren.* — *Licht*, Gr. nageboorte der koe. Isl. *lykt*, het slot, end? Van *at lika* [luiken] sluiten, eindigen. — *Lid*, deksel van een pot. A. S. *hlidan*, gapen, openstaan. Isl. *hlidr*, deur, gat. A. S. *hlid*, deksel van het gat. L. F. *lid*, pot-deksel. — *Liewen*, Tw. ver-

Twentse Taalbank

heugd. — *Liiken*, op iets gelijken, het voorkomen hebben, te passe komen, effenen. *De weg too liiken, en sloot too liiken*, met den grond gelijk aanvullen. — *Liiksté*, vr. lidteeken. Got. *leik*, vleesch. — *Liizen*, Tw. zacht. Pl d. *lise*. Hd. *leise*. A. S. *lisse*, toelating, gunst; *lisan*, ontbinden. — *Linder*, een werktuig om tot het einde toe uit te weven, hetwelk van belang wordt als de stof kostbaar is. *Hy hef 't an de linder*, Tw. hij ligt op het uiterste. — *Lippen*, de lip laten hangen. *Lippig*, ontevreden. Pl. d. *lips*. — *Lochterhand*, vr. linkerhand. — *Loenen. Dat loent mi*, dat bolt mij. Zoo zegt de Vries, *dat sinnicht my*, van *zin*. Isl. *at lynda*, in goeden luim zijn. Isl. *lúnd*, inborst. — *Loenen*, Tw. luimen. — *Loensch*, Tw. gluipsch, valsch. Isl. *at luma á*, iets stil en heimelijk bewaren. — *Loeren. 't Weer loert*, het weder weet niet wat het wil. *Loeren*, op de loer leggen en zwijgen. Hetzelfde past men toe op het gehoor en zegt, *'t weer lustert*. — *Lokket*, o. vakje van een ingedeelde kas. — *Look*, uijen, vr. enkelv. o. collective. — *Lotte*, vr. suiker. In scherts. De *o* als in *bot*. — *Luchte*, handlantaarn. *Lanteerne* is de straatlantaarne. Deensch *lögte*. — *Luk. En luk kuyeren*, een weinig keuvelen, voluit pl. d. *luttik*. Holl. *luttel*. Sc. *lock*. — *Lukes. Hold y moar lukes!* houdt u maar stil. *Dee is lukes!* die is gaar. Eig. gesloten, die ze inwendig heeft. A. S. *lucan*, sluiten, verbergen. — *Lummel*, Gr. lange zoete koek. Bij de Holl. een lompe vlegel. Isl. *hlömm*, een stok. Lat. *stipes*, botterik. — *Lus*, open. *De deure steet lus*. — *Lustjoamerig*, Tw. belust. — *Lutke*, Tw. klein. L. F. *lyts*. *Lutken*, [sc. vinger,] de pink. — *Luuze-méle*, tuinmelde. Atriplex sativa. Op deze plant aast een luis, die dikwerf het geheele blad bedekt.

Twentse Taalbank

M.

MAA — MEL

Maal, o. meel. Eig. het vergruisde. van *malen*. — *Maargen*, *maantiid*, heden morgen. *Maan*, morgen van den volgenden dag. Ook *monne*, Fr. *demain*. — *Maffen*, met duiten spelen. Zie *maffelen*. — *Magenaas*, spijze. W. 420. Isl. *magamál*, diëet. — *Maggelen*, Gr. met de pen op het papier kribelen als kinderen. Isl. *mak*, smeer, zalf. [*mik-mak*, gemors door elkander.] Kil. *maeckel*, vlek. macula. [*maeckelen*] maggelen. [*makelje*, contr] L. F. *malkje*. Het is dus kladden. — *Mak*, zwak wegens een voorgaande koorts of andere ziekte. — *Mam*, vr. uider. Tw. *memme*. — *Manges*, ondertusschen, middelerwijl. *Hoal y de boom; ik zal manges 't gat groaven*. A. S. *gemang*, tusschen. Eig. onder gemengd. — *Mank*, er onder geroerd of gestoken. *Mankzáad*, twee soorten van graan onder elkander tot beestenvoer. — *Marke*, een groot veld van heide- en grasgronden, die in gemeenschap bezeten en gebruikt worden door de omliggende boeren. Zie *gewoarde*. A. S. Isl. enz. *mark*, grenspaal. Voluit *aard-mark*, grondomtrek. Gl. Rh. M. *erdmarcha*, territorium. — *Mast*, het regt om de varkens op de eikels van een bosch te drijven. *Mast*, voeder. Van waar *mesten*. — *Maate*, Tw. *moate*, m. v. *möä*, een weide zonder sloot, doch afgeheind. Waterkuil in de weide tot drinken voor het vee. — *Meelspieren*, harde lange grashalmen groeijende vooral in de veenen, en op schrale weiden, maar de runderen ze staan laten, maar de schapen ze eten. Ell. *melen*. Misschien de *festuca ovina* van Linnæus. — *Méken*, meisje. [*mägdeken*. H. d. *mädchen*.] — *Méken*, temen. *mékert*, temer, saniker. — *Melger*, hom in tegenover-

Twentse Taalbank

stelling van kuit. Hombaars. Kil. *melcker*, hom. Piscium lactes. — *Melk*. *Hekse-melk*, wolfsmelk. Een plant. Tithymallus. *Heksemelker*, de rups die op de wolfsmelk aast. — *Mem en taat*, Oud-Dev. vader en moeder. — *Memme-trutte*, een afgesneden uijer, dien de jongens met een pijpensteel opblazen om een zeker geluid na te maken. Van *memme* en *trutten*, trompetten. A. S. *truth-horn*, trompet. — *Mén*, Tw. maar. — *Menoare*, elkander. [malkeen-ander, i. e. elk een ander. contr. malkeen-aar, mal-en-aar, man-en-aer, manaar.] — *Meuten*, Tw. tegenhouden. Gr. *muiten*. id. [moeten, ontmoeten.] Isl. *mót*, tegen. — *Met ons*, bij ons, onder ons. Eng. *with us*, id. — *Mitsen*, wollen polsmofjes. Van hier het Fr. *mitaines*, wanten; kleine vrouwen handschoentjes, die alleen het bovenste der vingers dekken. Lat. barb. *mitana*. Sc. *mittens*, wollen handschoenen die de vingers niet bedekken. — *Minne*, vr. duif. Het wijfje. De Vriezen roepen met dit woord de duiven. — *Mistegrie*, een stuursch meisje, norsche vrouw. — *Mite*, stapel van hout, rijs, enz. — *Moer*, wijfje van de haas of het konijn. — *Moeth*, wat men verlangt, lust. VV. 96. L. F. *moed*. — *Moffelen*, de duiten met twee geslotene handen naar partij overbrengen, die ze opsmijt om kruis of munt te krijgen [jongens-spel.] — *Molder*, vr. houten linnenbak. — *Mondvérdig*, en *mondzaam*, rijp om te eten, van fruit gesproken. — *Moor*, vr. koningin der bijen. — *Motte*, vv. zeug, varken dat jongen heeft. — *Mot*, zeer. *Mot fulle*, zeer veel. Eng. *much*. — *Mot*, onthutst, verpletterd. Van een oud VV. w. *motten*, verpletteren, zijn zulke woorden als *mijt*, *mot*, eigenlijk vergruisel en daarom kleine beestjes, stof enz. beteekenende. — *Mot*, o. vuilnis, poedermest. *Motterye*, vr. allerlei vuilnis. *'t Land motten*, den bovengrond met losse

Twentse Taalbank

mest bestrooijen. Isl. *mod*, kaf. — *Mot. In den mot hebben*, iemands oogmerk peilen; iets heimelijk voornemens zijn. Men heeft *duivematten*, waar de duiven geknipt worden; men heeft een *mat*, waar men hanen laat vechten. De Hollanders hebben iemand *in het matje*, als zij hem plagen, vastzetten, in de knijp hebben. De Overijselaar heeft iemand *in den mot* [mat] als hij hem ge-*knipt*, be-*grepen*, ge-*vat* heeft, en hij heeft iets in de mat verborgen, dat hij ter zijner tijd denkt te laten uitvliegen. Zie Winschootens Zeeman op *mat*. — *Motse*, boerenpijpje zonder hak. Eig. brander. *Fine motse*, fraai doorgebrand pijpje. *Fiin* is hier fraai zoo als Eng. *fine*. Holl. *mutse*, vlam eener blinde liefde. *Mutsaard*, brandstapel. Eng. *match*, lont. N. S. *metze*, een groot kanon. — *Muiten*, Gr. onkruid *muiten*, wieden. Isl. *mya*, bij hoopen uitroeijen. — *Mummelen*, tandeloos op de spijze omknabbelen. Van *mund*, *mundelen*, zoo als de Isl. van *mudr*, mond, *at mudla*, kaauwende door den mond rollen. — *Munne*, een zeelt. Tinca. Voluit *mud-hond*. Oud Holl. *muid-hond*. L. F. *muwd-houn*. Een grondige slijmige [Hd. *schleihe*] visch, en daarom *modder-hond*. Eng. *mud*, modder.

N.

Nachtkoert, torenwachter. Zie *koert*. — *Nazak*, vr. zak hangende op den zijnaad van een vrouwen onderrok. — *Negelholt*, rookvleesch van de bil der runderen. — *Nenk*. Zie *Enk*. — *Nérig*, vlijtig, tijdgierig. Z. n. *nérigheid*, nijverheid. Van *naren*, voeden, is Pl. d. *närig*, nijver, spaarzaam; *närigkeit*, verregaande zuinigheid en winzucht. — *Nes*, eene bepaalde vlakte met bouwlanden. Eig. een

Fryentse Taalbank

moerassig veld. Isl. *esia*, drassige grond. Meijer. *Nes*, waterleegte, zijp. — *Niifelen*, Tw. na zich toehalen. Isl. *at hnefa*, met de hand omvatten. — *Niin-deure*, voor *den hiindeure*. Zie *hiindeure*. — *Noppen*, gelijk de paarden elkander door knabbelen in de manen jeuken. — *Nosteren*, prevelen. *Genoster*, geteut. *Al op een ding om zagen*, zeggen wij, en dit is de eigenlijke beteekenis. Isl. *at nostra*, al op een ding wrijven om het glad en fraai te krijgen. Het pl. d. *nételn*, en het Vriesche *neutelje* en *neulje*, id. is verwant met het Isl. *at nötra*, klapperen, trillen. — *Nosterbreur*, praatvaar. — *Nukken*, zachtkens toeknikken. — *Nummes*, niemand. [nin mens.] Holst. *nums*. — *Nuren*, op het laatst loopen als eene dragtige koe. Isl. *hnúdr*, zwelling. [*hnuderen*, zwellen.] — *Nuitig*, knorrig. L. F. *noättig*. — *Nuver*, Gr. L. F. aardig, vreemd, nukkig, origineel. Pl. d. *nuur*. Holst. *nurig*. Kil. *nuveren*, begeeren, vorderen. *uveren*, id. Vocab. 1472. peticius, *nuever*, § frequenter petere. Sc. *to nyarr*, to fret, to be discontented. Jam. Suppl. — *Nyplichtig*, benieuwd, verlangend. Kil. *plichtig*, devinctus, obnoxius. [onderhevig aan het nieuwe.]

O.

Oaren [aarden] aansteken; eig. aard hebben, d. i. tier. *De ziekte oart*, de ziekte is besmettelijk. L. F. *ik mei net yn de sted aerdje*, de stad is mijn leven niet. — *Oart*, het regte ras. *Hee is in 't oart*, hij is in 't soort. — *Oas*, o. kreng, spijtig en stekelachtig menschje. — [*Oäevelgunne*] *Euvel-gunne*, Tw. wangunst. — *Oeren*, Tw. uijers. — *Oere*, ijzererts. *Oerege grond*, bodem vol ijzererts. — *Ofniifelen*, met mooije praatjes of slinksche grepen afhandig maken.

Twentse Taalbank

Zie *niifelen*. — *Ofschuttelen*, afzetten, afschepen. *Hee hef my lelek of 'eschutteld*. — *Onducht*; [ondeugd] guit. Sc. *wandocht*. *wan=on*, zonder. — *Onflaat*, uitvaagsel, vuilnis. W. 97. — *Onhendig*, onhandig, lusteloos, die een knoop in het humeur heeft. — *Onlatten*, Tw. dartel, stoeiziek. [ont-laten, i. e. uitgelaten.] — *Onnewetten*, Tw. onbehouwen. L. F. *onwiten*. — *Onnemeuite*, Tw. onnoodige moeite. — *Onnut*, morsig, slordig. — *Ontiig*, morsig, vuil. — *Onverschillig*, verschillend. Er is tweederlei *on*, verminderend en versterkend; hier is het versterkend, zoo als veel bij de A. S. b. v. *on-ered*, zeer geeerd. — *Onzelig*, vuil, walgelijk morsig. Die zich van binnen niet zuiver naar den ligchame gevoelt, lusteloos. Kil. *unsel*, ongel. Sax. Holst. *unöselig*. Zie op *oesel*, glimmend kaarssnuitsel. *Onselig*, Geld. lui, slaperig. Zoo als vuil in het H d. [*faul*] lui beteekent. — *Oogbraán*, de haartjes aan de randen der oogleden, in tegenoverstelling van *wenkbraauwen*. Fr. *les cils*. L. F. *de teisterkes*. De Hollanders hebben hier geen naam voor. — *Oogslag*, oogenblik. Gr. *oogen-slag* — *Orkoan*, fortepiano. [organum.] — *Ootien*, [naar de kanten van Zwol] grootmoeder. L. F. *ote*. — *Ozewold*, *hoze-wold*, m. sukkel, domoor. Vocab. 1472. *Osa hose*, *een leerse*. *Wold* als in pl. d. *sture-wold*, stuursch mensch. Dus een kous van een kerel.

P.

PAD — PED

Padde, Benthem, opgemaakte mesthoop, ook die voor het huis staat. — *Palmdoorn*, vr. vlinder in het algemeen. — *Pannevogel*, m. dim. *panneveugeltjen*, dagvlinder — *Pedows! Da's pedows ook woar!* dat is verdoemd ook

Twentse Taalbank

waar! Een vloek die nog uit de Spaansche revolutie-oorlog is overgebleven. Sp. *par dios!* bij God. L. F. *perdoes!* — *Peerdedoot*, m. schoutsdienaar. — *Peppel*, vr. populier. — *Peterziek*, gallum adpetens; dicitur de gallina. Confer. Osnabr. Transisal. *pit*, penis. [piten, peten, peteren; fodicare.] Holl. *peter-man*, id. Conf. *poeren*. — *Pieremagochelen*, foppen, als vriend medenemen. [Gemeen.] — *Pierrottig*, wormstekig. — *Piilende*, vr. eend. *Piil*, is in pl. d. de zachte punt, die van de pluimen nog in de huid van geplukte vogels zit: zoo vertoont het pluim zich bij jonge vogels, en daarom duidt dit woord eig. een jonge eend aan. Osnabr. Ditm. *pyl* een jonge eend of gans. — *Piipen*, Tw. kusschen. Pl. d. *Van pipen up de lippen kumt orundschap under de slippen.* L. F. *pappe* en *pea-e*. Teut. *pachen*, *cussen*. — *Pile*, pijlaar. — *Pingelen*, den weg ophoogen, effenen, herstellen. *Pingelen*, wateren. Mingere. *Pingelen*, afdingen. Deze drie zijn één! Teut. *pegghe*, punt, prop, spon. L. F. *pich*, klein lis-pitje in de nachtlamp. Pl. d. *pegel*, punt in een kan ten teeken hoe veel vocht er tot die hoogte ingaat. Een vochtmaat. Contr. *peil*, aanduiding op een schaal hoe hoog het water staat. *Pegelen*, iets tot zijn peil brengen door effenen en ophoogen. *pe-n-gelen*, *pingelen*, id. *Pegelen*, het vocht voorzigtig bij droppeltjes ingieten om tot de maat en niet hooger te komen: eene naïve afbeelding van het dingen in den handel. Pl. *pegelen*, mettre quelque liqueur par mesure et assez escarssement. Pl. *pemelen* [*pimelen*] donner de quelque chose chichement et escarssement. Van hier *afpegelen*, afdingen, en *pingelen*, dingen. Eindelijk is [pegelen] *pingelen*, en [pemelen] *pimelen* toegepast op eene flaauwe waterlossing. Hamburg, *pinkeln*, mingere. Overijs. *pingelen*, guttatim mingere. De overgang van druppelend ingieten tot *mingere*, is omgekeerd

Twentse Taalbank

van mingere tot druppen in het H. S. van den Roman van Fergut, bl. 14. *pisslinge*, guttatim. — *Plagge*, v. afgestoken graszode, vooral van de heidevelden. *Plaggen*, den grond van zoden ontblooten. Zoden van fijn gras vierkant afgestoken om een bleek te leggen noemt men *zón*. De *plaggen* dienen om mest te maken. Het woord is pl. d. eig. lappen. [Got. *plats*, lap. Sc. *plod*, zode.] Teut. *plaggen*, oude kleêren, krullen. — *Plakken*, den grond met de spade plat slaan. *De zón plakken*, de gelegde graszoden vlak slaan. *Plakke-schuppe*, plat-spade. — *Platte-kinder*, kinderen die nog niet loopen en niet droog zijn. Pl. d. *pladde*, vodde. Dus eig. lappe- of luierkinderen. In den Codex Argenteus is het *plats*, lap om een oud kleed te stoppen. Marc. II. 21. — *Pletten*, losse planken boven elkander als b. v. in een boekenkast. — *Ploeteren*, met ruim sop frisch afwasschen. Sc. *to s-platter*. *Ik hebbe my 's broaf'eploeterd*. Eig. met de handen in het water omplassen. — *Plondermelk*, melk die onder den room verzuurd en verdikt is. Tw. gestremde melk. Ook pl. d. *plonder* [plunje], een vodde, lap, brok. C. A. *plats*, [plot, plo-n-t.] lap. — *Plukke*, de tweede soort van vlas. — *Pluus*, vr. *pluize*, vr. hoop aarde met mest gemengd voor weilanden inzonderheid. Van *pluizen;* eig. wat door elkander *geplozen* en geward is. Pl. d. *plüstern*, verwarren. *Plüserye*, allerlei vodderij door elkander. Kil. *pluyserye*, scruta. Gr. *pluister*, [voor *bluister*,] windig en regenachtig weder, hoort hier niet, maar bij 't D. *plustre*, snuiven als een paard. — *Podde*, vr. kwijnende of ongeredderde staat. Men zegt te Dev. ook *uut de podde*, net opgeschikt. *Wa 's Jan uut de podde! 't is wel te zeen dat 't zundag is*, wat is Jan in den pronk. *Podderig*, *-rik*, smerig, ongehavend. Zoo komen de moeskruiden bij eene lange en konde droogte *in de podde*. Het beteekent eigenlijk eene ha-

Twentse Taalbank

venlooze morsigheid en is één met *pad*, waarom de L. F. den naam van den kikvorsch hier bezigen. *De finne is yn 'e pogge*, de weide is in de kwijning. — *Poedele*, wasschen en plassen, in het water omplassen als een spelend kind. L. F. *poësje*. Van hier *poedel-hond* voor waterhond. Isl. *pytla*, watersprong. — *Poeren*, paling visschen met daauwwormen aan een draad geregen. Van het pl. d. *pödder*, vischaas aan een draad genaaid, is *pöddern*, contr. *poeren*. Kil. *met de poyen visschen*, *poyeren*. Isl. *at pota*, met de naald steken, naaijen. Van hier *poten*, insteken, stikken, planten; *poteren*, *peuteren*, contr. Kil. *poyeren*, fodicare, en, fuscina piscari. Ook *porren*. — *Poesten*, blazen. — *Poete*, klap met de hand. *Poete um d'oren*, oorvijg. Holl. *poets*, slagen. Isl. *pústr*, oorvijg. — *Poete*, morspot, smeerlap. *O dou poet*, *O dou piet!* O, gij morspot! *Sinérige peter! poeterig*, *pieterig*, morsig. Pl. d. *pötern*, vervuilen. Hamb. *verpetern*. Holl. *verpieterd*, verflensd, uitgerammeld. Pl. d. *verpöterd gesicht*, vervallen, uitgemergeld gelaat. L. F. *poätterig*, haveloos. Isl. *puta*, hoer. Fr. *putaine*. Geld. *meerpoete*, gemeene visch. Oud Holl. *pute*, kikvorsch. Pl. d. *puutje*, slet, morsige vrouw. Zw. *Put*, stinkpoel. Isl. *pedra*, bezoedelen. — *Pokkel*, m. bogchel, huid. Dim. *pukkeltjen*. *Pokkelen*, iemand op den rug dragen. L. F. *puchelje*, zwaar arbeiden. *Pokkelsmér*, slagen op den rug. — *Pol*, Tw. poezelig. Osnab. *se pulet sik*, zij liefkozen elkander: L. F. *Myn poele*, mijn liefje! — *Pot*, vr. vuurtest in een stoof. — *Poye*, *poyeman*, een veulen; zoo als men de kat poes noemt. — *Prakke*, Gr. paruik. Dev. *olde prakke*, [oude pruik] oude paai. — *Prakke*, vr. brommende priktol. — *Prakke*, o. kribbekat, stijfkop, grillig en onhandelbaar wezen. *Dat bliksemsche prakke van en peerdjen wil neet*

Twentse Taalbank

oort as et de kuren in de kop krig. Isl. *prackari*, een schelmsche schuldenaar, een deugeniet. Kil. *pracher*, vrek. Pl. d. bedelaar. *Heyns* ged. 148. *prack*, bedelaar. Van *prachen*, dringend smeeken; eig. persen en dwingen. — *Preuwel*, m. stekelachtige vent. — *Preuze*, bijeengevommeld hoopje van lappen, garen enz. een dod, Eig. wat bruischt of uitpuilt, zoo als Holl. *prat*. Dev. *proesten*. — *Proemen! Dat sint moar proemen*, dat zijn maar spreukjes. — *Proesten*, niezen. *Argens tegen proesten*, een afkeer hebben; eig. tegen een walgelijken drank aan niezen. — *Pruwel*, o. koppig en kribbig kind. — *Puddeke*, o. lief mannetje! een kind dat nog waggelt op den gang. Sc. *pud*, *s-peddin*, id. Pl. d. *puddeken*. D. *putte*. Isl. *ped*, mannetje. L. F. *pjut*, klein ding. Fr. *peu*, weinig. — *Punder*, m. een weegstok hangende in een ring, met het gewigt aan den eenen en een haak aan den anderen kant, aan wien de waar gehangen wordt. Men verschuift het gewigt om de zwaarte te vinden. *Punderen*, op deze wijze wegen. *Pond*, gewigt. M. v. *punden*. — *Pungel*, *bundel*, dikke prop, hangende zwaarte; blok aan den poot van een beest.

Q.

Qualien, vervelenden omslag hebben. *Gequalie*, zotte zorgvuldigheid en gekwesel met een kind. freq. van *qualen* voor *quadelen*, saniken. Zoo is van *queden*, praten, *quedelen*, babbelen, wildzang hooren laten, contr. *quelen*. Holl. *kwelen*. — *Quadde*, *quatse*. Gel. takkebosch. Isl. *at quista*, verdeelen, naar alle kanten verspreiden. [ver-kwisten.] *quistr*, tak van een boom, van eene familie, rivier, enz. — *Qualm*, zie *Swalm*. — *Quappen*, met kracht iets tegen den

Twentse Taalbank

grond kletsen, er plat ter nedervallen. *Hy quapte der neer!* Hij tuimelde daar neder. Onom. *Hee strukelden, en quap doar lé 'e* Flap! daar lag hij. L. F. *quips*, slagen, ros. Eng. *to quip*, met slagen der satire kastijden. — *Quedderen*, kneuzen, door vingerdrukking de vruchten kwetsen. — *Queer*, laffe flaauwe smaak. Eig. scheef. *Kruis en queer*, dwars en scheef. — *Quekkewe*, peijen, ledgras. Triticum repens. L. Gl. MS. A. S. *quiquæ* [kwik-wé, quick weed] gramen. Eng. *quick-grass*. Holl. *queeck*. Van *quick*, levendig, krachtig, wegens de voorbeeldelooze tier met welke deze plant hare wortelen door den grond schiet, en waardoor zij bijkans onuitdelgbaar is.

R.

RAB — RAV

Rabbezak, m. schraper, uitzuiger. Oud Holl. *rappen*, schrabben; van waar *rappe*, schurft. Rapen en schrapen. L. F. *Jan raeb*. Holl. *Jan rap*. [Jan-schurft.] — *Rake*, de haardkolk waar men het vuur in berekent. Isl. *raka*, schrabben, scheren, bij één schrabben. Van hier ook *rakker*, die de stads vuilnis bij elkander rakelt, knecht van den beul [zie Kil.] en niet van *rekken*. — *Rap-schuttel*, een straatmeisje, dat van het eene huis in het andere slendert. Van Isl. *at rabba*, [railler] boerten. L. F. *rabje*, klappeijen, en *schottel*. Pl. d. *schottel*, hoer. *Schute*, id. *Schuut*, vel. Zoo als *leelijk vel*, *oud vel*. L. F. *roffelscoete*, een vrouw die er alles uitflapt. [roffel-vel.]. Holl. *blaauwschuit*, scheurbuik. [blaauw-vel] A. S. *scyta*, linnen. [omkleedsel.] Eng. *sheet*. — *Ravé!* De roep der jongens als zij een anderen jonge, die met het hoofd in den schoot van zijn kameraat ligt, bij het achterend in de hoogte heffen, nadat zij hem eerst den rug

Twentse Taalbank

gesehnurd, en met vuisten of ellebogen gestampt hebben. Bij het spel, *bal in 't huutjen*, is dit de straf van hem, die den hoed misgooit. — *Rechtevoort*, tegenwoordig, in dezen tijd. — *Rédelik*, bij de Holl. tamelijk, matig, een gangetje, maar te Deventer, op streek [naar rede], heel goed. *De seeke is noe rédelik*, heel wel. — *Reek*, onkruid, de bladen als van den persik, gestippeld met roode vlekjes, het gevolg van bloedige zweetdroppelen, volgens het bijgeloof er op gevallen in den hof Gethsemane. — *Reeren*, Gr. schreijen, huilen. A. S. *raran*, huilen, brullen. Eng. *to roar*. — *Reidekamme*, kam. *Reyen*, kammen. *Uitreyen*, uitkammen. Bij uitlating Holl. *kam* alleen. *Kam* is van Theot *kamben*, dekken, kronen, en dus eig. *crista*. *reen*, kammen. [*reden*, streken trekken] *oetréen*, uitkammen. *Retelik*, effen, glad gekamd, in eene rigting, b. v. vlas, hair, enz. — *Reyen*, het eiken kreupelhout in den winter opsnoeijen om het in de hoogte te drijven. Eig. het bosch kammen, d. i. kappen als een friseur. — *Reik*, Gr. schommel, schop. Isl. *reik*, slingering, zweving. — *Redde*, regt. Van *reden*, in een regte lijn uitstrekken, gelijk *regt* van *regen*, [rekken] id. — *Rékening*. *De orouwe is an de rékening*, elle est enceinte. — *Rellik*, rein, zindelijk, in orde. Eig. naar rede, uit *red-elik*, [*redelik*] contr. *rellik*. — *Remmelaar*, m. het mannetje van den haas of het konijn. Holl. *Rammelaar*. Theot. *rammalon*, coire. *uit-gerammeld*, venere luxatus. — *Reppels*, houten staken waar men de koeijen op stal aan bindt. [*reeppaal*, bindpaal] — *Reuilen*, schommelen, schoppen. In den schommel zitten. *Reuile*, schommel. Hetzelfde als *roei-elen*. freq. van *roeijen*, over de beide zijden heen en weder bewegen. L. F. *roeykje*, id. Van hier ook *reulen* of *ruilen* in den zin van wisselen. — *Reupe*, vr. schuinsch latwerk boven de paar-

Twentse Taalbank

de-krib, waar de paarden het hooi uit plukken, het rib, de *ruif*. Hd. *raufe*. Holst. *röpe*. Got. *raup-jan*, uitplukken. L. F. *ropje*. De Hollandsche *f* is Hoogduitsch en de Overijselsche *p* Gothisch. Sc. *our horses got nothing but a rive o' heather*, i. e. een pluk heide. Jam. Suppl. — *Reuyen*, onkruid wieden. Holl. *roeijen*, *uitroeijen*. Holst. Gr. *ruden*, en *ruiden*. Isl. *at rya*, plukken. *hefi rúd*, ik heb geplukt. Hd. *rotten*. Isl. *at rydia* disturbare. — *Reurlen*, praten. A. S. *reordian*, spreken. Van *reoren*, freq. *reorelen*, contr. *réorlen*. ρεω — *Riiten*, Tw. trekken. De eerste beteekenis van *rijten*, splijten, en van Isl. *rita*, schrijven. Eng. *to* [*w*]*rite*. — *Riize*, e. v. collective. takkebosschen om te branden. — *Rik*, o. open latwerk om iets op te bergen. b. v. *melk-rik*, *emmer-rik*, latwerk om melkvaten en emmers op te plaatsen. Ook één lat alleen, zoo als *hoenderrikke*, ellyps. *rikke*, de prik waar de hoenders op slapen. *rik*, Gr. leuning bij een vonder. *Rikkinge*, heining van palen met dwarslatten. Zie *afrikken* — *Rioelen*, diep ploegen. Holst. *rigolen*, id. Slav. *ryju*. *Riool* is van het Fransche *rigole*, dim. van [Theot. *riho*] Barb. Lat. *riga*. *Cæpit terram fodere et in modum sulci rigam facere*. Du Cange, Gloss. Pl. d. *rige*, reeks. — *Ripe*, vr. rand van klinkerts, die bij de huizen langs loopt, de kleine steentjes. In vroegere eeuwen was de eerste eigenschap van dezen straatrand niet dat hij gevloerd was met effene steentjes, maar hooger dan het overige van de straat om de afwatering te bevorderen, gelijk nog aan den Brink te Deventer te zien was. Het was dus een kleine straatrug, en dit beteekent *ripe* nog in het Noordsch. Isl. *ripr*, heuveltje. — *Riizen*, korlsgewijze uitvallen, druipen, zoo als *gruten*. A. S. *hreósan*, vallen. Pl. d. *risen*. — *Riiven*, men *riift* notemuskaat, men *raspt*

Twentse Taalbank

broodsuiker. *Rasp*, Sc. *risp*, is daarom ook de groote vijl in tegenoverstelling van de kleine of *zoete* vijl. Pl. d. *riven*. Hd. *reiben*. [w-rijven.] Sc. *rive*, [fricatio] pruritus. — *Ris*, zeer, dapper. *Ris vol*, strijk-vol. *Ris nat*, dapper- of doornat. Teut. *Dail. wercklick. schefferlick. Rysch. wacker.* — *Riive*, meer dan genoeg, niet zuinig, verspillig, overvloedig. Kil. *rijf*, id. L. F. *ry*, id. — *Robbezakken*, slaan, rossen. Verbasterd uit *ribbezakken*, een ribbéstoot geven, bij Hooft Tac. bl. 533 verwisseld met *bengelen*, eig. met stokken afrossen. Van *rib* en *sak* voor *schak*. Eng. *to shake*, [*sjeek*] stooten, drillen, even als het Eng. *to rib-roast*, ribben braden, d. i. rossen. Visschers Zinnepoppen. Zesde schok. Negende kwik.

» *Maer wil hy klappen, sal hy moeten lyen,*
» *Dat men hem reckende sal ribsacken en ryen.*

Tuinman Spreekw. nal. bl. 19. *Hy ribbesakt de goudtas met de scherpste nyptang.* — *Roest*, dwergje. Zie *ruddeken*. — *Roet*, o. onkruid; gepeupel. [canaille.] *Den sit dikke in 't roet*, die is ruig op de zak of rijk. Eig. van veldvruchten gezegd, die vol onkruid zijn. Zie *reuyen*. Vergelijk echter Isl. *rót*. Eng. *root*, wortel, en Eng. *weed*, A. S. *weod*, kruid, onkruid, met *wieden*, ononkruid uitroeijen. — *Roetwagen*, een vierkant net met twee stokken aan de enden waarbij het voortgetrokken wordt. Men vischt er beken en weteringen mede af, en dewijl men de waterplanten [roet] dan met één in het net krijgt, wordt het de *roetwagen* genoemd. Eng. *root*, wortel. — *Roezemoezig*, druk en verward in de huishouding. — *Rolle*, ell. rolpens. — *Roppen*, het gras tusschen het kreupelhout weg plukken, de vogelen pluimen. Got. *raupjan*, plukken. — *Ruddeken*, een klein kereltje. Pl. d. *een lutjen rüddik*, een prop van een kind. N. S. *Rütticht*, *strütticht*, [struik] struwellen, heestergewas.

Taalbank

— *Ruggelen*, teruggaan als de paarden van koppigheid of schrik. — *Ruif*, Gr. raap. *Raap* is uit het Latijn; *ruif* is Germaansch. Lat. *p* = Germ. *f*. — *Runen*, catulire. Eig. susurrare catulientium more. — *Runne*, de loop van een hoenderkot. — *Rurigen*, Tw. ruijen. freq. van *ru-en*. Isl. *at rya*, plukken, scheren. *Rudr saudr*, geschoren schaap. Hd. act. *sich rauhen*, [zich plukken] en neutrum *rauhen*, ruijen. Het Holl. *ruijen* is dezelfde vorm als Overijs. *reuyen*. Kil. *ruiven*. — *Ruustrig*, koud en windig. [het weder.] — *Ruut*, o. schurft. Isl. *hrúdr*, roof eener wonde. L. F. *rude*. — *Ruwerie*, *rouwerie*, woeste heidegronden.

S.

SAA — SCH

Saauwelen, Gel. kieskauwen. Eig. op iets omlekken zonder er in te bijten; sabbelen. Kil. verwisselt *sabbe* met *sauwe*, [be-labberde] slordige vrouw. — *Sadde*, een kwaadaardig kereltje. Hooft, *sadze*, de beul. — *Sam*, smijdig, lenig, b. v. leder. Hd. *sanft*. *Smeu en sam*, sappig en malsch. — *Schaatsen loopen*, schaatsrijden. Eig. op houten spanen loopen, soo als in het Noorden over de sneeuw. Isl. *scíd*, spaander en schaats. Kil. *schier* [contr. voor *schider*] spaander. *Schaats*, beteekende naderhand een schraag omdat men er op stond. Fr. *echasse*. Kil. *scavendijnen*. Gron. *scheuvelloopen*. Pl. d. *schave* en *schevel*, splinter. — *Schabbe*, tuinschoffel. Kil. *schabben*, afkrabben, van waar *schabbig*, schurft, haveloos. — *Schabul*, [schabuwel] een meisje met valsche streken. Kil. *schabbeeuwen*, lasteren. *schabbe*, lasteraarster. — *Schadde*, heidezode, veenzode, tot turf gebezigd, de *plagge* daarentegen tot mest.

Twentse Taalbank

Eig. afsteeksel. Isl. *at skadda*, een deel afnemen. [*scheiden*, *schade*, enz.] A. S. *scæftha*, afschering. — *Schampen*, Geld. eene gewoonte overslaan. *Wy sult van dage ens schampen met den borrel*, wij zullen van daag eens voorbij van slokjes. Eig. ontkomen en dus passeren. Kil. *schampen*, weggaan, vlugten, ontkomen. Ital. *scampare*, id. Tuinm. Spreekw. nalez. bl. 8. *Hy speelt scampado*, hij pakt zich weg. De *m* is ingeschoven als blijkt uit het Fr. [schappen] *e-schapper*, *echapper*. *Schappen* is voor *schabben* en *schaven*, schuren, als Holl. *schapperling* voor *schaafling*, spaander. Van hier de beteekenis van schaven, strijkend voorbijgaan: iemand schuren en honen [schamper, schempen, schimpen], en weggaan [strijken gaan] in *schampen*. — *Schap*, een vak in een kas met planken. Schaap-*schop*, i. e. kooi. *Schap*, een houten driekant schild, waarin de top der rieten boerendaken aan de endzijden eindigt, zoodat evenwel een tuif van stroo over de twee bovenste randen uitsteekt. Pl. d. *schapen*, ijzeren pan. Scher. *schuppeken*, tugariolum. *Appel-schappen*, vakken in de houten stellaadjen, waar de appelen bewaard worden. Van hier de uitgang *schap* in *wetenschap*, insluiting van het weten. enz. — *Schavilen* [de accent op *vil*]. Iets langzaam van zijne plaats bewegen; b. v. zware vaten. Eene moeilijke zaak beredden. L. F. *scewiele*, iets schikken ten gunste van een ander. Winschootens Seeman. *Schavielen*, ruim baan maken, opruimen. De wind *schavielt*, als hij gunstig wordt. Sc. *to skavle*, *to shevel*, uit zijne gedaante brengen. — *Schee*, schuw. — *Scheper*, herder. — *Schepper*, Gr. opziener over bruggen en wegen. *Scheppen* beteekent niet slechts iets uit het niet maken, maar in het Isl. en O. F. ook vormen, regelen, hulp en raad schaffen. O. F. W. 5. *da wreecke scheppa*, wraak oefenen.

Twentse Taalbank

141. *syn fryonden agen toe skepena*, zijne vrienden moeten hulp schaffen [voor hem betalen.] — *Scheuken* [zich], zich schurken. A. S. *scéakan*, schudden. Isl. *at skeckia*, distorquere. Shetland, *skacles* [ora distorta, larvæ] people disguised. Zoo als *gryns*, momaangezigt, van *grynen*, *grimmen*, os distorquere, ringere. — *Scheure*, scherf. — *Schevve*, kaf. Pl. d. *scheve*, de bastsplinters van gebekeld vlas of hennip. Isl. *at skifa*, [schaven] klieven. *skifa*, spaan. A. S. *scyfla*, schilfertjes. — *Schieren*, aan het drijven of zinken der eijeren in het water beproeven of een ei zuiver is. *Schierei*, verbroeid en dus vuil ei. [door verwarring.] Eig. louteren, van A. S. *scír*, rein. Isl. *at skira*, reinigen, afwasschen. — *Schiinvat*, Gr. lantaarn. Het echte Germaansche woord. *Lantaarn* is Latijn. A. S. *léohtfæt* [L. F. *ljochtfet*, lichtvat.] Isl. *liósberi* [licht-berrie of drager] id. Isl. *skin*, licht. De lantaarnen waren oudtijds groot en rond, het glas van hoorn, en hadden den vorm van een tamelijk vat of ton. — *Schild*, het achterste flaauw oploopende vlak van een boeren dak. — *Schinke*, ham. Eig. poot. A. S. *scanca*, been. Zoo als de Franschen van *jambe* hebben hun *jambon*. — *Schimmelglas*, een stukje spiegelglas, waarmede kinderen iemand de zonnestralen in de oogen kaatsen. Heb. *schemesch*, zonneglans. A. S. *sciman*, schitteren. freq. *schimeren*. L. F. *scimerje*, schemeren, en hier *schimmelen*. — *Schiw*, o. tuinspook, molik, leelijk mensch. *Schiw* of *schif* is één met *schich* in *schich-tig*, schuwachtig. Eng. *e-schew*, schuwen. Ital. *skifare*, schuwen. Isl. *sky*, ijzing. Vocab. 1472. priapus, *een vede*, [mentula] vel *een scu in eenen hof*. — *Schin*, stof van de huid dat men als zemelen van het hoofd schuijert. Pl. d. id. Sc. *skanes*, id. Isl. *skin*, de opperhuid. Epidermis. Eng. *skin*. — *Schobben*,

Twentse Taalbank

kraauwen tegen de jeukte. Kil. *schabben.* — *Schoffel*, Tw. Hier *schovel*, zaadschup. *Schoffel*, een bakkersschotel om brood in den oven te schieten. A. S. *scofl.* Eng. *shovel.* Pl.d. *schüfel.* — *Scholde*, hengst of praam ter overhaling over een water. Eig. een platte bodem. *ol* = *ou; old*, *oud.* Holl. *schouw*, Sc. *skow*, een platbodemde boot om op rivieren te ligten. Zoo als de platvisch, *schol* genaamd; zoo als de *ijs-schol;* zoo als de afgestokene graszode door Theut. *scollo*, de pl. d. *schulle* genaamd: zoo als de hoofd*schedel* bij de Eng. *skull* [schil.] — *Scholte*, voorname boer. Ten platten lande nam men meest een' voornamen boer tot schout. Van *scholten*, misdrijf aantijgen [*schelden*, *gescholden*] is O. F. *scelta* en *scolta*, eig. procureur crimineel, officier van den geregte, die beschuldigt en eischt van ambtswege: voluit *scolt-hete* [schuldheiss.] Rom. v. d. kinderen van Limburg, H. S. 101, F.

Mett ien hi comen siet
Enen scoulhete met cnapen oele
En brachte enen die om die kele
Een zeel brachte ende omme ghebonden
En leidene ten selven stonden
Ter galgen wert.

— *Schram*, een varken, dat van een onbekende [uit den hoop] gekocht is. Eig. de omheining waarin een groote kudde zwijnen op het veld zich ophoudt. *Hranne* in de Salische wetten. Hd. *schranne.* Ital. *scranna*, omheining. Gelijk *scuttelink* van *schut*, dus *schrammelink* van *schram*, ell. *schram.* Wiarda leg. Sal. 386. — *Schrandren tiid*, dure tijd. Eig. scherpe, bijtende tijd. Got. *skreitan*, klieven. Theot. *scrintan*, id. *schrander*, die klieft en scheidt, d. i. die een doordringend, scherp verstand heeft. *Schranzen*, met de tanden van elkander scheuren, d. i. onbeschoft vreten. Sc. *skran*, a prom-

Zeentse Taalbank

iscuous collection of eatables, however collected. *Skran-poek* [de schrans-zak] a beggars wallet for receiving promiscuously the offals of the table that are given to him. — *Schrap*, bekrompen, ontoereikende. *Dee lappe loaken oult wat schrap*, met dien lap laken komt het niet te ruim uit. Eig. *schrabbend*. Teut. *schrepel*, *mager*. L. F. *krap*, bekrompen, van *krappen*, afknarpen, gelijk *schrap*, van *schrappen*, id. sich schrap zetten. [d. i. in den stand om te kunnen schrabben met de voeten.] L. F. *Ik ha' nin screp*, i. e. geen vast steunpunt om met mijne voeten kracht te zetten. L. F. *screppe*, groote haast maken; *klouwe*, met snelle streekjes zijn uiterste kracht doen op schaatsen. — *Schreuikerig*, huiverig, koudelijk. — *Schroan*, afsnijden. *De bekke schroan*, de beek door afsnijding der waterplanten zuiveren. Pl. d. *schraden*. Goth. *Skreitan*. Eng. *to shred*. Holl. *schroden*, waarvan *schroder*, snijder [tailleur.] L. F. *scróar*. — *Schrok*, m. [woord van het gepeupel] honger. L. F. *scrok*, verdord door droogte, inhalig, hongerig, armoedig. Isl. *kráka*, met een haak aanhalen. Isl. *at krefia*; Eng. *to crave*, [inklaauwen] inhalig eischen. *Kreeft*, *krab*, enz. wegens de pooten. Isl. *skrá*, een slot op de deur, adv. overdwars, d. i. de helft er schuins afgesneden. Van daar L. F. *scraech* [skra-ig] niet volkomen, omtrent, *schrok*, [skro-ig] *schrap*, *schraal*, [skra-el.] — *Schuppe*, Tw. een afgezonderde schuur nevens het huis om er in te stoken, hooi in te bergen, enz. Bij de pl. d. is *schupp*, een aan de schuur aangebouwde hut, waar de dingen voor wind en regen veilig staan. A. S. *scypene*, winkel. Het is één met *schap*. — *Schupspoan*. *Up den schupspoan zetten*, plotseling te leurstellen. *Schuppen*, den schup geven. Paronomasia voor *schuim-spaan*. — *Schuttelink* [schot.] Een varken dat van het *schot*, d. *i.*

Twentse Taalbank

van een bekend persoon gekocht is. — *Sege*, geit. — *Sibbe*, Gel. knorrepot, dwarsdrijver. Isl. *at sipra*, klagen, morren. Scher. *Sibner*, getuigen tegen den aangeklaagde. — *Sikke*, dim. *siksken*, geit, lange baard. De geit is in dit woord inderdaad naar den baard genoemd. Sanskrit *chaga*, geit. [sjaga, sege] s-chaga. Isl. *skégg*, baard. Het pl. d. heeft *seeg* in de beteekenis van een ruige dot. *Een seeg hede*, een bundeltje werk om te breeuwen. — *Sinkeziize*, een frissche oorvijg. [cinq et six] *Donner cinq et quatre*, — *donner deux soufflets*. Furetiere. Dict. op *cinq*. — *Sint Jan*. Een oud feest overgebleven in eene enkele buurt van Swolle, de Smeën genaamd, in de Dizerstraat. Op Sint Jan gaat één der bewoners op zijne beurt met een bekken rond en zamelt bij de deuren der buren giften in onder het slaan van een bekken, en roepende, *Doar kump Sint Jan Met et ketteltien an*. De opbrengst geeft een buurtfeest. — *Sjaap*, Hooge Veluwe, schaap. Eng. *sheep*, [sjiip] — *Sjag*, [schak, shak], Geld. woord van een verlegen man, die niet weet of hij *ja* wil of *neen* kan zeggen. Isl. *at skáka*, in de knijp brengen. — *Sjanken*, *sjenken*; *tjanken*, *tjenken*, janken, op een ontevredenen toon praten, temen, saniken. *gesjank*, *getjank*, *sjankert*, *tjenkert*. etc. — *Slaan*, schatten, belasten. VV. 519. Thans nog *omslaan*, een last verdeelen. *Munt-slaan*, eene officiele waarde aan een stuk metaal geven. O. F. *slachta*, muntswaarde. Den belastingschuldige naar de raming zijner bezittingen belasten. Asegabôk. 13. 16. — *Slagen*, water-*slenken* in laag land. Zie *knip-slagen*. — *Slank in het touw*, kronkel in het touw. Isl. *slanga*, opgewonden klos weefgaren. — *Slateren*, vocht storten. [L. F. *slanterje*]. Ook van drooge waren, strooijen, ontglijden laten. Zijne zaken slof waarnemen. Isl. *At sladda*, en pl. d. *slatten*,

Twentse Taalbank

door het water plassen. *slatte*, dweil. Isl. *sladde*, een kerel slordig in zeden en gewaad beide. Eng. *slattern*, slordig wijf. *Slaterkouse*, [morskous] die achteloos in zijn bedrijf is. Een sloffe boer, die zijn pacht niet op den tijd brengt. — *Slee*, stomp, niet scherp. *Miin tande wordt slee*, mijne tanden worden stomp. *Die bile is nog de sleeste van alle*, i. e. stompste. Het behoort tot die groote familie van woorden, die opnemende met *sl* iets slaps, slepends en onveerkrachtigs uitdrukken, zoo als Got. *slawan*, zwijgen. A. S. *slæw*, lui. L. F. *sleeuw*, slaapkoppig, zouteloos. Isl. *sliár*, en *slæ*, zammelig, zonder scherpte, stomp. — *Sleef*, potlepel. Eig. boezem, schoot, holligheid om te scheppen, en dus één met het Eng. *sleeve*, mouw. — *Slempe*, lange lijs van een' vrouw. — *Sleten*, ruwe balken, ribben, boomen van allerlei slag naast elkander boven den koestal of de *déle* gelegd om er hooi op te bergen. Pl. d. *sleet*, id. Eig. spleten, omdat die ribben voor de luchtigheid van het hooi met tusschenruimten liggen. A. S. *slite*, reet, spleet. Tw. *slete*, losse schutting. — *Sliere*, [slidere] schuifslede op ijs en sneeuw. Teutonista 1477. lubricare, *slijden*. — *Slikje*, o. stroop als kokinje gebakken in een smal peperhuisje. Ook *slikkepitje*. Van *slikken*, lekken. — *Slochte*, Tw. voorschoot. Behoort tot de familie van *slok*, Kil. *slons*, slap, enz. Zie *slonde*. — *Sloeke*, keel. *sloeken*, slikken. — *Sloerig*, lusteloos, die overal omhangt zonder lust om iets te doen. Eig. sleperig. Van *sloven* of *sleuven*, slepen. Zoo als van *togen*, slepen, » Morbidus, *toegsch*, *syecklick*." Teutonista 1477. — *Slok*, [o als in *rok*] slap. Isl. *at sloka*, hangen, slepen. Zw. *sloka*, nederhangen als de wieken van een vogel, de takken van een boom, enz. Eng. *to slak*. — *Slomp*, groote massa, menigte. A. S. *limpan*, toevallig gebeuren. Eng. *lump*, eene toe-

Twentse Taalbank

vallig bij elkander gehutselde, ordenlooze en vormlooze hoop. Zw. en Sc. *slump*, a large quantity of any thing. Jam. Suppl. — *Slonde*, vr. grove schorteldoek die de meiden voordoen onder het schrobben en ander grof werk. Hamb. *slunten*, lappen, vodden: hiervan Holl. *slons*, gelijk *slet* voor dweil en slordig wijf. *Slonde*, was eigenlijk een oude vod, die de meid in het werk over den boezelaar hing en waaraan ze het morsigste afveegde. — *Slungel*, m. een onachtzaam mensch, die daar waggelende heen slendert. Van *slingeren* en pl. d. *slunkern*, waggelen. — *Slutle*, sleutel. Van *slut-en* is *slut-el*, werktuig om te sluiten, van *sleu-ten* is *sleu-tel*. — *Smakke*, Geld. boterham. Pl. d. *smekken*, smaken. *Smikke*, een sneedje brood, alleen om het eens te proeven. — *Smeu*, zacht, lenig. Got. *smitan*, met olie besmeren. Holl. *smijdig*, lenig. Oudtijds waren er ook vormen zonder *s* gelijk wij zien uit Kil. *ge-moedig leder*, corium sequax. Isl. *at móa*, met klei besmeren. — *Smeugel*, een platje, die het fijn weet te overleggen. Isl. *at smiúga*, door allerlei gaten weten te kruipen. — *Smobbes*, drek, vuiligheid. Hetzelfde als pl. d. *smudde*, morsigheid. — *Smoele*, vr. muil. *Smoelwark*, [taal van 't gepeupel] vreetbakhuis. *Hy hef doar smoel uppe*, hij heeft daar zin aan. Holl. *dat mondt hem*. Holl. *smuil*, van waar *smuilen*, glimlagchen, [*mees-muilen*] Eng. *to smile*. — *Smokken*, kussen dat het klapt. Één met *smakken*. Sc. *smeeg*, a kiss. Hd. *Schmiegen*, zich ergens om heen vlijen. *Smeicheln*, vleijen. D. *smigre*, id. Isl. *at smeikiaz*, glibberen. — *Smos*, eertijds. Zw. *snima*, id. [*snimos*, contr. *smos*] *It is rechtevoort anders as smos.* — *Smoesterig*, smerig, waar een waas van vuil over ligt, misselijk en rookerig van smaak. Hd. *schmutzen; schmutzig.* [smoesten, *smoesteren*, *smoesterig*.] — *Smystert*,

Twentse Taalbank

onrein mensch, zoo wel naar ziel als ligchaam. Omzetting voor *smytsert*, van Goth. A. S. *smitan*, met vettigheid besmeren. Eng. *smut*, vuiligheid. Bij de Schotten gaat de beteekenis van verachting over tot iets dat klein en verachtelijk tevens is; Sc. *smytcher*, a contemptuous term for a child. Dus van [sma-e-len] *smalen*, honen, is *smal*, klein, dun. — *Snabelèren*, [in scherts] iets met een innig genot oppeuzelen. — *Snapperen*, smullen. Van *snapen*, ergens naar bijten, is *snaperen* en *oersnaperen*; *oersnapering*, een lekker beetje tusschen beiden. *Snapperen* is 't freq. van *snappen*. — *Sneze*, stok waar het vleesch aan hangt. Osn. id. Isl. *sneis*, tak van een boom. *Snees*, twintigtal. Eig. stok. Zie *stiig*. — *Snik*, de hik: Fr. *hoquet*. Bij de Holl. *sanglot*, de nokking onder het weenen. *Nikken*, *nakken*, *nokken*, met een slag voorover knikken, *s-nikken*, *s-nakken*. — *Soese*, druiloor. — *Spalteren*, omrollen en schoppen als een kind op den vloer. Teut. *spalteren*, *spartelen*. Van *sport*, tred, schrede [verzet van den voet]; oudtijds loopbaan voor de wedspelen, waarvan Eng. *sports*. *Spalter-basse*, woelig kind, wildebras. *Basse*, les fesses. Dus *spartelgat*. — *Spanoogels*, vlinders. — *Spee*, begluurbaar. *Wee zitt hier zo spee*, wij zitten hier met opgehaalde gordijnen dat elk ons bekijken kan. Van *spie* in *spie-den*, *bespieden*. *Spee*, verklaart de Teut. *hoenlick*, *smelick*, en dit beteekent *spey* ook in 't pl. d. zoodat het ook kan zijn *ten spot*. — *Spiit*, de afval van gebraakt vlas; dient om er touw en grof garen van te spinnen. — *Spik*, een boeren bruggetje, bestaande uit eenige sparren over een slootje naast elkander gelegd en bedekt met plaggen tot een overgang voor het vee. Die sparren worden hier genoemd spaken. Hd. *speiche*. Pl. d. *speek*, spaak waar iets op gedragen wordt. — *Spiker*, het lusthuisje van den

Twentse Taalbank

landeigenaar bij de woning van den boer aangebouwd. Zoo ook te Bremen: maar overal elders een bewaarplaats voor de vruchten des velds, en aan de Elve *tollenspieker* voor tolhuis. De reden is, dat niet de bestemming; maar de vorm van het huis door *spik* aangeduid wordt, hetwelk als het middeleeuwsche *spica* alles beteekent wat spits is. Alzoo een huis met een spitsen gevel of dak, in tegenoverstelling van het platte en nederige boerendak. Zie Du Cange op Spicarium. Eig. dus *spitsdak*, gelijk *spiculus* een spitsgewelfden kelder beteekende. *Spiker* alleen is altijd een ellypsis; men zeide oudtijds Kil. *koren-spycker*, graanpakhuis. Teut. *spycker to were*, een fortres, enz. — *Spil priemen*, een stel breidpriemen. Pl. d. *spill*, spel: dus gelijk men zegt *een spel kaarten*, voor een vol stel. — *Spilen*, latwerk tegen de balken om het vleesch op te hangen. Pl. d. *fleesk-spiele*, van *spill*, ronde dunne stok. — *Spinde*, dim. *spindeke*, broodkas. Lat. Barb. *spenda*, spijs-kamer: het zij van *spendere*, uitreiken, voederen, het zij van *spenan*, trekken, vertrekken. Dus is *een spint haver*, eig. een maal haver, zoo veel men op eens ver-*strekt* tot een voer. Eng. *to spend*, uitgeven. — *Spleu*, taai. *Spreu* [Teut. *sproe*. Hd. *spröde*] is juist het tegenovergestelde, namelijk, brokkelig. — *Spochte*, veldduif. — *Spra*, spreeuw. — *Spranken*, spruiten, d. i. zich verdeelen. *Doar woar de wig sprankt*, daar waar de weg zich scheidt. Theot. *sprankon*, springen. Van hier tweesprong, driesprong; bivium, trivium; viersprong. Quatre-bras. [*vier-arm*, om de 4 wegwijzers in den vorm van armen.] — *Sprok*, droog. Pl. d. id. — *Spruk*, spreekwoord. — *Stee*, plaats. *Op 'e stee*, aanstonds. L. F. te namiddag. Eig. op de plaats. Pl d. *Up den stuts*, id. — *Spruwel*, zie *pruwel*. Sc. *sprewl*, een spartelende worsteling, [Eng. *to*

Twentse Taalbank

sprawl.] Een ontembaar klein ventje. — *Steedsch*, een weigerig paard dat niet schieten wil. Eig. dat op één plek blijft trappelen. Pl. d. *stedisk* en *staïsk*. — *Steenmotte*, krob. — *Stereken-kalf*, koekalf, in tegenoverstelling van *bolle-kalf* van het mannelijk geslacht. *Sterke*, een vaars, hokkeling. Kil. *stier-kalf*, kalf. *Stierick*, vaars. Pl. d. *starke*. Wat bij ons een stier beteekent was in vroegere eeuwen een kalf. Cod. Arg. *stiurs*, kalf. A. S. *stéor* en *stiórk*, id. een één-jarig vaars. Eig. één die in het opgroeijen is. Isl. *at styrkiaz*, in krachten toenemen, aan-komen, opgroeijen. — *Sterthakke*, zie *hee*. — *Stieren*. *Het vet stiert*, het gesmolten vet stolt. Contr. voor *stiveren*, stijf worden, van *stiif*, stijf. — *Stiige*, twintigtal. De Gothlanders tellen bij *stiigen* en zeggen *fyra stig*, vier stii-gen, tachtig, hetweik de Franschen woordelijk in het Latijn overgebragt hebben door *quatuor viginti*, *quatre vingt*, [Eng. *four score* = 80, vier insnijdingen op den kerfstok.] *Stige* is in eene menigte van Germ. dialekten, een ladder, steeg. In dien zin zeggen ook de Geld. voor twaalf *gas*, [*gasse*, steeg]; beide in den zin van reeks. — *Stiims*, stug en koppig. L. F. *stiimsk*, id. Eig. onverzettelijk stijf, of tegenworstelend. Kil. *stimmen*. vetus. firmum reddere. Isl. *at stima*, worstelen. [stif-men.] — *Stiperdisselig*, vlegelachtig lomp. Teut. *styppen*, stijven, steu-nen. Geld. *distel*, een man stekelachtig als een distel. — *Stik*, steil. Fr. *escarpé*. Eig. wat stijf opstaat. Eng. *stick*, een stok. In de hoogte *stikken*, d. i. steken. — *Stoan*, staan. *Ik stoa*, *hy steet*. *Wy stoat*. *Zy stoat*. *Bukstoan*, gebukt staan, om bij zich opklimmen te laten. — *Stoeke*, L. F. eenige schoven piramidaal aan elkander opgezet, van Kil. *stuiken*, verheffen. Geld. *opstoecken*, boekweit-garwen tegen elkan-der opzetten. Overijs. *garsten* [voor *garwe-sten*]

Twentse Taalbank

id. Bij de Schotten is *to stoich*, ophopen, overladen, freq. *to stoicher*. *She 's a stoichert quean*, De vrouw zit in een dik pak klêren. *He 's stoichert up like a Dutchman*, [overloaded with clothes.] Hij zit zoo dik in het pak als een Hollander. — *Stoer*, aanhoudend. *Dat geet stoer deur*, [assidu] men werkt stijf door. Eig. stijf. L. F. *stjurje*, stijf worden als vet enz. Eng. *sturdy*, hardnekkig. — *Stoete*, brood van gezift roggenmeel. De oude vorm was spits aan twee einden, en hiervan *stuit*, [L. F. *stuet*, Pl. d. *stute*] Fr. *croupion*, de uiterste punt des ruggegraads. Isl. *stût-kanna*, tuitkanne. Dit woord is versterkt door de *s* en eigenlijk *toete*, nog overig in *tote*, *tuite*. L. F. *tute*, de pijpbals van een trekpot, enz. Pl. d. *tüte*, peperhuisjen. L. F. *tuwt*, mond. Zw. *tut*, snavel. — *Stoeterig*, stug. — *Stoethaspel*, een dwarsboomer, een wargeest die alles door zijne stijfhoofdigheid of onhandigheid in de war haspelt. L. F. *stuwt*, een norsch en onhandelbaar man. Isl. *stutr*, kort en stomp. A. S. *stith man*, een ongemakkelijk man. Van [*stuten.*] A. S. *styntan*, bot maken, verstompen. *Stunt*, dierlijk plomp, dwaas. — *Stokken*, sprokkels. *Doave stokken*, dorre afgevallene takken. — *Stomp; et is stomp warm*, het is glad weg warm. Eig. in eens afgebroken d. i. zonder eenige wijziging, volkomen, zeer. In de Holl. taal verbasterd tot *stom*. *Stomme warm!* stikkend warm. — *Stoot-oeugel*. In het algemeen roofvogel, wegens het van boven nederstoten op zijne prooi. De valk, de sperwer, enz. Rom. v. Walewein, H. S. 30. 1.

Soe leerde mi oliegen harentare
Ghelike ene oalke of 1. *sporeware*, i. e. sperwer.

Bar, *var*, in *ode-bar*, *ooye-vaar*, kan men tweezins opvatten; als *drager*, of als *vogel*, en dan gelijk aan Eng. *bird*. Dus *geluks-vogel*.

Twentse Taalbank

Spore-ware, is de vogel die spoort of speurt, zoo als *spoor-hond*, brak, of de vogel met sporen en klaauwen. Eng. *to spar*, hanen met beslagene sporen tegen elkander in het gevecht brengen. Eng. *spar-hawk*, sperwer. A. S. *Spearhafoc*. — *Stop*, m. [o als in op, schop] oogenblik. Eig. een oponthoud [stopping] van een oogenblik. *Up den stop*, plotseling. — *Strank*, m. een onhandelbaar mensch, die niets meer doet dan hij verpligt is, maar zelf onbescheiden bits is op het vermeende onbescheid eens anders. Isl. *stråkr*, deugeniet. — *Strepen. Cecilia met lange strepen*, une douzaine de baisers donnés d'un seul trait. Cecilia was niet alleen een lied, maar ook een dans, waaronder gekust wierd. — *Strik*, een hard vierkant stuk hout waarmede de zeissen aangezet wordt. Laucashire dialect, *strickle*, id. meet- of strijkstok. — *Striken*, met een touw of rotting slagen [streek] geven. — *Stunteren*, sloven. [stoot-e-ren] *Hee hef der wat mee te stunteren*, hij heeft er wat mede over te brengen. *I mot der moar zo mee hen stunteren*, gij moet er zoo maar wat mede heen sukkelen. — *Suf*, die maalt, mijmert, en menschenschuw is. Eene zielskwaal die het verstand aandoet. A. S. *sefa*, ziel, denkend deel [be-zef]; *seofan*, zuchten, klagen. Sc. *souft* [souf-it] uitgeput, athelus. *Soukit*, id. f = ch = k — *Sulle*, vr. de deursdrempel, elke optrap die van het eene vertrek in het ander leidt. Cod. Arg. *suljan*, grondvesten. A. S. *syl*, grondvest. *Sul* is iemand die met kousen en schoenen over zich heen laat gaan. Vergelijk B. N. L. op *sull*. — *Sunst. Umme sunst*, om niet, vergeefsch. H. d. *Um sonst*. — *Sus*, sedert. Kil. not. *sus langhe*, sedert lang. Pl. d. *sus*, anderzins. Voor *sûste*, *sunste*. H. d. *sonst*, op een anderen tijd. — *Swak*, buigzaam, lenig als een rijsje. — *Swalm*, walm. Ook met

Twentse Taalbank

de k, *k-walm*. Isl. *sœla*, rooken. — *Swalp*, zinkput. [zwelg?] Kil. *swalp*, golf, golving. — *Swat*, regel afgemaaid gras. L. F. *swé*. Eig. een' snede hooi. Kil. *swade*, zeissen. Isl. *soedia*, door het zwaard ontblooten. A. S. *swathe*, snijding, lidteeken, spoor. Eng. *swathe*, regel afgemaaid gras. Na de maaijing volgt de *etgarde*, nieuwgras waarin de beesten grazen; de beesten laten bundels van grashalmen [L. F. *bosken.*] staan, die men *bost*, d. i. afmaait. — *Swîl*, o. swoord van het spek. Kil. *swil*, een gezwel, en eelt. — *Swie*, zeer. *Swie nat*, zeer nat. *Swie vulle*, zeer veel. L. F. *swiid.* A. S. *swythe*, id. — *Swil*, hetzelfde als *kidde.* Ell. voor *swil-hope.* Kil. *sweelen*, L. F. *swylje*, de regels gras links en regts slaan. Sc. *to sweel*, als een waschvrouw het linnen in het water links en regts slaan, in het rond draaijen, enz. Van *welen*, *walen*, heen en weder zweven, draaijen, van waar *weel*, vortex, bij Kil. L. F. *wiel*, id. *Swil*, wat bijéén geharkt is. — *Swoek*, taaije tak. Pl. d. *zwukse.* Isl. *svigna*, buigen, krommen. *Svigi*, twijg. Eng. *switch*, id. Pl. d. *zwuksen*, drillen als een' losgesprongene veerkrachtige roede.

T.

TAP — TEP

Tappen, ijspegels aan den neus der paarden bij harde vorst. Kil. *tap*, een spits, kraan in een vat enz. *tip.* — *Telge*, een eiken boompje. Contr. voor *telege*, van *telen.* A. S. *tilian*, *tiligan*, kweeken. *tiligea*, landbouwer. — *Teppen*, Gr. appels, karsen *teppen*, plukken. Van Hd. *tappen*, tasten, voelen. [Sc. *teppit*, feeling] is Hd. *ertappen.* Zw. *ertappa*, grijpen, vermeesteren [attraper.] Sc. *tap-swarm*, de bijen-

Twentse Taalbank

familie die uitzwermt; eig. de zich afwerpende of afscheidende zwerm. Alles van *tap*, punt, [met een punt be-*raken*] hetzelfde als *top*. Eng. *topsy-turvy*, onderste boven; [de top naar beneden geworpen. A. S. *torfian*, werpen, slingeren.] Sc. *tapsie-teerie*, id. [de top omgekeerd, van. L. F. *tere*, keeren, vouwen, over eenen kant hangen als een zwaarzeilend schip.] *Top*, [prop, punt] tol, van waar *toppen*, tollen, omdraaijen, hetwelk bij de Schotten voorkomt in de beteekenis van omzetten, d. i. uitventen. Sc. *to top; bying and topping of wax*, koopen en verkoopen van was. Dus πωλεω, vendo, van πολεω, verto, circumago. — *Teumig*, werkeloos. Isl. *tómr*, id. — *Teuten*, oprukken. *Wat teutet dat an!* wat loopt dat al meer en meer aan! Als er van de dorpen naar de markt of de kerk al meer en meer volk achter elkander begint op te loopen. Eig. aanstormen. A. S. *thutan*, onstuimig zijn. Isl. *thot*, overhaasting. — *Tibbe*, scheldnaam der doopsgezinden. Eig. een wederdooper. Johan Picardt, zich noemende Godgeleerde, eerste predikant van Coeverden en Doctor in de medicijnen, laat zich bl. 219 zijner Cronijck der Landschap Drenthe in dezer voege hooren. » Te deser tijdt worp sich eenen luijzigen snyder op tot coninck van Munster genaemt Jan van Leyden, die sich eenen grooten aenhanck maeckte van eenen hoop uytsinnige wederdopers of Tibben, die met de lijmstange liepen, en vergaderden t' zamen in dese landen, van voornemen om een nieuw Zion, en een nieuw coninkrijck der gerechtigheydt binnen Munster te fonderen; doch het viel anders uyt, alsoo desen boeckweyten coninck, met t' samen zijne broodt-eetende propheten met gloeijende tangen verscheurt en in ijsere korven, aen S. Lamberts tooren, naer den hemel verheven wierden." Het woord *Tibbe* is in Vriesland onbe-

Twentse Taalbank

kend, maar gangbaar in Overijsel, Groningen, enz. en alzoo platduitsch. *Tibbe*, en *Tibbeke*, *Tipp-ke* beteekent te Bremen een neuswijs wijf, van *Tibbe*, een eigennaam daar nog in gebruik en bij de L. F. *Tsjibbe*, en *Tsjipke*; en die waarschijnlijk in één viel met een oud woord, eigenwijs en onverzettelijk beteekenende, en alzoo verwant met het Isl. *thybbin*, hardnekkig; zeker om de neuswijsheid van snijders en kramers, die niets op de wereld goedkeurden dan hunne eigene dweeperijen, waarvoor koningen en bisschoppen, als orakels van God, het hoofd moesten buigen. Die de sermoenen van Broer Cornelis gelezen hebben, weten hoe zijn Eerwaarde de vrouwen der protestanten in het algemeen aan de kaak stelt wegens haar neuswijs beslissen over de diepste onderwerpen der Godgeleerdheid, en dat het dus geheel in den geest van partij was om de Wederdoopers neuswijze oude wijven te noemen. Bij de Schotten is Tibbe eene verbastering van Isabel. — *Tieren*, aanstellen, gedragen. *I tiert oe neet goed met dat dink*, de wijze, waarop gij met dat ding omgaat, is verkeerd. — *Tiën*, contr. voor *tiden*, trekken, betrekken in regten. *Doar za 'k i's hen tiën*, daar wil ik eens heen gaan. — *Tiik*, beddetijk. Van *ti-en*, trekken. Overtreksel. — *Tiilgat*, het gat in den korf waar de bijen uit en invliegen. Hd. *seidel*. [pl. d. *tidel*] *seideln*, uit den korf de gepaste hoeveelheid honig snijden. Contr. *tiil*, honig. Pl. d. *tiel-baar*. Hd. *seidelbär*, [*honigbär*.] — *Timpen*, m. kapje van het brood, hoek van een stuk land. *Intimpe*, inspringende hoek van een stuk land. *Timpke*, stukje brood. Pl. d. *timpe*, alles wat spits uitloopt, het hoofd, enz. L. F. *timpe brea*, een frisch stuk brood. Van *tip*, een spits. — *Tobben*, naar snoeken visschen met een haak, waar een vorentje tot aas aan gestoken is. *Hengelen* is vrij; voor *tobben* neemt men acte. Eig. tok-

Twentse Taalbank

kelen, dat het te Hamburg beteekent, voor *toppen*, bij den *top*, d. i. bij den punt, de hairlok, of den dobber aanhalen. Van hier *zich aftobben*, eig. aftrekken, voor afmatten. — *Tocht*, tijk. Eig. overtreksel, van *togen*, trekken. — *Todde-worm*, de wolf in het koorn. Eig. vodde-worm, omdat hij het koorn als lappen en slieren aan elkander hecht. Van daar het pl. d. *ry-worm*, [die het graan aan elkander rijgt.] Isl. *toddi*, een geheel brok van iets. — *Todden*, oude vodden. Isl. *tötr*, versleten goed, vodde. Eig. wat afgesleept is. — *Todden*, Hanover, id. slepen, *getod*, getoog, gesleep. *Dee meid hadde 'em van alles uut 'et huus 'etod. Doar kump de hond der mee antodden. Todde-vos*, die van alles en dikwerf wegsleept, te zoek maakt. De Schotten per ellypsin *tod*, de vos [de wegsleper.] *Todde-vis*, gemeene visch. *Toddig*, voddig, gemeen. A. S. *tode*, [sleep] pad. Eng. *toad*. A. S. *tuddur*, kroost, [dat getogen is.] — *Toeschen*, kwanselen. Fr. *troquer*. Hd. *tauschen*, ruilen en bedriegen. Eig. uit het hoorntje spelen, d. i. dobbelen. Van *tote* [Hd. *taute?*] of *tuyte*, hoorntje, is [*tuiten*] freq. Kil. *tuytelen*, verwisseld met *tuyschen*, uit den koker spelen, dobbelen, kwanselen, ruilen. Van daar is *tauschen* bij de Hd. ook bedriegen. — *Tommeldistel*, de platte distel met eene menigte zijspranken, die afgemaaid door den wind over het land *tuimelt*: in onderscheiding van de *zaad-distels*, die op één enkelen hoogen stengel groeijen. — *Tomoden*, vergen. *Dat mut y miin neet tomoden*, dat moet gij mij niet vergen. Pl. d. *to-moden* en *an-moden*, id. Eig. toedenken, i. e. opleggen. Pl. d. *mood*, schuim op ingeschonken bier. Goth. *móds*, toorn. [opbruising.] De grondbeteekenis is dus windbruising, blazing, en van hier *moed*, hartigheid, *courage* [coeur-age]; *ge-moed*, voor ziel, als *animus* van ἄνεμος, en *geest*, adem, ziel, van Isl. *æ*

Twentse Taalbank

giósta, koud waaijen, enz. Pl. d. *moden*, denken, vermoeden. — *Toog*, m. v. *teuge*, takken van boomen. Eig. uithalen, van *togen*, trekken. — *Tossen*, kleine vierkante graszoodjes, die de boeren op kleine afstanden langs den dijk laten vallen waar de schouwing over gaat. Eig. is *tos* iets, dat men hier en daar nederwerpt. Eng. *to toss*, van zich werpen. Pl. d. *teuzen*, [het hooi van den wagen b. v.] hier en daar strooijen, vallen laten. — *Trantvoeten*, trippelen als een driftig paard. Kil. *trant*, schrede. L. F. *trantke*, dans. *Drentelen* is eene verbastering van *trantelen*. *Ik treed*, Imperf. *Ik trad*, [trand.] — *Trekken*, als een boom in de hoogte schieten. — *Treuntje* [traantje] glaasje wijn. Roman van Walewein. 20. 3.

Wilso ten borne hare handen dwaen
Of nutten van den borne een traen.

— *Treze*, trek naar iets. *Trezen*, trekken, van waar *tris*, *trens;* Limb. H. S. 84. 3. *trasen*, [traces] wegen, viæ. *trees*, [doorhaal] zeef enz. — *Treuten*, toeten, blazen. *Treutert*, blaashoorn. *Getreut*, getoet. Zie *memmetrutte*. — *Trippen*, meideklompen met houten zolen en overleer over de tonen. *I proat as en trippe daar 't lér af is*, gij spreekt als een' zottin. Zie Kil. Het beteekent ook eene jufvrouw kloklos, heks, grimmig wijf. *Gierege trippe*, gierige heks. — *Troebel*, betrokken. *De lucht wordt troebel*, er komt onweder aan den hemel. — *Tuën* [tugen] trekken. — *Tugen*, trekken. *Dat ka' 'k neet tugen*, bij die ruiling of koop zou ik te kort komen. L. F. *tsjoege*, id. Eig. dat kan ik niet trekken of halen als het op de weegschaal komt. Men zegt te Ensch. ook *oerziizen*, zoo veel als het pl. d. *verzisen*, eig. iets veraccijnzen, er den impost van betalen. Van *tugen* is pl. d. *betiigen*, betrekken [L. F. verschalken] d. i. bedriegen. Van daar *betjoegd*, bedreven, doortrapt. B. N. L.

Twentse Taalbank

betügen, [in allerhand, sonderlick losen und bösen, händeln sich geschäftig erweisen.] L. F. *betoewd.* Eng. *to tow*, pl. d. *tugen*, trekken. — *Tuk*, Tw. Een vest- of broekzak, of in de onderkleederen. A. S. *tuccan*, dragen. — *Tukken*, [trekken] freq. *tukkeren*, talmen, dralen. Pl. d. *tukken.* Eng. *tug*, trekken, slepen. Dus eig. rekken. — *Tukker*, grasmusch, kneu. — *Tuksche*, Swolle, de voeten aan elkander gesloten om verst springen. L. F. *trobbelje*, id. Isl. *at tuska*, uit spel met elkander wat worstelen. — *Tummelken*, kapje van het brood. Pl. d. *timpe*, id. [*tumpe*, dim. *tumpel*, *tumpelken*, per assimil. tummelken.] *Timp* is voor *tip*, *top*, *tap*, — *Tuntelen*, sammelen, talmen. Isl. *tómr*, ledig, lui. Sc. *tume*, id. Zw. *tom*, langzaam. [tumen, tumten, tumtelen.] Zie *tunteln.* B. N. L. — *Turen*, het vee in de weide aan een paal binden. A. S. *tian*, binden. Waarom de pl. d. te regt [freq. ti-e-ren] *tiren.* Isl. *tiódr*, tuijer. L. F. *tsjóar.* — *Turf*, Ensch. afgestokene lange turf in tegenoverstelling van gebaggerde turf [*kluun*], en dit zeer te regt; want *turf* is zode. Zie 't Eng. *turf.* — *Tuten*, hoenders, [kippen.] Pl. d. *tüte.* Hd. *sand-schneppe.* Trynga. Glareola. Waterhoen met lange beenen daar het vaardig mede voort kan. Eig. de korreltje-pikker. Van Zw. *tut*, snavel, is het Isl. *at tutla*, met de neb pikken. — *Tute*, Gr. sukkel, bloed. b. n. *tuterig*, *tutig*, halzig, onnoozel. Eig. tepel. L. F. *memme-tutte*, sukkel. Kil. *tuyte*, tepel. — *Tutan*, m. tip van een servet. — *Tuug*, kleederen. Eig. aantreksel, *indumentum*, van *tugen*, trekken, = *ducere.* — *Tuun*, m. heining. *De Hollandsche tuin*, op de munten. A. S. *tynan*, insluiten. Isl. *tún*, stad [ingeslotene plaats.] Eng. *town.* — *Tuur*, *De beesten mut op 't tuur*, de beesten moeten getuierd worden. — *Tuurhoaker*, zware houten hamer, slei, met welken

Twentse Taalbank

men den paal in den grond slaat, waar het beest aan getuierd wordt. Visschers Minnepoppen. 7de Schok. 27ste kwik.

Sy, die my op den tuy heeft gehouwen,
Heeft my getoont haer barmhertigheyt.

Zij die mij aan het lijntje heeft gehouden door mijne hoop te voeden en niets te schenken. L. F. *op 'e tocht* en *op tok*, id. van *togen*, trekken, als het andere van *tuden*, *tiden*. A. S. *tion*, trekken, binden. De *d* is er overal in, pl. d. *tider*, *tier*; Kil. *tudder*. Eng. *tedder*, *tether*. Isl. *tiódr*, tuier; maar L F. *tsjoar*. Holl. *sjorren*, vastbinden. — *Tuyeren*, hetzelfde als *slateren*. Achteloos strooijen, storten, slordig zijn. *Tuyer-breur*, die zijne zaken in de war stuurt door slordigheid of den drank. Contr. voor *tuderen*, van *tuden*, gelijk aan *toden*, knoopen, verwarren. Pl. d. *tudern*, *tidern*, *türen*, id. Hanover, *toddern*. Kil. verwisselt ook *todderen* en *tuyeren*. — *Tweedonker*, avondschemering. Ook *tweelichten*. Eng. *twi-light* A. S *tweone-leocht*. Fr. entre le chien et loup. — *Twiig*, het wilgensoort om manden van te maken.

U.

URR — UUL

Urreken, *hurreken*, raampje onder een opgeschoven venster. Holl. *horretje*. Kil. *horde in de venster*, hetzelfde als *horde*, *hurde*, crates viminea; die raampjes waren eertijds gevlochten mandewerk. Van die zelfde stof maakten onze vroegste vaderen hunne deuren, schuttingen, borstweringen, enz. Got. *haurds*, deur. Theot. *hurt*, id. tralie, afschutting. A. S. *hord* [de afschutting] schatkamer, schat. *Crates* wordt gezegd voor *cartes*, contr. *carts*, hetzelfde als *haurds*, beiden van χαρτειν [χρατειν] χαρτος, harden. Lat. *c* = Germ. *h*. — *Uulk*, *ullik*, bun-

Twentse Taalbank

sel. Kil. *ulck*, *ullick*. *Miin uulk*, mijn schelmpje! tegen kinderen. L. F. *uws uwlken*, onze hartediefjes: van meisjes gesproken met welke men kermis houdt. Isl. *ull*, wol, vacht. Pl. d. *een rugen ulk*, wien de hairen woest om het hoofd hangen. *Een lütjen ulk*, kleine schalk van een meisje. Zie *hérmken*. — *Uutvensteren*, een pak kijven geven, den mantel uitstoffen. Eig. afjagt en een blaauwe scheen geven. Bij het Vriesche en Saxische ras is het nacht-gevrij nationaal. Door de tusschenkomst van gedienstige vriendinnen wierd het meisje van de komst des minnaars vooraf verwittigd, die in het holste der nacht aan de vensters van haar slaapvertrek kwam, smeekende om binnengelaten te worden. Was hij aangenaam, de intrede was in en door het venster tot de minnares; was hij niet aangenaam, dan stak zij het hoofd ten venster uit zeggende: *Gaat wiider; ik vermag ju nig*, en daarmede was de ongelukkige *uitgevensterd*. Pl. d. *utfinstern*, id. Deze gewoonte is nog niet uitgestorven op het eiland Fehmarn aan de kusten van Wagerland in de Oostzee. Uit een woord, dat Jamieson in zijn Supplement heeft, merk ik, dat men dit nachtbedrijf ook onder de colonisten der Vriezen in Schotland gekend heeft. *To sprog* vertaalt hij » to court or to make love under the cover of night," onder begunstiging der nacht met een meisje vrijen, en dit *sprog* beteekent eigenlijk *vensteren*. Isl. *spróg*r, fenestra.

V.

VEL — VER

Veld, heide. Voluit A. S. *feld-land*, vlakte, plat-land. — *Verandersaten* [*hem*] een tweede huwelijk aangaan. Overijs. Landr. 2de d. tit. 1. § 9. Ell. voor *sich ehelichen veraenderen*

Twentse Taalbank

zoo als Scherzius op *veraenderen* heeft. — *Verbouwen*, vruchten kweeken, vrucht van boomen of tuingronden trekken. *Heb I oulle kersen verbouwd*, hebt gij veel kersen geöogst. *Dat is en good verbouw*, zegt men van alles wat geteeld wordt, tot kinderen toe. — *Verbrod*, door broeijen bedorven als een ei. Van hier het Holl. *verbrod*, door onhandigheid verknoeid. — *Verbrouwen*, vermorsen, door elkander haspelen. *Zee verbrouwt dat met e'noar*, zij verwarren het één met het ander. Kil. *Bruwe*, mengsel, saus, brij. Holl. *ver-bruijen. Wat hebt gij het verbruid!* bedorven. — *Verdeyen*, *vertikken*, met zelfverwensching afslaan, weigeren te doen. Zie *deyen*. Isl. *at dya*, bewegen, schudden, terugstooten. — *Verkelt* en *verkolden*. Z. n. *Verkeltheid*. — *Verlos*, verlies. *Ik verlies*, *ik verloor* of *verloos*. Eng. *loss*. — *Vermoed-braken*, vermoeden. — *Vernemstig*, vlug van bevatting, schrander, vindingrijk. Z. n. *Vernemstigheid*. — *Vernooi andoon*, verdriet aandoen. Kil. *noyen*, *ver-noyen*, [*noden*] schenden, overlast doen. Goth, *nauthjan*, id. Voc. 1472. periculum, *vernoy*. — *Vertyen van eene arfenisse*, eene nalatenschap weigeren te aanvaarden. Eig. vertrekken, zich onttrekken. Kil. *vertijden*, abnegare. — *Vervlimt*, jammer. *Dat is vervlimt*, dat is spijtig. Isl. *flimt*, laster. — *Verwalter*, zaakbezorger in plaats van een ander. *Zich laaten verwalteren*, zijne plaats door een ander laten bezetten. *Verwalter-richter*, 1 w. onderschout door den schout of rigter zelven benoemd. *Verwalter-rentmeister* enz. — *Verwierd*. *Et sut er verwierd uut*, alles ligt er overhoop. *En verwierd mensche*, ordeloos, en haspelig, of ongedaan en slordig mensch. Ook die afgetrokken is. — *Veste*, vast, d. i. middelerwijl, zonder mij op te houden. Zoo als de Holl. *ik zal vast voortgaan met eten*. — *Vetteke*, veldsalade, vet-

Twentse Taalbank

tekost. Valeriana campestris. — *Veugelke*, vogeltje. *Lievenheers-oeugelken; lievensheers-wurmken*, een klein vliegend insect, met dubbelde wieken, waarvan de bovenste schildpadvormig, hard, glad, schitterend rood of oker-rood, somtijds bespikkeld met witte stippeltjes. Het is de lieveling der kinderen en wordt te Amsterdam genoemd *lievenheers-haantje*, en in Vriesland *ingelke*. De overeenstemming in de benaming duidt aan waar men dit fraai insectje eertijds voor gehouden heeft, en hiervan is nog overgebleven, dat men het voor een teeken van geluk houdt, wanneer het beestje zich op iemands kleederen nederzet. — *Vlatten*, vlotten, drijven: maar *vleu-ten*, doen over- of doorvloeijen, zoo als het water door de weilanden. — *Vlechte*, vischmandje. Dit woord was in 1590 reeds te Antwerpen verouderd. Zie Kil. *En vlechte bot*, een zode bot. — *Vluus*. *Wit oluus*, kleine guit! tegen een kind. *Vluus* is vacht, en *wit oluus* blanke vacht, overgesteld tegen een *oud zwart vel*, oud wijf. — *Voaren*, rijden, en varen. *Riin*, [ri-en] is te paard rijden, van waar *ridder*, man te paard, cavalier. *Gevoar*, het rijden in het rijtuig. *Met gevoar*, per as. *Voartuug*, rijtuig en vaartuig. *Voar*, een wagenvracht. — *Voart*, een rijweg die dwars door een beek loopt; onderscheiden van *vaart*, kanaal. Van hier de namen der landhoeven in den omtrek dier doorreden gelegen; b. v. *het Aver-voorde*, *het Kruus-voorde*, enz. onzijdig omdat er *huis* onder verstaan wordt. Van hier reeds het *furtum* der ouden in *Franco-furtum*, [der Franken doortrek over de Main], Frankfort. Van *amere* [emmer] *amese*, [thans *Eem*] en *voart*, *Ameres-voart*, de weg over de Eem, nu *Amersfoort*. — *Voel*, slim, doortrapt. L. F. *fuwl*, tuk op winst. *It byt fuwl*, het vreet geweldig in, b. v. vitriool. De betrekking tusschen vuil en doortrapt is dezelfde als in *snood*, *leep*,

Twentse Taalbank

enz. Zie *leep*. — *Voel*, o. nageboorte der koe. — *Voeligheid*, kwade moedwil. *Uut voeligheid*, gedaan met een boos opzet. — *Vriezen*, rillen van koude. *Ik vries*, ik bibber; *ik vroor*, ik bibberde. — *Vlikken*, *vlikkeren*, vleijen. [πλησσειν] πλησσειν; πλησσω. *plangere*. Goth. *flekan*, [slaan, klappen] op de borst slaan. Van hier de *klap*-wiek. [Gl. MS. A. S. *flicn*, penna.] *flik*, wiek. *flikken*, met een wiek streelen; freq. *vlikkeren*, id. maar bij de A. S. *fliccerian*, [Kil. *vleggheren*] met de wieken wapperen. Holl. *een vlikker slaan*, danser un entrechat, en hiervan *vlikkeren*, schitteren door snelle beweging. Men verdubbelt de beteekenis met *flik-flooijen*. Het L. F. *flaye* heeft zich opgelost in het platduitsche *floyen* en Holl. *vleijen*: ook *floy*, vleiachtig, verwisselen de pl. d. met *flei*; en *flik-vlooijen* is dus eigenl. met een wiek al streelende caresseren, juist als *pluim-strijken*, [niet over, maar met de pluim aaijen], of gelijk de L. F. het nog uitvoeriger schilderen, *mei plomke-bjizzems oaffeye*, met donzen schuijers afvegen, d. i. honig om den mond strijken, vleijen. De Duitschers daarom ook zeer eigenaardig in hunne spreektaal, *fuchs-schwänzen*. — *Vrochten*, omheinen, en het land alzoo beschutten tegen het vee. O. Hd. *frehte*, en *pfrechten*, sepimentum. Zie Haltaus en Scherzius. A. S. *freah*, vrij, d. i. omheind, beschut. Isl. *frîdr*, veilig, tam. — *Vul*, o. veulen.

W.

Waal, wel. Eig. uitgelezen best, van *walen*, uitkiezen. — *Waal*, [wa-wel] labbei, klappeister. — *Wachel*, kwartel. — *Wammen*, de stukken vleesch, die bij de onderribben van een koe zit-

Twentse Taalbank

ten. In alle Germaansche talen *wamb*, lijf: eig. lijfstukken. — *Waraai*, waarlijk zoo. — *Wasseldoek*, een vagedoek op tafel. — *Wat*, sommigen. — *Weerd-holt*. *Twiig-weerd*, een laag en waterachtig stuk gronds, waar mandemakers teenen groeijen. *Weerd*, [O. S. *werder*] een eiland of hoogte in een rivier, zoo als in *Keizers-weert*, *Bommeler-weert*, enz. Eig. rand die zich om het water heen slingert, van *weren* [warren, warrelen] omringen, draaijen. A. S. *wéarth*, strand. Voor *twiigweerd*, per ellypsin, *weerd*; en *weerdholt* is het hout, dat daar groeit, en dus één met *twiig*. De *twiig* rijp en gesneden zijnde slaan de kinderen met het hecht van een mesje op één der groene rijsjes, tot dat de bast loslaat, dien zij er dan heel aftrekken en als een pijp gebruiken om op te fluiten of er erwten door te blazen. Zoo lang het kind met zijn mesje op den bast tikte plag het oudtijds de volgende regelen te zingen,

Lange, lange pipe,
Wenneer bistou ripe?
Te Meye, te Meye,
As de veugeltjes eyer lekt.
't Ketjen op den dyk zat,
Sute melk met brokken at.
Doe kwam de voele Hesse
Al met de scharpe messe;
Wold' et ketjen et oor afsniën;
It ketjen ging an 't lopen.
To hope, to hope!
De foele Hesse ging lopen.
Heel of, half of,
Houwe diin den kop af,
So dood as en piere:
Kump siin léven dage neet weer hiere.

In het voorjaar [Mei] van 1498 heeft de afgedankte garde van Albert van Saxen, de *zwarte hoop* genaamd, Deventer aangevallen, doch afgeweerd

Twentse Taalbank

en verslagen zijn er over de honderd van onthoofd en buiten de stad op raden gezet. Zie Camper-Kronyk op Maart 1498. — *Wegbeune*, Tw. het midden van een wagenspoor, waar het paard loopt. Hooger zijnde dan de rest heet het *beune* [Hd. *buhne*] verhevenheid. — *Weggen*, mikkebrood, hetzelfde als *stoete*. — *Weiger*, zwakkelijk, teeder. *Weiger jungsken*, zwak jongetje. *Weigere pipe*, broze pijp. Eig. bewegelijk, gevoelig, teeder. N. S. *weigen*, bewegen. Cod. Arg. Luc. VII. 24. *raus fram winda waged*, een riet van den wind bewogen. Tatianus IV. 2. [Matt. IX. 36.] *giweigite*, uitgeput en krachteloos. Gl. Florent. *wichit*, prurit. — *Weigierige grond*, een grond die neigt om bij voorkeur gras voort te brengen. — *Weidegreven*, opzigters eener algemeene weide. Van *graaf*, *greve*, gelijk *pluimgraaf*, opzigter over de vogels. — *Wéke*, mannetjes eend. Kil. *weeck*. [*k-wéken*, *k-waken*.] Geld. *buunder*. Eig. zwemmer. Zw. *bonde*, schepen van mandewerk met leêr overtrokken. Isid. *Carabus*. Isl. *at buna*, wellen, nederstorten als water. — *Wélen*. Tw. spoken, visioenen. Isl. *at vœla*, misleiden. *Vœli*, misleidster, bezweerster, tooverkol. — *Wel*, *wee*, *wat*, quis, quæ, quod. — *Welter*, dim. *welterken*, langwerpig-vierkante klomp boter. Voluit *en welter botter*. Eig. een gerolde klont [Sc. *whulter*, een groote klomp.] Tw. *welteren*, wentelen, rollen. *Welteren* [*zich*] zich op den rug wentelen als een paard in de weide. — *Weme*, de woning van den kerkleeraar, pastorij. Oudtijds alle kerkelijke goederen. Osnabrug, *weme*, *wedum*. Eig. bekleeding, in den zin van met regt en magt bekleeden, en dus overdragt van bezitting, inzonderheid aan de kerk; van *widan*, binden, zamenknoopen, *wede*, gewaad; *widen*, kleeden; *bewedemen*, de kerk met de bezitting bekleeden.

Twentse Taalbank

B. N. L. Van daar *wedeme* kerkelijke gronden; contr. *weme*. In de middeleeuwen heeft men dit woordelijk vertaald door *vestire* en *investitura ecclesiæ*. Men vindt bij Kiliaan en overal iets over dit woord, maar nergens de goede afleiding. — *Wende*. *Van ende tot wende* [van het einde tot de omkeering] van het eene einde tot het ander. — *Werteiken*, stuk van een regenboog op den gezigteinder. — *Weteringe*, beek die het landwater afbrengt op de rivier. — *Weule*, mol. Bij uitlating van aarde, eig. aardwoeler. De Hollanders werpen *woeler* weg en zeggen alleen aarde, *molde*, contr. *mol*. Maar de Vriezen, Engelschen en Duitschers voluit; L. F. *mol-wrot*, aardwroeter. Eng. *mouldwarp*, aard-opwerper. Hd. *maulwurff*, id. — *Wezeboom*, een lange houten paal om het hooi op den wagen van boven neder te drukken en zoo vast te binden. Voor *wede-boom*, bind-boom. Scherz. *wide*, touw van taai twijg. Scher. *witzener*, beul, lictor. Men hing de dieven voormaals aan stroppen van taaije basten, rijsjes, waarvan nog *hange-bast*, galgen-aas. *Weten* is zamenknoopen, en *wis* vastgebonden. — *Wierig*, lustig, tierig, levendig. Kil *wieren*, in 't rond draaijen. — *Wigbold*, kerspel. N. S. *wicbilethe*, stadsgrond buiten de muren, stads geregtigheid buiten de poorten. Het woord beteekent eenvoudig *wijk*, en *bild* is er aangehangen als in *weibs-bild*, hetwelk niets meer dan vrouw beteekent. Evenwel *bolde*, [indien het niet eene verbastering van *bilde* is] beteekent A. S. gebouw, verblijf. Dus een wijk-verblijf. — *Wihe*, *Wijhe*, *Wye*. Naam van een dorp aan den IJsel. Oud Sax. *wiha*, heiligdom, kerk. A. S. *wih-gyld*, afgod. Eig. dus *kerk-dorp*. — *Wiize-moor*, vroedvrouw. Ten blijke dat de Franken hetzelfde woord hadden, toen zij Gallien veroverden, kan dienen dat zij het woordelijk vertaald hebben *femina saga*, verbas-

Twentse Taalbank

terd in *femme sage*. — *Wikken*, eig. voorspellen. *Dat wi'k oe wikken!* dat dreig ik u! — *Wille*, vermaak, lust, behagen. Ook L. F. — *Wimme*, pl. d. *wiem*, latwerk in den schoorsteen of tegen den zolder aan om vleesch op te droogen of te rooken. Eig. een ophangplaats, en dus oudtijds ook de galg. Scherz. *wide*, koord van taai twijg, strop. Vocab. Gemma 1497. » Viburnum est minuta virga qua vitis ligatur *een wedeke*." Scherz. *Bey der wide*, op poene van den strop. *Wideme* toestel om aan op te hangen. Contr. *wymen*, galg. Pl. d. *enen sien recht doon und hangen en an des koninges wymen*, iemand zijn verdiende loon geven en hangen hem op aan des konings galg. Aan de *wimme* hangt men vleesch en worsten als dieven aan de galg. Kil. *wieme*, rookplaats voor vleesch.

Dit is één der duizend voorbeelden hoe de taal van één punt uitgaande langs verschillende wegen op de tegenstrijdigste uitersten uitkomt. Wie zoude oppervlakkig gelooven dat de galg, een domenijshuis, en de hanglatten van het rookvleesch in het zelfde woord *wedeme* zouden zamenkomen? Ondertusschen is niets natuurlijker noch zekerder. Maar nog godloozer! De oude Vriezen noemen het latwerk tegen den keukens-zolder aan, waar zij hunne worsten aan hangen, *de deise*, en dat hebben de Franschen in hun *dais* tot het gehemelte van den koninklijken troon gepromoveerd! — *Witteris*, spoedig. Pl. d. *wits*, id. Fr. *vite*. — *Wolke*, Ensch. golf in het water. Hetzelfde als Kil. *bolghe*. Een *bolkenvanger*, zeemansjas, heet te Bremen *wulken-fänger*. — *Wo'n*? [Wo een] Hoe een? — *Wrangen*, loopgraven der konijnen. Één met *wrongen*, van *wringen*, kronkelen. — *Wurster*, Geld. boender. Het is één met *burster*, [W = b] *borstel*, van *worren* en *borren*, *worrelen* en *borrelen*, draaijende op bruisen, gelijk van Isl. *at*

Oudentse Taalbank

brûsa opbruisen is Isl. *brûskr*, dik bosch hair. Eng. *brush*, borstel, penseel. Fr. *brosse*.

Z.

ZEL — ZOE

Zelve, vr. salie. — *Zeug-distel*, hondsbloem. Taraxicum. Eig. zwijne-distel. L. F. *barge-blommen*, [varkens-bloemen.] — *Zichte*, vr. sikkel. — *Zinne. Met zinne*, bedaard en bedachtzaam. — *Zinnig*, mak, tam. *De tute is zinnig*, de hen is tam, laat zich vatten enz. — *Zipelt*, een beekje bij Harderwijk. Van *emen*, gieten, *lekken*, *sijpen* heeft men de riviernamen *Eem*, *Eems*, *Lek*, *Sijpe*, en zoo krijgt men van het freq. *sipelen* ook *sipelt*. — *Zo. Van zo*, van selven. — *Zoar*, dor, uitgedroogd. L. F. *soar*, id. — *Zoel*, drukkend warm, als tegen den donder. A. S. *swælan*, branden. Pl. d. *swool*, id. als dit *zoel*. — *Zoel*, vuil en ziekelijk van kleur. A. S. *sylian*. Teut. *soelen*, *bevlecken*. freq. soede-len. besoedelen. Fr. *souiller*. O. F. *soldéde*, vuile daad. Hunsingoër Landrecht, bl. 23. *thet is en soldéd*, *wersama mon alsa fir anfucht*, *thet him sîn spise eta tuam enden uitgunge*. *Soel* en *foel* of *ouil*. is eigenlijk het zelfde woord met verschil alleen der voorgezette aanblazing *fe* of *se*, en het thema is *oel* of *uil*, zoo als in het O. F. Asegabôk. 15. *um-be-wlen*, onbevlekt. Dus hebben de Latijnen *ficus* voor συκος, en de L. F. *fykje*, snijden, voor het Lat. *secare*, *sica*, *sicarii*.

Twentse Taalbank

TWENTHER BRUL'FTELEED.

Gin heiden slungels bruut ons wat,
Noch Cupido, noch Hymen,
Woarvan de dichters dit en dat
In 't broezig brul'ftleed riimen.
Virgyl zunk Roomsch, Homerus Griikſch,
Wy Haverſtreutsch en Labbediikſch.

Parnas dee is met Helicon
Nen witten met nen zwatten.
Et water oet de Hengstenbron
Déut 't riim jo doar nig vlatten,
Woar Leinn'ker-berg de krone spant
En Driiner-bekke vlénit duur 't land.

Nen Griikschen glans op Twentsch gedicht
Zoél glynstren oaverbeudig,
As op nen pyrok slecht en slicht,
Grofneudig en spierdreudig,
Een gould' of zulv'ren passement:
Wy kallet as we et bynt 'ewent.

Twentse Taalbank

As musschen piipet musschen goed',
Nen hanen past et krêeyen,
Wy zingt van breugem en van broed
As 't ons is an-ewêeyen;
En of den rok al maakt den man,
Wy treúkken neu nen vreúmden an.

Et vinnig oorlogs-onnewêer
Van rondumme oet'ebrakken,
Hef wéust en wyld, kò'tby en vêer,
Wat hoal was an'estakken;
Méer zégen lig op 't Twenther-land,
Woar 't véur van leefde aleenig brandt.

Doar heúldt de leefde alleene veld;
Dee 't hêrte kan behêren
Duur zammen dwank, duur zéut geweld',
Dat nummes of kan wêren:
Wat zweúmp of vleúg of kroép of geet,
Ze hadde of hef of krig em beet.

Mòt groot, o leefde, is diine macht!
Vaak temp zo'n luttik wiifken
's Mans driiste en wylde en wéuste kracht;
Stil hêerscht nog 't doesse duufken,
Wat 't snipken bits en spits nig kan,
Duur leefde op 't hêrte van den man.

Twentse Taalbank

Méer manges spant et as ter to;
Wat mans dréegt boékse en beurde
En manléu-mood van toch méer zo;
Et wiif is riik van weurde,
En vake hunk an 't leste woard
En mood en hood en boékse en board.

In hoes regere niid noch wròk,
Noch dwank, noch doém krakelen:
„Dou zast, dou zoést'! Dat wi'k, dat wò'k."
Dan bàtter 't riik verdelen:
Hee dàllenhanen in 't fabriik:
De keùkken is diin kànninkriik.

Hast' moezennuste in diinen kòp
Of snoèrrepiperyen;
Stak dit of dat em in den kròp,
Dou moést dy by em vlyen;
Ne zachte hand een dreudken spynt;
Een dreudken dat stiif vaste byndt.

Nig onnebiige! En eege dy,
En holde liike bane.
Ne hell'ge kif kafkàffery
Brenk in de kroenekrane.
Nen dunstren doolhof — tré nig to ll
Dou speúldst op steúlten blyndekol

Twentse Taalbank

Joa! woar den man nen boe-bah is,
Of 't wiif ne hanen-vêre,
Geet keurken jo den zandweg mis;
't Weú'dt stroat- en meú'llen-mêre,
En dan toamee, dat zegge ik dy,
Nog hêermkes met een ulk der by.

Bliive altiid met em ensgezynd;
Gin schuur heelt zonder neudken;
Togevvenheid en leefde spynt
Een ziiden gengel-dreudken;
Dat fiine dreudken drille em dan
An 't hêrte vast: doar gêngelt he an.

Duur vliit en zaarge net en kloar
Diin hoes en hagengoaren;
En helder hier, en zeunig doar!
Te zuvren en te spoaren,
Een huusken net! — een hêrtken rein!
Een paradiis vuur diinen Hein!

Gesnêerk en snipsnapsnoérrery
Bynt regtevoart betéune.
Geen zoékker op den riistenbry
Met téumig goan alleene.
't Is wierigheid en vliit, waarvan
Den bêergerscha'steen roken kan.

Twentse Taalbank

Mêer hee met ziin piip - jonge wiif
Hef hoes en hof en wère,
Geld in den tuk en tiidverdriif
En helm en zelm en réure,
En vreúg, as h''t in de hulle krig,
Noa Hêrrem in de meúlle nig.

En gunk et al ees manges scheef,
Dan tréuste dy met maargen,
Te bâttren wat te bâttren is.
De leefde myldert zaargen.
By maargenlecht verdwiint een spook,
By westewynd nen venneroók.

Den zwalm van 't hàrte en zunnen - schiin,
Ne tokomst bly en helder;
Vleis op den disch en kaapschen wiin
En Hênsken in den kelder,
Dat kump en zoég, dat lacht en sleúp
En binnen 't joar alleene leúp.

Zo'n diideldênsken kon alleen
Nog 't heil van 't paar verhoogen.
Ziin vader oet den bek 'esneen,
Met moders pik - zwatte ogen.
Mag 't wêzen hêenken of een hoon,
Een hêenken klook! Een héunken schoon!

Twentse Taalbank

O! by de loést van moder is
Gin wille te geliiken!
Zo leven was te Austerliz,
Op 't puun van keizerriiken,
An 't héufd van mênnige oorlogsléu,
Den groten nyen keizer néu.

't Is hier, woar een et lêven won,
Wat doezend doar verleúren;
Wo zoer moést dou, Napoleon,
Den goulden scepter véuren!
En groot — en aarm! Men weet et nig,
Wat zaarge dy umm' 't hêrte lig.

Wat 's Kreusus schat, wat is de magt,
De glorie van nen kànnink?
O! wat is Mogols pêerlen-pracht?
't Is klàttergould, mak bannink!
Niks kump an modervreùgde gliik;
Een moderhêrte — een kànninkriik!

Zo glidt et lêven bly en zacht
Verby as Dynkelwater:
Et lutke wichtertuug dat lacht
En speúlt en maakt gesnater
En dauwelt umme êer moders-schoot,
As kuukskes umm' de kloékke doot.

Twentse Taalbank

En jonges staark en mêkes fiin
  Als rozenkneúppe bleuyet,
Den zachten glood van maargenschiin
  In heldere ogen gléuyet:
De jonges voél van kracht en mood
En déernes fris as melk en blood.

Leúp 't réusken oet van toves an,
  Dat déut ook 't luttel spruutken,
En 't wicht weú'dt maagd, et junken man,
  Zeúg breúgem zik of bruutken.
En trekt de kynderscheúkes oet:
  Van toves an leúp 't réusken oet.

De vroécht veúlt van den stam nig wiid
  En de ongevéerde jongen,
Die piipt en schilfert met der tiid
  As smoés êre olden zongen;
't Schâlt hier en doar en dit en dat;
Ze zéukt en zéukt, en weett nig wat.

Ze vliiget oet in zoés of zo
  Verweert ze in 't houwliiksnetken.
Boh! 't kump en an, men weet nig wo!
  De jonge en 't nusseldeúdken
Ze kriigt der ees den trezen van,
As 't wicht weú'dt maagd en 't junken man.

Twentse Taalbank

Elk met ziin ander ik (een paar
Ontlok'ne rozenkneuppe!)
Maakt van den vaar nen bestevaar
En van de moor ne beppe.
O, gould'ne brul'fte, brenge mee
Den goulden tiid van Enschedé!

1812.

Twentse Taalbank

OPHELDERINGEN.

Het bovenstaande bruiloftsvers, geschreven in den tongval van Enschedé, geeft mij gelegenheid om wegens de klanken iets bepaalders te zeggen, dan over het Overijselsch in het algemeen mogelijk was.

Zeer gevoegelijk spelt men de meeste woorden van dien tongval volgens de Hoogduitsche orthographie; iets dat ook in de Plat-duitsche woordenboeken geschied is, met wier taal die van Enschedé eene sprekende overeenkomst heeft. Neem bij voorbeeld de Hoogduitsche vokalen ä, ö, u, ü, en schrijf *gängelen*, aan het lijntje trippelen; *düdel-dänsken*, speelpopje; *häänken*, haantje; schrijf *löp*, loopt; *höldt*, houdt; *vrögde*, [verhogde] vreugde; *röösken*, roosje; *höönken*, hoentje; *wööst*, woest; *zöökt*, zoekt; vereenig ä en ö, en schrijf *wöärde*, woorden: *köärken*, karretje; schrijf verder *dum*, dom; *krup*, kruipt; *oul*, vol; *bukse*, broek; *must*, moet; zet eindelijk *nüst*, nest; *düür*, door; *züloren*, zilveren; *hünk*, hangt. De waarde, aan de Hoogduitsche letterteekens toegekend, drukt de klanken van den Enschedéër tongval tamelijk naauwkeurig uit, en de handgreep, waarbij niet de letter, maar het teeken boven de letter verandert, laat den oorspronkelijken klinker in het geschrift in zijn geheel. De manier der Hollanders om den klinker zelven in het geschrift te veranderen, brengt den oorspronkelijken klinker van voor de oogen weg, gelijk men ziet, als de voorgaande woorden geschreven worden, *gengelen*, *diidel-densken* [dansje], *heenken; leup*, *vreugde*, *heuldt; reus-*

Twentse Taalbank

ken, *heunken*, *weust*, *zeukt*; *weurde*, *keurken*; *doem*, *kroep*, *voel*, *boekse*, *moest*; *nust*, *duur*, *zuloren*, *hunk*. Bovendien is er in deze schrijfwijze geen onderscheid tusschen ö en öö en öä; tusschen de Hoogduitsche *u* en de lange Hollandsche *oe*, welke laatste de Enschedeërs hooren laten in *oet*, uit; *broed*, bruid; *hoes*, huis; en *kroene*, [kruin] kronkel.

Daarentegen is de Hoogduitsche schrijfwijze ook niet geheel vrij van de eerstgenoemde kwaal, waarbij de oorspronkelijke klinker van voor het gezigt verdwijnt, zoo als bij voorbeeld in *däärnes*, [deernes] meisjes; *läven*, leven; *väre*, veder; *ongeväärde*, ongevederde; *häärscht*, heerscht; *zöneg*, zuinig, spaarzaam; *vrömde*, vreemde. De groote reden echter waarom de Hoogduitsche spelling thans door mij gewraakt wierd, ligt in het publiek voor hetwelk dit boekske geschreven is. Dit publiek is opgevoed in het Hollandsch, aan de Hollandsche waarde der letteren gewend, en hoe velen er ook onder zijn beter bekend met het Hoogduitsch dan ik zelve, zoude het onbillijk zijn deze kennis van allen te wachten. De oude regel dan, » wie niet verstaan wil zijn, wil niet gelezen wezen," brengt den anderen regel der onverbiddelijke noodzakelijkheid met zich, waarvoor alle taalkundige bedenkingen zwichten; zij namelijk, die mij oplegt om zoodanig te spellen, dat het gros der lezers op het eerste gezigt der letteren iets van de ware uitspraak gissen kan.

Het is uit dien hoofde dat de Hoogduitsche ä hier gespeld wordt é, geldende omtrent als der Franschen *ai* in *mais*, *taire*; het uithalen van dien klank, op zijn Hoogduitsch *ää*, schrijft men hier *ée*. Dus *mékes*, meisjes; *hérte*, hart; *péerlen*.

De Hoogduitsche *ö* is hier *eú*, voorstellende een korten *eu*-klank, zoodat [*löp*, *vrögde*] *leúp*, *vreúgde*, niet ver af is van *lup*, *vrugde*.

De uithaling van de [ö] *eú*-klank in *blööyet*,

Twentse Taalbank

bloeijen, *glööyet*, gloeijen, wordt hier gespeld *éu*, en dus *bléuyet*, *gléuyet*.

De vereeniging van *ö* en *ä* vertoont zich hier in den vorm van *eu*, hebbende den hoogen klank van *eu* in het Fransche *beurre;* dus *weurde*, woorden; *beurde*, baard; *keurken*, karretje.

De vereeniging van *o* met *e* in *oe* ontvangt het teeken op *ó* als de klank lang is, bij voorbeeld in *óet*, uit; *hóes*, huis. Maar op *é* als de klank schraalder is, en daarom *doém*, dom; *kroép*, kruipt; *voél*, vol; *boékse*, broek, enz.

Behalve de gewone *a* is er nog eene wijziging van de *a*, die omtrent klinkt als de *e* voor *r* in *berg*, *verf* enz. en hier geteekend wordt à; b. v. in *kánninkriik*, koningrijk; *kàffery*, gekef, enz.

Er is in al de verwante talen een onderscheid tusschen *heelen*, genezen, en *helen* verbergen; tusschen *leenen* te leen geven, en *lenen* leunen; tusschen *hoopen* opstapelen en *hopen* hoop voeden; tusschen *de koolen*, die men eet, en *de kolen*, die men brandt. Bij de Hollanders is dit onderscheid geheel verloopen, zoodanig dat zij het niet eens hooren ook dan wanneer het hun duidelijk voorgezegd wordt, en dit was reeds vroeger dan 1640 het geval. Het onderscheid daarentegen tusschen de *o* in *ròk* en *kof*, in *sòk* en *bok* is zeer levendig bij hun. Nu heeft de wetgevende kamer der spelling goedgevonden om het uitgestorven onderscheid door *e* en *ee*, door *o* en *oo* aanteduiden, maar het onderscheid, dat nog bestaat, geheel niet in aanmerking te nemen, en alzoo *bot* en *zot* met dezelfde *o* te schrijven. Dus heeft zij in hare wijsheid begrepen meer te moeten zorgen voor de lijken, die in het graf liggen, dan voor diegenen harer onderdanen, die nog in het land der levenden overig zijn. Wanneer het nu niet al te veel gewaagd is wenschte schrijver dezes wel eens voor de levenden te zorgen, en zulke woorden in den

Twentse Taalbank

tongval van Enschedé, die de heldere korte *o* hebben, te teekenen met een *ò*, en dus te schrijven *gròk*, *kòp*, en zoo vervolgens. En dit te meer daar er zijn, die te Enschedé dof klinkende, bij de Hollanders helder zijn, zoo als bij voorbeeld *rok*.

Eindelijk zij gewaarschuwd dat de uitspraak van *ou* in *dou* zeer dof is omdat de *u* zich oplost in *w*, waardoor het omtrent klinkt als *dow*; dat *oa* tusschen *o* en *a* in klinkt als in het Engelsche *all*, *wall*, enz. en dat de *y* noch *ei* noch *ij* zij, maar tusschen deze en de *i* in.

Wat verder den zin van het bovenstaande vers betreft, zie hier eenige aanmerkingen, die ik hoop dat over één en ander een genoegzaam licht verspreiden zullen.

Bladz. I. 1 Couplet.

Haverstroat, en *Labbediik*, twee achterbuurten van Enschedé, waar de tongval zuiverst bewaard is.

Riimen, behoort te zijn *riimet*. Immers de tegenw. tijd luidt, *wy*, *y*, *ze riimet*, *bynt*, zijn; *zeúlt*, moeten; *kroépet*: de verleden tijd daarentegen *wy*, *y*, *ze riimden*, *hadden*, *waszen*, *zoéllen*, *kreúpen*.

Bladz. I. 2 Couplet.

Nen witten, een witte. Manlijk gesl. *den*, de; *nen*, een. Vrouwel. gesl. *de*, de; *ne*, eene; onzijd. gesl. *et*, het, *een*, een; zonder nadruk uitgesproken luidt het *en*. De Enschedéërs hebben dus van het mannelijke *eenen* en het vrouwelijke *eene* slechts de laatste syllaben, *nen* en *ne* overgehouden. Op dezelfde wijze hebben de Franschen van *é-gó*, *en é-géo*, ik, alleen de laatste syllabe *go* en *géo*, *jo* en *jéo*, gelijk in het Romantisch gelezen wordt, overgehouden, thans verbasterd tot *je*, ik.

Bladz. I. 3 Couplet.

Zoél, zoude, van *zeúllen*, moeten. *Ik zal en ik*

Twentse Taalbank

zoél, voor *schalle* en *schnélle*, ik ben schuldig, moet, zal; gelijk *ribbezakken* voor *ribbe-schakken*.

Bladz. II. 1 Couplet.

Néu, ook *néug*, noode. Voor noodig zegt de Enschedéër *van done;* alleen in de uitdrukking *néug van done*, noodig, i. e. zeer van doen, hoort men dit woord in die beteekenis.

Bladz. II. 2 Couplet.

Onnewéer, onweder. *Hef* in het enkelvoud en dus niet *heft;* zoo ook *leúp*, loopt; *gef*, geeft; *zeg*, zegt; *breg*, *brenk*, brengt; *vleúg*, vliegt; *keúf*, koopt; *sprek*, spreekt; *nimp*, neemt; *kump*, koomt; *zweúmp*, zwemt; *temp*, temt; gelijk de Hollanders in *zal*, *kan* voor *zalt*, *kant*. Het is onnoodig te herinneren, dat dit eene afslijping van den laatsten medeklinker is, die in het oud Overijselsch niet gevonden wordt. Men zeide *heft* [he-vet] in het enkelvoud, en niet *hef*. Dus leest men op een Deventer gedenkpenning.

Godt heft die stadt Deventer getroest
Und den 20 *November* 1578 *verloest.*

Op de andere zijde

Ick voede min jongen met min bloet
Bis ick vertere min lif en bloedt.

Bladz. III. 2 Couplet.

Dou ça'st, *doe zoést*. Gij zult, gij zondt. *Dat wi'k*, *dat wò'k!* Dat wil ik, dat wilde ik.

Dàllenhanen. De meesterknecht in het fabriek heet de *hane*, de baas, *in de dàlle*, in het voorhuis, waar hij het garen aan de wevers uitreikt, enz. *Dàllenhanen* is hier een werkwoord, voor meesterknecht spelen.

Bladz. III. 3 Couplet.

Hast', voor *hast dou*, had gij.

Bladz. III. 4 Couplet.

Onnebiige, onbuigzaam, hardnekkig.

Hellig, vergramd, innerlijk nijdig.

Kroene-krane, slingerweg, kronkelpad, dwaalweg. De beteekenis van draaijen en ronding zit

Twentse Taalbank

in al zulke woorden als *kruk*, *kruik*, *kruín*, *kroon*, *krans*, *kring*, *krom*, *kronkel*. Overijs. *krang*. Eng. *crank*, en ontelbare anderen. *Speúldst*, voor *dou speúldest*, gij zoudt spelen, gij speeldet.

Bladz. IV. 1 Couplet.

Joa, ja. *Jo*, immers.

Stroat- en meúllen-mére, straat- en molen-gerucht. Op de vlakten van het dun bewoonde Twente is de molen, waar elk met zijn graan komt, het punt van vereeniging. Hier is het dat men elkander de nieuwtjes van den dag mededeelt.

Bladz. IV. 2 Couplet.

Noad, naad. *Neudken*, naadje. Spreek uit *nööken*. *Géngel-dreudken*, spreek uit *dröööken*, draadje. *Géngelen* is dartelend daar heen trippelen. Een paard *géngelt* aan een losse lijn; zoo moet de man doen aan het draadje van de vrouw.

Bladz. IV. 4 Couplet.

Gesnéerk, het snorren van iets dat in de pan gebraden wordt. *Wierigheid*, het tegenovergestelde van slaperigheid, dus vlijt.

Alle deze woorden *baarger*, burger; *zaarge*, zorg; *maargen*, morgen; *kànninк*, koning, dragen blijken van de hooge oudheid van dezen tongval; immers in het Gothisch luidt het *báurgja*, burger; *sáurga*, zorg; *máurgins*, morgen; *kann*, ik weet, d. i. ik ben het magtig. Ik twijfel geen oogenblik of het woord *féken* is hier eenmaal *fade*, dimin. *fádeken*, geweest, van Goth. *fatha*, omheining, of zoo als onze vertalers Marc. XII. 1. beter zeggen, *tuin*.

Bladz. V. 1 Couplet.

Helm en zelm en réure, alles wat men wenschen kan. Een helm om zijn hoofd te dekken, een zadel om op te stijgen, en een schietgeweer om zijnen vijand terneder te vellen.

Vreúg noa Hérrem en de meúlle nig, hij

Twentse Taalbank

vraagt naar Harmen en den molen niet. Hij behoeft zich aan den rijksten en magtigsten man niet te storen; want hij is onafhankelijk door zijne bezittingen. De molenaar is in het dorp meest de rijkste en voornaamste man; en dewijl hij zich niet overwerkt, maar van tijd tot tijd met zware zakken graan als ballen omkaatst, is hij gewoonlijk ook een vlug en sterk man. Men heeft te Enschedé ook nog het vertelsel van *staarken Héerm*, waarop ik later kan terugkomen.

Bladz. VI. 1 Couplet.

Ménnige oarlogsléu, kloeke oorlogsmannen, die wat in de handen hadden, die wat mansch waren. *Hee is der ménnig genoog to*, hij is tegen dat werk wel opgewassen. *Ménnig* is *man-nig*.

Ménnig, is het Eng. *manny* en het Holl. *menig*, wier beteekenis het L. F. *mannig* of *mennig* inderdaad heeft. Het denkbeeld van *macht* in *ma* geeft het ander van *man* en menigte. *Daar wierd een macht van koek gevent*, zegt Bilderdijk ergens. *Vis hominum;* i. e. ingens multitudo. Het Overijselsch heeft meest hetzelfde woord, maar niet altijd dezelfde beteekenis met het Hollandsch gemeen. Zoo als bijvoorbeeld *slim*, dat bij de Hollanders het denkbeeld eener praktikale schranderheid, die zich niet verschalken laat, [leepheid] medebrengt, maar bij de Overijselaars slinksch, bedriegelijk [vafer] beteekent, en in dien zin gold het ook bij de oude Hollanders als een uitvloeisel der eigenlijke beteekenis van krom, verdraaid, welke zij het tevens toekenden, en waar zij hun *slimbeen* voor horlvoet van hadden. Dit verloop van beteekenis ligt dikwerf aan den graad der zedelijke ontwikkeling eener natie, die in hare boersche eenvoudigheid iets slinksch en bedriegelijk zal noemen wat later bij haar doorgaat voor schrandere levenswijsheid. Sommige dier nuances komen ook voort uit plaatselijke

Twentse Taalbank

omstandigheden. In de steden van Holland heeft men *straten* en *stegen;* In Twente, waar steden en dorpen minder bekend waren, bezit men dezelfde woorden, maar toegepast op het platte land, en wel met het zelfde onderscheid in de beteekenis. Gelijk in eene stad een *straat* grooter is dan een *steeg*, zoo is de *stroate* veel een breede heeren rij-weg, terwijl *stegen* meer de mindere boerewegen aanduiden. In eene proeve, als mijn woordenboekje, was het onmogelijk al die verscheidenheden aan te duiden.

Bladz. VI. 2 Couplet.

Léven, leven, onderscheiden van *leven*, verheugd, dat verwisseld wordt met *liewen.*

Bladz. VII. 2 Couplet.

Van toves an, langzamerhand. Van *teúven*, toeven; al toevende.

Bladz. VII. 3 Couplet.

Piipt en schilfert, pypt en tjilpt.

Bladz. VII. 4 Couplet.

Wo, hoe, voor *hwo*. *Do*, toen.

Ze krijgt der ees den trezen van, zij krijgen daar de lucht van.

Nusseldeúdken, eig. het nestkiekentje, het laatste dochtertje. Het kleine meisje.

DRUKFOUTEN.

bl. II.	coup. 1.	*neu*,	lees *néu.*
bl. V.	coup. 2.	*bättren*,	lees *bättren.*
bl. VI.	coup. 2.	*oéuren*,	lees *oeúren.*
——	—— 3.	*Kreusus*,	lees *Kreúsus.*
——	—— –	*bannink*,	lees *bànnink.*
bl. VII.	coup. 2.	*scheúkes*,	lees *schéukes.*
——	coup. 3.	*Die*,	lees *dee.*
——	—— –	*schält*,	lees *schàlt.*
——	coup. 4.	*vliiget*,	lees *vleeget.*
bl. VIII.	—— –	*kneuppe*,	lees *kneúppe.*

Twentse Taalbank

HOLLANDSCHE WOORDEN

TOEGELICHT IN HET VOORGAANDE WOORDENBOEKJE.

Zoek het

Hollandsch.	Overijs.
Aanechennen op	*Inschunen.*
Aard, —	*Oare.*
Afstobben, —	*Tobben.*
Amersfoort, —	*Voart.*
Arend, —	*Arend.*
Balie, —	*Balie.*
Beknopt, —	*Beknupt.*
Betjoegd, —	*Tugen.*
Blaauwschuit, —	*Rapschuttel.*
Blaren, —	*Bladder.*
Bloeijen, —	*Bleuyen.*
Boekweit, —	*Bookweite.*
Bram, —	*Brommen.*
Dot, dod, —	*Dodkukentje.*
Drentelen, —	*Trantvoeten.*
Drenzen, —	*Drenzen.*
Flikflooijen, —	*Vlikken.*
Frankfort, —	*Voart.*
Gaauw, —	*Gau.*
Geest, —	*Tomoden.*
Gemoed, —	*Tomoden.*
Gril, eig. rimpel. —	*Greuylen.*
Gruwelijk, —	*Gruwwelik* en *oriezen.*
Horde, —	*Urreken.*
Huichelen, —	*Hugen.*
Huis, —	*Hoes.*

Teut. 1477. » stipula, *die hoese dair die halm uytwesset.*"

Hollandsch.	Overijs.
Jongen, jongen werpen:	— *Jonk.*

Voc. 1472. » fetus. *drechtich.* vel *jonc* dicitur plenus fetu, et liberatus jam a fetu."

Juichen, —	*Joechteren.*
Kakken, —	*Keukelen.*
Kam, —	*Reidekamme.*
Keuvelen, —	*Kuyeren.*
Kip stokvisch, —	*Kiepe.*
Koek, —	*Keukelen.*
Kouten, —	*Kuyeren.*
Kou, —	*Koue.*
Kuijeren, —	*Kuyeren.*
Kwelen, —	*Qualien.*
Leep, —	*Lepe.*
Lievenheershaantje, —	*Veugelke.*
Luim, —	*Loenen.*
Lummel, —	*Lummel.*
Moed, —	*Tomoden.*
Mol, —	*Weule.*
Mummelen, —	*Mummelen.*
Nes, =	*Nes.*
Omslaan, =	*Slaan.*
Onbenullig, —	*Benul.*
Ooijevaar, —	*Heilévet* en *stootvogel.* *Ooi* is hier lang, zoo als *ood* in *klein-ood* en in *ge-ood*, goed. Goth. *góds.* Eng. *good.*

Twentse Taalbank

Hollandsch.	Overijs.
Opgedrild, op	*Driiste.*
[pl. d.] *Brangen*, Rein. de Voss. pralen.	*Prangen*, pralen. ib.
Otweg, —	*Hot.*
Paruik voor	*Par-wik.*
O. Eng. *perwicke*. Eng. *periwig*. Zw. *par*, bedrog. Zw. *wick*, vlecht. Eig. valsch hair. —	*Prakke.*
Peuteren, —	*Poeren.*
Pimelen, —	*Pingelen.*
Poedelhond, —	*Poedele.*
Poten, —	*Poeren.*
Prat, —	*Preuze.*
Raap, —	*Ruif.*
Rakker, —	*Rake.*
Ribbezakken, —	*Robbezakken.*
Ridder, —	*Voaren.*
De Rijp [een dorp] —	*Ripe*,
Riool, —	*Rioelen.*
Ruif, —	*Reupe.*
Ruilen, —	*Reuilen.*
Ruin, —	*Gelte.*
Schaats, —	*Schaatsen.*
Schaloos, —	*Deiloos.*
Schamper, —	*Schamper.*
Schap, —	*Schap.*
Schedel, —	*Scholde.*
Schempen, —	*Schampen.*
Schild [dekking] —	*Schild.*
Schilfertjes, —	*Schevve.*
Schimp, op	*Schampen.*
Schout, —	*Scholte.*
Schraal, —	*Schrok.*
Schrander, —	*Schrandren.*
Schranzen, —	*Schrandren.*
Sjorren, —	*Turen.*
Slons, —	*Slonde.*
Smal, —	*Smystert.*
Smijdig, —	*Smeu.*
Snood, —	*Lepe.*
Sperwer, —	*Stootvogel.*
Suf, —	*Suf.*
Sul, —	*Sulle.*
Tier, kracht, bloei. Isl. *tyr*, [taur-us], S-tier, op	*Stereken-kalf.*
Trens, —	*Treze.*
Tris, —	*Treze.*
Uitgerammeld, —	*Remmelaar.*
Uitvensteren, —	*Uutvensteren.*
Uitroeijen, —	*reuyen.*
Veld, —	*Veld.*
Verkwister, —	*Quadde.*
Verpieterd, —	*Poete.*
Vlikker, *Vlikkeren* —	*Vlikken.*
Vriezen, —	*Vriezen.*
Vrij, —	*Vrochten.*
Weten, —	*Wezeboom.*
Wieden, —	*Roet.*
Wis, —	*Wezeboom.*
Wolk, —	*Wolke.*

Twentse Taalbank

Overijs. *Blikken*, op *Anblikken*
Voc. 1472. » decorticare, *scorce afdoen*, *blecken*, *scellen*.
Overijs. *Eerdpeppel*, *koningskeerse* = standelkruid?
Geld. *Gas.* — *Stiige.*
Overijs. *Keune.* Teut. *coedken*, *jong oercskken.*

VRIESCHE WOORDEN

TOEGELICHT IN HET VOORGAANDE WOORDENBOEKJE.

Zoek het

Vriesch.	Overijs.	Vriesch.	Overijs.
Betoewd, . op	*Tugen.*	*Peaë*, op	*Pipen.*
Betrekke, —	*Tugen.*	*Perdoes*, —	*Pedows.*
Blastig, heet gebakerd,		*Pich*, —	*Pingelen.*
—	*Bluistrig.*	*Pjut*, —	*Puddeke.*
Doave stokken G. J. —	*Stokken.*	*Poätterig*, —	*Poete.*
Fuwl, —	*Voel.*	*Poësje*, —	*Poedele.*
Ingelke, —	*Veugelke.*	*Pogge*, —	*Padde.*
Klouwe, —	*Schrap.*	*Puchelje*, —	*Pokkel.*
Knikspoar, —	*Knipslag.*	*Quips*, —	*Quappen.*
Krap, —	*Schrap.*	*Rabje*, —	*Rapschuttel.*
Malkje, —	*Maggelen*	*Ropje*, —	*Reupe.*
Neutelje, —	*Nosteren.*	*Roeykje*, —	*Reuilen.*
Nifelje met de vingers spelen, —	*Niifelen.*	*Rude*, —	*Ruut.*
		Schraech, —	*Schrok.*
Noager, —	*Effer.*	*Screp*, —	*Schrap.*
Nuwer, —	*Nuwer.*	*Scrok*, —	*Schrok.*
Noättig, —	*Nuitig.*	*Slanterje*, —	*Slateren.*
Oerkolpje G. J. —	*Kulpan.*	*Stiimsk*, —	*Stiims.*
		Stjurje, —	*Stoer.*
Ote, —	*Ootien.*	*Stoeke*, —	*Stoeke.*
Onwiten, —	*Onnewetten.*	*Stuet*, —	*Stoete.*
Pappe, —	*Pipen.*	*Stuwt*, —	*Stoethakpel.*
		Swé, —	*Swat.*

Twentse Taalbank

Vriesch.	Overijs.	Vriesch.	Overijs.
Swylje, op	*Swit.*	*Tsjoar*, op	*Tuur.*
Teisterkes, —	*Oogbraân.*	*Tsjoege*, —	*Tugen.*
Timpe, —	*Timpen.*	*Tute*, —	*Stoete.*
Trantke, —	*Trantvoeten.*	*Uwlken*, —	*Uukk.*

ENGLISH WORDS

ILLUSTRATED IN THE PRECEEDING GLOSSARY.

Look for the

English.	Overijs.	English.	Overijs.
A ceep, on	*Kiepe.*	*Sleeve*, on	*Sleve.*
A cope, —	*Kiepe.*	*Smut*, —	*Smystert.*
Belch, [*to*] —	*Blekken.*	*Sports*, —	*Spalteren.*
Bird, —	*Stootveugel.*	*Strickle*, —	*Strik.*
Brush, —	*Wurster.*	*Sturdy*, —	*Stoer.*
Buckwheat, —	*Bookweite.*	*Switch*, —	*Swoek.*
Clinch [*to*] —	*Klank.*	*Sheep*, —	*Sjaap.*
Cling [*to*] —	*Klank.*	*Shred* [*to*] —	*Schroan.*
Crank, —	*Krang.*	*Slak* [*to*] —	*Slok.*
Crave [*to*] —	*Schrok.*	*Smile* [*to*] —	*Smoele.*
Four score, —	*Stiige.*	*Spend* [*to*] —	*Spinde.*
Knife, —	*Kniif.*	*Swathe*, —	*Swat.*
Lump, —	*Slomp.*	*Thrum*, —	*Drummen.*
Match, —	*Motse.*	*Toad*, —	*Todden.*
Much, —	*Mot.*	*Toast*, —	*Distere.*
Quickgrass, —	*Quekkewe.*	*Topsy-turvy*, —	*Teppen.*
Quip [*to*] —	*Quappen.*	*Toss* [*to*] —	*Tossen.*
Ribroast [*to*] —	*Robbezakken.*	*Twi-light*, —	*Tweedonker.*
		Wang, A. S. —	*Enk.*
Sheet, —	*Rapschuttel.*	*With*, —	*Met.*
Shop, winkel, —	*Schuppe.*	*Write* [*to*] —	*Riiten.*
Shovel, —	*Schoffel.*	*Yaspen.* —	*Gepse.*
Skull, —	*Scholde.*	*Yeepsen.* —	*Gepse.*
Slattern, —	*Slateren.*		

Twentse Taalbank

SCOTTISH WORDS

ILLUSTRATED IN THE PRECEDING GLOSSARY.

Look for the

Scottish	Overijs.
Cose [*to*] upon	*Kuyeren.*
Gay, —	*Gau.*
Mittens, —	*Miisen.*
Nyarr, —	*Nueer.*
Plod, —	*Plogge.*
Pud, —	*Puddeke.*
Risp, —	*Riiven.*
Rive, —	*Reupe.*
Show, —	*Scholde.*
Skacles, —	*Scheuken.*
Skanes, —	*Schin.*
Skaole [*to*] *to shevel*, —	*Schaviilen.*
Skran, —	*Schrandren.*
Skran-pock, —	*Schrandren.*
Slump, —	*Slomp.*
Smeeg, —	*Smokken.*
Smytcher, —	*Smystert.*
Souft, —	*Suf.*
Soukit, —	*Suf.*
Spedlin, —	*Puddeke.*
Splatter, —	*Ploeteren.*
Spewl, —	*Pruwel.*
Stoicher [*to*] upon	*Stoeke.*
Sweel [*to*] —	*Swil.*
Tapsie-teerie, —	*Teppen.*
Tap-swarm, [de puntige zwerm afhangende aan den tak eens booms? Zie *tappen.*] —	*teppen.*
Teppit, —	*Teppen.*
Thee [*to*] gedijen, *to thrive*, A. S. *thian*, —	*Dege.*
Thole-pin, —	*Dul.*
Thowel, de holte waarin de roeispaan zich beweegt, —	*Dul.*
Thra, hardnekkig, —	*Drau.*
Tod, —	*Todden.*
Top, [*to*] *to tope*, —	*Teppen.*
Trae, stug, —	*Drau.*
Wandocht, —	*Onducht.*
Whulter, —	*Welter.*

Twentse Taalbank

MOTS FRANÇAIS

DERIVÉS DANS LE GLOSSAIRE PRECEDENT.

Cherchez le

Français	Overijs.	Français	Overijs.
Brosse chez	*Wurster.*	*Jambon* chez	*Schinke.*
Echapper, —	*Schampen.*	*Mitaines*, —	*Miisen.*
Dais, —	*Wimme.*	*Peu*, —	*Puddeke.*
Femme sage, —	*Wiize-moor.*	*Putaine*, —	*Poete.*
Fesses, —	*Baste.*	*Quatre-vingt*, —	*Stiige.*
Teut. 1477. » Naticosus *die grote arsbassen heuet.*"		*Souiller*, —	*Zoel.*
Hale, —	*Hoal.*	*Vite*, —	*Witteris.*
		Vit [mentula] =	*Vede* — *Schiw.*

ITALIAANSCH.

Scranna op *Schram.*

HOOGDUITSCH.

Hewi-sprinko Theot. [hooispringer] sprinkhaan, op *Hoppen.*

Rauhen, op	*Rurigen.*	*Schranne*, op	*Schram.*
Rotten, —	*Reuyen.*	*Tauschen*, —	*Toeschen.*

GOTHISCH.

Haurds, op *Urreken.* | *Thramstei*, op *Drenzen.*

LATIJN.

Crates op *Urreken.* | *Secare* op *Zoel.*

SANSKRIT.

Chaga, op *Sikke.*

Twentse Taalbank

Tot regtvaardiging der laatste afleiding moet ik er nog het volgende bijvoegen.

Te Berlijn verschijnt in deze oogenblikken een allermerkwaardigst boek onder den titel *Althochdeutscher Sprachschatz von Dr* E. G. Graff. Dit woordenboek, waarin de gansche schat der Oud-Hoogduitsche taal met de scherpzinnigheid en naauwkeurigheid van een echt Grammaticus gerangschikt wordt, zal onze eeuw bij de nakomelingschap eenmaal tot eer verstrekken. In eene voorrede, waar de geleerde schrijver de betrekkingen tusschen het Sanskrit en Oud-Hoogduitsch aanwijst, wordt het woord *chaga*, capra, te huis gebragt tot *bok*, en daar 't gezag van zulk een groot man te gewigtig is dan dat ik er niets dan mijn eigen gezag zou behoeven tegen over te stellen, wil ik liever spreken door een bewijs. Gelijk dan het Sanskr. *carma*, schild, bij ons *scherm* wordt; het Sanskr. *chid*, klieven, tot het Isl. *scíd*, spaander, of het *scídi* van *scindo*; het Sanskr. *châyâ*, umbra, *chad*, dekken, tot het L. F. *scâd*, schaduwe; en gelijk Sanskr. *cud*, stimulare, aanporren, wordt tot Theot. [s-cud, s-cund] *scuntan*, incitare, dus ook wordt *chaga* tot s-chaga, Isl. *skégg*.

Zeer te regt heeft Dr Graff het Sanskr. *xi*, wonen, tot Theot. *hiwan*, trouwen, [of misschien beter nog tot Isl. *hí*, mansio secura domus. Haldorson.] en het Sanskr. *xudh*, hongeren, tot Theot. *huhru*, honger, teruggebragt; maar waarom, zou men mogen vragen, dan ook het Sanskr. *xubh*, agitari, niet met het Hd. *hupfen*, huppelen, of Theot. *hepfan*, heffen, vergeleken, liever dan met *sciupan*? Dikwijls is het mij voorgekomen dat men het paralelle woord zeer verre gezocht heeft, terwijl het even als de waarheid van Gellert voor de voeten lag. Doctor Graff gaat met het Sanskr. *mid*, vet zijn, tot Theot. *feizit*, vet; waarom niet tot het Isl. *meid*, het vetste walvisschen-spek? Het Sanskr.

Twentse Taalbank

mushti, vuist, houdt hij voor één met Theot. *fûst*, vuist; zou men het ook niet mogen vergelijken met Holl. *muis van het hout*, pulpa ligni, of *muis*, thenar? Sanskr. *manda*, weinig, zot, houdt de Hr Graff voor het zelfde met *wan*, en dit is hoogst waarschijnlijk; maar *min* dan, en *minder*, en het Isl. *meina*, hinderen, beletten: *mein*, wond, smart, beletsel? Holl. *mein*-eed, perjurium? Verder Sanskr. *jîva* zet hij naast *quek*; doch het Italiaansch zegt *i fiori*, voor *li flori*, de bloemen, en de Vriezen van Schiermonigook *jueud* voor *lueud*, Hd. *leute*, lieden; *jied* voor *lied* [leit, Eng. *light.*] licht; zoude men niet een soortgelijk parallelisme tusschen *i* en *l*, die in het Alphabet niet zonder doel naast elkander staan, mogen aannemen in *jîva* en *leven*, Eng. *live*, L. F. *libben?* Nu vindt gij ook analogisch voor *jâta*, geboren, het Latijnsche *latus*, ge-dragen, *lata*, *latum*, [pro-] *lata*, [pro-] *les*, kroost: juist als *geboren*, natus, van *beran*, dragen, eigenlijk *gedragen* beteekent A. S. Luc. VII. 12. *Tha wæs thar ân déad man geboren*, toen wierd daar een dood man [naar het graf] gedragen; *opgedragen* zeggen de Vriezen met één woord. Mag men *rî*, gaan, niet met meer regt voor het thema van het Vriesche *rinnen* als van 't Theot. *tlan* beschouwen? Is Sanskr. *sic*, rigare, besproeijen, niet nader tot *be-seeuwen*, nat worden, *severen*, salivare, *sijgen*, doorvloeijen, percolare, dan tot Theot. *reganon?* Past Sanskr. *Sush*, droogen, niet even goed bij het Vriesche *Soar*, pl. d. *sore*, droog, als bij het Theot. *durri?* Even gelijk als het Sanskr. *Snush*, nurus, bij Theot. *Snur*, snaar, snoor? Het Sanskr. *caru*, niet beter bij het Theot. *zieri*, en het Holl. *sierlijk*, dan bij het Theot. *scôni?* Het Sanscr. *ji*, overwinnen plaatst de Heer Graff vernuftig naast *Sigan*, zegevieren; maar wie zoude hier niet denken bij het Goth. *Jiuka*, ζυμος; *Jiukan*, overwinnen;

Twentse Taalbank

het L. F. *Joek!* Io triumphe! het H. d. *Jauchzen*, juichen? Het Sanskr. *vyadh*, ferire, treffen, plaatst de Heer GRAFF nevens Theot. *jagon*, jagen, en Sanskr. *vyádha*, jager, naast *jager*; ik geloof echter dat men dit woord met alle vrijmoedigheid tot het Hoogduitsche, *weid-mann*, jager, dat ook Kil. heeft, overbrengen kan. Met het zelfde gemak brengt men Sanskr. *vri*, dekken, tot het thema van het L. F. *wri-ne*, deken, en het A. S. *wrean* en *wrigan*, dekken. Het Sanskr. *wrika*, wolf, vergelijkt de Heer GRAFF tweemaal met *wolf*; laten wij met eene gewone omsetting van *wrika* maken *wirka*, en wij komen van zelfs bij het Isl. *vargr*, wolf. En zoude ik met het Sanskr. *vridh*, groeijen, wel tot het verder afgeleide Theot. *werdan*, worden, behoeven te gaan; zoude ik niet nader te regte kunnen komen bij het L. F. *wreidje*, naar alle kanten uitgroeijen als gras?

Deze vragen kunnen noch mogen iets ontnemen aan de waarde van den Oud-Hoogduitschen taalschat van Dr GRAFF, die daarmede een wezenlijken schat, voorheen in honderd ontoegangbare hoeken en ordenloos verspreid, voor ons toegankelijk heeft gemaakt. Mijne vragen moeten alleen dienen om aan te toonen, dat dit onderwerp in de tegenwoordige kindschheid der wetenschap nog voor onderscheidene beschouwingen vatbaar is. Ten dien einde heb ik mij bepaald bij de voorbeelden van een man, die zoo diep tast als Dr GRAFF, en wel tot de liquidæ en spirantes, die wegens hare vloeibaarheid worden geacht aan de meeste veranderingen onderhevig te zijn.

J. H. H.

Twentse Taalbank

Een Doctor aan een Meisje.

DAT HEM OM EEN SINT-NIKOLAAS VROEG.

Gij vraagt mij om Sint-Nik'laas-goed:
Gij weet, ik ben een vriend van vrouwen;
Maar, ach, een pil, een arme bloed,
Die daaglijks niets dan villen doet.....
Nu 't is beloofd; ik moet het houwen.

'k Heb geld noch sieraad noch kleinood;
'k Heb slechts wat poeijers en wat dranken,
Waarmeê ik voor mijn daaglijks brood,
En dat nog slechts ter naauwernood,
Genezen kan mijn' arme kranken.

Gij vraagt mij om geen duivelsdrek,
Of pillen voor de goede gratie.
O, neen! vriendin! ik ben niet gek.
Gij hebt naar gansch iets anders trek.
Foei! een gezonde meid zou dokt'ren voor de statie.

Twentse Taalbank

Wat wilt gij dan, mijn kind, van mij?
'k Heb niets voor u als mag're wenschen,
En dan een weinig pöëzij:
Want, ach, de Verzenmakerij
Is 't werk van dwaze of arme menschen.

Ach, 't is een bitter schraal present!
Maar 't koomt uit diepen grond des harten.
» Wensch op dan, arme pillevént,
» Die half slechts meisjes harten kent,"
Dus hoor 'k uw mond mij roekloos tarten.

Wel nu dan, goede, beste meid!
Vooreerst de grootste schat van 't leven,
De bloem van onzen korten tijd;
Gezond te zijn, en altijd blijd
Met 't geen u d'aarde goeds mag geven.

Wilt altijd bij ons oude trouw
Ook oud-lands zuiv're zeden paren,
En wordt gij eens getrouwde vrouw,
Blijf dan bij manlief in de kouw,
Om u zijn' liefde te bewaren.

» O! zegt gij, hebt gij anders niet,
Als zulke vrome ziele-wenschen?
Die hoor ik vaak tot mijn verdriet
Des zondags van den dorpsleviet,
En geeuw zoo wijd als and're menschen."

Twentse Taalbank

Sus, meid! ik heb nog niet gedaan:
Nog iets heeft doctor u te zeggen.
Nog iets, o ja! gij kunt het raên.
Ik weet, gij hebt mij reeds verstaan.
O! 'k meen geen koek, banket of weggen;

Geen taaije man, een elle lang,
Met goud en glans bestreken;
Geen mouwen met behang en zwang,
Of hoedjes naar den eersten rang...
En toch moet iets uw hart ontbreken.

Dat iets zij eerlijk, braaf en schoon;
Zij altoos 't leven van uw leven;
Dat iets zij 't heerlijkst vrouwenloon;
(Krijg maar geen blosjes op uw koon!)
Zal 'k u een frisschen jong'ling geven?

Doctor E. H.